This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Google

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på http://books.google.com

AH 5XH6 2

Digitized by Google

ANDOVER-HARVARD

THEOLOGICAL LIBRARY

Purchased with the
Income of the
Helen O. Storrow Fund

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

2274
2

Marcellus Palingenius Stellatus.

Til

Erindring

om

Reformationens Aarhundred

af

Dr. Frederik Plum,

Biskop over Fyens Stift og Ridder af Dannebrogen.

J Jacobsen

Udgivet fra Fyens Stiftsbibliothek, til hvis Forøgelse Indtægten er bestemt.

ODENSE 1817.

Trykt og forlagt af S. Hempel,

Eier af Fyens Stifts Adressekontoir og Bogtrykkerie.

Digitized by Google

Digitized by Google

941.35
P734ma
1817

LYSETS VEN

DANNERKONGEN

Frederik den Sjette,

SOM GUDHENGIVEN PAABÖD

REFORMATIONENS TREDIE JUBELFEST,

ALLERUNDERDANIGST TILEGNET.

Digitized by Google

Digitized by Google

Til

HANS HÖIHED

Prinds Christian Frederik til Danmark,

GOUVERNEUR OVER FYENS STIFT.

* * *

Hvor Palingenius selv har fordum Beskyttelse fundet,
Efter Seklers Forlöb finde hans Bog den endnu.
Han i Kunsternes Land ved et Hof modtoges, og denne
Gaaer til et fyrsteligt Huus, Smagens og Kunsternes Hjem.
Hvad ham Herkules var og Renata, den Ædle, det være
Fyrste! Du, for hans Bog: Din en Renata jo blev.
Vakt af Graven i Musernes Boe, som Fionia *bygger,*
Uden fredende Haand fremmed i Verden han er;
Men modtaget, han end skal raade Fornuften; bevare
Sandsen for Ære og Pligt, Hjertet bevæge til Dyd;
End mod Kirkens Forfald, som en varslende Lyd fra det Fjerne,
Mellem Jublerne nu Kirken skal höre hans Röst.

Digitized by Google

Digitized by Google

INDHOLD.

Forerindring. Palingens Digt Zodiacus vitæ, vigtigt til Reformationens og Reformatorernes Bedømmelse. Forfatterens Ophold hos den videnskabelige Herkules II. Om han har været Læge. Renata, hans og Protestanternes aandrige Beskytterinde, skildret af Göthe. Meningerne om hans rette Navn undersøges. Hans Fædrenestad, Levetid og øvrige Levnetsomstændigheder. Hans Forkjettrelse og Mishandling efter Døden. Mange Udgaver af Zodiacus. Wirsungs Commentare forsvunden. Franske og tydske Oversættelser. Digtets forskjellige Bedømmelser. Fremgangsmaaden ved nærværende Bearbeidelse. Exkurs a. Skribenter, som før Luther have ivret mod den romerske Kirkes Forfald. b. Ferrara, udmerkede Mænds Opholdsted, skildret af Göthe. c. Hertuginde Renata, nærmere charakteriseret. d. Klassikernes Læsning i Skolerne.

Sang I. Apostroph til Herkules II. Forfatteren angiver sin planløse Maneer. Han vil anbefale sin lastefulde Tidsalder Dyden. Den Dydiges Tilfredshed, modsat den Lastefuldes Uroe. De klassiske Digteres slibrige Moral. Usædelige Digteres Skændsel og Ansvar. Hvorfor disse meest yndes af de Store. Usædelighed i Skrifter, Beviis paa Usædelighed i Levnet. Historien, vigtig til

Digitized by Google

Ungdommens Dannelse; dog bør Poesien, forsigtig valgt, ikke tilsidesættes. Videnskab og Moralitet veies mod hinanden. Den Sidstes Overvægt. Vigtigheden af Begges Forening. Den Forfatter har størst Fortjeneste, som virkér for dem Begge . . . . *S.* 1 — 10

Anm. og Exkurs: I. *Det Grundede i Forfatterens Klager over hans Tidsalders Laster vises af Reformationshistorien, og især af Luthers Skrifter.* II. *Undskyldning for de klassiske Digteres Mangler. Homer forsvares mod Plato. Reformations-Aarhundredets obscøne Digtere.* III. *Nærmere Betragtning af Satningen: Usædelighed i Digtning, Beviis paa Usædelighed i Vandel. Tillæg: a 2*

Sang II. *Foraaret skildres. Forfatteren gjør sin første poetiske Søereise. Han skrækkes ikke af Søeuhyrerne. Skabningernes Mangfoldighed. Menneskets Fortrin for dem alle i Evner og Kraft. Dets Fortjenester af Dyrenes Tæmmen, Jordens Dyrkning, Staters og Gudsdyrkelses Indretning, Skibsfartens og Krudets Opfindelse.* (Gigantkrigen. De Gamles Verdens-Ende. Cynosura. Forfatterens Forestilling om Antipoderne sammenlignes med de Ældres.) *) *Men om sin Bestemmelse og det høieste Gode er Mennesket uvidende og ubekymret. Forf. vil undervise heri. Det høieste Gode er ikke Rigdom.* (Guldfloderne Pactolus og Tagus. Polyphems og Aristæus' Hjorde. Alcinous' og Hesperidernes Haver). *Den, som stræber at blive rig, er udsat for Uroe og Bedrag.* (Sisyphus. Serernes og Sidoniernes Handel. Cyanske Klippers Sammenstød.) *Han er i bestandig Bevægelse, som Bolden, som Ixion paa Hjulet; udsat for Misundelse, Fare og Ydmygelse.* (Ballonspillet i Italien. De Gamles Skythien. Kong Midas' Eseløren. Tantalus.) *Hans Fordeele af Bordets Glæder og prægtige Klæder vurderes. Rigdoms virkelige Værd. Den Fattiges Liv, ikke uden Glæde. Nøisom Armods Lov.* (Democritus. Fabricius Luscinus. Curius Dentatus. Cato. L. Qvinctius Cincinnatus.) *Gjerrigheds Afskyelighed. Middelveien imellem den og Ødselhed. Rigdom faaer sin Værd ved Velgjørenhed. Forfatteren dadler sine Samtidige for Rigdoms Misbrug* . . . . . . *S.* 11 — 32

---

*) De indcirklede Linier indeholde Henviisninger til de Gamle eller Andet, til Archæologie, Historie &c. henhørende, som findes oplyst i Anmerkninger under Texten.

Digitized by Google

Anm. og Exkurs: IV. *Formodning om Cynorura.* V. *Stedet: Sirius lader de gule Enge revne, nærmere forklaret.* VI. *Demosthenes' Fader, ikke Knivsmed, men Sværdfeger* . . . . *Tillæg:* a 3

Sang III. *Morgenrøden beskrives.* (Eos. Titan. Forf. ligesom de Gamle tænker sig Solen som et Ildlegem.) *Epikur viser sig for ham, og foredrager paa hans Bøn sin Lyksalighedslære. De vandre tilsammen, forbi Plutos' Palads og Armods Hytte, til Gudinden Fornøielses Lystskov. Denne beskrives.* (Panchaia. Atlas. Attis. Massyla bellua. Lykaon. Hannibal i Capua. De hellige Skjolddragere). *De forefinde dækkede Borde, og gjøre sig tilgode, da man ikke fastende og ædru maatte nærme sig Gudinden. De see hende i et talrigt Selskab af Unge og Gamle, omgivet med alle den sandselige Glæder, men ogsaa med dens Misbrugs Sindbilleder.* (Den phrygiske og lydiske Fløite. Arion. Amphion.) *Nu aabenbarer sig Arete, Dydens Gudinde, og advarer Forfatteren. Det var Vellysten, Epikur vilde henføre ham til. Den skildres.* (Billeder af Fiskefangsten. Syrterne. Antiphates. Skylla og Charybdis.) *Herkules' og Ulysses' Medfølgere. Exempler paa Vellystens Fordærvelighed. Epikur sniger sig undseelig bort, og søger Vellystens vante Selskab. Arete underviser Forfatteren videre. Lidenskaberne, vigtige under Styrelse af Fornuften.* (Aristoteles' primum mobile. Epikurs Smerteløshed. Stoikernes Fordring, at udrydde Lidenskaberne.) *De blot sandselige Glæder maae nydes forsigtig, som Adspredelse og Hvile efter Anstrengelse.* (Ørnen, Iupiters Fugl.) *Umaadelighed i Mad og Drikke fornedrer Mennesket. Drukkenskab, især skændig, og farlig i sine Virkninger.* (Kithæron. Bacchusdyrkelsen. De Gamles Bacchus, før Kunstens Udertelse, lig Apollo.) *Søvnens Velgjerninger og Misbrug.* (Dens Afbildning hos de Gamle. Parcernes Traade, forskiellige af Farve.) *Thaumantias kalder Arete tilbage fra den med Laster besmittede Jord. De modtages af Zephyr, som fører dem op i de reenere Luftegne. Deres Flugt ligner Skyllas og Nisus'.* (Traditionerne herom sammenlignes.) *Aftenen skildres.* (En nye Fiction.) *Forfatteren gaaer tilbage ad den Vei, Epikur havde ført ham* . . . . S. 33 — 58

Anm. og Exkurs: VII. *Merkelig Foranderlighed i Menneskenes Begreber om Solen. De Nyeres og Aristoteles' Meninger, overeensstemmende.* VIII. *At Epikur her er dadlet med Rette, bevises mod hans nyere Lovtalere*

Digitized by Google

Aabenbar Partiskhed hos G a s s e n d i *i Brugen af* P a l i n g e n s *Ord opdages.* IX. *Forfatterens altfor sammentrængte Skildring af* H e r k u l e s' *Bedrifter oplyses og bekræftes af de Gamle.* X. *Hvorfor Ørnen er Jupiters Fugl . . Tillæg: a 3 — b 2*

S a n g IV. *Morgenhilsen til Solen.* (Persis. Solens Heste.) *Forf. modtager Trøst ovenfra. Forberedelser til en Guddoms Aabenbarelse, og til Underviisningen om den ædlere Kjerligheds Natur.* (Aarhundredets astrologiske Daarskab. N o s t r a d a m u s. Tophus sacer.) T i m a l p h e s *kommer fra sin Moder* A r e t e, *og fortsætter forrige Dages Samtaler.* V e n u s *har en værdigere Herkomst, end den sædvanlig antagne.* (Atlas, Enceladus, Typhon og øvrige Giganter. Arces Riphææ. Boreæ cubilia.) *Hun har den ædle Bestemmelse, ved lovligt Ægteskab at befolke den ellers øde Jord.* (Conciliernes Ægteskabsforbud.) *Forfatterens Dom om dem, som leve ugifte.* (Om den ugifte Stand er den større Reenheds og Fuldkommenheds Stand.) *Misbrug af Cælibatet i den katholske Kirke. Munkenes Udsvævelser.* (Latterlig Tvist om Kirketonsuren. Cælibatets gruelige Virkninger i Klosterne.) *Kjerligheds Magt.* (F a t u m hos Forf. og de Viiseste blandt de Gamle, ikke blind Nødvendighed.) *Det Ufrivillige og Ædle i Kjerligheden. Dens Virkninger: almindelig Eenighed og Fred, hvis Held, modsat de i Forfatterens Tid ved Fyrsternes Ærgjerrighed vakte Kriges gyselige Ødelæggelser, skildres.* (Digternes gyldne Tidsalder under Saturnus. Furierne.) *Venskab. Dets Værd. Midler til at erhverve sig det. Det maae bygges paa Dyden.* (O r e s t e s og P y l a d e s.) *Velvillighed mod Alle, men Venskab med Faa. Humanitet. Omgangsforsigtighed, især mod Fornærmere og i vidtløftige Kredse. Forstandens Lov. Advarsel for opfarende Væsen, for uanstændig Latter og overdreven Alvorlighed.* T i m a l p h e s *ivrer mod Fyrsterne, som ved Krige forstyrre Jordens Fred. Han viser, i det han gaaer bort, hvor Alt paa Jorden, betragtet ovenfra, er smaat, og trøster Forf. med, at han engang skal komme til at betragte Jordlivets Sysler fra denne høie Standpunkt . . . . S. 59 — 78*

A n m. o g E x k u r s: XII. *Nye dansk Oversættelse af* O v i d s *Forvandlinger.* XIII. V i r g i l s *fjerde Ekloge, oversat og oplyst.* S i b y l l a, *sat ved Siden af* D a v i d *i en katholsk Sjælemesse.* XIV. *see Exk.* XLIX. XV. *Venskab, kun muligt imellem de Gode.* XVI. O v i d. *ex Ponto* III. 2. 45 — 96 *oversat og oplyst. Vievandets besynderlige Kraft i den katholske Kirke . Tillæg: b 2 — c 1*

Digitized by Google

S a n g. V. *Apostroph til Jupiter om Viisdoms Sjeldenhed i Verden.* (Om heri er Mangel af Ærbødighed mod Guddommen.) Om *Menneskenes, og især Pavernes Hovmod.* (Paven fordrer Knæfeld og Fodkys. A l e x a n d e r VII lader sig tilbede af Kardinalerne. Oprørende Arrogans af C ø l e s t i n III.) *Gud, det høieste Gode; hans Egenskaber. Jordisk Høihed og Magt bevarer ikke for Sorger og Tvang. Frihedens Lov. Slavesind. Ægtestandens Værd. Den Ugiftes sørgelige Lod i Alderdom, Sygdom, blandt egennyttige Slægtninge. Hustruens altopoffrende Ømhed. Børnenes Pleie. Det Besværlige og Vanærende i Concubinatet. Forsigtighed i Ægtefællens Valg. Fordringer til en Hustru.* (Fruentimmerets Huusflid i Forfatterens Tid og i Oldtiden. Væverkunsten. Penelope. Lucretia.) *Raad mod en ond Kone. Gradviis Fremgang fra de mildeste til haarde Midler.* (Forfatterens Raad, at bruge Stokken, undskyldt med hans Tidsalders Tænkemaade. Andre for Menneskeværdigheden passende Forbedringsmidler: Gudinden Viriplacas Kapel og Charistierne hos Romerne.) *Omsorg for sin huuslige Roe, ved at holde Munke og Ordensbrødre borte.* (Disses Usædelighed, Egennytte og Religionsbedragerie. (Taxa poenitentiaria Apostolica. Aflads-Indtægters Beløb. Afladsbuller, betalte i Krigs-Subsidier. Misbrug med Reliqvier, med Messen.) *Fadderskabs-Forbindelser eller aandeligt Slægtskab. Koblersker. Mandens Pligt, at bevare sin Ægteskabstroe. Ægteskabsskilsmisse, i Nødsfald tilladt, og anvendes med Humanitet.* (Ægteskabet, et Sakrament; dets absolute Uopløselighed; Dispensationer deri: rom. katholske Kirkelærdomme og Rettigheder.) *Trøst mod Ægtestandens Sorger. Naturanlægets Vigtighed i Opdragelsen, og Dannelsens Magt. Dydens høitliggende Tempel naaes kun, ved tidlig at vænnes til Anstrengelse.* (Tempe. Elysium, forskjelligt hos H o m e r og V i r g i l.) *Opmerksomhed paa de Unges Omgangskreds og Sæder. — Sundhedens Værd. Sædvanlige Aarsager til Sygdom. Medicinske Grundsætninger. Ukyndige Læger og Markskrigere skildres. Alvorlige Klager over Lægekunstens Forfald.* (Linnede Klæder. Munkehætten. Sang og Musik ved Liig. Philosophiens Misbrug af Lægerne.) *Den sande Viises Værdighed og Held.* . . . . *S.* 79 — 100.

A n m. o g E x k u r s e r: XVIII. *L u t h e r om Pavens Fodkys og Tilbedelse.* XVIII. *L u c r e t i a.* XIX. *T h e o p h r. P a r a c e l s u s om de ukyndige Læger. Hans theosophiske Udsvævelser og umaadelige Arroganz. H i p p o k r a t e s. G a l e n u s. Urincurer.* . . . . *Tillæg* c. 1. 2.

Sang VI. *Forfatteren beskriver sin Tids Recensenter.* (Digterens høie Kald.) *Begeistret af Kalliope føler han sig hensat i Dødens Rige. Han seer rundt omkring sig Beviser paa dens Magt, og skildrer dens Ødelæggelser* (Manerne. Huigens og Newton om Jordens Indtryk mod Polerne. Samlinger af Forfædrenes Billeder, fordum sædvanligere end nu.) *Forfærdet udbryder han i Klager over Livets og Glædens Ubestandighed paa Jorden. Kalliope advarer ham for at lade sig bedrage af Tingenes udvortes Skin. Samtalerne om det høieste Gode og det, som ofte ansees derfor, lede til Materien om Adelskab. Guld kan ikke give Adel; dens Værd er for stor til, at den kunde kjøbes eller sælges. Forfædrenes Bedrifter kan heller ikke adle den Uduelige. Den sande Adel findes ikke ved Legemet, men ved Sjælen. Dens Væsen. Den hævede Romerne fordum, men gik til sit Hjem i de høiere Egne, da de vanslægtede.* (Æneader. Scipio Africanus.) *Exempler paa Mænd af uberømmelig Familie, som have adlet sig selv.* (Homer. Virgil. Cicero. Den ældste Cato. Demosthenes. Euripides. Sokrates. Plato.) *Forf. revser sin Tidsalders Titelsyge og Jagen efter Navneværdie.* (Pasquillus i Rom.) *Dydens sande Adel, besværlig at naae.* (Anacharsis om Lovene.) *Ogsaa Kundskabens er forbunden med Vanskeligheder. Skoleunderviisningens Tvang. De Studerendes Reiser og Anstrengelser.* (Læreanstalter i Padua, Neapel, Perugia og Rom.) *Den menneskelige Naturs Svaghed indskrænker Videnskabsmanden. Hans Æresfølelse kan lede ham paa Afveie. Denne Følelses Udartelse hos Romerne.* (Ambitiones i Rom og i Engelland.) *Den sande Hæder. Livets Besværligheder i de forskiellige Aldere. Almindelige Besværligheder. Til Sygdomme, som have deres Grund i Sindssvaghed, regnes Kierlighedsdrikke, Besværgelser og Djævlebesættelser. Daarskab er vidt udbredt* — (Anticyra. Kun syv Viise i Grækenland.) *men uundværlig. Døden, sidste Befrier.* (Leukothea) *Forberedelse til nærmere Underviisning om Sjælens Udødelighed.* (De Gamles Meninger herom) *Trøst mod Dødens Frygt.* (Nestor. Evander.) *Paverne og Klerisiets Laster. Den af Fyrsterne understøttede Overtroe. Calanus. Selvmord, forbudden af Christendommen og Plato.* . . . . 101 — 132.

Anm. og Exkurs: XX. *Priams Død.* XXI. *Justinus, Curtius og Plutark om Alexander den Stores Dødsmaade.* XXII. *Virg. Æn. VI. 135 f. om den gyldne Green, Æneas skal bringe Proserpina, oplyses, og den mystiske Betydning forsvares mod Heyne.* XXIII. *Marius.* XXIV.

Digitized by Google

Kjerlighedsdrikken hos Græker og Romere, og de nyere Italienerinder. Djævlebesættelse, betragtet som Sygdom. Baltaz. Bekker. J. S Semler. XXV. *De romerske Pavers og Geistliges Charakter og Sæder fra Calixtus den Tredies indtil Clemens den Syvendes Tid.* XXVI. *Calanus og Peregrinus Proteus' Selvmord sammenlignet.* . . . *Tillæg c 3 — e 1.*

Sang VII. *Musen paakaldes til høiere Materiers Behandling. Guds Egenskaber.* (Hensyn til Philosopherne, som antoge en eeneste Substants.) *Sindrigt Beviis for høiere Væseners Tilværelse med og uden Legemer. Jordens Dannelse.* (Aristotelisk Forestilling derom.) *Sandsernes Bedrag. Vindene skildres.* (De ere, efter den Tids Forestilling, Aarsag til Torden og Lynild.) *Fornuftens Priis. Daarskab og Haab. Lindring under Livets Byrder. Lyksalighedsøerne i Oceanen, det beboede Himmelrum. Dets Beboeres Natur. En ulegemlig Verden og dens Beboere. Det Usikkre i deslige Forestillinger. Legemernes Bevægelse.* (Lapis Idæus. Heliadernes Taarer.) *Træthed efter Arbeide. Livskraften. Somnambulisme. Irritabilitet. Legemets Vext. Sindsbevægelserne. Synet, ypperste Sands.* (Proteus.) *Hørelsen. Lugten. Smagen.* (Dom om Forfatterens Forestillinger om Sandseredskaberne.) *Sjælens Natur. Vigtigheden af Læren om Sjælens Udødelighed.* (Hensyn til Petrus Pomponatius.) *Forskiellige Beviser for denne Lære.* (De græske og romerske Philosophers lignende Yttringer. Den Viises Frihed hos Stoikerne. Platos Løsrivelse fra Sandseligheden.) *Indvendinger, som kunne gjøres mod Udødelighedslæren.* (Henblik til Græk. og Romere, især Lucretius.) *Forf. giver Haab om en nøiagtigere Beviisførelse af en Anden, og opmuntrer ham til dette Arbeide. Advarsel for Sjælens evige Naturs Fornedrelse ved Sandsernes og de jordiske Tings Misbrug. Afsked med Musen, hvorved følgende Sang indledes.* (Pausanias om Aganippe og den cirrhæiske Klippe.) S. 133 — 157.

Anm. og Exkurs. XXVII. *Om Beviset for Guds Eenhed.* XXVIII. *Paracelsi Forestilling om Jorden, som Ureenlighed og Affald af de himmelske Kloder, sammenlignet.* XXIX. *om Sibylla.* XXX. *Plato, Pythagoras, Plotinus, Udødelighedslærere. Den Sidste, nøjere vurderet. Hesiodus, Homer, Virgil, Horats, Ovid om Sjælens Vedbliven efter Døden.* XXXI. *Pomponatius forfølges af Munkene for hans Skrift om Sjælens Udødelighed. Leo Xs Bulle mod Philosopherne, angaaende Sjælens*

Digitized by Google

Udødelighed, aftrykt af Magnum Bullarium Romanum. *Aristoteles' Autoritet i denne Tidsalder. Utilstrækkeligheden af de metaphysiske, og Vigtigheden af de moralske Beviser for Udødelighedslæren.* XXXII. *Forfatterens upassende Udfald mod Jødernes nationale Egenheder. Conciliernes Forbud, at spise med Jøderne.* XXXIII. *Beviser for Nationernes Overeensstemmelse i Henseende til Læren om et tilkommende Liv.* XXXIV. *Om Sjælens Kraft svækkes ved Legemets Aftagelse. Senecas 26de Brev. Om Legemsstyrke udelukker Skarpsindighed.* XXXV. *Philosophers og Physiologers Meninger om Sjælens Sæde.* XXXVI. *Udødelighedslærens grundigere Forsvarere, som Forf. lover, ere for os ikke udeblevne: Jerusalems, Spaldings, Mendelssohns, Kants moralske Beviser for denne Lære. Om Luther kan være den, Palingenius her sigter til.* XXXVII. *Luthers naive Charakteristik af Paverne og Concilierne.* . . *Tillæg e 1 — f 3.*

Sang VIII. *Aarsagen, hvorfor det ofte gaaer de Onde vel og de Gode ilde, pleier at søges i Hændelse, eller Lykke, eller Skjebne.* (Hændelsens Forsvarere. Hændelse og Lykke forskiellige, efter Aristoteles.) *Forfatterens Fatum.* (Minucius Felix.) *Aarsagernes Række, udgaaende fra Verdens øverste Regent, som gav dem alle deres Kræfter efter bestemt Tid og Maal, og styrer deres Fremskridt.* (Substants og Væsen. Hensyn til det Leibnitz-Wolfiske System.) *Forf. erklærer sig uafhængig af Aristoteles. Hændelse er ham ligesaa uantagelig, som det tomme Rum.* (Vertumnus. Fuga vacui. Det absolute Rum. Natur hos Aristoteles.) *Omsorg for Smaating, ikke Gud uværdig.* (Den modsatte Mening, urigtig tillagt Stoikerne.) *Tilfældige Ulykker. Misfostre.* (Romernes Overtroe herved. De nyere Physiologers Begreb derom. Om Imaginationens Virkning paa Fosteret.) *Lykken, efter Forf. Begreb, et Intet, eller og det Væsen, som i Bibelen kaldes denne Verdens Fyrste; hos de Gamle: Dis og Pluto.* (Platonisk Forestilling om Verdens Underregenter. De anførte Bibeludtryk forklares.) *Onde og gode Dæmoner. Vor Aands Frihed og Forsynets Bestemmelse søges forenet. En højere Bestemmelse er aabenbar i mange menneskelige Kaar.* (Rhamnusia) *Ligesaa i Dødens Time og Maade.* (Æskylus' og Anakreons Dödsmaade.) *Og i Astrologers og Propheters Dødsspaadomme.* — (16de Aarhundreds Astrologer. Deslige Spaadommes naturlige Forklaring.) *Ogsaa i Aandsgaverne. Deres Forskiellighed skildres. Men i vor sædelige Opførsel kan Bestemmelse ikke være. Moralsk Frihed er forundt Alle, men bruges af Faa: ikke af dem.*

Digitized by Google

som ere hengivne til Last, hvis Sind, svækket af denne Aandssvaghed, afviger fra Fornuftens og Rettens Vei. Kun den Viise er frie. Fornuften, Polyphems *Øie, blindet ved Sandselighed af* Ulysses. (Theokrit, forsvaret mod Winkelmann.) *Fornuftens og Sandselighedens Strid. Gigantkrigen. Første Modstands Vigtighed. Kjødet og Aanden. Skjebnen heri: Guds befalende og tilladende Bestemmelse — Spørgsmaalet, hvorfor Nogle ere lykkelige, Andre ulykkelige, hører til det Ubegribelige i Naturen.* (Træernes Sjæl. Hvorfor Magneten ikke trækker Jern, naar Demanten er i Nærheden?) *Ikke Gud, men Sandseligheden, Aarsag i det Onde. Den viser sig som et vildt og skadefro Væsen ved Skuespillene i Rom.* (Othos Theaterlov.) *I Almindelighed er Intet for den Lastefulde et virkeligt Gode, eller for den Dydige et Onde. Det vises, at den Første kun bliver ulykkelig ved Kundskaber, ved Rigdom, ved Styrke, da den Anden derimod bliver lykkelig ved dem. Udfald paa Munkene, som skuffe Daarerne med* Dydens *falske Skin. — Modgangs Gavnlighed for den Dydige. — Digteren vil nu lade Harpen hvile, indtil de nærværende sørgelige Tider ere forbi. Italiens Forstyrrelse ved Fyrsternes Overmod. Roms Plyndring* 1527 (skildret af Guicciardini.) *Narni's, Pavias og Neapels Ødelæggelse. Luftsyn. Høeskrækker, Hungersnød og Pest.* (Om mødende Ulykker bør kaldes Himmelens Straf.) *Klager over Religionens Forfald, dens Tjeneres Usædelighed og Fyrsternes Letsind* . . . . S. 159 — 192.

Anm. og Exkurs: XXXVIII. *Forestillingen af* Fortùna. *Hvorfor hun ikke paa de romerske, som paa de græske, Afbildninger har Vinger.* XXXIX. *Fortunas Dyrkelse. Om hun først har været* Amalthea. XL. *Fatalismus.* XLI. *Aarsagernes og Virkningernes Række, sammenlignet med Kjæden hos* Homer: *Iliad.* 8. XLII. *Aristoteles om Forsynet. Anledning til* Palingens *Afvigelse fra ham i denne Materie.* Luthers *Yttringer om hans Forsynslære.* XLIII. *Henviisning til* Aristoteles *om, hvad der er Guddommens Indsigt og Forsorg værdigt.* XLIV. Dæmonelærens *Uddannelse. Berømte Theosopher i* Palingens *Tid, hvoriblandt den af* Luther *ellers høit agtede* Reuchlin. Tassos *Aand. Omgang med Aander, forklaret. Den Tids Hexehistorier.* Melanchtons *rigtige Dom om Hexer,* Luthers *om Gjengangere. Hexeprocessernes skrækkelige Fremgang i* 16, 17 *og hen i* 18*de Aarhundred.* C. Thomasius' *Fortjeneste af deres Ophævelse.* XLV. *Sagnet om* Homers *Dødsmaade undersøges.* XLVI. Luther, *ophøiet over sin Tidsalder, og*

Digitized by Google

selv over Melanchton, *i Dommene om Astrologie* XLVII. *Gud, ikke Aarsag i Synden: Erindringer mod den sædvanlige Beviismaade, og mod al Theodicee.* XLVIII. *Romernes grusomme Fegter- og Dyrekampe, skildrede af Seneca.* XLIX. *Krigstildragelserne i Italien* 1515 — 1529 . . . . *Tillæg f* 3 — *i* 3.

Sang IX. *Digteren anraaber atter Musen. En skinnende Genius fører ham op paa en høi Klippe, hvorfra han overseer Alt tydeligere og i en viid Omegn. Han priser Guds Storhed, og beder om hans Veiledning til Sandheds Kundskab. Han føler sig bønhørt og opløftet til Maanens Riger. Timalphes, hans forige Ledsager, kommer til og viser ham Vei.* (Aristoteles' Krystalhimmel.) *En pragtfuld Bye i Maanen og en Fest der, til Erindring om Maanefyrstens Seier over Giganterne, beskrives.* (Gigantkrigens Skueplads i Arkadien. Dens Sammenligning med Babels Taarnbygning. Saturn, en skadelig Stjerne.) *I Maanen, som adskiller Over- og Underverdenen, afsiges Dom over Sjælene.* (Tartarus hvor?) *Legemet, det moralske Ondes Sæde.* (Hensyn til Bibelen og Philosophernes Meninger.) *Sjælen, trængt af forskiellige Fjender. Dødningerigets Søer.* (Forfatterens, Melanchtons og Pistorii Meninger om Dæmonerne.) *De Hovmodiges, Gjerriges, Vellystiges og Misundeliges forskjellige Straffe.* (Søndenvindens Fødsel. De Gamles Libyen.) *Murænen forelsket i Slangen.* (Plinius og Ælian sammenlignes.) *Lucifer.* (Forf. og Pistorius om Aandernes hemmelige Indvirkning.) *Fem Klasser af Mennesker.* (Aarhundredets Mysticisme.) Djærve Sidehug til Munkene. (Luthers lignende Yttringer.) *Tidsalderens Vellyst og Letsind.* (Tomme metaphysiske Speculationer revses) *Forskiellen imellem Videnskab og Viisdom.* (Beda Venerabilis, Alcuin, Rhabanus erindres.) *Skoleunderviisningens Forfald. Dannelse til Religiositet* — (Forfatterens Engledyrkelse paatalt. Luthers Yttringer herom.) *til Retfærdighed* — *Velvillighed* — (Dennes Indskrænkning paatalt. Soikernes Lære herom) — *til Selvbeherskelse* — (Det menneskelige Liv, betegnet af Pythagoras ved Bogstavet Y) *til Nøisomhed og Taalmodighed. Det Velgjørende i Armod. Advarsel for Hovmod og Vrede.* (Hensyn til Seneca). *Studerings Vigtighed. Merkur henter nu Timalphes til Gudernes Forsamling, i Anledning af Momus' Klage over Munkenes Udaad.* (Momus beskrives. Rimini. Clemens VII. skildret af Luther.) *Merkur, som gaaer med hemmelig Ordre til Pluto, ledsager Forfatteren til Jorden. Tiden, da dette skede, betegnes.* (San Marino. Verruculum.) . . *S.* 193 — 228.

Digitized by Google

Anm. og Exkurs: L. *Om det Pythageriske Y.* LI. *Forf. forsvares mod Beskyldningen, at have talt uærbødigen om det høieste Væsen. Optimisterne.* LII. *Hvorfor og naar Florents udstod den i Digtet ommeldte Beleiring. Keiserens Kroning af Paven* . . . . *Tilleg:* i 3 — k 1.

Sang X. *Merkur fortæller Forf. paa sin Hjemfart fra Tartarus om sit hemmelige Ærende, at besørge Antichristen løsgivet og udladt i Verden til almindelig Forvirring, og om den Mængde Mennesker, han der havde forefundet, som trængde og trykkede hinanden. Pluto havde klaget bitterlig over Mangel paa Rum i sit Rige til de Mange, som daglig sendtes did, og paalagt ham at formaae Jupiter til, enten at udvide Underverdenen, eller at indskrænke de Fordømtes Antal. Ironisk Forbøn for Munkene, og for Paverne, som i Tartarus straffes haardere, end alle Andre.* (Merkurstaven hos Virgil. Vespillones. Oceanus, Horizonten.) *Fortsættelse af Reglerne for Menneskets Dannelse. De Viises Steen. Den Viise afskyer Krige, som føres af Æresyge og Rovgierrighed. Dog have deslige Krige deres Nytte.* (Banditer og Lazaroni. Deukalion og Pyrrha.) *Men Krigen for Fædrenelandet er ham Pligt. Lægekunstens Lov. Berømte Læger.* (Apollo, Æskulap, Chiron, Pæon hos Homer, Hippokrates.) *Den viise Olding drager sig ud fra Livets Adspredelser. De jordiske Tings Ustadighed. Sidehug til Paverne. Eeneboeren paa Sorakte skildrer sin Tidsalders Fordervelse, især Religionens Forfald og dens Tjeneres skamløse Opførsel.* (Luther om Messens Forvandling til en Krambod.) *Han fremsætter sit Beviis for Sjælens Udødelighed.* (Formodning i Anledning af dette Sted.) *Mørkt Resultat af hans Betragtninger over Livet. Tre Dæmoner fra Maanens Egne møde Forf. paa hans Hjemvei, og gaae med ham til Rom. Magiens Herredømme over Dæmonerne.* (Læde fra Narni, Fyrstehuset Orsini.) *Usædelighed i Rom. Pave Clemens vil intet vide af Concilium, og ruster sig til Krig mod Luther. Pavernes Overmod og Religionsforagt.* (Clemens VIIs Udflugter i Henseende til det af Keiser Carl V forlangte Concilium, og Talerne herom i Bologne 1529.) . . . . *S.* 229 — 245.

Anm. og Exkurs: LIII. *De Afdødes Sjæle frygte for Sværdet, beviist af Homer, Virgil &c.* LIV. *Luthers Ord om Antichristens Komme kort før den yderste Dag. Meninger, at Antichristen var Paven. Bibelsteder* LV. *Jøders og Hedningers Udelukkelse fra Salighed i 16de, ja endnu i 18de*

Digitized by Google

Aarhundred. Nyeste Bevægelser herom i Frankerig, Holland og Tydskland. Danske Theologers liberalere Grundsætninger. LVI. *Paracelsus om de Viises Steen. De ellers sædvanlige Forestillinger derom efter den højere Chemie. Dennes Fremgang i de næste Aarhundreder før Palingenius. Mislykkede Forsøg, at bevise dens høie Ælde. Exempler paa nyere Bestræbelser for at bringe den i Gang, og Fyrster, som ved den ere skuffede.* LVII. *Hvorvidt den viise Olding bør unddrage sig fra Verden.* LVIII. *om Forestillingen, at Himmelen alene er Maalet for den Viises Ønsker.* LIX. *Formodning, at ved St. Sylvester forstaaes Sylvestrinerordenens Stifter.* LX. *Meere om Formodningen, at Eremiten fra Sorakte er den S. 155 omtalte Mand, og ikke, efter Bayles Mening, Aonius Paleariu*s. . . . . Tillag: *k — l*

Sang XI. *De himmelske Kloder beskrives.* (Hvorfor det Ptolemæiske System her endnu følges.) *Himmelens Krystalhaardhed. Sphærernes Musik.* (Pythagoras' Mening herom.) Himmellegemerne, beboede. Et Kunststykke, Forf. saae i Rom i Leo Xs Tid. *Kometer:* (Deres Natur, oplyst at Tyge Brahe. Hensyn til Tacitus og Svetonius.) *Havene beskrives. Aarsagen til Havets Salt.* (Forfatterens Mening, overeensstemmende med de Nyeres.) *Jorden, allevegne beboelig. Jordskælv.* . . . . S. 246 — 250.

Sang XII. *Forf. antager et reent og ubegrændset Lys udenforÆtheren, som de utallige, af Gud frembragte, høiere Aanders Opholdsted. Disse Lysets Egne og deres lyksalige Beboere beskrives. Aanderne antages at være saameget mindre ædle og lykkelige, som de boe Jorden nærmere. De onde og ulykkelige Aander anvises Plads i Tartarus, hvor ogsaa de onde Mennesker faae deres Gjerningers Løn. Forfatteren taler alvorlige Ord til sin Tids ugudelige og egennyttige Mennesker, men opmuntrer de Gode i deres himmelske Stræben. Hans Mening om Muligheden af Omgang og Samtaler med de høiere Aander her i Verden. Han slutter sit Verk med Gudhengivenhed og Haab.* . . . S. 251 — 255.

Digitized by Google

FORERINDRING.

Blandt de forskjellige Forfattere, som för Luther [1]), *eller Samtidige med ham, have kæmpet mod Pavedømmet, er der neppe Nogen, der alvorligere har paatalt Kirkens Forfald, end* Marcellus Palingenius. *Hans Digt* Zodiacus Vitæ *er ikke anlagt paa disse Angreb, men i de moralske og philosophiske Materier, her behandles, finder han Anledning dertil uden at synes at söge den, og idelig kommer han tilbage til deslige Skildringer. Undertiden er det almindelige Klager over en ugudelig Tidsalder, men oftest Udfald paa Folkenes Ledere, Fyrsterne og Lærerne, Beskrivelser over Pavernes Herskesyge, Munkenes Uvidenhed, og samtlige romerske Geistliges Laster. Det Trohjertige i Tonen giver det Heele et Præg af Sandhed, som gjör Beviser overflödige. Man forfærdes over, at Religionen saaledes kunde forraades af dens egne Tjenere, og föler dybt det Velgjörende i Reformationen. — Ogsaa fortjener det at bemerkes, at man ved Hjelp af dette Digt kan sætte sig ind i de Ideer,*

---

1) *See Exkurs a.*

som i Videnskaberne og tildeels hos Almuen vare de herskende i Reformationens Aarhundred, hvilket man bör kunne for. at paaskjönne Reformatorernes Fortjeneste, ja selv for at undskylde dem, naar de synes at have gjort Mindre, end man ventede.

Fra denne dobbelte Synspunkt bör Palingens Verk betragtes, naar et Udtog deraf læses paa Dansk i Reformationens tredie Jubelaar. Kun i Udtog kan dette i vor Tid finde Læsere, og det vil uden Tvivl finde dem, saalænge sund Menneskeforstand og reen Sædelighedsfölelse agtes. Hvad Værd i övrigt den poetiske Deel af Udtoget har, vil enhver Læsers egen Fölelse sikkerst afgjöre.

Om Forfatteren har man kun adspredte og usikkre Efterretninger. Literatorerne sige, at han skal have været Livlæge hos Hertugen af Este, Herkules II i Ferrara, til hvem han har dediceret sit Digt. Bayle [2]*) erindrer herimod, deels at han ikke findes i den Fortegnelse, Bartholin har forfattet over Læger, som vare Digtere* [3]*), deels ogsaa at hans Dedication viser, at han, da han skrev den, ikke har været Hertugen af Este bekjendt. Den sidste Indvending kan ikke tilfulde bevises af Dedicationen. „Deres „Höihed forundres ikke over," siger han, „at jeg tilegner Dem min Bog. „Hvor skulde jeg ellers i heele Italien finde en Beskytter, som „bekymrer sig om Muserne? som forstaaer og kan bedömme et „Digt?* [4]*) Saa aldeles fordærvet er vor Tidsalder! Hvad skulde*

---

2) Dictionnaire hist. et crit. Art. Palingenius.

3) *Fortegnelsen findes i vor store Thomas Bartholins Skrift:* De medicis poetis. Hafn. 1669. 8.

4) *Denne Forfatterens Compliment til Hertugen var ikke tom Smiger. Gyraldi, hans Samtidige, en paalidelig Skribent, siger mod Slutningen af sin anden Dialog om sin Tids Digtere:* „Inter omnes primus connumerandus Hercules II Estensis, Princeps noster, qvi ab ipsa pene infantia carmina et versus scribere

„jeg vende mig til en Fyrste, som seer med fremmede Öine og taler „med fremmed Tunge? Nei, jeg söger kun den, som selv formaaer „at skjelne imellem Kroget og Ret, og for hvem slette Mennesker „ikke tör udgive det Hvide for Sort. Saadan skildres De, durch- „lauchtige Hertug! af Alle; derfor vovede jeg at reise til Dem.“ [5]) *I det Höieste kan af disse Ord kun sluttes, at han ikke har været ansat hos Hertugen förend Dedicationen er skreven. Traditionen, at han har været Læge, synes at vinde Bekræftelse ved nogle Steder i Digtet selv, f. Ex. S.* 97, *der viser hans rigtige medicinske Grundsætninger, S.* 98 *og* 217, *hvor han taler om de ukyndige Læger og Charlatanerne, og fremfor Alt hans Lovtale over Lægekunsten S.* 235.

Saameget synes vist, at han opholdt sig ved Herkules den Andens Hof i Ferrara paa den Tid, Keiser Carl V og Pave Clemens VII vare samlede i Bologne, 1529 [6]). *Saavel han, som*

---

solebat; sed eum deflexit cura dominandi et principatus, et qvanqvam seorsum nonnunqvam cum Musis se otiosus oblectet, et libenter ab aliis conditos versus scienter perlegat, dissimulanter tamen se hac in parte laudari patitur.“ Opera. Lugd. Bat. 1696. T. II. p. 578.

[5]) „Audacter ad Te profectus sum.“

[6]) *Foruden det Vidnesbyrd, Bayle anfører af Scævola Sammerthan, (de Sainte Marthe, Skribent fra Slutningen af* 16 *Aarhundred,) har Abr. Scultetus, fra samme Tidspunkt, i sine* Annales Evangelii renovati ad ann. 1529 *(von der Hardts* Hist. lit. Reformationis. Francof. 1717. p. 150.*) følgende Ord:* Congressus Cæsaris et Papæ Bononiæ tertia Novembris factus est, ubi Papa non Concilii decretis sed armis controversias censuit dirimendas. Lusit in hoc Pontificis consilium Marcellus Palingenius Stellatus, qvi tum in aula Ferrariæ Ducis Herculis II floruit, in opere, qvod Zodiacum Vitæ — — poetice condidit. Ita enim canit sub finem fere Capricorni: Ilicet illic &c. *Det er det S.* 244. *metrisk oversatte Sted. Seckendorff i* Comment. hist. de Lutheranismo ad ann. 1528, *og Junius i sin Seckendorfische Reformationsgeschichte, Frankf.* 1755. *B. II. S.* 255 *have samme Efterretning.*

Psalmedigteren *Flaminius*[7]) meenes, ved deres Hengivenhed til Reformationen, ligesom ved deres Talent, at have fundet Adgang til Hertugens Gemalinde, den ved Aandsgaver og Indsigter udmerkede og Kirkeforbedringen hengivne *Renata*, en Datter af Kong Ludvig den XII i Frankerige.[8])

Man har meent, at *Palingenius*, et Navn, der i det Græske har samme Betydning som *Renata* i det Latinske, er af vor Forfatter optaget af Hengivenhed for Hertuginden. I det mindste maatte det, meente man, være et efter de Tiders Brug optaget græsk Tilnavn, da det ikke syntes at kunne være et Familienavn. Literaturhistorien for dette og fölgende Aarhundred har dog meere end eet Exempel paa Personer, der bare det som Familienavn.[9])

---

[7]) *Marc. Ant. Flaminius* var, ligesom Palingenius, latinsk Digter og Philosoph. Han roses og som Taler. Om *Ferrara*, udmerkede Mands Opholdsted, see Exkurs b.

[8]) „Hertuginde Renata, siger *Seckendorf*, antog den evangeliske Lære, og havde *M. Ant. Flaminius*, *Marc. Palingenius* og Fleere ved sit Hof, der tænkte ligesom hun." anf. *Junii* Compend. II. S. 209. Om denne Prindsesses udmerkede Egenskaber see Exkurs c. Her kun Leonores, hendes Datters Ord om hende hos *Göthe*, i hans *Torquato Tasso*:

Die Kenntnise alter Sprachen und des Besten,
Was uns die Vorwelt liess, dank ich der Mutter.
Doch war an Wiessenschaft, an rechtem Sinn
Ihr keine ihrer Töchter jemals gleich.

Og længere hen, hvor hun, som opdraget i Katholicismen, skildrer Moderens Overgang til Protestanterne:

Was half denn unsrer Mutter ihre Klugheit?
Die Kenntniss jeder Art, ihr grosser Sinn?
Konnt' er sie vor dem fremden Irrthum schützen?
Man nahm uns von ihr weg; nun ist sie todt;
Sie liess uns Kindern nicht den Trost, dass sie
Mit ihrem Gott versöhnt gestorben sey.

[9]) *Jöchers* Gelehrtenlexikon. Art. *Palingenius*.

Digitized by Google

Man har havt den sindrige Gisning, at under dette Navn skjules den af Cosmus Medices understöttede og af sine mange Skrifter bekjendte Philosoph og Theolog Marsilius Ficinus,[10] *fordi Denne siger et Sted:* „Duos habui patres, Ficinum Medicum et Cosmum Mediceu, ex illo natus, ex isto renatus." *Bayle anseer denne Gisning for urigtig, fordi det, som berettes om Palingenius, at Munkene mishandlede hans Liig, ikke kunde möde Ficinus. Hvorfor ikke? maatte man vel spörge. Men denne Mening har vigtigere Grunde imod sig, hvilke Bayle ikke anförer: Ficinus havde stedse sin Virkekreds i Florenz, förat som Præst ved Stiftskirken og derpaa som Lærer i Philosophien ved Akademiet. Man veed ikke, at han har opholdt sig ved Hoffet i Ferrara, og han kunde ikke have levet der i Hertuginde Renata's Tid, da han döde förend hun blev födt*[11]. *Man veed intet om, at han har været Digter. Hans Stiils Charakter er Dunkelhed, den modsatte af Palingens. Zodiacus indeholder ogsaa historiske Data, der henvise til en sildigere Tidspunkt.*

Heumanns Formodning, at Palingenius skulde være den ovennævnte Flaminius[12], *grunder sig paa en Lighed, han har fundet i deres Versification, og paa en Yttring af Melanchton, at Flaminius skulde af Paven være bragt paa Baalet i Italien*[13]. *Noget kan disse Mænd have havt tilfælles i Stiil, ligesom de havde det i Tænkemaade, men det Rygte, Melanchton i hin Fortælling fulgte, findes ikke historisk bekræftet*[14].

---

10) *See Exkurs XLIV.*

11) *Ficinus levede* 1433 — 1499, *Renata* 1510 — 1575.

12) Conspectus rei publ. liter. c. VI. §. 36. Poecile. T. I. lib. 2. p. 259. Ed. Hal. 1722.

13) „Papa jam in Italia combusit Flaminium illum — bonum virum effodit mortuum et combussit cadaver." *Heumann efter* Collectanea Manlii.

14) *See Flaminii Levnet hos Bayle og i Allg. hist. Lexikon &c.*

Digitized by Google

Lighed i Stiil har ogsaa foranlediget den Formodning hos Bayle, at Marcellus Palingenius og Marcellus Palonius var een og samme Person. Palonius var romersk Patricier, og har i et episk Digt beskrevet Slaget ved Ravenna af 1512, *hvori han selv var tilstæde. Vossius anförer ham blandt Historieskriverne ved* 16 *Aarhundreds Begyndelse* [15]), *og Hieron. Rubeus* [16]) *roser ham som Digter* [17]). *Til Beviis for Ligheden i Stilen anförer man et enkelt Epigram i* Deliciæ Poetarum Italorum. *Hverken dette Epigram eller hint episke Digt har her kundet sammenlignes. Men lidet sandsynligt er det, at en Mand, der allerede saa længe tilforn* [18]) *havde et Navn i Literaturen, skulde have været Forfatter af* Zodiacus, *uden at være nævnet som Saadan för Bayles Tid.*

Almindeligere er den Mening blandt de nyere Literatorer, at i Marcellus Palingenius skal Forfatterens rette Navn være skjult ved et Anagram, og at dette Navn er Pjer Angelo Manzolli [19]). *Abbed Facciolati skal have giort denne Opdagelse og meddeelt Heumann den i et Brev* 1725 [20]). *Tira-*

---

[15]) De Historicis latinis. lib. 3. c. 12.

[16]) Hist. Ravenn. lib. 8.

[17]) »Elegantissimo carmine cladem Ravennatem descripsit.«

[18]) *Palonii Digt udkom* 1513 *i Rom.*

[19]) Klotzii Acta Literaria. Vol. III. P. 1. Altenb. 1766. Les Bibliotheqves Francoises de La Croix du Marne. Paris 1773. Eyring Synopsis Hist. Lit. Götting. 1783. *Bougine Handbuch der allg. Litterargeschichte. Zürich.* 1789 — 1802. *Th.* 2.

[20]) *See anf.* Biblioth. Franc. — Tiraboschi, Storia della Letteratura Ital. Roma, 1785. Lib. III. Tom. VII. p. 286. *har ikke seet dette Brev, men nævner det efter Gerdes'* Specimen Italiæ reformatæ, *og siger, at det skal være trykt imellem den lærde Forfatters øvrige Breve. Denne Brevsamling (Padua* 1765. 8.) *har her ikke været at erholde.*

Digitized by Google

boschi [21]) erindrer herimod, deels at det ikke er sandsynligt, at han under et fremmed Navn skulde have dediceret sin Bog til Hertugen af Ferrara, deels ogsaa at Gyraldi, som taler om denne Digter [22]), kalder ham ligefrem Marcellus Palingenius, og giver intet Vink om, at dette var et opdigtet Navn. Mod den förste af disse Erindringer kunde indvendes, at Hertugen kan have kjendt den rette, ellers ubekjendte Forfatter, og at det ikke mangler paa Exempler, at Fyrster paa denne Maade have modtaget Dedicationer; mod den anden, at Navnet kan have været saa vel skjult, at Gyraldi her ikke havde Mistanke om nogen Hemmelighed.

Udfaldene mod det romerske Clerisie og mod Paverne selv ere i dette Digt saa mange og heftige, at man vel maae antage, at Forfatteren ikke kan have været saa ubesindig, paa den Tid og i det Land at give sit Navn til Priis for de geistlige Tribunaler. At han ikke har gjort det, beviser endog den Omstændighed, at Munkene först hevnede sig paa hans Liig, da de vel ikke vilde have undladt at hevne sig paa ham selv, om han i Live havde været bekjendt. Naar han i Slutningen af Bogen yttrer det Haab, at den skal overleve ham, og udbrede hans Navn, saa er hermed ikke sagt, at han meener det Navn, som staaer paa Titelbladet, og ved Akrostich er betegnet i Begyndelsen af förste og syvende Sang. Men tvivlsom bliver altid Forfatterens Opdagelse ved Hjelp af et Anagram. Har den, man troer at have opdaget, tilforn havt et Navn som Skribent, maae man spörge, som ovenfor ved Palonius, hvorfor han ikke för er nævnt; har han intet havt, kan spörges, hvoraf man veed, at Pjer Angelo Manzolli er det rigtige, da fleere Navne end dette kan dannes af Marcellus Palingenius ved Anagrammatisme.

---

21) Anførte Sted.

22) Anførte Dialogus II.

I Tilnavnet **Stellatus**, *som findes paa Titelen og nogle Steder i Digtet selv*[23]*, synes at være en dobbelt Allusion: til den lille Bye* **Stellata** *ved Po i det Ferrariske Distrikt, der kan have været Forfatterens Födebye, og til* **Stjernebillederne** *i Dyrekredsen, efter hvilke han har opnævnt sine Sange. Naar* **Melchior Adamus**[24] *kalder ham* **Stellatensis**, *sigter han allene til Byen; og naar* **Ole Borch**[25] *bruger* **Stellatus** *ved Siden af Poeta, som Hædersnavn, tænker han allene paa Stjernerne. Det Sögte i deslige Hentydninger er charakteristisk for denne Tidsalder.*

Tiden, hvorpaa **Palingenius** *levede, kan iövrigt udledes af Digtet selv. Slutningen af* **ottende** *Sang skildrer Krigene i Italien og deres ödelæggende Virkninger paa de nævnte Stæder som end nærværende*[26]*. Den viser hen til en Tidspunkt, som fulgte nær efter Roms Plyndringsaar 1527. Slutningen af* **niende** *Sang henviser til de Tider, da Florents beleiredes, og især til den Tidspunkt, da Keiser* **Carl V** *og Pave* **Clemens VII** *vare samlede i Bologne. Denne Sammenkomst havde Sted 1529*[27]*. Sammenlignes hermed, hvad ved Slutningen af* **tiende** *Sang siges om* **Clemens'** *Uvillighed til at sammenkalde et Concilium og om hans Önske, at bruge Magten mod* **Luther**[28]*, bliver det rimeligt, at dette er skrevet efter 1529. At han har været i Rom i Leo den Tiendes Regjeringstid, altsaa i Tidsrummet 1513—1521, sees af* **ellevte** *Sang*[29]*. Da han*

---

23) *S. 194.*

24) De vitis Philosophorum. p. 117.

25) Dissertat. de Poet. p. 102.

26) *See S. 189 f. og Exkurs XLIX.*

27) *See S. 227 og Exkurs LII.*

28) *See S. 244 og Anm. ***).*

29) *S. 249.*

Digitized by Google

siger i Dedicationen, at han har arbeidet paa dette Verk i mange Aar, [30]) *men det findes at have været udgivet* 1537, *og dets Indhold og Skjebne lader formode, at det först er udkommet efter Forfatterens Död, saa maae han vel antages at have levet ved Slutningen af femtende, og nogle og tredeve Aar hen i det sextende Aarhundred.* ***Gyraldi****, der taler om hans Liigs Mishandling, som en i hans Tid foregaaet Begivenhed, levede* 1478 — 1552. ***Henke*** *sætter denne Mishandling paa ubestemt Tid efter* 1531 [31]).

At han har levet i Armod og Bekymring, vise nogle Yttringer i Digtet [32]). *Fölelsen heraf, og den Erfaring, at han som duelig Læge ikke kunde erhverve sig Udkomme, medens Markskrigere og ukyndige Læger berigede sig, kan have foröget Bitterheden i hans Udfald mod disse, og i det Heele givet hans Skildringer af Livet deres mörke Farve. Noget heri maae derhos tilregnes den mystiske Synspunkt, hvorfra han betragtede Tingene i Verden; Noget ogsaa vistnok hans Tidsalders store Fordærvelse. Man glemme desuden ikke, at han skildrer Sæderne i Italien, Aqva Tofanas, Banditers og Munkevæsenets Fædreneland.* [33])

Den Alvorlighed, hvormed han i det heele Digt taler Dydens Sag og ivrer mod sin Tidsalders Laster, tillader ikke at tvivle om

---

30) „Opus nostrum, cui titulus est Zodiacus vitæ, in XII libros digestum, **multosqve per annos elaboratum**, Celsitudini Tuæ donamus, dicamus, nuncupamus.“ *Han begyndte dette Digt i sine unge Aar. L. I. 25. og endte det med Forestilling om sit Livs Ende. XII. 582.*

31) ***Kirchengeschichte****. III. S.* 128.

32) *S.* 61. 157. 255.

33) ***Reinhard*** *anseer ikke disse Skildringer for overdrevne, men bruger dem som Beviser paa det* 16*de Aarhundreds Usædelighed. System der christl. Moral. B.* 1. *S.* 62. 4*te Aufl.*

hans egne Sæders Reenhed. Selv i den farligste Livets Alder havde han undgaaet Forförelse, og torde love sig Beskyttelse af de katstaliske Nympher, saa vist som han stedse med et reent Hjerte havde nærmet sig deres Tempel, og ikke som Yngling hengivet sig til daarlig Udsvævelse, eller ladet sig smitte af Vellyst [34]. Skjönne Skik! udraaber En af hans Landsmænd [35], herlige Tider, da man, som Palingenius, indviede sig til Digtekunsten ved Kydskhed, og kun ved et ustraffeligt Liv haabede Bistand af Sangens reene Gudinder! Hvor uværdigt, at gjöre Muserne til Uteerligheds Tjenerinder!

Om den ovenmeldte Mishandling af hans Liig har man to Beretninger, hvoraf den eene gaaer ud paa, at den havde Sted for hans Ugudeligheds, og den anden for hans Gudsfrygts Skyld. Sagen selv har ingen Tvivl. Den förste Efterretning, at man efter hans Död styrede sit Raserie paa hans Levninger, er af den ovennævnte og troværdige Gyraldi [36], der levede med ham i Ferrara, og overlevede ham [37]. Den anden Beretning, hvorefter Mishandlingen bestod i, at man opgrov Liget og brændte det, er af Melchior Adamus, som levede i næste Aarhundred [38]. Naar man lægger Merke til, at Adamus var Protestant, men

[34] I. 25 f.

[35] Gisberti. Nove Muse.

[36] Man see Thuani Dom om Gyraldi i hans Hist. s. t. T. I. p. 550. B.

[37] Gyraldi Ord ere: Post Palingenii mortem in ejus cineres sævitum est ob impietatis crimen. Opera. Tom. II. p. 569.

[38] De vitis Philosophorum: „Marcelli Palingenii Stellatensis cadaver propter pietatis doctrinam in Italia exhumatum concrematumqve fuit.". Vita Wirsungi.

Digitized by Google

Gyraldi Katholik, *og det endog pavelig Embedsmand*, Protonotarius Apostolicus, *saa vil man indsee, hvorfor det, som af den Ene kaldes Gudsfrygt, er Ugudelighed hos den Anden. Digterens heele Bröde var, at han havde angrebet Paven og Munkene, og med Alvorlighed paatalt katholske Misbrug. Hans Navn staaer derfor endnu paa Listen over de forbudne Böger i förste Kjetterklasse* [39]. *Man nævner et Sted i Digtet, som især skal have givet Anledning til, at hans Beens Hvile forstyrredes. Det er det foran anförte af tiende Sang* [40]. *Men ved nöiere Gjennemlæsning vil man finde endeel Steder, som overgaae dette i Djærvhed* [41].

Palingenius har dog ikke erklæret sig for Protestant, eller villet ansees som afvigende fra den katholske Kirke. Meget meere siger han i Dedicationen, „at dersom Noget skulde findes i hans Bog, der syntes stridende mod Religionen, maatte dette ikke tilregnes ham, men de forskjellige, især Platonske, Philosopher, hvis Meninger han anförer; at det ikke var hans Hensigt at forlade den katholske Troe, men at han i alt, hvad han havde skrevet, ydmyg underkastede sig den katholske Kirke, og som god Christen villig modtog dens Censur. [42] *Enkelte Steder i Digtet vise ogsaa, at han ikke aldeles havde aflagt Katholicismens Vildfarelser.* [43]

---

39) *Bayle henviser til Folioudgaven af* Index libr. prohib. 1667. S. 765. *Stolle siger, at Palingenii Navn blev sat paa Kjetterlisten i* Concilium Tridentinum. *Historie der Gelahrth. Jena* 1724. *S.* 233.

40) S. 244.

41) *Til Læsernes Bedømmelse hensættes her samtlige Steder, som indeholde meere eller mindre alvorlige Angreb mod Paverne og den romerske Geistlighed: S.* 66. 80. 89. 105. 131. 185. 187. 192. 215. 226. 230. 239. 240.

42) *Ordene, som i Dedicationen findes tilføiede* opiniones philosophorum, *efter* qvæ si falsæ sunt: et erroribus nec paucis, nec levibus involutæ, *og Stedet:* Neqvaqvam igitur — testatum esse volo *skal, i Følge Anmerkningen i Rotterdammer-Udgaven, mangle i* editio primaria et Tornæsiana.

43) *For Ex. S.* 220. *Anm.* *).

Angaaende Verkets Udgaver siger Bayle, at den Baseler af 1537 er anfört paa de forbudne Bögers Liste, og at derhos er anmerket, at den Italienske fulgte derpaa, men at dennes Aarstal ei er angivet [44]. *Han tilföier, at hans Exemplar var en Octavudgave af 1569, hvori hverken Trykkestedet eller Bogtrykkerens Navn var anfört. Fyens Stiftsbibliothek eier en Baseler Udgave i Octav af 1557.* [45] *Samme Udgave, men ingen ældre, findes i det store Kongelige Bibliothek i Kjöbenhavn, og i Bibliotheket i Göttingen.* [46]

---

44) *Heumann antager, at Baseler-Udgaven af 1537 er den første.* „Habeo auctores, qvi in Italia primum, deinde Basileae anno 1537 Zodiacum typis excriptum fuisse tradunt. Est inter hos Conr. Gesnerus. Sed facilius credo Basileensem illam editionem esse omnium primam. Ægerrime enim adducor ut credam, Italum qvempiam typographum typos suos tam odioso libro commodaturum fuisse. Imo nec illud mihi persvadere possum, ipsum auctorem ausum esse Italo typographo suum opus committere." Poecile. l. c. *Gundling siger dog, at den allerførste og lidet bekjendte* Editio Veneta, *uden Aarstal, fandtes i* Bibliotheca Bünemanniana. *Historie der Gelahrth. Frankf. 1734. S. 5869. og S. 2786. siger han uden videre Beviis, at den første Udgave er af 1530. Ovenfor er viist, at Forfatteren i dette Aar først skrev sin 9de Sang. Det heele Digt maae da vel antages at være udgivet sildigere.*

45) *Da Titelbladet var afrevet, anfører jeg dette efter et sammenlignet Exemplar, tilhørende det store Kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Det har endeel Trykfeil, men en opmerksom Eier har rettet disse* in margine *og tilføiet enkelte brugbare Varianter.*

46) *Efter et Brev fra den danske Reisende Doctor Bredsdorff, har Bibliotheket i Göttingen for nærværende Tid følgende Udgaver: to Baseler, den anførte og en af 1600, to Pariser, af 1560 og 1564, en Amsterdammer af 1628, en Lyoner af 1652, en Rotterdammer af 1698. En Hamborger Udgave af 1736, tilhørende Assens og Hindsgavls Amtsbibliothek, finder jeg ved Sammenligning at mangle Versene: III. 246. og XI. 690 — 724. En nyere Rotterdammer-Udgave af 1772 roses af Palingens tydske Oversætter Schisling. Denne Mængde Udgaver beviser, hvor flittig Digteren er læst. Efter et Brev af Bayle af 9 Dec. 1697 i* Lettres choisies *var han i den Tid i saadan Anseelse i Holland, at de Fleeste kunde recitere Stykker af ham udenad.*

Digitized by Google

Ogsaa har jeg brugt den nitide og meget correctere Rotterdammer-Udgave af 1722.[47])

En Udgave, som Enhver, der vil bearbeide Palingenius, maatte önske at erholde, er den af Christopher Wirsung, for den Commentarers Skyld, hvormed den er forsynet. Wirsung var samtidig med Forfatteren, og maae til et og andet Steds Oplysning, forsaavidt det angaaer Aarhundredets særegne Ideer, kunne have sagt Meget med Vished, som en Commentator nu maae gjette sig til.[48]) *Hans Commentar roses for Lærdom af Melchior Adamus, den Eeneste, der taler om den som om han selv havde seet den.*[49]) *Bayle,*[50]) *Jöcher,*[51]) *Gundling,*[52]) *Stolle*[53]) *og övrige Literatorer synes blot at nævne den efter ham. Den findes ikke paa det store Kongelige Bibliothek i Kjöbenhavn, heller ikke paa Bibliothekerne i Wien, Göttingen og Kassel*[54]). *Skulde den være undertrykt af Munkene?*

---

47) „Nunc demum ad exemplaria primaria sedulo castigati, centenis aliquot mendis expurgati" *kaldes Palingens 12 Böger her paa Titelbladet, men ere dog ikke ganske frie for Trykfeil.*

48) *Wirsung, en Augsborger, levede* 1500 — 1571.

49) „Edidit Marcelli Palingenii Stellatensis poemata, doctissimis adjectis commentariis." De vitis Philos. l. c.

50) *Art. Palingenius. Han har ikke selv seet Wirsungs Commentare, og kjender Ingen, som har seet den.*

51) *Gelehrtenlexikon, baade under Art. Palingenius og Wirsung.*

52) *Historie der Gelahrtheit, anf. St.*

53) *Anf. St.*

54) *For Khavn har jeg Professor Werlaufs, for Wien, Palingens Oversætters Schislings, for Göttingen og Kassel, vor lærde Reisendes Doctor Bredsdorfs Forsikkring.*

Digitized by Google

Digtet er gjentagne Gange oversat eller efterlignet paa Fransk af Scevole de St. Marthe *1571, af* Riviere *1619, af* de la Monnerie *1732, og hver Gang med ringe Held [55]). Paa Tydsk fik det iligemaade snart en Oversætter i* Joh. Spreng *fra Augsborg. Saa slet hans Arbeide er, [56]) har det dog oplyst mig et Par taielsomme Steder. En nyere Oversættelse af* Franz Schisling *er ovenfor nævnet. Den er udgivet i* Wien *1785. 4. efter den af Videnskaberne höjfortjente v.* Retzers *Opmuntring.* Schisling *har forstaaet sin Original og behandlet den med Troskab, men fra den gode Smags og Sprogets, saavelsom fra Versificationens Side har han mindre Fortjeneste [57]).*

---

[55]) Les Bibliotheqves Francoises. *anf. St.*

[56]) *Som Prøve paa hans Oversættelse anfører jeg Begyndelsen af syvende Sang, saavidt den i Akrostich viser Forfatterens Fornavn.*

M usa thu dich erheben noch,
A uffschwinge dein Gefider hoch,
R ing und Irrdische sachen lass
Z umal hinfahren ihre Strass,
E s wirdt das hoch gepreiset sehr,
L ob haben grosse Ding viel mehr,
L üg auff die Geister mit gewimmel,
V nd thu durchlauffen auch den Himmel,
S o findest du viel Freud ohn Kummer &c.

Den Samme har oversat Homer, Virgil, Ovids Metamorphose, Josephus, Erasmi Adagia. *Hvorledes alt dette blev ham muligt, viser denne Prøve. Den er taget af andet Oplag, som udkom 1599.*

[57]) *Ogsaa heraf syvende Sangs Begyndelse til Prøve:*

Muse! steh auf von der Ruh, und schwing den gestärkten Fittig!
Fleug zur Höhe hinan, und verlass die niedern Geschäfte!
Grösser sind Ehre und Ruhm, die erhabneren Wesen entströmen.
Schaue die Gottheiten durch, durchwandle den Umkreis des Aethers,
Wo ein ewiger Lenz, ein ewiger Frieden, wo ewig
Lichtvoll Titan erscheint, wo nie an der herrlichen Sonne

Digitized by Google

Hans Arbeide er först efter dette Verks Trykning kommet mig tilhænde. Endnu bör en Efterligning nævnes, udarbeidet af den lærde Caspar Barth *under Titel:* Zodiacus vitæ christianæ, *og udgivet i Frankfurt* 1623.

Hver af de 12 Böger, hvori Digtet er inddeelt, har Navn af et Tegn i Dyrekredsen. Jul. Cæsar Scaliger *har dadlet dette, anmerker* Bayle, *fordi der ikke er sörget for nogen Forbindelse imellem Materierne og disse Titler, men* Gottscheden *svarer herpaa*[58] *med god Grund, at Herodots 9 Böger intet have tabt i Værd derved, at de ikke staae i egentlig Sammenhæng med Muserne, hvis Navne de bære. En* Thomas Scauranus *har i sit foran trykte Æreverø sagt herom, at Bogen kaldes* Livets Dyrekreds *fordi et Liv, fört efter den, glimrer som Solen, naar den vandrer igjennem sine Himmeltegn.*

Aug sich ein Düster vergreift. Nie ballet da Wolken der Südwind,
Niemals raset hier der Nord. Des Zephyrs süssere Lüftchen
Wehen nur hier, und bethaun mit Ambrosja die trunkenen Matten.
Hier denn wandle umher.

Stedet i Originalen er følgende:

Musa, agedum, surge et melioribus utere pennis,
Alta pete, atqve humiles jamdudum despice curas.
Rebus in excelsis decus est et gloria major.
Contemplare Deos, totumqve per æthera curre,
Est ubi ver æternum, ubi pax æterna, ubi semper
Lucidus apparet Titan, nullisqve tenebris
Læditur alma dies. Non illic nubifer Auster,
Vesanusqve Aqvilo, Zephyri sed blandior aura
Spirat, et ambrosia lætissima gramina mulcet.
Hac spatiare igitur.

58) *See hans med Anmerkninger forøgede Oversættelse af* Bayles Dictionnaire. *Art.* Palingenius.

Digitized by Google

Om Digtets Værd finder jeg de Lærdes Domme meget forskiellige. Gyraldi vilde ei engang have optaget dets Forfatter i Fortegnelsen over sin Tids Digtere, dersom han ikke havde dediceret Bogen til deres Hertug. — Den er, siger han, paa mange Steder aldeles ikke skikket til at indrette sit Liv efter, og han tilföier ærlig nok: „thi da Forf. var död, bleve hans Levninger mishandlede formedelst hans Ugudelighed" [59]. *Palingenius var efter Döden erklæret for Kjetter; hvor kunde da Gyraldi, som pavelig Protonotar, rose hans Skrifter? — Scaliger, vor Forfatters Samtidige ligesom Gyraldi, dömmer, at han som Satiriker er forstandig, ikke udsvævende, ikke obscön, og at hans Sprog er reent, men Stilen af laveste Art. Da denne Mangel, föier han til, var at tilskrive Forfatterens eget Valg, vilde han ikke angribe ham for den* [60]. *Vor Ole Borch miskjender ikke den Flid, Digtet röber, men klager, ligesom den ældre Scaliger, over dets lave Tone der ikke nok fyldte hans Tidsalders Ören* [61].

---

59) „Legitur qvoqve Marcelli Palingenii Zodiacus Vitæ, opus varium, multisqve rebus ad constituendam vitam minime idoneum, (Zod. Vitæ *er nemlig af Forfatteren forklaret* de hominis vita, studio ac moribus optime instituendis) qvod nisi Principi nostro — — nuncupatum foret, ejus minime meminissem, nam et post ejus mortem in ejus cineres sævitum est ob impietatis crimen. Gyraldi Opera. l. cit.

60) Palingenii Poema totum Satyra est, sed sobria, non insana, non foeda, ejus dictio pura, versus ac stilus in imo genere dicendi; qvare si noluit melius, ne a nobis qvidem id tentandum est. Poetice. L. VI.

61) M. Palingenius, Stellatus Poeta, reliqvit posteritati Zodiacum vitæ — libros XII epico carmine, ne eo poenitendæ industriæ, humiliori tamen plerumqve stylo et dictione, qvam ut nostri seculi aures impleat. Dissert. acad. de Poetis. Francof. 1683. 4. p. 102. *Det Sted, han anfører til Beviis, er et af de prosaiske, her ogsaa behandlet som saadant S. 84. og hvoraf der i Læredigtene hos de Gamle og de Nyere altid ere mange. Men hvor let kunde han ikke ogsaa truffet paa Steder af en meere poetisk Art? for Ex. S. 51: Menneskets Trang til Adspredelse efter Aandsanstrengelse; S. 53:*

Digitized by Google

— *Bayle*[62]) *indlader sig ikke i Stilen, men siger, at Zodiacus indeholder endeel Godt og en ret god og philosophisk Satire over de slette Sæder og falske Fordomme. Han undrer sig over, at der blandt den Mængde Levnetsbeskrivelser, Italienerne have over deres Forfattere, ikke findes nogen over en Digter af saa stor Fortjeneste. Han meener dog, at han undertiden fremsætter Fritænkernes Indvendinger til Gjendrivelse saaledes, som om han ikke selv saa ganske fordömte dem: en Anmerkning, som vil blive at iagttage under Digtets Behandling, men hos Bayle er saa meget merkværdigere, som man kiender denne det syttende Aarhundreds skarpsindigste Kritikers egne frie Religionsyttringer. — At Melchior Adamus kalder Digtet en Underviisning til Gudfryg tighed*[63]), *er allerede anfört. Ogsaa er et Æresvers af Thomas Scauranus nævnet. Det findes saa vel i den ældste som nyeste Udgave, jeg har seet af Zodiacus, men om Forfatteren vides ellers intet. Han begynder med at beklage, at de fleeste og största af Grækenlands og Latiens Digtere kun beskrive Feldtslag og Krigere, eller Ulykker, eller Kjerlighed; at Spög er Poeternes banede Vei, men at kun Faa forsöge at skrive i det Alvorlige og vove at aabne Sandhedens Skatte for deres Læsere; at Lucretius var den eeneste romerske Digter, som ved omhyggelig Sögen efter det San-*

Drankernes Bacchus; S. 59: Morgenhilsen til Solen; S. 77: Jordlivets Smaalighed, naar dette betragtes fra en höiere Standpunkt; S. 102: Dødens Ødelæggelser; S. 137: Jordens Skabelse; S. 229: Merkurs Afsendelse til Tartarus o. s. v.

[62]) Dictionnaire. *anf. St.*

[63]) Doctrina pietatis.

Digitized by Google

de trængde ind i Naturens Helligdom, og med sin skarpsindige Aand hævede sig til Guderne: Men, vedbliver han:

nu veiledet af en större Guddom,
Marcellus meere reen og gavnlig Sandhed
I Digtning lærer os; hvad man om Guder
Og Sjælen bör antage, viser han,
I det han fölger Christendommens Spor. —
Guddommeligt, o Læser! Digtet er;
Det byder smagfuld Næring for din Aand:
Hvad höiest Gode er, hvordan dit Liv
Bör værdigt föres, det dig aabenbarer;
Det Viisdoms Himmelgaver bringer dig,
Hvorved den Evige du bliver kiær;
Det mangen Löndom i Naturen aabner,
Og lærer dig Forstand og Hjertets Godhed.
Det kaldes Livets Dyrekreds, fordi
Et Liv, af det veiledt, som Solen skinner,
Naar gjennem sine Himmeltegn den vandrer;
Den mindre det, som hin den större Verden
Meddeeler Lys og Liv og Kraft og Skjönhed, o. s. v.

Henrik Pantaleon, i sin Tid Professor i Basel [64]), vilde endog have Palingenius indfört i Skolerne i Stedet for de klassiske Digtere [65]). I sin Tilskrift til Ungdomslærerne [66]) klager han

---

[64]) Han levede 1522 — 1595, og var berømt for sine theologiske og medicinske Kundskaber, saavelsom for sit poetiske Talent, der af Keiser Maximilian II erhvervede ham en kronet Digters og Pfalzgreves Hæder.

[65]) See Exkurs d.

[66]) Den findes foran i Baseler- og Rotterdammer-Udgaverne af Zodiacus.

over, at man hidtil i de Christnes Skoler havde maattet læse Lögne og Fabler, hentede fra Grækenland og Hedenskabet, og siger derpaa:

Marcel, sig hævende til Dydens Höide,
Hvad sandere og bedre er, os bringer.
Harpyer, Circer og Cyklopuhyrer,
Og falske Guder, tomme Navne han
Ei viser os, men hvad saa mange Store
Og Viise have sammenbragt, og hvad
Höit over Stjerner kan oplöfte Sjælen;
Hvad höiest Gode er, hvori bestaaer
Et andet Livs Lyksalighed, og hvad
Os Nat og Dag i spændt Forventning holder,
Det han fremstiller. Hellig er hans Sang,
Veltalende og yndige hans Ord,
Som om ved Siden Muserne ham stode. o. s. v.

Af de nyere Literærnoticer kun fölgende: Reimmann [67]) viser dem, som ville vide, hvorfor Palingenius er sat paa Kjetterlisten og bragt paa Baalet, hen til hans Skrift. Han beskriver deri, siger han, den romerske Kirkes Geistlige som Bedragere og uvidende Mennesker, kalder Munkene Gudsfornegtere, og taler om Paven selv med Ringeagtelse. „Hans Sarkasmer kunde ikke andet end opbringe Daarerne, skjöndt han ikke synes at have skrevet af Ondskab. Dog var han bedre Philosoph end Satiriker, og en ypperlig Digter". — Gundling [68]) sætter ham som Digter ved Siden af Virgil, men anmerker, til Berigtigelse i deres Dom, der reg-

---

[67]) Historia univ. Atheismi et Atheorum falso et merito suspectorum. Hildes. 1725. p. 560.

[68]) *Historie der Gelahrtheit. Frankf.* 1734. *S.* 2786.

nede ham til Klassikerne, at han var en Italiéner fra 16*de Aarhundred. — Forfatterne af* Nouveaux Memoires, ou Observations sur l' Italie et sur les Italiens, Lond. 1764[69]) *gjöre paa deres Reise fölgende Bemerkninger: „Noget længere fra Ferrara ligger Stellata, Angelo Manzollis Födebye. Han er meere bekjendt af Navnet Palingenius, da han under dette har forfattet det latinske Digt, hvilket han med Hentydning paa sin Födebyes Navn kaldte* Zodiacus vitæ. *Denne barnagtige Hentydning er et slet Forbud for et Digt, som maaskee er et af de grundigste og bedste latinske Digte, der siden Videnskabernes Gienfödelse ere komne för Lyset." Nu fortælles, hvad vi allerede have hört om Forfatterens Levnet med Anmerkning, at den Frihed, hvormed han taler om Paverne og den romerske Geistlighed, uden Tvivl var en Fölge af hans Omgang med de Protestanter, som fandt et Fristed mod Frants den Förstes strenge Edicter hos Hertuginden af Ferrara, Ludvig den Tolvtes Datter. Her anföres ogsaa, at* Zodiacus *blev paa det Tridentinske Concilium indfört i Kjetterlisten. Forfatterne tilföie, at de have indhentet disse Efterretninger i Ferrara. — Girolamo Tiraboschi*[70]) *finder ikke Meget at rose, enten i Henseende til Digtets Plan, der forekommer ham ubegribelig, eller til Udarbeidelsen*[71]). *Han anseer en vis naturlig Lethed for dets störste Fortjeneste, og meener, at det ikke vilde være bleven saa berömt, om det ikke indeholdt*

---

69) *Paa Titelen staaer endnu:* par deux Gentils-hommes Suedois, traduits du Suedois. Klotz, Acta literaria, Vol. III. P. 1. p. 60, *er uvis, om Skriftet er udkommet i London eller Paris, og om Forfatterne ere Franske eller Svenske Denne interessante og paa literære Efterretninger rige Reisebeskrivelse bestaaer af 3 Deele, og er oversat paa Tydsk, Leipz.* 1766. *Det uddragne Sted findes i Originalens første Deel S.* 151.

70) Storia della letteratura italiana. Roma. 1785. *anf. St.*

71) Il poema non e molto lodevole, nè per l'invenzione, di cui non v'ha idea, nè per l'eleganza, che non e molta.

disse djærve Straffeprækener mod Munkene, Geistligheden og Paverne, der maae ansees upassende for en katholsk og gudfrygtig Skribent.

Endskjöndt Tiraboschi's *Dom röber Katholiken, har han dog Ret deri, at Digtets Plan ei er let at indsee. Men man er uberettiget til at fordre Meere af Forfatteren i denne Henseende, end han har lovet i Indledningen* [72]*, hvor hans poetiske Færd forestilles som en uregelmæssig, efter Indfald og Lune foretagen Söefart. Hvorvidt der er Sammenhæng imellem de forskjellige Materier, som behandles, vil Indholdslisten vise.*

Da jeg hist og her, i Texten eller i Anmerkninger og Exkurser, har sagt min Mening om Forfatterens religiöse og philosophiske Yttringer, saa behöver intet herom at siges i Forerindringen. Oplysende Anmerkninger maatte i et Skrift som dette ikke savnes, I det jeg nu overseer disse, forekomme nogle, især af de philologiske, mig undværlige. Men jeg maatte ved Udarbeidelsen stedse betragte min Forfatter som en latinsk Autor, hvorover Ingen har commenteret; og man kjender Commentatorernes Skik. Ved Palingenius*, som ikke uden Grund er kaldet* poeta doctissimus [73]*, fristes man desuden let til at opbyde sin heele Lectyre, og at troe, at man derved kan virke til at udbrede Sands for Klassikerne og grundig Kundskab.*

Med Exkurserne har jeg benyttet mig af den Frihed, man ved disse er vant til: at bruge Steder af sin Autor som Vehikeler til at faae sagt, hvad der syntes nyttigt, og at behandle en og anden Materie med Udförlighed. Men da denne Frihed ogsaa har sine Grændser, maae jeg anmerke i Henseende til den længste af dem,

---

72) *S. 2. sammenl. med S. 12.*

73) *Paa Titelen i Hamborger-Udgaven af* Zodiacus *har han dette Predikat.*

Digitized by Google

XLIX. om Krigene i Italien 1515 — 1529, at denne Krigshistorie, om den ellers er vel fortalt, har Vigtighed, ikke blot fra de Synspunkter, som deri ved Slutningen ere angivne, men og med Hensyn til Reformationen. Den viser, tydeligere end dette ved korte Bemerkninger kunde skee, hvor aldeles de Fyrster, som meest vare i Stand til at hindre, og ellers efter deres Tænkemaade vilde have hindret Kirkeforbedringen, vare i dens vigtigste Tidsrum sysselsatte med andre Ting; og hvorledes selv Æmulation og Herskesyge, styret af Forsynet, har befordret Reformatorernes Fremgang.

Saavel Exemplaret af Palingenius, der gav Anledning til denne Udarbeidelse, som de fleeste Böger, dertil brugdes, tilhöre Fyens Stiftsbibliothek. Den kan derfor siges at være udgivet derfra. Men jeg har ved Arbeidet fölet, hvor langt dette Bibliothek, hvis Bestyrelse paaligger mig, endnu er tilbage. Til dets Forögelse er derfor min Indtægt af Verket bestemt.

Digitized by Google

EXKURSER

til

FORERINDRINGEN.

a. Af Skribenter, som før Luthers Tid have skildret den romerske Kjrkes Forfald og dens Geistliges Usædelighed, ere, foruden de, som findes i Flacii Catalogus testium veritatis og Hottingers Historia Reformationis, følgende mindre bekjendte: I. Matthæi de Cracovia, episcopi Wormatiensis, de squaloribus Romanæ Curiæ tractatus. Forfatteren levede i Begyndelsen af 15 Aarhundred. Han viser især Geistlighedens Laster under Pave Bonifacius IX. — II. Jo. de Vesalia adversus indulgentias disputatio, bestrider Aflad og andre papistiske Vildfarelser med en for den Tid sjelden Grundighed. Forf. blev 1478 fordømt som Kjetter i Maynz, og indsperret i et Augustinerkloster, hvor han døde. — III Jacobi Junterburgii de negligentia Prælatorum libellus, Skildring af Prælaternes Sæder ved Slutningen af 15 Aarhundred, da Forf. levede. — IV Gravamina nationis Germanicæ adversus Curiam Romanam, Joan. Cardinali S. Angeli Nicolai V. P. R. legato exhibita. Anledningen til dette Skrift gav Pave Nicolaus V, som 1450 sendte Cardinal de Cusa til Tydskland, for, som det foregaves, at forbedre Kjrkeindretningerne, men i Grunden for at sætte de Tydskes Gavmildhed paa Prøve. Det viser den romerske Geistligheds Usædelighed, og især Skyggesiden af Nicolaus V, der, som Videnskabs Befordrer, altformeget holdes i Lyset af den Tids Skribenter. — V. Joannis Novariensis oratio in Concilio Pisano habita indeholder utvetydige Vidnesbyrd om Kirkens Forfald, offentlig aflagte af den for sin Tid veltalende Biskop i Novara. — VI. Orationes Matthæi Ræderi, Vitalis Valentini, Bertrandi Vaqveri, Hotrici Abendon, Theodorici de Monasterio, Leonardi Statii, Hug. de Metis Avenionensis, et auctorum 6 anonymorum in Concilio Constantiensi habitæ. Ræder foreholder Forsamlingen, hvor nødvendig Kirkens Reform var. Det Samme gjør Valentin, Biskoppen i Toulon, men taler i mildere Udtryk om Kirkens Uordener. Diderik af Mynster, hvis Tale er overskrevet: de infanda Ecclesiæ corruptione, nævner Uvidenhed, Bibellæsnings Forsømmelse, Løsagtighed, Gjerrighed og fleere Laster som Merker paa den Tids Geistlige, og meener, at mange af dem værdigere stode paa Viinbjerget, som Skrækkebilleder for Fugle, end

Digitized by Google

paa Prædikestolen. Den kanoniske Ret anseer han for en stor Deel som Kilden til Fordærvelsen. Statius, en Florentiner og Dominikanergeneral, forsvarer den kanoniske Ret, men negter ikke de Geistliges Usædelighed. De Metis, hvis Orations Titel er: de maturanda Ecclesiæ Reformatione, foreholder Biskopperne, at de nu havde siddet 3 Aar sammen i dette Concilium, uden at foretage Noget til Kirkeforbedringen. Blandt de anonyme Taler er een overskreven: de corruptissimis Ecclesiasticorum moribus, en anden: de vitiis Clericorum. Forfatteren til denne sidste, en Benedictinermunk, forestiller St. Nicolaus, paa hvis Navnedag han talte, som Mønster paa en retskaffen Religionslærer, og viser, at de da levende Geistlige langt afvege fra ham. En tredie af disse navnløse Concilietaler indeholder haarde Sandheder, angaaende Geistlighedens Laster. Forfatteren driver paa ægte Reformation og vil, at man skal vende tilbage til Kirkens Grundvold, Christus, følge hans hellige Levnet og sande Lære, og at Forsamlingen skulde lægge de Leveregler, Christus har foreskrevet, til Grund for Kirkeforbedringen. End een af disse anonyme Taler har Titel: de meliori clero, og fører bittre Klager over Paven og hans Geistlighed. Samtlige ommeldte, paa Conciliet i Kostnitz holdne Taler, hvoraf nogle udmerke sig ved Lærdom og Veltalenhed, trænge paa Kirkens Reform, og bevise saa meget meere dens høie Nødvendighed, som de holdtes af Mænd, der selv vare Lærere i den romerske Kirke og for en saa anseelig Kirkeforsamling *). — VII. Bernhardi Westerrodi Planctus Ecclesiæ. — VIII. Jo. Gochii Dialogus de qvatuor erroribus — — votis et religionibus factitiis, indeholder alvorlige Yttringer mod den romerske Kirkes falske Lærdomme, og dens Læreres usædelige Levnet. — IX. Epistolæ binæ nomine Luciferi sive Satanæ scriptæ, altera ad Clerum, altera ad Joannem Dominici, Cardinalem

*) *Dette af Kjetterbaalene for Johan Huss og Hieronymus af Prag og af 3 Pavers Afsættelse, men af ingen Virkninger til Reformationens Bedste bekiendte Concilium i Kostnitz, der holdt 45 Sessioner og varede henimod 4 Aar, 1414 — 1418, var et af de talrigste og anseeligste Kirkemøder, som nogensinde holdtes. Blot de derved udnævnte Embedsmænd vare, foruden en Protector (Keiser Sigismund, og i hans Fraværelse, Churfyrsten af Pfalz) 10 Notarier, 4 Stemmesamlere, 4 Advokater, 2 Prokuratorer eller Promoterer, og 4 Betjente til at anvise Pladsene. Medlemmerne bleve her første Gang deelte i Nationer: den italienske, tydske, franske, engelske &c. og hver af disse havde endnu 2 Prokuratorer. Et Antal af 99,000 Mennesker skal her paa een Gang have været samlet.*

Digitized by Google

Ragusinum. Disse Breve ere af samme Indhold, som ovenanførte Straffeprædikener. Det førstes Overskrift er:

„*Hæc Dæmon Clero transmittit scripta moderno.* –

Lucifer, princeps tenebrarum — — universis sociis regni nostri, filiis superbiæ, præcipue modernæ Ecclesiæ principibus — salutem, qvam vobis optamus et nostris obedire mandatis ac, prout incepistis, legibus parere Satanæ." I det andet Brev takkes Erkebiskop Dominici af Ragusa for den Umag, han gjorde sig, at vedligeholde Tvedragt i Kirken. Man troede nemlig, at han afholdt den Ene af de tre ovenfor omtalte Paver, Gregor XII, fra at nedlægge sin Værdighed efter Kostnitzer-Conciliets Ønske. See C. G. F. Walch Monimenta medii ævi ex Bibliotheca regia Hanoverana. Fascic. I — IV. Gøtting. 1757 — 1760. Theodorik Urie, der som Theolog for Nedersachsen var tilstæde ved Conciliet i Kostnitz og beskrev det i Vers og Prosa under Titel: de consolatione Ecclesiæ (See von der Hardts Acta Concilii Constant.) har kort og kraftig skildret Kirkens gradviise Forfald i følgende Linier:

Aurea qvæ qvondam fuit, hinc argentea Papæ
Curia, procedit deteriore modo
Ferrea; dehinc facta dura cervice qvievit
Tempore non modico, sed modo facta lutum.
Postqve lutum, quid deterius solet esse? Recordor
Stercus; et in tali Curia tota sedet.

b. Ferrara, Ariosts, og Guarinis Fædrenestad, var i Palingenii Tid, ligesom før og efter, ved sine dannede Fyrsters Hof Foreeningspunkten for mange udmerkede Mænd. Gøthe skildrer dette Stadens Fortrin i sin Torqvato Tasso:

„Leonore.

Gross ist Florenz und herrlich, doch der Werth
Von allen seinen aufgehäuften Schätzen
Reicht an Ferraras Edelsteine nicht.
Das Volk hat jene Stadt zur Stadt gemacht,
Ferrara ward durch seine Fürsten gross.

Princessin.

Mehr durch die guten Menschen, die sich hier
Durch Zufall trafen, und zum Glück verbanden.

Leonore.

Ein edler Mensch zieht edle Menschen an,
Und weiss sie fest zu halten, wie Ihr thut.
Um deinen Bruder und um dich) verbinden*
Gemüther sich, die Eurer würdig sind,
Und Ihr seyd eurer grossen Väter werth.
Hier zündete sich froh das schöne Licht
Der Wissenschaft, des freyen Denkens an,
Als noch die Barbarey mit shwerer Dämmrung
Die Welt umher verbarg. Mir klang als Kind
Der Name Herkules von Este schon,
Schon Hippolyt von Este voll ins Ohr.
Ferrara ward mit Rom und mit Florenz
Von meinem Vater viel gepriesen. Oft
Hab ich mich hingesehnt; nun bin ich da;
Hier ward Petrarch bewirthet, hier gepflegt,
Und Ariost fand seine Muster hier.
Italien nennt keinen grossen Namen,
Den dieses Haus nicht seinen Gast genannt.

c. Nogle hos Bayle, Art. Ferrara, anførte franske Skribenter ere uudtømmelige i Hertuginde Renatas Roes. „Hun overgik," hedder det, "alle Fruentimmer, selv Italienerinder, i Skarpsindighed og Aands Fiinhed. Det Allervanskeligste i de høiere Videnskaber lærte hun med Lethed; endog Philosophiens og Theologiens Dybheder indlod hun sig i, uden at det kostede hende Anstrengelse. Hun var bevandret i Sprogene, Historien, Mathematiken og i Astrologien, med hvis Hemmeligheder hun gjorde sig bekiendt, uden dog at ynde Stjernetyderiet; og ingen af hendes Kjøn talte med meere Ynde og Færdighed om Alt, hvad der hører til disse Videnskaber, end hun. Theologiens Studium havde bragt hende til at indsee Vildfarelserne i Katholicismen, og hun var bleven styrket i den reenere Lære ved Omgang med Protestanter **)." Efter sin Gemals Død drog hun tilbage til Franke-

*) *Alphons II Hertug og Leonore af Este vare Børn af Herkules II og Renata, om hvem tales i næste Exkurs.*

**) *At Protestantiske Grundsætninger vare de herskende ved Hertugindens Hof, vise Thuani Ord om den lærde Olympia:* in Renatæ Herculis II Ferrariensis uxoris familia cum Protestantium doctrinam hausisset &c. Hist. sui temp. ad ann. 1565.

Digitized by Google

rige *), og opholdt sig under Religionskrigene i Montargis. Her kom hendes Svigersøn Hertugen af Guise for Fæstningen, og forlangte de Protestanter udleverede, som under Forfølgelserne havde taget deres Tilflugt til hende, men ubekymret om hans Trusler svarede hun, at hvis han gjorde Angreb, vilde hun være den første, som stillede sig i Breschen og forsøge, om han vovede at dræbe en Kongedatter. Hun var meget velgjørende, og understøttede især de Lærde. Bayle, anf. Artikel. Thuani Hist. sui temporis. Aurel. 1620. Fol. Tom. 1. p. 550. E. 499. A. 782. D.

d. Naar Scauranus og Pantaleon ville have Palingenius indført i Skolerne i Stedet for de romerske Digtere, saa viser dette vel et vrangt Begreb om, hvad der fordres til den studerende Ungdoms Dannelse, men det er fra en anden Side merkværdigt. At al denne Ivren af dem, og saa mange velmeenende Mennesker før og efter dem, for at faae Klassikerne fordrevne af Skolerne, intet af Varighed har kundet udrette; at en følgende Alders ligesaa velmeente men moderatere Bestræbelser for, paa den eene Side at faae en Prudentius, Minucius Felix og Lactantius i det mindste satte ved Siden af Horats, Virgil og Cicero i Skolerne **), og paa den anden Side at lemlæste de Gamle in usum Delphini, i det Heele mislykkedes; og at endelig en nyere Tids Forsøg paa at fortrænge de lærde Sprog ved Realkundskaber, eller i det Høieste at forelægge de Unge Oldtidens Mønstre portionviis i Udtog og Chrestomathier, har havt saa mange Stemmer imod sig — dette er et Erfaringsbeviis for Klassikernes Værd og den gode Smags Seier over Fordom og Eensidighed, der vel fortjener at tages i Betragtning. Den forstandige Skolemand veed, at den tilkommende Lærde maae finde sig i Bekjendtskab med en Mængde farlige Ideer; han vil

---

*) *For Religionens Skyld reiste hun did:* Renata Ferrariensis, qvæ ex Italia in Galliam ob religionis causam migraverat, Aurelianum regis salutandi gratia venit. Thuani Hist. ad annum 1560.

**) *Naar Cellarius i sin Udgave af Prudentius,* Præfat. *siger om ham og nogle andre af de første Aarhundreders latinske Skribenter eensidig nok:* Res præstantiores ab his scriptoribus, qvam ab ullis profanorum exhibentur, et ea sermonis puritate ac elegantia exhibentur, ut cum antiqvis qvibuslibet comparari merito suo possint, *saa nødes han dog til at advare hos sin Digter for denne* religiosa invocatio, in qva plus justo memoriæ et venerationi dat martyrum. *Altsaa, ved at ombytte de profane med de christelige Digtere, faaer man en falsk Theologie i Stedet for en slibrig Moral, en Vinding, som slet opretter Tabet af klassisk Aand og Smag.*

ved de Gamles Læsning ikke forsømme at anvende de bekjendte Midler, hvorved Faren af disse Ideer kan formindskes; men ingensinde vil han af overdreven moralsk Ængstelighed eller Smaahedsaand undlade at drive paa latinsk og græsk Sprogstudium, som Hovedmiddelet til mandig Aandsdannelse og grundig Kundskab.

Digitized by Google

I.

VÆDEREN.

****

Denne første Bog er kortere, end de øvrige, og skal, efter Slutningsverset, betragtes som Indledning til det heele Verk. Den begynder med en Apostroph til Apollo og Muserne, derpaa til Hertugen af Este. „Under ham, hedder det, som var opfostret af Pallas, og fra spædeste Alder næret med Camenernes hellige Melk, skulde de cirrhæiske Laurbærlunde *) grønnes paa nye, om ikke Mars, misundelig paa Muserne, vilde sætte sig derimod, og søge ved Løfter og andre Opmuntringer at lokke ham ud i sin Leir, hvor han var vis nok paa Triumfer og evige Seierkrandse." Man veed, at Hertugerne af Este, ligesom de øvrige paa den Tid berømte italienske Fyrstehuse: Medices, Gonzaga,

*) *De ved Staden Cirrha i Phocis Apollo helligede Lunde.*

Digitized by Google

Sforza og Orsini, vare Kunsters og Videnskabers Beskyttere; og selv videnskabelige*). Nu følger Angivelse af Forfatterens Maneer, med en ikke fordeelagtig Skildring af hans Tidsalder.

Meget og mange Slags Ting min Hu er at skrive; i samme
Söe jeg altid ei seiler, men gaaer, hvor Vinden mig förer;
Disse Bölger jeg nu, herefter jeg hine befarer;
Snart jeg vildene Hav, snart sikkrere Strandbredde söger.
Overladende mig til Fornuften, jeg stundom Naturens
Skjulte Veie begrunder, og frem det Forborgne da lægger.
Helst dog saadanne Ting jeg vælger, som synes at være
Menneskeheden til Gavn, og at hellige Sæderne — Disse,
Ak! aldeles (jeg maae dog Sandhed vel sige?) til Grunde
Gik i en Alder, som vor, der i Skændsel ei havde sin Lige,
Eller herefter vil faae.

Nu følger et efter sin Natur upoetisk Navneregister paa Tidsalderens Laster, hvilke Moralen skulde modvirke. Derpaa skildres Dydens Ynde og den Dydiges rolige Tilfredshed, modsat den Lastefuldes Uroe.

Ansigtets Rose beblandet med Snee ei saa kan behage,
Skjönneste Öine og Haar ei, og Lemmer, der enkelte komme
Himmelske Skikkelser nær, som de dannede Sæder og Hjertets
Skjönhed, der, fremmed for Last, er med ædel Uskyldighed prydet.

---

*) *Allg. Weltgeschichte v. Guthrie u. Gray.. B. 8. S. 553.*

Digitized by Google

See kun Retsinds Ven og de reenere Sæders, hvor roligt
Er hans Liv, og hvor tryg hans Tillid til Guddommens Bistand.
Hvisker man Noget, det ham ei rörer, og bliver han kaldet
Frem for Dommeren, ja for sin Konge, han möder frimodig.
Den derimod, som er ond, altid er i Frygt, at den Udaad,
Han i Löndom begik, skal komme for Dagen. Han hörer
Tordenen: strax, sig det Onde bevidst, han skælver for Lynslag.
Hviskes der Noget i Selskab: „om mig" han siger, „der tales!
„Eja! min Forbrydelse nu er paa Bane! hvad gjör jeg?
„Dommeren, Kongen nu snart vil kalde mig frem: skal jeg komme?
„Eller söge ved Flugt et ulykkeligt Liv at bevare?"
Frygt, saa er Guddommens stadige Lov, Forbryderen ængster.
Synes den Onde end glad, han dog, som en Hvirvel i Havet,
Eller som Ætna ved Slag paa de gloende Spyd af Pyrakmon),*
Bruser urolig.

Er Dyden og Læren om den saa vigtig, skulde jeg da, spørger han, ikke heller synge om den, end om Troja, som, bestormet af tusende Skibe, optog en meeneedersk Sinon af daarlig Medynk?**) eller om de ogygiske, med en ulykkelig Krig hjemsögte Huse?***)

---

*) *En af Cykloperne, som paa Vulkans Verksted under Ætna smeddede Jupiters Tordenkiler. Virg. Æneid. VIII. 424 f.*

**) *Virg. Æn. II.*

***) *Da en af Thebens Porte kaldtes den ogygiske, saa maae dette Navn vel betegne Theben selv, og Digtet, her sigtes til, være Thebaiden af Statius,*

Digitized by Google

Eller end rose paa Skrömt, som saa mange af Digterne pleie,
Phoenix kalde en Ravn?)*

Hellere end beskrive Dædalus, naar han bevinget gjennemfarer det Junoniske Rige, sukkende over sin forvovne Ikarus' Skiæbne — — skildre Guders og Menneskers Forvandlinger, og kildre tomme Øren med velklingende Tant?*)

Forfatteren vedbliver at betragte de klassiske Digtere fra en Side, hvorfra de mindst taale at bedømmes, og viser med ædel Indignation det Umoralske og Irreligiøse i deres erotiske Myther.

Skulde jeg heller besynge gemeen ungdommelig Elskov?
Ja, hvad værre end var, ved ugudelig Skildring fornærme
Himmelbeboerne selv? — Hvad er vel vor Afsindighed helligt?
Voldtægt, Ægteskabsbrud de bedrive, de Ynglinger röve;
Skiøger i Himmelen er, og i Himmelen Bolere findes.
Skændsel! Er dette vor Dyd og vor Gudsfrygt? dette den Ære,
Dette den Tak, og den Priis, og det Offer, vi Guderne skylde?
Hvad tillader sig Menneskets Vid ei at lyve, at digte,
Kun for at tumle sig ned i en Afgrund friere, synde
Meere dristig, og ei sig ved Synden behöve at undsee?

---

*) *Beviser herpaa hos de klassiske Digtere ere for mange til, at de her kunne anføres.*

**) *En haard Dom over* Ovids *Metamorphoser, og kun fra vor Forfatters Synspunkt at forsvare. Om Dædalus og Ikarus see Metam. VIII.*

Digitized by Google

Han berører nu Satirikerne, og det Had, disse paadrage sig; blot for at have den Fornøielse, at angribe Andre; kalder de Forfattere Umennesker, der ikke søge at gavne, men kun at fornøie sig selv, og lee, naar det gaaer ilde til; og efter at have fremsat den Fordring til ethvert Digt, at det maae gavne, og fornøie, og fremfor Alt anbefale Dyden, eller dog ikke overtræde dens Grændser, udbryder han:

Men hvad Navn, hvad Krands kan en Digter fortjene, som bringer
Ei blot daarlige Ting paa Papir, der til Intet kan nytte,
Men endog det, som for Sæderne er til Forderv, og kan styrte
Dem, Afsindighed för har plaget, i dybere Vanvid?
Sin Udsvævelse kan opreiser det rædsomste Minde,
Efterlader et kommende Folk kun Beviis paa sin Daarskab.
Ak! hvor forförende er dog usömmelig Tale! for Sjælen
Hvilken dræbende Gift! Lastværdige Ord sig fra Öret
Vover videre frem; det i Hjerternes Indre sig trænger;
Det til Forbrydelse der de uvirksomme Lemmer bevæger.

Paa den Indvending, at de Store og Rige ofte finde meest Smag i saadan Poesie, og at disse bedst maae kunne bedømme dens Værd, svarer han med det Spørgsmaal, om da Alt skal være tilladt, og fortjene Roes, hvad der behager de Rige? om man da ikke veed, hvor ubetydelige Mange af dem ere? De ere, hedder det, klædte i Sidonisk Purpur og Silke, med Ringe, glimrende af Ædelsteene. Man skulde troe, at de overgik den store Plato i Forstand, og i Dyd ikke stode tilbage for ham, hvem Apollos Orakel erklærede for den eneste

Vise*); men denne hele prægtige Figur er tom, og kun opfyldt med Vind. Han viser nu, hvorfor det er de Rige saa vanskeligt, at bringe det vidt i Viisdom og Kundskab.

Stor Formue kun gjör vellystig, men Vellyst bedaarer,
Overskygger det Lys aldeles, Fornuften os tændte;
*Derfor Viisdommen er hos de Rige saa sjelden.***) — —
— — — — — — — — — —
Glæde Rigmanden kun attraaer, og den qvægende Hvile,
Tornebevoxede Stie han skyer, og Bakkernes steile
Veie, hvorpaa vi fremklavre til Videnskabs Bjergslot.

Efter denne Excurs kommer han tilbage til de usædelige Digte, lyser Forbandelse over deres Forfattere, og spaaer dem, i Stedet for den Roes, de attraaede, alle Tiders Foragt:

Thi hvo vil ei ansee
Dem forfaldne til Laster i Alt, og bedömme dem efter
Disse Ting, de saa frekt henkasted' paa skændige Blade?
Talen er Tankernes Tolk, og det sikkre Beviis paa vor Vandel;
Det man fornöier sig ved, man pleier at bringe paa Tale
Fremfor Andet: saa Bonden om Plov og om Qvæg, saa en Söemand

---

*) *Sokrates, hvem det Delphiske Orakel kaldte ἀνδρῶν ἁπάντων σοφώτατον. Suidas. Art. σοφός. Vor Digter har* solum beatum, *men* beatus og sapiens *ere efter de Gamles Philosophie Synonymer.*

**) *Hvo maae ikke herved tænke paa Christi Ord: Matth.* 19, 23. 24.

Digitized by Google

Taler om Skibe og Seil, Soldaten om Vaaben og Feldtslag.
Saa lösagtig Person lösagtige Ord har i Munde.

Han advarer nu især „dem, til hvis Redelighed Ungdommen er betroet, og hvis Sag det er, at danne studerende Yuglingers Sjæle, som Kunstneren det bløde Vox," for deslige Skrifter, og raader, at vælge saa danne, "der ikke ere for tørre, og fortjene at forelæses":

Lad dem Smag paa Historien faae, vor egen og fremmed,
Den lad krölledе Dreng henrive, hans Hjerte den gjemme!
Nektardraaber af den udflyde; den Sæderne leder;
Hvad der værd er at skye og at fölge i Livet, den viser.

Dog vil han ikke have Poesien tilsidesat:

Al Slags Digtning dog ei bör foragtes. Man læse kun flittig,
Hvad os gavnligt i reenere Sprog Komoedien lærer.
Digterverker endnu der dog gives, som ingen utugtig
Spög har forvansket, hvis Tone og er adstadig og mandig:
Under en tækkelig Dragt hos dem kun Honning sig skjuler;
Disses Læsning har Gavn, og kan uden Forbrydelse more.
Hæver de Unge ved dem op over de barnlige Sysler,
Paa det de siden engang, i en modnere Alder af Livet,
Vide Mark des friere kan omlöbe, og alle
Blomster derpaa, som behage dem bedst, des sikkrere plukke.

De foregaaende Betragtninger føre nu Forfatteren paa det Spørgsmaal, hvad der fortjener Fortrin, enten det, der befordrer Viden-

Digitized by Google

skab, eller det, der fremmer Dyden? Han nævner den Førstes Fordele:

Guddommelig vistnok
Videnskab er: de Beskedne den hædrer, og hader de Stolte;
Slaver af Vellyst og Sövn den foragter; ved Tid kun og möisomt
Arbeid er den at naae; den Byerne styrer, og byder
Vaaben-Hvile og Brag; den Stjerner og Lande betegner;
Sygdom den jager paa Flugt; den os lærer at danne Figurer,
Tælle, og Strengene Lyd meddele; til Guddommens Bolig
Stiger den op; hvad der er i Naturen forborgent, den aabner;
Uden den kan ei Fuldkommenhed tænkes; fra Dyret
Skiller den Mennesket, gjör at til Lighed med Gud det sig nærmer.

Men den er intet, den bliver endog skadelig uden Dyden:

Men den taber sin Værd og sin Glands, om den skæmmes af Laster.
— — — — — — — — — — —
Saa i det raadnende Dynd henkastede Jaspis fordunkles;
Saa, indevöbt i en Skye, af sin Söster bedækket, er Phoebus
Mörkere.) Kundskab ei blot forringes, den skadelig vorder*
Hos den Onde et Sverd i den Rasendes Hænder den bliver.
Hvormed han dræber i Fleng, og kun mere Uorden forvolder.

---

*) *Solen og Maanen, forestillede som Broder og Söster, og Formørkelsen foraarsaget derved, at de ved deres venskabelige Sammenkomster nærmede sig hinanden formeget, er ingen usædvanlig Tanke hos de Gamle. Navnene Phøbus og Phøbe vise endog dette Slegtskab.*

Digitized by Google

Derimod har Dyden, endog uden Videnskab, sin Værd i sig selv, og vil ikke savne Agtelse:

Den, i hvo han er, som kun stræber at före sin Vandel
Uden Bröde, at holde hvad Guds og hvad Menneskers Bud er,
Lasten skye, som man skyer den af Hungeren rasende Slanges
Aabnede Gab, han bör — var han end kun Hyrde ved Leddet,
Kunde han end ei læse i Bog — som en Sjeldenhed ansees;
Han vort Bifald er, og vor höie Berömmelse værdig,
Ham ei Mennesker, ham ei Himmelens Gud kan foragte.
Hvo, som ellers ei er afsindig, og Dydernes svorne
Fiende, skulde den Mand ei elske og agte, som ærer
Hvad der er helligt; hvis Lyst Retfærdighed er; som ved Guldet
Ei betvinges, det fremmede Gods ei raner, de Arme
Kommer til Hjelp, og forstaaer en Uværdig at holde i Frastand;
Ham, Fortrængtes Beskytter, som ei af den giftige Tunges
Angreb smittes, ei vil fornærme, men Alle vil gavne:
Ham, o! sjeldene Roes! som, i hvor det end gaaer, er beskeden!
Lykkelig vistnok er han.

Men Dyd, foreenet med Videnskab, har dog höiere Værd, end nogen af dem enkelt:

Men den anseer jeg for meere
Lykkelig, som fra de to fremstillede Sider har Fortrin:
Den, som paa engang er dydig og lærd. Han Kronen fortjener.
Ligesom Guldet for Messinget gaaer, Rubinen for Glasset,
Overgaaer han Andre.

Digitized by Google

Videnskab er imidlertid et Hjelpemiddel for Dyden, et Dannelsesmiddel, der i det mindste bevarer for grove Laster. Den er i Almindelighed nödvendig, endskjøndt et heldigt Naturanlæg hos Nogle gaaer i Stedet for Underviisning:

Dog vil den Mand, som er oplyst,
Ikke försee sig saa tit som den Raa, og saa grovt og uvarsomt.
Denne om Skam har neppe Begreb, han offentlig synder.
Frekke Uvidenhed Spot tör drive med hellige Love.
Lig den Blinde, som ei for en Grube kan vogte sig, eller
Den, som paa natlige Stie omvanker og snubler, imedens
Underjordiske Seng Proserpina söger med Taushed).*
Taaget Gemyt, ubekjendt med det Lys, som ved Kundskaber tændes,
Falder saa let hen i Lasternes Dyb, om ei Frygten for Straffen
Tvinger det; gjerne kun da det er Ret, hvad dets Sandser behager.
— Tit Naturen dog selv paatager sig Lærerens Embed,
Skienker Mange i Födselen alt udmerkede Anlæg;
Hvad ei Skolen dem gav, det faae de som Gave fra Himlen;
Dem det da lettere er, i Uskyldighed Livet at före.

Den Forfatter, mener nu vor Digter, som opfylder begge Fordringer, og skriver baade for Forstanden og Hjertet, fortjener høiest Bifald. Han anraaber Muserne, hvilke han hidtil har dyrket, og til hvis Tjeneste han vil opoffre sine øvrige Aar, at skjenke ham dette Held, eller i det mindste at forsvare hans Bog mod Urtebodens og Kaminens Mishandling.

---

*) *Proserpina staaer her, som undertiden hos de Gamle, i Stedet for Maanen.*

II.

T Y R E N.

****

Denne Sang begynder med en Skildring af Foraaret. Digteren, der i forrige Sang har anmeldt sig som en Søemand, der beseiler forskjellige Have med ustadig Fart, forestilles, efter denne förste Reise at have udhvilet sig Vinteren over. Under Tiltale til sin Baad opmuntrer han sig selv til en nye Fart i den gunstigere Aarstid:

Længe nok, min Baad, du i Havnen har ligget til Hvile;
Nu det er Tid, at dit Seil jeg hidser, og lösner din Line:
Vinteren gik, og den graalige Snee ned af Bjergene drypper;
Jorden grönnes; sin Krands faaer Skoven igien, som den tabde;
Södt sin klagende Qvad Philomele fornyer; med Haaret
Blomsterkrandsed' Napæer) i Dands henad Engene svæve;*

---

*) *Napæer, ikke, som Servius ved Virgils Georg VI. 535. og Voss ved samme Sted paastaae, eenstydige med Dryader, hvilke nævnes strax dérpaa i en*

Digitized by Google

Kaade Fauner om Kap med Dryader letfærdige Sange
Atter i Huler af Mos istemme; Cupido, bevinget,
Nu sin gyldene Piil udskyder, og tænder i unge
Hjerter sin Lue saa mild. Nu lade sig Havets de vide
Marker plöie i Fred. Ei urolig er Bölgen, og Zephyr,
Længe forventet, er kommen igjen fra den vestlige Jordkant.
Hvortil utidige Frygt? Syvstjernen har viist sig, og reene
Himmel indbyder til Fart. Hvad vindes ved, ledig at ligge?
Laurbærkrandsen ved Ladhed ei naaes. Tag kraftig Beslutning;
Vov kun Noget; saa tit var Lykken den Vovende gunstig,
Men de Frygtsomme den tillader ei Seierens Glæde.
Bange du er, som jeg seer, for Uhyrer, der gabe som Hunde,
Men det de Tappre er Skam, for Uhyrer at vige tilbage.
Fremad da! Tiden ei spild! Vi os ud vil begive paa Dybet!

Tanken om Søeuhyrerne, hvorved han rimeligviis sigter til Munkene, hvilke han ligefrem og alvorlig angriber i nogle af de fölgende Sange, leder ham til Betragtning over Skabningernes Mangfoldighed i Naturen, og denne til Forestillingen om Menneskets Fortrin for dem alle, hvorved Planen til denne Sang, og til Hovedmaterien i de øvrige forberedes:

Han, den alvældige Hersker, hvis Magt gaaer over en Verden,
Han, som blot ved sit Vink anordner de gyldene Stjerner,

---

anden Forretning. Hine vare Enges og Dales, disse Træernes Nympher. Det anførte Vers hos Virgil, sammenlignet med V. 460, tillader ogsaa, at de betragtes som forskiellige.

Digitized by Google

Vilde, at Liv af saa mange Slags Art udbredtes paa Jorden,
Fyldte Havet, og fandt i de flydende Bölger sin Næring,
Paa det at hvert Element ei skulde Beboere savne.
Blandt dem alle han gav kun Mennesket Evnen, at kjende
Hvad der er Sandhed og Ret, og at tale, imedens de andre
Stumme maae gaae, og dybt nedböiede Jorden beröre.
Selv det Stærkeste Manden har vidst ved Fornuft at betvinge:
Tigre med Vinge paa Fod, og de grusomme Löver; for ham er
Slanger, med gruelig Gift opfyldte, dog bange; ja Hvalen,
Oceanets Kolos, med det bagvendte Gab, er ham lydig.
Uden ham hvad var vel Jorden? Med Tidsler bevoxet,
Laae den udyrket, og Sæd den formaaede ikke at bære.
Love, og Stæder, som kun grundfæstes ved Love, han stifted;
Templer byggede han til de himmelske Guddommes Ære;
Han utallige Kunster opfandt: Kanóner, som Lynet
Efterligne, den sperrede Ild i Bevægelse bringe,
Kaste det flyvende Blye ud fra sig i fjerneste Afstand;
Höie Muure derved maae styrte, og Taarne bevæges;
Hvo paa fraliggende Sted fornemmer den rædsomme Bulder,
Ængstelig vis maae troe, at det Tordenen er, som han hörer.
Vee dog Eder, I Guder! om hist paa Phlegræiske Marker
Saadan Lynild var Giganterne kommet i Hænde!)*

---

*) *Slaget imellem Guderne og Giganterne skal have staaet paa den Phlegræiske Mark i Campanien. Hos Mythologerne spiller Jupiters Lynild en vigtig Rolle i denne Krig, hvilken vor Forfatter kan have havt i Tanker ved Krudtlynets Beskrivelse. De øvrige Vaaben, hvormed de gamle Digtere*

Skibe og han opfandt, for paa Havet at gaae, det forbudne,
Verdens yderste Kant, fremhjulpen af Vinden, at söge,
Der, hvor Titan hen imod östlige Folkeslag skuer,
Herpaa skjuler sig, dukkende ned i Tartessiske Bölge,)*
*Hvor Cynosura sig viser i Glands,**) og den modsatte Axe*
Antipoderne seer, som de synes at hænge ved Issen,
*Nærved at falde, og Foden mod vòr des fastere sætte.***)*

---

lade Guderne forsvare sig i Gigantslaget, f. Ex. Neptuns gloende Jern, Parcernes. Kobberkølle, store Steene, forbrandte Egetræer, vilde have udrettet Lidet mod Kanoner.

*) *Landet Tartessus, i det nuværende Andalusien, strakte sig til Strædet ved Gibraltar,* Fretum Herculeum, *hvor, efter Beliggenheden for Italien, Solen gik ned, og var de Gamles Verdens-Ende.*

**) *Cynosura, Stjernebilledet: den lille Bjørn, er her beholdt, som Navnet paa den Idæiske Nymphe, der hjalp at opdrage Jupiter og derfor, til Beviis paa hans Taknemmelighed, blev hensat blandt Stjernerne.*

***) *Digteren kunde synes, ved denne Fremstilling af Antipoderne, at yttre Tvivl om deres Tilværelse, eller endog, om Stedet ikke var alvorligt, at ville gjøre dem latterlige. Hvis saa var, havde han heri berømte Forgængere. Man læse kun Deklamationerne imod dem af Lactantius:* Instit. div. III. 24. *af Augustinus:* de civitate Dei. XVI. 9. *og Historien om den Salzborger Biskop Vergilius, som blev forkjettret af Erkebiskop Bonifacius og derpaa afsat af Pave Zacharias, fordi han antog Antipoder, hvilket skulde være stridende mod Skriftens Ord i Ps. 104, 5. „Han befæstede Jorden paa dens Grundvold.“ Bayle.* Diction. hist. et crit. Art. *Vergil. Men Lactantius og Augustinus levede i det fjerde, og Zacharias i det ottende Aarhundred. Vare de end ikke ganske at undskylde, da de allerede af*

Digitized by Google

Dog er Mennesket, med alle disse Fortrin, uvidende og ubekymret om sine vigtigste Anliggender.

Men uagtet han ypperlig er i Forstand og i Sjælens
Styrke, saa man ham vel kan i Slægtskab med Guddommen regne;
Veed han dog ei endnu, og bekymrer sig ei om at vide,
— Underligt, skammeligt nok! det hundrede Höveders Offer,
Rigeste Slagtning er værd) — hvordan hans Levnet bör være,*
Hvad han bör fölge og skye. Hvor er dog et dödeligt Hjerte
Taagebespændt! Hvor hildes vor Sjæl ei af Daarskabens Mörke!
Vild man i Örkener gaaer; Faa, neppe dog Faa det er givet,
Ret at kjende, hvad Maal for sin Stræben man sikkert kan tage,
Veien, hvorpaa man Sandheden naaer, og det höieste Gode.
*Det ei dobbelte Rets**) forvirrede Videnskab lærer,*

Cicero: Somn. Scip. c. 6. *og af Plinius:* Nat. Hist. II. 65. 97. *kunde have lært det Rigtigere, saa vilde dog en saadan Uvidenhed endnu mindre være at undskylde hos en Forfatter, hvis Studium Naturen er, og i hvis Levetid Gioia opdagede Kompasset, Columbus fandt Amerika, Vasco de Gama omseilede det gode Haabs Forbjerg, og Magellan førte det første europæiske Skib igjennem det store Verdenshav, og fandt den vestlige Vei til Molukkerne. Han beskriver Antipoderne saaledes, som de ved første Tanke derom, uden nøiere videnskabelig Undersøgelse, maae forekomme os; og denne Anskuelse er uden Tvivl den meest poetiske.*

*) *Hekatomber, Grækernes og Romernes største Offere.*

**) Gemini o: utriusqve juris.

Ei Pæoniske Kunst), som i Sygdomme Lægedom bringer,*
Ei Sproglæreren, Taleren ei, men Viisdommen eene,
Menneskets troe Veileder og Ven, opdager os dette.
Hvis mig denne af Gud kun forundes, og Söstrene trende
*Ei i Væven min Traad afskære for tidlig**), jeg haaber,*
Selv at kunne, skjöndt Planen er stor, forklare, hvori det
Höieste Gode bestaaer, og hvorledes det bliver at opnaae.

Lyksalighed, det höieste Gode, bestaaer ikke, som Mængden troer, i Rigdom. Man önsker sig Guld, saameget, som den lydiske Flod, eller som Tagusfloden lader flyde i Havet;***) Jorde og Landgodser uden Tal; en Hær af Slaver og Opvartere; en saadan Mængde Faar og Øxne, at Polyphemus i de Siciliske Enge, eller Aristæus ikke holdt saa mange, eller selv den Tirynthiske Helt ikke bort-

---

*) *Pæon, Apollos Tilnavn, forsaavidt han var Gud för Lægekunsten.*

**) *Parcerne, som ellers hos Digterne spinde Menneskets Liv, have det her i Væv.*

***) *Den lydiske Flod Paktolus, der hos de Gamle, f. Ex. Virgil. Æn. X. 142. Ovid. Metam. XI. 87. omtales som rig paa Guld, skal, efter Sagnet, have faaet dette derved, at Kong Midas, som fandt det besværligt, at alt, hvad han berørte, forvandledes til Guld, toede sig deri, efter Bacchus' Raad. Fra den skal ogsaa Cræsus have faaet sine Rigdömme. Men dette maae have været i ældgamle Dage; thi allerede i Strabos Tid var Guldet forsvunden. Ogsaa Tagus, Tejo, Spaniens og Portugals store Flod, var i Oldtiden berømt af sit Guld, og Mindet derom skal endnu bevares i den Portugisiske Konges deraf forfærdigede Scepter.*

Digitized by Google

førte saa mange fra de Erythæiske Krybber.*) Man ønsker sig Alcinous' og Hesperethusas Haver**), og prægtige Marmorpaladser. Om saadanne Ting anholder Moderen ængstelig hos Guderne for sit Barn. Den, som har alt Sligt i Overflödighed, er Mængden saa afsindig at kalde lyksalig. Men — vedbliver Digteren:

Man tænker ei paa, at imellem de Blomster sig skjule
Store Slanger, at hvasseste Torn opvoxer ved Rosen.
Den, i hvo han er, som vil Rigdom besidde, er nödt til,
Nætter og Dage sit Sind med forskjellige Sorger at plage.
Nu han tænker paa Et, nu et Andet, som Lykken sig vender:
Er han til Bords, og en Gjerrigheds Aand ham plager, ei Maden
Er til Behag, og bort han sig skynder fra smaglöse Maaltid,
Jaget derfra af ulykkeligt Haab om den usleste Fordeel.

---

*) *Polyphemus, en af Cykloperne, fandt sin eeneste Fornøielse i den Mængde Faar, han vogtede. Virg. Æn. III. 660. Aristæus, berømt som Landmand af sin Qvægavl og af Honningens Opfindelse. Den Tirynthiske Helt, Herkules, saa kaldet af sin Fødebye Tirynthe i Grækenland. Æneis VII. 662. VIII. 228. Øen Erythia, hvorfra han bortførte Kong Geryons udmerkede Øxne, er kun i Fabellæren bekjendt.*

**) *Kongen paa Corfu, Alcinous' Haver vare i Oldtiden berømte. Sylvæ Alcinoi kalder Virgil dem Georg II. 87. De beskrives hos Homer Odys. VII. 112 f. Ikke mindre berømte ere Hesperidernes Haver. Træerne bare Guldæbler, og en Drage, som aldrig sov, var sat til Vogter. En af Herkules' Heltegjerninger var ogsaa disse Æblers Bortførelse. Hesperethusa, den eene af Hesperiderne, Hesperus', en afrikansk Fyrstes Døttre, staaer her i Stedet for dem alle.*

Digitized by Google

Om Natten kan han ikke sove; ligger urolig i Sengen, i bestandig Bevægelse, som Steenen, Sisyphus maatte vælte.*) Hvad han har udført om Dagen, og hvad næste Dag er at gjøre, foruroliger ham. Sygdom blandt Qvæget, Fodermangel, Uveir, uredelige Avlskarle, forsömmelige Hyrder, Ulvens Indbrud, fiendtligt Overfald, Skyldnerens Bankerot: alt dette bekymrer ham. Han udbryder:

Ingen Ærlighed meer, og ei Gudsfrygt findes paa Jorden!
Alt er Falskhed og List! Nu denne — o Himmel! — af Alle
Agtet som redelig Mand! Hans ærlige Ansigt og Tale
Kun gik ud paa Bedrag! Nei, Ingen paa Ansigt kan stole!
Dog, hvi sörge? Mit Skib med en Ladning, hvorpaa der kan vindes,
*Er i Venie! oho! det Amomum**) i Mængde mig bringer,*
*Rögelse, Peber og Rav, Sidonske og Seriske Töier,***)*

---

*) *Sisyphus' Arbeide i Underverdenen med denne uhyre Steen, der maatte væltes op ad et Bjerg, og stedse rullede ned igjen, skildres rörende hos Homer.* Odys. *XI.* 592 *f.*

**) *Vellugtende Specerier fra Armenien.*

***) *Saavel Sererne som Sidonerne vare fordum berømte af deres Handel og Fabrikflid. De Førstes Bopæl var imellem det asiatiske Skythien og Indien. Fra dem førtes allerede i Aristoteles' Tid ved Karavaner igjennem Armenien, foruden andre Varer, hvortil Plinius regner Peltsverk og det bedste Jern, ogsaa Silkestoffer og raa Silke, der tildeels endnu hængde paa Bladene* (Vellera foliis depectant tenuia Seres. Georg. II. 121) *og af Romerinderne blev vundet og vævet. I Æneis IV.* 137. *nævnes en prægtig Sidonisk Kappe.*

Digitized by Google

Alt fra Indien hjem. Hvad om ved Cyaniske Klippers
Sammenstöd det var knust!) Hvad om det af graadige Skylla*
*Eller Kaphariske Fjeld var slaaet i Stykker!**) Da vist nok*
Havde jeg grædt som et Barn, fyldt Huset med Klage, og Sorgen
Skulde til Hjertet sig trængt! Men nu kan, saa længe jeg lever,
Penge ei mangle mig.

Han erindrer sig i det Samme, at Kornpriserne falde, og beslutter, ikke at handle med Korn men med Olie, at anlægge Olivenhaver og Viingaarde, at kjøbe Et og sælge et Andet, at indkassere sine Fordringer, og betale sin Gield.

Saa han hid, og saa did omdrives, som Bolden i mange
Legendes Kreds, hvoromkring Tilskuere flokkes: den kastes
Herfra og derfra med stor Allarm; Hin slaaer den med Næve,

---

*) *Cyaniske Klipper, her brugt for Versets Skyld, da det er eenstydigt med Symplegades i Originalen. De laae ved Mundingen af Bosphorus, den eene mod Asien og den anden mod Europa, langt nok adskilte; men da de i Afstand syntes at være hinanden nær, havde Sagnet, at de undertiden stødte sammen, og knusede Skibene, gjort dem frygtelige for de Søefarende.*

**) *Skylla, en for Skibene farlig Klippe i det Sicilianske Sund. Kaphariske Fjeld, et Forbjerg af Eubœa, det nuværende Negropont, bekjendt af dets farlige Grunde. Her strandede en stor Deel af de græske Skibe, da de paa det Trojanske Tog gik tilbage.*

Digitized by Google

Denne tilbage med Hæl). Han af Haab, Frygt, Glæde, Bekymring*
Holdes i evig Bevægelses Fart, som af Vindene Havet.

Nu udføres Skildringen af den Riges Uroe videre ved en sindrig Sammenligning med Ixion.

Ret Ixion han er; som, fortryllet af luftige Billed,
Fader forbrydersk, saa siges der, blev til tveformede Afkom;
Derfor hans Lemmer paa Hjul med de slangebeflettede Eger
*Svinges bestandig omkring, paa Befaling af Gudernes Konge**).*

---

*) *Ballonspillet* (Il Giuoco del Ballon grosso) *hvoraf Forfatteren har taget dette passende Billed, er Nationalspillet i hans Fædreneland. Her udfordre de fornemste Spillere af forskiellige, ofte langt fraliggende Byer hinanden til at spille for en bestemt Priis, eller om Æren. Borgerne vise levende Deeltagelse. Utallige Mennesker forsamles bag Byens Muure, hvor Spillet sædvanlig holdes, eller sidde paa dertil indrettede Trappe-Forhøininger. Man tilklapper Spillerne Bifald, raaber:* bravi, bravissimi e viva, *og gjør Veddemaale om Udfaldet. Adelsmanden og den Fornemme spiller med den ringeste Haandverksmand, som heri har bragt det til Færdighed, og den duelige Spiller kan herved gjøre sig berømt i en vild Omkreds. Man see, hvad Gutsmuths har samlet af Baretti og Jagemann om Italienernes Ballonspil i Spiele zur Uebung u. Erholung. Schnepf. 1796. Hos Romerne var Boldspillet en af de jevnlige Øvelser paa* Campus Martius. *Hvor agtet det var hos Grækerne, seer man deraf, at Homer, Odys. VIII. 372 f. beskriver det blandt andre Hofforlystelser, som af Kong Alcinous anstilledes Ulysses til Ære.*

**) *Lapithen Ixion, som, efter at have mishandlet sin Hustrue, vilde forføre Gudernes Dronning selv, og med hendes Skyebilled avlede Centaurerne, blev af Jupiter fordømt til, i Underverdenen at bindes paa et Hjul,*

Digitized by Google

Hvad er Rigdommen vel? Hint luftige Væsen den ligner:
Ryster en Boreas det paa sin Gang fra Riphæiske Axe),*
Sees det atter i Rög oplöst, hvoraf det sig samled';
Heraf Vidundere nu frembringes, som Menneskers Ansigt
Havc; thi hvad kan meer indtage ved förste Beskuen,
End den Rige? men naar hans Levnet man lærer at kjende,
Andet man seer, og ei bageste Deel til den forreste svarer;
Lykkens Hjul sig med ham omsvinger bestandig, og Slanger
Hærene ham af Bekymringer er, som hans Inderste gnave.

Rigdom har ingen Værd for den, som ikke bekymrer sig derom; den er for ham som om han slet ikke eiede den. Hvo derimod agter den høit, har, hvis han eier den, megen Besværlighed med at holde paa den, megen Frygt for at miste den; maae, hvis han ikke eier den, underkaste sig tusende Farer, Sorger, Ydmygelser, for at naae den.

Hvo sig for Hændelser kiek udsætter, for Herre at blive,
Ofte i Aaget sin Hals maae vente at böie som Slave.

Jo rigere han er, jo større er Faren. Saa udsøges det feedeste Dyr til Offeret; saa plyndres snarest Træet med de ædelste Frugter;

---

som var i bestandig Bevægelse, og hvis Egèr vare omvundne med Slanger, der gnavede ham i Hjertet. Georg. III. 38. IV. 484.

*) Axis Riphæus, *egentlig den Skythiske Himmelegn; men ved Skythien forstode de Gamle sædvanlig den heele dem ubekjendte Strækning af Jordkredsen fra Nordvest til Nordost,*

saa er den sødeste Drue meest udsat for Insecter. Midt i al sin Herlighed seer han, som fordum Syracusas Behersker, det dragne Sværd hænge i et Haar over sit Hoved. Nu kommer Misundelse til, denne de Lykkeliges Uven, de Udmerkedes Fornærmer. I Ulykkelige! vedbliver han, for hvadan en Priis søge I det fordømmelige Guld, at Søstrene fra Palæste*) idelig kan plage Eders Hjerter, og at I, fremdrevne af dem, des hastigere kan komme ned i den mørke Underverden. Er Midas, hvem Bacchus gavmild berigede med det gyldne Metal, ikke ved sin Daarskab bleven til Latter for Alle? Med Rette, o Phoebus! gav du ham Eseløren i din Vrede! Gid alt, saa bad han, hvad jeg berører, maae blive til Guld! Den Daare! snart maatte han bede den modsatte Bøn, da han i sin Hunger ikke meere kunde nyde Maden.**) Det er din heele Lykke, gjerrige Menneske! Jo Meere du har, jo Meere behøver du; som Tantalus fortæres du af Tørst

---

*) *Palæste, et Sted i Epirus, hvoraf Furierne fik Tilnavn, fordi her skal have været Nedgangen til Underverdenen. Ovid. Fast. IV. 236.*

**) *Om den Egenskab hos Kong Midas, at Alt, hvad han rørte ved, blev til Guld, er talt S. 16. Anm. Han fik denne paa sin Bøn af Bacchus, da han bragte Silenus tilbage, som i Drukkenskab var forvildet fra ham paa Toget igjennem Lydien. Men da endog Retterne paa hans Bord forvandledes til Guld, maatte han i sin Hunger frabede sig den. Digteren forstærker Daarligheden i disse Bønner ved at forestille Sagen som om Apollo, for at straffe den, gav Midas Eseløren. Han fik disse til Straf for en anden Daarlighed, at han nemlig, som antagen Dommer i Apollos og Pans musikalske Veddestrid, tilkjendte den Sidste Prisen. Ovid. Metam. XI. 90.*

Digitized by Google

midt i Vandet.*) Naar Overflødigheden med fulde Horn udgyder sig for dig, saa staaer det til dig at tage deraf, hvad der er Nok, eller for Meget. Det Sidste er skadeligt; det Første kan Enhver erholde med ringe Bekostning; thi vor Natur er fornøiet med Lidet, er den kun ufordærvet.

Den Riges Fordeele af Bordets Glæder: Skovens og Havets lekkerste Frembringelser opregnes. Han kan dog ikke fortære det Alt. Ønsker han at kunne, vil han før briste, og gaae forædt i Graven, „ledsaget af en Flok skrydende Esler.**)". Æderie og Drukkenskab føre mangehaande Sygdomme med sig: vil den Rige undgaae dem, maae han ikke spise Meere end den Fattige.

Den Riges Fordeele af prægtige Klæder: Purpurdragt, gylden Toga, Linned af fiine Byssus, Skythisk Silke***), kostbare Halssmykker — fordriver alt dette bedre den bidende Kulde, end en ringe Uldkappe? Holder simpelt Linned mindre Heeden ude, naar Solen meest brændende gaaer igjennem den Molorchæiske Løves****) Tegn, og den

---

*) *Tantalus var, til Straf for sine Forbrydelser, sat i Vand i Underverdenen, uden at kunne komme til det. Vandet gik Oldingen til Halsen, men saa ofte han bøiede sig for at drikke, blev det borte, siger Homer. Odys. XI. 581 f.*

**) *Sammenligner man dette Sted V. 214 med 5te Sang V. 805, vil det vise sig, hvilke Esler Forfatteren meener.*

***) Vellus Scythicæ frondis, *see Anm. S. 18.*

****) *Molorchæisk, Epithet til Løven af Molorchus, som bevertede Herkules paa Toget mod den Nemeiske Løve, og efter dets lykkelige Ende offrede for ham.*

Digitized by Google

hidsige Sirius lader de gule Enge revne*), end en Silkekjole? Men, vil man sige: Manden i prægtige Klæder er agtet; man modtager ham med Æresbeviisninger; han allene ansees for ædel og klog, alt Venskab, al Ære værd. Derimod har man ingen Troe til den, som gaaer lappet, og Mængden leer ad hans luslidte Kiole. Du maae være Arpineren**) selv, hvis Veltalenhed berømmes i heele Latium; eller hin Haandverksmands-Søn, hvem Attica ofte med Beundring hørte tale***); du maae som Digter fortjene at sættes ved Siden af Maro, og kunne lade os høre den Mæoniske Oldings guddommelige Sange igjen****); forgæves vil du dog stræbe efter Ganymedes' Anseelse*****); forgæves vil du ønske dig den unge Piges Yndest, om du er fattig og slet klædt. — Jeg tilstaaer, saa svarer Digteren paa Indvendingen, at smukke Klæder ere til stor Anbefaling; men er du, som bærer dem, uden al Dyd, er

---

*) *Digteren har maaskee forbundet samme Begreb med Ordet Sirius, som Etymologerne, der udlede det af σειρειν,* hiare.

**) *Arpineren: Cicero. Jeg læser Arpinus, da Arpinas er Ciceros Landgode ved Arpinum, men Arpinus, et deraf dannet Adjectivum, bruges om Cicero selv. Saaledes* Arpinæ chartæ *i Martials Epigram hos Plinius, L. 3. Ep. 21.*

***) *Den græske Taler, som kunde nævnes ved Siden af Cicero, maae vel være Demosthenes, som efter Valerius Maximus. III. 4. var en Knivsmeds Søn.*

****) *At Maro var Virgils Tilnavn, er bekjendt, ligesom og, at Homer har Navn af Mæon eller Mæonien.*

*****) *Ganymedes, den Gudlige, den Skjønneste af de Dødelige. Guderne toge ham til sig formedelst hans Skjønhed. Homer.* Ιλιαδ. XX. *232 f.*

du usædelig, saa vil dog Enhver, der kjender dig nøie, ringeagte dig; Haanlatter og den forborgne Spotters bidende Anmerkninger vil forfølge dig naar du vender Ryggen.

Selv din Slave, som er i dit Huus fra den barnlige Alder
Opfödt, agter ei dig, om han merker, at du er en Gnier;
Indbildsk eller for haard, hengiven til Drik, uforstandig;
Misfornöiet han da ved sig selv vil mumle imod dig:
Saadan Herre du mig har givet, ubillige Skjebne!
Saadan Herre min Lod det er bleven at taale saa længe!
Kan vel Fremmede agte den Mand, som foragtes af Huusfolk?

Men han vil blive agtet, ihvordan hans Klædning er, som i al sin Vandel er retsindig og forstandig, og, saavidt den menneskelige Ufuldkommenhed tillader det, er opmerksom paa sig selv, at han ikke skal begaae Noget, hvorved han maae undsee sig, eller Andre forarges; thi Dyden selv ringeagtes af den uforstandige Mængde, dersom mindste Plet forringer dens Glands.

Flere Opmuntringer til at stræbe efter Rigdom. Den er endog til Dydens Erhvervelse nødvendig. Der behøves Penge til at forskaffe sig Lærere, Bøger, Tid til Studering. Mangel medfører adspredende og foruroligende Bekymringer. Et Liv uden Fornøielser, uden Beqvemmeligheder, selv uden de første en taalelig Tilværelses Betingelser, er værre end Døden. For alt dette sætter Rigdom os i Sikkerhed. Den bortrydder alle Hindringer og opfylder alle Ønsker. Den gjør Bjergene lave og Dalene høie, og byder almægtig over Naturen.

Digitized by Google

Digteren erindrer herimod, at Rigdom dog er forgængelig, ligesom Skiønhed, Styrke og Ære; at Intet er varigt uden Dyden, som bestaaer i al Evighed, og ikke svækkes af Tilfælde eller Alder; at han ingensinde har seet den Dydige med Kundskaber*) lide Nød; at om Ulykken ogsaa undertiden forfølger ham, saa understøttes han af sin indvortes Værd:

Nærende, Videnskab er sine Yndlingers faste Beskytter;
Den ei taaler, at de nedtrykkes af Tilfældets Uheld;
Under Skibbruddet den har en Planke tilrede, hvorpaa de
Giennem det skummende Hav kan med Sikkerhed svömme til Bredden.

at Kundskaber derfor vel fortjene, at man anvender yderste Formue for at erhverve sig dem tilligemed Dyden; men har man ingen Formue, saa er hans Raad:

Vær retsindig for Alting, om du end ei kyndig kan vorde!

Ogsaa for den meest Uformuende gives der Leilighed til at erhverve sig Kundskab.

Omgang med Kyndige sög; thi ved denne er meget at lære;
Hör opmerksomt paa alt, hvad disse kan tale, ja spörg dig

---

*) *Disertus er her oversat efter Sammenligning med V. 282 f, og med Hensyn til dette Ords Forklaring hos Cicero:* Eum statuebam disertum, qvi posset satis acute atqve dilucide apud mediocres homines, ex communi qvadam hominum opinione, dicere.

Digitized by Google

Undertiden og for; lad Gud for det Övrige raade;
Medens i Haabet til ham taalmodig du bærer din Skjebne.

Ønsker man sig Rigdom, for derved at faae Deel i den Vellystiges Glæder, saa ønsker man sig, hvad der er fordærveligt for Sjæl og Legeme.

Ogsaa den Fattiges Liv er ikke uden Glæde:

Ogsaa sin Glæde, maaskee ei saa liden, den Fattige nyder:
Dobbelt behagelig ham er en Lindring: den möder saa sjelden;
Os en Fornöielse er langt större og kjærere, naar den
Savnedes længe, og blev attraaet med inderlig Længsel;
Saa for den Hungrige Mad, for den Trætte er Hvile til Glæde.
— — — — — — — — — — —
Saa de modsatte Ting Contrasten forhöier. — —
Intet den Rige at taale formaaer; i Fornöielsers Mængde
Söger han Bönner og Lög, og forsmaaer sine kostbare Retter;
Saa ei Noget er södt, om det bittert ei synes; ei Noget
Gives, som jo modbydeligt er, hvis det varer forlænge.
Kun Forandringen er til Behag; det Forbudne at nyde,
Smager södest, men ringe det er, som kan haves bestandig.

Det er desuden ikke Tingene selv, men vor Dom om Tingene, vor Tænkemaade og Villie, som gjør os tilfredse. Vi elske det, vi finde Smag i, og Hver har sin Smag. Men den Fornøielse er den værdigste, som er den uskadeligste og uskyldigste. Det er den Nøisommes, der har lært at indskrænke sine Ønsker og beherske sin Lyst:

Digitized by Google

den Fattiges, som kan glæde sig ved Lidet, og i sin Tervelighed undgaaer Rigdoms Forførelser.

Gave fra Himlen, o du, miskjendte, veldædige Armod,
Dydens Vogter, Uskyldigheds Ven, Overdaadigheds Töile,
Livets betryggende Værn! kun du gjenstridige Skjebne,
Fnysende Vinde og rasende Hav kan foragte, imedens
Bredden du holder dig nær i din Baad paa det sikkrere Farvand.
Tidt omsvævende Lyn slaaer ned paa de höieste Bjerge,
Heftige Boreas helst omstyrter de rankeste Böge;
Faren det Nedre i Skjul undgaaer: ei Storm paa de lave
Enebærtræer gjör Vold, og urört blandt Skovenes Eeger
Seie Pors er i Fred. Demokrit, som med Flere for Viisdom
Kloden rundt er bekjendt, ei agtede Rigdom.) Hvorfor ei?*
Det, som kun Sjælen indvikler i Sorg, og paa tusende Maader
Styrter i Fare, de ei ansaae for et virkeligt Gode.
Hvad af Fabricius, hvad af en Cato og Curius, disse
*Ædle Gemytter**), herom er i Oldtiden yttret, lad dette*

---

*) *Demokritus nævnes, som en af de ældste og største Philosopher. Efterat han, for at erhverve sig Kundskab, havde tilsat sin Formue paa vidtløftige Reiser, viste han ved sit tarvelige, til Studering hengivne Liv, at han kunde undvære den. De øvrige Philosopher, som have udmerket sig ved Rigdoms Foragt, ere især Cynikerne: Antisthenes, Diogenes og Krates. De Træk af deres Levnet, som Diog. Laertius VI. 13. 45. 87. anfører, bevise, hvorledes en rigtig Grundsætning ved Overdrivelse kan forvanskes.*

**) *Romeren Fabricius Luscinus' Levnet, hvortil Plutark, Cicero, Val. Maximus, Gellius levere Bidrag, er en Kjede af uegen-*

Digitized by Google

Gaae dig til Hjertet, og ei hvad uvidende Mængde dig siger.
Værdige Mönstre dig tag. Bar Romeren ikke med Seier
Fanerne hjem, da han tog sig en Consul, som Ploven og Spaden
Kun forlod for at tage til Sværd.) Da Mænd fra en ringe*
Hytte, et tarveligt Bord gik frem. Velløvnet, panelte

---

nyttige Handlinger. Da han havde overvundet sit Fædrenelands Fiender; og gjort et stort Bytte, uddeelte han dette blandt Soldaterne og de Borgere, som havde taget Deel i Krigen, lagde Resten i den offentlige Kasse, og vedblev selv, som forhen, at leve i Armod. Pyrrhus' anseelige Tilbud kunde ligesaa lidet friste ham til Forræderie, som hans Elefanter skrække ham. Curius Dentatus nævnes hos de samme Skribenter som et Mönster paa Nøisomhed. Ved Jorduddelingen vilde man udmerke ham, men han erklærede den uværdig til Borgernavnet, der forlangte Meere, end de øvrige Borgere. Samniternes Gesandter traf ham, kogende sine Roer i et Leerfad; de tilbøde ham Fade af Guld, men han modtog dem ikke. Da et vundet Slag havde opvakt ham Misundere, og han beskyldtes for, at have tilegnet sig en Deel af Byttet, befandtes det, at alt, hvad han selv havde taget, var et Offerfad af Træe. Cato. Forfatteren har maaskee tænkt paa begge Catonerne, baade Prætoren og Uticensis, da de Begge vare udmerkede ved Uegennyttighed og strenge Sæder. Den Enes Forsvarstale for den Oppiske Lov, der skulde indskrænke de romerske Fruentimmers Luxus, fortjener at læses hos Livius. Histor. XXXIV. 2 — 4.

*) L. Qvinctius Cincinnatus gik bag sin Plov paa den lille Jordlod, han under trange Omstændigheder dyrkede, da de Udsendte fra Rom ankom for at hente ham, som valgt Dictator, for at redde Staten fra Sabinernes Overfald. Livius, som fortæller dette III. 26, kalder det „en Scene, der fortjener at betragtes af dem, der ringeagte Alt uden Rigdom, og ikke troe, at Hæder og Fortjenester kan findes, uden der, hvor Lykken har udgydet sit Overflødighedshorn."

Digitized by Google

Höisal nu derimod frembringer ukrigerske, kjelne
Yngel, kun skikket til Leeg. O Mennesker, bliver dog kloge!
Driver det Mörke dog bort, som saa længe har Sindet bedaaret!
Eders Öine er end omtaagede; hæver dem opad!
Gaaer ei længere der, hvor den blinde Begjerlighed förer!
Lighed med Guds Natur I fik ved Fornuften, og Eder
Verdens Herredom blev ved Fortsanden betroet: o lader
Eder bestyre af den, ei af Fordom, og tænker paa Enden!

Nok da være den Mad, som kan Hungeren stille, den Klædning,
Legemet ei til sit Skjul og mod Kulden at værge kan savne;
Nok da være den Sövn, som forfrisker de trættede Lemmer.
Disse trende Slags Ting Nödvendighed fordrer; thi dannet
Menneskets Legeme blev af et skröbeligt Leer; men de bör dog
Bruges som lægende Midler, dem os Naturen forundte,
Svaghed at lindre, som den os har stedmoderlig paalagt.

Dog i Lekkerhed Hin er yppig, og Denne i Klæder,
Livet en Tredie knap kan fornemme; ham nyttige Arbeid
Er til Besvær, og for Sövn han formaaer ei sit Öie at aabne.

Lykkelig den, som har lært, med det Lidet at leve fornöiet,
Den, hvis Haab ei er sat til de Ting, som den grusomme Parce
Nöder os til at forlade, som om de var fremmede for os —
Den, som betænker, hvor Livet er kort, og hvor Alting er flygtigt,
Hvad i videste Kreds frembringes paa Jorden; som ikke
Troer sig större ved Held, og ei föler sig mindre ved Uheld,

Digitized by Google

Ikke for Minos med Urnen har Frygt, og de Stygiske Rædsler, *)
Sikker, at gav ham Lykken end Lidt, han skal det beholde!

Men ulykkelig den, som af Sandserne lader sig styre!
Blind for den kommende Tid, kun hvad der er nærmest han skuer,
Dyrene lig; han ei veed, at saa meget som Sjælen er meere
Værd end Legemet, er hins Gaver og bedre end dettes.

Rigdom, saa slutter nu Forfatteren heraf, er følgelig ikke det höieste Gode, da den erhverves blot for Legemets Skyld, og ikke giver sin Eier meere virkelig Værd. Men at man, naar man nu engang har denne Lykkens Gave, ikke derved skal forringes, og blive slettere, advarer han for dens Misbrug. Ofte er Styrke, Skjønhed, Veltalenhed, Videnskab og Kunst bleven sin Eier til Fordærvelse, fordi han misbrugte dem.

Flye for Gjerrighed; lad dens Lænke ei fængsle dig; værre
Furie gives der ei: den fra Acheron, siger man, opsteg,
Svinger i Plutos bedrövede Land sine grusomme Fakler,
Bærer om rædsomme Hals vel et Hundrede giftige Slanger.

---

*) *Ligesom Urner brugdes til Stemmesamling i Oververdenen, saa lader Fabelen ogsaa Dommerne i Underverdenen: Minos, Rhadamanthus og Æaeus, benytte sig af dem, for derefter at bestemme, om Sjælene skulde henvises til Elysium eller Tartarus. Til de Stygiske Rædsler hørte de brændende Floder: Styx, Acheron, Cocytus og Phlegeton, den tredobbelte Muur med Kobberporte, bevogtede af Furierne, de fængslede Titaner, Tantalus, som stod i Vand, uden at kunne drikke, Jxion, som var bundet til et omløbende Hjul, Sisyphus, som væltede den stedse nedfaldende Steen opad Bjerget, Danaiderne, som hentede Vand i bundløse Kar.*

Aldrig af Menneskeblod dens Svælg kan mættes; det altid
Gaber, og skjöndt det er fuldt, nye Næring det stedse forlanger.
Intet gaaer for dets Voldsomhed frie; Uhyret med arrig
Graadighed Templerne selv vanhelliger uden at blues.
Heraf mange Slags Sot fremavles: Uenighed, Manddrab,
List, forrædersk Udaad, skamlös Letsindighed, Meeneed,
Ryggeslöshed, Foragt for det Hellige, Krige og Tvedragt.
Skye da saadant et Liv: saa fordærveligt intet er — intet
Aabenbarer saa let et Gemyt, der er lavt og uædelt.

Forfatteren gjør herved den Anmerkning, at Gjerrighed oftest findes hos Fruentimmer, Oldinger og Børn, og at dens Charakter ogsaa er Svaghed og frygtsom Umandighed. Han advarer derpaa for Ødselhed, en den forrige modsat, men dog mindre farlig Sot, og betegner Middelveien, som her maae holdes: ikke at gjøre Udgifter over sin Evne, men ogsaa at gjøre dem paa rette Maade, og give sin Rigdom Værd ved Velgjørenhed. Han beklager sin Tids Mennesker, som have Hjerter af Jern, og lee ad den Fattiges Taarer, foragte Muserne, og forøde deres Formue i Udsvævelser; foreholder dem, at ikke Tingene selv, men kun Brugen af Tingene er dem forundt, at de ere satte til Huusholdere derover, og at de skal gaae nøgne ud af Verden, som de ere komne derind. Han gjør endelig Læserne opmersomme paa, at Rigdom, efter alt hvad herom er sagt, ikke kan være det høieste Gode, og slutter Sangen, ligesom han begyndte den, med Tiltale til sin Baad.

III.

TVILLINGERNE.

For at faae Leilighed til at vise, hvad der er Hovedindhold af denne Sang, at Vellyst ikke er det høieste Gode, lader Digteren Epikur høitidelig fremtræde, og selv foredrage sit System.

Lysröd Eos paa firspændt Vogn alt reiste sig. Himlen
*Svindende Stjerner forlod. Alt deelte sig Titan**): det Halve*

*) *Digteren skildrer Eos, Morgenrøden, saaledes som den, i et smukt Fruentimmers Skikkelse, forestilles paa Mynterne, staaende paa sin, sædvanlig med to, men dog ogsaa hos Virgil, Æn. VI. 535. med fire Heste bespændte Vogn. Lysrød,* lutea, *see Gell.* Noct. Att. II. 26.

**) *Titan, Hyperions Søn, fik den Ære, at skinne som Sol paa Himmelen, fordi han ikke tog Deel med de øvrige Titaner i Oprøret mod Jupiter.*

Digitized by Google

Antipoderne saae, vor Synskreds viste det Halve.
Undrende seer jeg en Ild ei udslukt komme fra Bölgen:
„Disse modsatte Ting nedbryde hinanden! hvi slukkes
*Solen af Bölgerne ei? Den Ild da vel ikke maae være *)?*
Eller og Almuen feiler, at den kun i Havet sig bader."
Saa jeg tænkte, i det jeg eensom ved Strandbredden vandred'.
See da möder en Olding mig her; paa en Stav han af Valbirk
Stötted' sig, pyntelig klædt; midt nedad paa Brystet det hvide
Skjæg ham hængde; han var anseelig, og munter af Ansigt;
Spraglede Blomster i Krands omgave hans hvidnende Lokker.

Nærmere samlede, vi nu hilste hinanden: han spörger,
Hvor jeg agter mig hen, hvo jeg er, hvad jeg hedder; jeg svarer,
Spörgende ham om det Samme igjen med blufærdige Stemme.
Efterat jeg hans Navn erfaer — thi det var Epikurus —
Stod jeg forbavset; saa staaer paa sin Ager en Bonde forbavset,
Naar ved at plöie han finder en Skat i en Gryde forborgen.
„Værdige Olding!" dog nu jeg sagde: „dig Guderne give
Alt, hvad selv du önsker, saa vist, som forunderlig Viisdom
Boer i din Sjæl, om med Tant, som saa tit, ei Mennesker fare:
Foredrag, o jeg beder derom, Lyksaligheds Regler;
Hvis du Leilighed har, og ei vigtig Forretning dig kalder
Andenstedshen, oplys med forstandige Tale en Yngling!"

---

*) *Forfatteren troede med nogle af de gamle Philosopher* (Diog. Laert. II. 8. VII. 144. 145.) *at Solen var et Ildlegeme, og selv Naturkyndige, næsten indtil vore Tider, have troet det Samme.*

„Mig Forretninger ei,“ saa han svared’, „kan være til Hinder;
Arbeid skyer jeg, Sorg og Bekymring jeg söger at undgaae;
Ledig tit herhid jeg gaaer, for i Engen at samle
Blomster, forskjellige Slags, som mig tjene til Hovedets Smykke:
Gjerne og let jeg da kan opfylde dit Önske; at tale,
Er dog de Gamle saa kjært. Men at Ingen paa Veien skal hindre
Vor Samtale, vi hist os begge vil sætte i Skyggen
Under tætteste Eeg, og ved Vandet, du seer i dens Nærhed.“

Epikur begynder sin Underviisning med Klager over den daværende Tidsalders Uvidenhed.

Vistnok en Guddom har dig her hidfört, Yngling! i disse
Tider at lære, hvori sand Viisdom bestaaer; thi J Guder!,
Hvor er Menneskers Slægt ei heel nedsjunken i Mörke!
Menneskeskikkelser tusendeviis let findes, men sjeldne
Sande Mennesker er, saa at Verden man ikke gjör Uret,
Naar man kalder den Daarernes Buur, Vildfarelsers Krambod.

Han opmuntrer sin Lærling til Opmerksomhed, og vedbliver: Kilden til al Viisdom er rigtig Kundskab om, hvad der virkelig er Sandt og Godt. De fleste Mennesker ansee Rigdom, endeel af dem ogsaa Ære, Andre atter Andet for det høieste Gode. Han anseer Fornøielse for det Bedste af Alt. Hans Beviis er: Ved ethvert Foretagende har man et Endemaal for Øie. Dette anseer man for et Gode, derfor finder man Behag deri. For at naae dette, anvender Villien sin Kraft ved Foretagendets Begyndelse og ved dets Fremgang. Den fornøier sig herover; Arbeidet bliver derved behageligt. Endemaalet

Digitized by Google

er altsaa Fornøielse. Som Exempler anføres Landmanden, Søemanden, Krigsmanden, den Lærde, hvilke hver i sin Stilling paatage sig besværligt Arbeide og finde Fornøielse i Arbeidet, fordi de derved haabe at vinde Fordeel eller Ære. Endemaalet for disses Bestræbelser er dem behageligt; Begyndelsen og Fremgangen i deres Stræben er det iligemaade formedelst Endemaalet. Om dette i sig selv er ædelt eller uædelt, kommer ikke i Betragtning: nok, at det forskaffer dem Fornøielse. Alt foretages da for Fornøielses Skyld, hvad enten Menneskene søge at undgaae Besværligheder eller forskaffe sig Fordeele, hvad enten de foretage sig noget Roesværdigt, eller det Modsatte. Paa samme Maade forholder det sig med Guderne: Da de Intet behøve, kan det ikke være Fordeel, de søge; det maae være Fornøielse. Men hos Guderne, vil man sige, er Alt godt og ædelt? Hvad hjelper det, dersom dette ikke fornøier dem? Hjelper det Træstøtterne, at man pryder dem med Ædelsteene og Guld? Hertil kommer, at enhver fuldkommen Aarsag maae nødvendig have lige Virkning. Naar da enhver Aandskraft er rigtig dannet, og har det bedste Endemaal, saa vil ingen Viis kunne negte, at dette jo er det høieste Gode. Men af denne Kilde maae Fornøielsen nødvendig udflyde. Saa fornøier sig Hørelsen ved Takt og Harmonie, Synet ved skjønne Former, og Næsen ved behagelig Vellugt. Saaledes fremkommer alt Levende paa Jorden ved Kjerlighed, som er forbunden med den største Fornøielse. Da desuden besværligt Arbeide og Smerte er det største Onde, og dette er modsat Fornøielsen, saa maae Fornøielse, efter Modsætningens Lov, ansees for det største Gode. Af en naturlig Drift stræber derfor Alt efter det Behagelige, og søger at undgaae det Ubehagelige; thi Naturen maae Enhver følge. Det høieste Gode er da det, som alt Levende stræber efter: Behag og Fornøielse. Den Indvending, at man ogsaa bør udstaae Besværlig-

Digitized by Google

hed og negte sig Fornøielse for Dydens Skyld her i Livet, men at Guddommen vil lade de Retskafne nyde Glæde til Belønning i et tilkommende Liv, besvarer han ved at vise det Urimelige i Digternes Beskrivelser over Underverdenen, og ved at negte Sjælens Udødelighed, som et for usle og Materiens Forgængelighed underkastede Skabninger altfor stort og forvovent Haab. Han slutter sin Tale med Opmuntring til at søge Glæden hvor den findes.*) Den lærvillige Yngling takker for Underviisningen, og beder endnu om Veiledning til at finde Fornøielsen. Oldingen svarer, at Veien derhen er kort og bred, og gaaer nedad, at Dronningen Fornøielse boer dem nær, og at han kun behøver at følge ham for at finde hende. Nu beskrives deres Vandring:

Stjernernes Trediedeel end ei Dagen paa Himmelen indlod;
Alderstegne Viise sig da med en stönnende Stræben
Reiste, og gik foran; tæt bag ham jeg Afveie fulgte.
Lidet gik vi, da saaes et Palads, anseeligt af Höide.
Nu min Förer jeg bad at fortælle, hvo Eier af denne
Bygning var, som af Guld og af kostbare Prydelser glimred'.
„Plutus," han svarede, „der har Bopæl; dens Veie bevogter
Vaabenklædte Drabant, at ei Nogen forbi den skal vandre,
Uden at have ham gjort Opvartning, og bragt ham sin Gave.
Selv han överst paa Slottet, du seer, har sin Bolig; af Döttre
Ikkun trende han har; tilsammen de leve i deres
Iomfrubuur; jeg dig vil Navnene sige: den Enes,

---

*) *At Digteren ikke har gjort Epikur Uret, vil Exkursen til dette Sted vise.*

Smudsige Yppighed er, Hovmod med de svolmende Kinder
Er den Andens, og dum Vankundighed, frek i sin Mine,
Kaldes den Tredie." — Hvo, udbröd jeg, skal føre os frem for
Herren selv? — „Han har tre Terner", saa Oldingen svared:
„Lykke, Aager, Bedrag; let Adgang de Alle forskaffe."
— Jeg, var nu mit Svar, ei har Leilighed, Gaver at byde;
Slige Terner man ei tör stole paa; heller en anden
Vei jeg beder dig vise mig did. — Han svared: „En anden
Vistnok er der — ja vist: den vandre vi da, om du synes."
Jeg samtykkede glad.

Vi gik nu begge til Siden
Hen mod laveste Dal, hvor steenig og tornebevoxet,
Stien knap tillod os at gaae. Her Armodens ringe
Bolig med revnede Tag vi naaede, og ginge forbi den.
For os saae vi en Skov udstrakt; da sagde min Förer:
„Her i Skoven, du seer, hvis Træer til Stjernerne række,
Dronningen herligen boer, som os skal Lyksalighed skjenke;
Men derind man gaaer kun med toede Hænder og Ansigt;
Pryd dig derfor, saavidt du kan, opmuntre dit Aasyn;
Sörgmod eller Ureenlighed ei Gudinden kan taale."
Ned ad Steenene flöd der en Bek; kun liden, den indböd
Dog ved sin rolige Rislen til Sövn: her Ansigt og Hænder
Toede jeg, fik ordnet mit Haar, og paa Klæderne pyntet
Overalt: sligt Spög fordrev alvorlige Tanker.
Munter gaaer jeg, og nu ei længer, end Steenen med Slynge
Kastes — ikkun eet Steenkast vor Vei er til Skoven.
Flyvende Sangeres yndige Qvad vi höre; i Mængde

Digitized by Google

Blomster for os vi see, og fornemme den liflige Vellugt.
Saadan Lystskov saae ei kjelne Araber, uagtet
Hans Panchaia har Rögelse nok; *) ei östlige Inder, **)
Ikke Skythen, berömt af de laurbærförende Greene,
Eller Atlas, som Himmelens Vægt maae bære, og hvor dog
Satyrers Ophold er, som forelskte i Nympherne, gjennem
Græsset före Dryader i Dands. ***). Omkring den med blanke
Bölger i rolige Löb gik en Aae: fra hinanden dens Bredders
Afstand kun var saa stor, at en Hjort, som for Jægernes Anskrig
Flygter, kan sætte derover i Spring; men paa Bunden, den klare,
Dyr af skiælklædt Slægt saaes lege i talrige Hobe.
Graner, som yderste Muur, omringede Skoven; de vare

---

*) Hos Euhemeros, en græsk, af Ennius oversat Digter, er Panchaïa en hellig Øe paa Østsiden af Arabien, hvis Kjøbmænd forsynede heele Verden med Røgelse, Myrrha, og øvrige Specerier. Andre ansee Panchaia for Saba i det lykkelige Arabien, eller nu værende Kongerige Yemen. Det nævnes som frugtbart paa Røgelse hos Virgil. Georg. II. 139. IV. 379.

**) Virgil omtaler Indiens Lystskove. Georg. II. 122.

***) Hvorledes Atlas, en Konge i de Egne af Afrika, hvor Bjerget af samme Navn findes, blev af Perseus forvandlet til dette Bjerg, beskriver Ovidius Metam. IV. 627 f. Talemaaden, at Atlas bærer Himmelen, som ogsaa findes i Beskrivelsen over denne Forvandling V. 661, og hos Virgil Æn. IV. 247, skal have Hensyn saavel til hin Konges astronomiske Kundskaber, Æn I 745, som til Bjergets Høide. Det staaer her med god Grund ved Siden af de øvrige nævnte Lande, da det var berømt for sin Frugtbarhed især paa den eene Side, ligesom og bekjendt af de sig der opholdende Satyrers natlige Dandse.

Digitized by Google

Satte i ordentlig Rad, og med Toppene rakte til Skyen.
Saadanne Graner det var, som med Barken, den haarde, i Oldtid
Indelukkede hin Kybebes den elskede Yngling.)*
Nær herved var Apollos Cypres

Nu fölger en upoetisk Fortegnelse over de forskjellige Træer, Skoven indeholdt. De vare utalligere, hedder det, end Marmariske Sandskorn. **) Vore Vandrere gaae paa en Broe over Aaen ind i vidtlöftige Haver, hvis mangehaande Blomsterarter iligemaade opregnes. Allevegne duftede dem Vellugt i Møde, og tusende Slags Fugle opfyldte Luften med Qvidren. Af klare Kilder flöde Bekke imellem Blomsterne og det frodige Græs. Her var ingen Massyliske Udyr. ***) Den ugudelige Lykaon lod ikke her sin Röst høre ****). Her var ingen Vildsviin, Bjørne eller Tigre, og den opsvolmede Hornslange udbredte

---

*) *Blandt de forskjellige Traditioner, Fabellæren har om Attis, følger Digteren den, at han blev forvandlet til et Grantræ. Kybebe, som ogsaa var Gudindens Navn, er valgt her for Metrums Skyld, i Stedet for Kybele.*

**) *Marmarica var en Provinds i Afrika, det nu værende Barkan, hvor Jupiter Ammon havde sit Orakel.*

***) Massyla bellua, *egentlig: Numidisk Løve. Virgilius har* Massyli eqvites. *Æn. IV.* 132.

****) *Ulverøsten, som beskrives af Ovidius: Metam. I. 233, hvor denne Arkadiske Konges Forvandling til en Ulv, til Straf for Gudsfrygts og Humanitets overtraadte Pligter, fortælles.*

Digitized by Google

i disse Egne ingen sørgelig Hyidslen med sin trekløvede Tunge. Her vare ingen uden venlige og fredelskende Dyr: de langørede Harer, Hjorte, Daaer og Raadyr. Skjøndt en evig Vaar herskede her, manglede det dog aldrig paa de meest velsmagende Æbler.

Phæbus' Fakkel*) stod næsten midt paa Himmelen, da de bleve det Sted vaer, hvor Dronningen opholdt sig. Det var en stor og frie Plads midt i Skoven, fuld af vellugtende Urter. Deri stode prægtige Borde, dækkede med lekkre Retter. „Ved saadanne Borde sad fordum den eenøiede Hærfører i Capua**), og selv de hellige Skjolddragere sadde ved dem***)". Oldingen opmuntrer nu sin Medfølger, at gjøre sig tilgode. Det var forbuddet, siger han, at komme ædru eller fastende for Gudinden; hun lod strax sætte andre Retter i Stedet for de fortærede, og man kunde frit betjene sig af Alt. De satte sig da ned til Maaltid, og drak dertil, saa de svinglede da de reiste sig.

---

*) *Solens Benævnelse hos Virgil. Æn. IV. 6.*

**) *Hannibal, som paa Toget over Apenninerne mistede sit eene Øies Brug, Nepos XXIII. 4. 3. tog efter Slaget ved Cannæ Vinterqvarteer i Capua, denne rige Stad i Campanien, som af Cicero kaldes* Domicilium superbiæ, sedes luxuriæ, *og hvor han tilligemed Armeen henfaldt til Vellevnet.*

***) *Det hellige Skjold,* Ancile, *som troedes at være nedfaldet af Himmelen i Numa Pompilius' Tid, og hvormed forbandtes den Mening, at Verdens Herredømme skulde være der, hvor dette fandtes, blev tilligemed elleve lignende, der til dets Bevarelse vare eftergjorte meget nøie, aarlig baaren med Sang og Dands igiennem Roms Gader af 12 unge Patricier, der kaldtes Salii og Mars' Præster. De nævnes her, fordi Høitiden gierne endtes med Giestebud og Drik.*

Digitized by Google

De ønskede nu end mere, at forestilles Dronningen. Hun gik midt paa Pladsen, og en stor Skare af Unge og Gamle, af begge Kjøn, fulgte hende. Ved hendes høire Side gik en deilig Qvinde, som havde en Dreng hos sig, paa hvis Skuldre hængde et Kogger, frygteligt ved sine dræbende Piile. Han var blind og nøgen, og havde spraglede Vinger. I Hænderne holdt han en Bue, og opspændte Strengen. Hvor blind han var, traf han dog Alle i Hjertet, og Piilen vendte tilbage, saasnart den havde saaret. Men et af Fruentimmerne var strax tilrede med Hjelp. Saasnart hun saae Blodet flyde, løb hun til, og rakte den Saarede et styrkende Bæger. Ved Dronningens venstre Side stod en anden Qvinde, som bestandig havde Mad i Munden, og holdt store Pokaler omvendte i Haanden, for at tørre dem. Ved hendes Side gik en anden Dreng med heldende Hoved og blinkende Øine. De vare begge neppe i Stand til at holde sig vaagne. Hist gjenlød Fløiten med de blandede Toner, skaaren af Buxbom fra Cythere*); paa et andet Sted røres Kitharen og Plektret. Klagende besang Orpheus sin af Slangens Tand dræbte Eurydice, Underverdenens haarde Love, og sit frugtesløse Arbeide, og drog vilde Dyr og Steene efter sig. **) Arion sang for de undrende Delphiner om sin ulykkelige Skibsfart

*) *Den Phrygiske Fløite var skaaren af Buxbom. Turnebus. Advers. XXX. 39. Den havde ikke, som den Lydiske, blot høie, men ogsaa lave Toner, som maaskee udtrykkes her med rauca. En Fløite af Buxbom fra den Venus helligede Øe Cythere maatte udtrykke Kjerlighed.*

**) *Om den Orpheiske Musiks Underkraft see Ovid. Metam. X. 8. f. Horat. Od. I. 12 f.*

Digitized by Google

og de troløse Søemænd.*) Den ædle Amphion lod ved Sang og sine Strenges Lyd et nyt, af Ødipus behersket Theben reise sig igjen.**) Dandsende, med Øinene indhyllede i en mörk Taage, fulgte den øvrige Hob efter. En deriblandt havde en Tavle i Haanden, hvorpaa der stod skrevet: „Jeg er Sardanapalus, fordum bekjendt som Assyriens Konge; jeg har ædt og drukket, og fulgt mine Lyster. Det er mit Alt. Daarlige Mennesker, hvi ringeagte***) I Vellysten?" Bag efter dem alle gik to Vanskabninger: den ene havde mange Tunger, hvormed den ilde tilredte de Gaaende, den anden skarpe Pigge, hvormed den stak dem. Ved at see Fornøielsen afbrudt paa saa ubehagelig en Maade, udbrød Epikurs Lærling i lydelig Klage over Menneskenes korte Fryd, og over de misundelige Guder, som glæde sig ved, at det gaaer os ilde. Herved forandres Scenen:

---

*) *Den af Mythologien noksom bekjendte Harpespiller* Arions *Redning ved en Delphin* (Ηροδοτ. Κλιω. 23. 24. Gellii Noct. Att. XVI. 19) *er ligesom Fabelen om* Orpheus, *en skjøn Digtning, hvorved Oldtiden har udtrykt sin høie Agtelse for Poësie og Kunst.*

**) Homer Οδυσ. *XI.* 261. *lader* Amphion *og hans Broder* Zethus *bygge Theben med dens 7 Porte. Andre Digtere, som* Appollonius Rhodius I. 740. Horatius. Od. III. 11. Ars poet. 394. *anvise den Første intet andet Arbeide ved Bygningen, end at spille paa sin Harpe, hvorved Steenene af sig selv føiede sig sammen til Muure.* Thebæ Oedipodioniæ *findes brugt af* Ovidius. Metam. XV 429.

***) Postergatis ɔ: post terga jacitis. *Det første ulatinske Ord, jeg har fundet i Digtet.*

Digitized by Google

Nær hin Skure vi var, da paa engang fra Skovens den höire
Side en Qvinde i Möde os kom af den yndigste Skabning.
Hun alvorlig i Gang, jomfruelig var i sit Aasyn:
Saadan i himmelske Slot man siger at Jupiters Hustru
Midt i Gudernes Kreds fremtriner i Skjönhed. Med Sorg hun
Rev sig i Haar og i Barm. Anstændig var Dragten, men ringe.
Rosenlæberne nu hun aabned, og talte: „Hvorhen dog?
Hvilken Daarskab har Eder forledt, Ynkværdige? Standser!
Löber ikke saa blindt i Fordærvelsen, hörer min Tale!
Denne, til hvem I gaae, med hvis Selskab I ville foreenes,
Ikke er, som I troe, Gudinde, ei Gudernes Afkom;
Hun en afskyelig Furie er, og den værste af alle.
Under venlige Skikkelse hun de Uvarsomme skuffer;
Honning lover hun dem, men trolös skjenker hun Malurt).*
Eder forvilde det ei, at hun skjön er af Ansigt, at ædle
Steene og Guldet den Glands, hvormed hun fortryller, foröge
Udenpaa. I ei veed, hvor ureen hun er og hæslig
Indenfor, og hvor tusende Meen kun skjules af Kjolen.
Hun ved Smiger og List Tilhængere vinder og styrter,
Saa det Fiskene gaaer, som bedrages af Röret, det lange,
Naar det i Fiskerens Haand fra hans Sæde paa Klippen i Breddens
Bölger sænkes ved Traad med en Angel, forborgen i Mading;
Graadige löbe de til, vil snappe vedhængende Föde.

---

*) *For den meere bekjendte Modsætnings Skyld er Malurt her brugt i Stedet for Aloe.*

Digitized by Google

Men nu hænge de fast — nu Traaden de nödes at fölge. *)
Libyske Syrter ei saa, ei Uhyret Antiphates' Bolig,
Ei den graadige Skylla, og ei den umilde Charybdis, **)
Eller hvad Andet man vil, bör skyes saa meget som Vellyst.
Ak! hvor ofte ved den er en Dödelig styrtet i Jammer!
Mangen en ellers berömmelig Mand, ja Riger og Stæder
Ödelagdes ved den. Kun eet Exempel af mange:
Hvo var större end Herkules? hvo har virket saa Meget?

---

*) *Dette Billede, taget af Fiskedrætten, fortjener at sammenlignes med andre af samme Art hos de gamle Digtere, f. Ex. Habak. I. 14. 15. Ovid. Metam. VIII. 855.*

**) *To i Oldtiden bekjendte farlige Steder i det Libyske Hav vare: den större Syrtis, nu værende* il Golfo di Sidra, *i Bugten mellem Tripolis og Barkan, og den mindre mellem Tunis og Tripolis. De omtales hos Virgil Æn. IV. 41. hos Ovid. Metam. VIII. 120. og Horat Od. I. 22. II. 6. Antiphates, Læstrygonernes Konge, er hos Homer et Uhyre, som, i Stedet for at modtage den ved hans Kyst landede Ulysses' Udsendte med Gjestfrihed, lod En af dem slagte til sit Aftensmaaltid, og da de Andre undvege, opböd sine Undersaatter til at kaste store, af Klippen afrevne Steene paa disse fremmede Skibe i Havnen, hvorved den hele Flaade, paa Ulysses' afsides liggende Skib nær, blev ödelagt.* Odys. X. 8. *f. Skylla og Charybdis, to farlige Steder i Bugten imellem Sicilien og Calabrien. Det förste, en Klippe ved den Calabriske Side, er hos Homer overmaade höi. I Sammenhæng med den er en dyb Hule, hvori Skylla, et Uhyre med 12 Födder, 6 lange Halse og Dragehoveder, sad fast med Nederdeelen. De Söefarende kunde ikke undgaae dets lange Halse, og fortæredes af det. Odys. XII. 73. f. Hos de yngre Digtere, som Virgil. Æn. III. 420 f. er Skylla oventil en skjön Jomfrufigur indtil Lænden, men nedentil et Söe-*

Digitized by Google

Allerede som Barn to Slanger, man siger, han qvalte,
I det han trykkede dem om Halsen med Hænderne spæde;
Ogsaa Molorchiske Löve af ham skal være betvungen,
Hovedet knust, som paa nye fremvoxte bestandig paa Hydra;
Köbberföddede Hind han tæmmede, rasende Oxe
Jog han, fordrev ved sin Bue med Kraft Stymphaliske Fugle;
Grusomme Krybber han fik hos den Thraciske Hersker forstyrret;
Eet af Hornene bröd han paa dig, Archelous, i Kampen!
Æbler fra Hesperus' Döttre han tog, fra Ibereren Öxne;
Ned i Orkus han gik: derfra han Hunden med trende
Hoveder drog, af hvis Skum fremvoxer forvildende Gifturt;
Ogsaa nedlagt blev ved ham Erymanthiske Vildsviin;
Löftet i Veiret af ham, Antæus fik Nys om hans Styrke;
Den Vulkaniske Ætling fornam, som ham Öxnene röved;
Ja, han Stjernerne holdt og den faldende Himmel med vældig
Skulder, da Atlas træt ei mægtede Byrden at bære:
Dog, hvor falsk er du og fordærvelig, Vellyst! Den Samme

---

uhyre med Ulvebug og Delphinsvands. Det andet, en Vandhvirvel paa den Siciliske Side, pleiede, efter anførte Sted hos Virgil, at opsluge Alt, hvad der kom det nær, knuse det paa Havets Bund, og opkaste det igjen. Efter Fabellæren var Charybdis Neptuns og Jordens Datter, et Fruentimmer af overordentlig Graadighed, som, efter at have fravendt Herkules nogle af Geryons Øxne og fortæret dem, blev til Straf dræbt af Jupiters Lynild og styrtet i Havet, hvor det beholdt sin graadige Natur. Disse Farligheder, hvormed Ulysses paa sin Reise havde at kæmpe, nævner Horats tilsammen: Ars poet. 145. *naar han beskriver Homers Fortrin.*

Digitized by Google

Herskerbud modtog af den Gygiske Qvinde; og han, som
Ikke frygted' for Dis og Megæra med skrækkeligt Aasyn,
Ikke Tartarus' Frost, ei Phlegetons Luer, og selv hin
Færgemand med det loddene Haar og de rædsomme Öine,
Daarlig skælvede tit for den Sages, den Elskedes Trusler;
Rokken i Stedet for Skjold han bar, og for Hjelmen en Hue;
Haanden, som vældige Kölle tilforn var vant til at svinge,
Nu paa Qvindernes Viis omdreiede Teenen; og under
Frygt for Pidsken han bar, hvad af Spindet var færdigt, til Fruen,
Qvindeklædt, i sin Kurv. Hvor Daarskaben har forblindet
Dig, Amphitryons Sön! *)

Giftblandersken Circe, man siger,
Dem forvandled' til Sviin og bedækked' med Börster, som fulgte
Hin Ithaker. **) *Det gaaer ei Dennes Tilhængere bedre,*
Hvem man Dronning ei bör, men kun Opvarterske kalde:
Bægeret, fyldt med den söde Forgift, hun rækker dem; hvo det
Drikker, forvandles i Hast til en Löve, et fraadende Vildsviin,
Eller til seentfremskridende Koe, til en Hund, og til Ulven,
Faareflokkens, den frygtsommes, Skræk. — — — — —

---

*) *Om* Herkules' *her anførte Bedrifter og Skjebne see Exkursen til dette Sted.*

**) Ithakas *Fyrste, Ulysses, maatte paa sin lange Søreise lande paa Øen Æœa, hvor Troldqvinden Circe forvandlede To og Tyve af hans Medfølgere til Sviin.* Οδυσ. X, 235.

Digitized by Google

Hun advarer for denne Forførerske, og raader dem at flye for hendes skjulte Snarer, at hun ikke skal bedrage dem,

som en Edderkop Fluen bedrager:
Fiine Væv den har gjort ukjendelig, medens i snevre
Kammer neden den holder sig skjult; men aldrig saasnart den
Seer, at i Garnet den nu har fanget sin Fiende, för den
Löber til, og den Surrende tæt indvikler i Snarer,
Vinder med flittige Been omkring den Traaden af Væven,
Gjennemborer den saa med sin Snabel til Döde, for derpaa
Blodet, som strömmende gaaer i dens Lemmer, begjerlig at suge.

Da hun fremdeles ivrer mod Vellysten, vender Epikur vred og undseelig Ryggen, og søger sit vante Selskab, hvor den hyldes. Hun har imidlertid nævnet sig som Arete, Dydens Gudinde, og siger om Philosophens Bortgang:

Vant til Mörke og Kuld, Natuglen ei Straaler af Phoebus
Taaler, og den, som har lidt lang Tid af en Feber, uvillig
Tager, hvad tjenligst ham er, og kun söger, hvad Livet kan skade:
Saa er Sandhed forhadt, og det Falske kun elsket af Daarer.

Hun lader nu Digteren gaae med sig til et eensommere Sted paa høire Side, og meddeeler ham der under Laurbærtræets Skygge sin Underviisning: „Ligesom han, der skabte Himmel og Jord og det brusende Hav, satte de øvrige Verdener i Bevægelse imod den

Digitized by Google

överste,*) saaledes vilde han, at mange Affekter skulde modstaae Fornuften, paa det at denne Hersker ikke i sit Palads skulde henfalde til Uvirksomhed. Som Hesten drives ved Spore og Oxen ved Braad,**) og faae større Kraft ved at saares, saa skærpe Affekterne Sindet, og det vinder Styrke under Tvangen. Uden dem vilde det tabe sig, og ikke udføre noget Stort. Saaledes ligger Skibet uvirksomt i Vandet, naar ikke Aarerne drive det frem, eller Vinden fylder Seilene. Det er derfor en Vildfarelse, naar man hører Nogle paastaae, at det ikke passer sig for den Viise, at føle til Sindsbevægelser. Disse gjøre ingen Forskjel imellem Mennesket og Marmorstatuen. Naturen skulde da have givet Mennesket Affekterne uden Aarsag: det lader sig ikke tænke. Tilladt er det altsaa at bruge dem, naar de styres efter Kunstens Regler, ved Fornuften. Den sande Viise holder Sindsbevægelserne i sin stærke Tømme, og styrer dem, som den duelige Rytter sin Hest, uden at give efter for dem. Men de ere Faa, som vide at finde og holde denne Middelvei. Derfor vil man paa den eene Side aldeles ophæve dem, paa den anden, ganske hengive sig til dem; men paa begge Sider farer man vild. Guddommen er idel Fornuft;

---

*) *Forfatteren følger sin Tids, endnu Aristoteliske, Forestillinger, at Fixstjernernes Kreds var den øverste Verden eller* primum mobile, *der havde sin egen Himmel, og at de 7 da bekjendte Planeter vare de øvrige, ligeledes med egne Himle forsynede Verdener.*

**) Stimulus, *Staven med Braad eller Pig, hvormed de Gamle fremdreve Øxnene. 1 Samuels XIII. 21. Apost. Gjern. IX. 5. Terentius. Phormio.* I. 2. 28.

Digitized by Google

Dyrene have blot Sandselighed; Menneskene have begge Deele: de bör da og bruge begge Deele, men fornemmelig Fornuften; thi den er den ypperste Gave, den er beslægtet med Himmelen, og leder os til det Høiere, da derimod Sandserne drage os, styrte os nedad, og gjøre os afsindige*).

Hun forklarer nu, at fordi de fleste Mennesker lade sig lede af Sandseligheden, og saa faa følge Fornuften, var deres Antal, som havde samlet sig i Skoven til Fornøielse, saa stort: og at de to Uhyrer, som snege sig bag efter Mængden, vare Smerte og Vanære. Hun vil ikke ganske forbyde, men heller ikke ligefrem tillade de blot sandselige Glæder, De maae nydes sjelden, og ikke stride mod nogen Pligt, ikke forlede os til at glemme Anstændigheds Fordringer. Derfor maae der lægges Tømme paa dem, og det hemmelig. Skeer dette offentlig, vil det være til Skade. Bagvaskelsen vil da ikke undlade at blande sin Galde i Selvbevidsthedens søde Drik. Jo mindre vi indvikle os i disse sandselige Fornøielser, jo meere vedligeholde vi vor Menneskeværdighed; jo meere nærme vi os til Lighed med Guddommen; men jo meere vi nyde dem, jo mindre ærværdige blive vi, jo meere

---

*) *Disse Aretes Forskrifter staae i Forbindelse med Epikurs Lære, forsaavidt han satte det høieste Gode i Smerteløshed, eller en Gemytsroe, som fjerner alle ubehagelige Følelser; men de angaae dog især Stoikerne, som paastode, imod Pythagoras og Plato, at Affekterne ikke havde deres Grund i Menneskets Natur, men i Afvigelser fra den sunde Forstand; at det altsaa ligesaa vel er os muligt, at aflægge dem, som det staaer i vor Magt, at forandre og rette vore Meninger, og at Dydens Væsen ikke, som Peripatetikerne lærte, bestaaer i, at tæmme vore Lyster og Affekter, men i, aldeles at uddrydde dem.*

Digitized by Google

forringe vi os selv indtil Dyrets lave Trin. Deres jevnlige Gjentagelse maae desuden adsprede Sjælen, og medføre mange Farer. Dog bestandig Sysselsættelse med alvorlige Ting udholder Sjælen ikke. Den menneskelige Naturs Skrøbelighed fordrer, at man efter Anstrængelse maae have Hvile, og fra de høie Bjerge vandre ned i de lave Dale:

Saa naar Jupiter vil, fortörnet ved Laster paa Jorden,
Sende sin Lynild ned, og en Örn da henter i Nebet
Eller med Fod treklövede Piil, i Siciliske Esse
Hamret), denne sig op til den höieste himmelske Hvælving*
Svinger, og undrende seer den Glands af Rubiner og andre
Steene i Himmelbeboernes Slot; den forbavses ved Husets
Glimmer af Stjerner og Guld; den beundrer dets höie Colonner,
*Danned' af een Diamant, dets Paneel af de Indiske Tænder**);*
Henrykt Markernes Vidde den seer, og det evige Lyshav,
Gudernes Glæder, som ei udtales af Mennesketunge,
Ei tilfulde af dödeligt Bryst omfattes; den flyver
Hist og her omkring, og er glad ved sin Leeg i den reene
Æther; den kaster og bader sig der i den venlige Luftning;
Nu den Jorden, og Reden, den her lod blive, forglemmer:

---

*) *Ørnen, som den stærkeste og høiestflyvende Fugl, var helliget Jupiter. Ved den lader han Jorden udmaale, for at bestemme Middelpunkten, hvor det Delphiske Orakel anlagdes; ved den lader han Ganymedes hente til sig fra Jorden; ogsaa ved den lader han sin Lynild hente fra det Siciliske Ætna, hvor den smededes af Vulkan og Cykloperne.*

**) Dentes Indi. *Elphenbeen.*

Saa behageligt er det at svæve i Tordnerens Riger.
Men alt Hungerens Qval indfinder sig; Fasten har udtömt
Kræfterne; Luften, saa varm som den er, har Mangel paa Næring;
Nu man seer den forsmaae de saa nylig beundrede Stjerner;
Ned fra det Höie den gaaer, og til Jorden, som nys var saa ringe
Agtet, den stræber med yderste Kraft, for at söge sig Föde.

Digteren spørger nu Arete om Navnene paa de to Fruentimmer, som stode paa høire og venstre Side af Dronningen, og paa de Drenge, de havde hos sig. Hun forklarer ham, at det paa venstre Side var Fylderie, og ivrer ved denne Leilighed mod Fraadsen og Drukkenskab. „Intet, siger hun, er uværdigere for Mennesket, og meere stridende mod dets Natur. Dyrene ere allene blevne til for at leve, Menneskene derimod, for at leve med Forstand, og ved Kundskab og dens Udbredelse at komme Himmelbeboerne nær, og gjøre sig skikkede til Herredømmet over Verden. Ved Fylderie blive de sløve. Deres Forstand fordunkles af Madrøgen, ligesom Solen af Taagen, og Sandhedens Glands bliver dem ukjendelig. Viinen udbreder Mørke over deres Aand, saa de ikke formaae at tænke ordentlig, ikke röbe meere Begreb, end Dyret, ja endog mindre, naar Stuen gaaer rundt med dem, og de see Alting dobbelt.

Sjælens skændige Död, o Drukkenskab, Lasternes Amme,
Hvortil drives, hvad vover ved dig ei et dödeligt Hjerte!
Trette du ypper og Splid og fordærvende Krige; ved udöst
Blod du frydes; hvad Hemmeligt er, du röber, og Baandet
Lösner for Tanke og Mund; bort jager du Blusel og Ære.
Skyer, Daarer! som Pest, hvad Eder beröver Forstanden,

Digitized by Google

*Rasende gjör, som Orestes det blev ved at mindes sin Moder.**)
Hvor er saa usselt et Dyr, saa foragtelig Skabning, som denne
Drukne? Et Maaltid han nys har sluget, og giver det fra sig;
Nu han stinker af Viin, gaaer vaklende, falder og stöder
Hoved, Öine og Been; han stammer i Talen, og ingen
Mening er i hans Ord; han siger og gjör, hvad han efter
Svundne Taage dog selv maae önske ugjort, og fordömme.
Saa, man siger, det gik Macedonernes Konge, den ædle
Philips Sön: ved sit Bord han drukken fornærmede Venskab;
Efter Rusen sig selv han Bebreidelser gjorde; af Smerte
*Græd han, og önsked' at döe.***) *Hvad vil du af Orgier, Thyrsus;*
Eller af rasende Trommer dig stort ophöie, Kithæron?
Daarlighed! Han af den Kadmiske Slægt, den Bacchus, I dyrke,
Ei er Semeles Sön ved en Jupiter; Faderen til ham
Vældige Tartarus er, og han har en Megæra til Moder;
*Han kan ei være en Gud, han er Guddoms Foragter og Spotter.****)
Drankere lidet om det sig bekymre, som Guddommen angaaer.

---

*) *Det Oprørende i Modermord, endog naar Moderen, som Klytemnestra, er dødskyldig, har* Euripides *fremstillet i Tragødien* Orestes, *tildeels og i sin Iphigenia paa Taurus. See ogsaa* Virg. Æn. *III.* 331. *IV.* 471. *og* Horat. Sat. *II.* 133.

**) *Her sigtes til Mordet paa Clitus. See Exkursen til dette Sted.*

***) *Bjerget* Kithæron *i Bæotien, et af de Steder, hvor* Bacchus *dyrkedes, kan saameget rigtigere personificeres, som det er opkaldt efter den for sin Klogskab, eller om man hellere vil følge en anden Fabel, for sin Skjønhed*

Digitized by Google

En Mængde Sygdomme, Følger af Drukkenskab og Fraadserie, opregnes; ogsaa nævnes Umaadeligheds skadelige Virkning paa Formue og Velfærd, og det fastsættes som Regl, at Mad og Drikke bør for Mennesket være Livets Middel, ikke Livets Maal.

Arete forklarer videre, at Drengen med det vaklende Hoved, som stod ved Siden af den nys beskrevne Qvinde, var hendes Søn; at Arbeide er hans Fader, og at hans Navn er Sövn. Hun siger nu om Søvnen:

Lethe til Amme den har, den med rigelig Valmue næres;
*Dödens Broder den er, dog den ikke som denne er evig;**)

---

berømte Kithæron. Saaledes og Æneid. IV. 303. Bacchusdyrkelsen bestod i Orgier, natlige vilde Dandse, hvori begge Kjøn nøgne toge Deel, med Krandse af Viinblade paa Hovederne, Thyrsus ɔ: *Staven med Vedbendeblade i Hænderne, og under Trommers Lyd. De bleve tidlig forbudne i Rom og heele Italien. Med Rette siger Digteren, at den Gud, som dyrkedes saaledes, ikke var Bacchus, Semeles Søn, af Kadmus, Thebens Stifters Æt, ikke* verecundus Bacchus, *som Horats kalder ham Od.* I. 27; *ikke Guden, der bragde Velsignelse, og af de Gamle afbildedes lig Apollo, (for Ex. hin Apollo i Campidoglio: Winkelmanns Werke. B. 4. S.* 90. *Dresd.* 1811.) *i en glædedrukken Ynglings ædle Form, men en tyk fordrukken Olding, som den udartede Kunst fremstillede ham — avlet af Tartarus, Giganternes Fader, med Furien Megæra.*

*) *Lethe, Underverdenens Glemsels-Flod, beskrives hos Virgil, Æn. VI.* 705. *f. Valmue er ogsaa hos Ovid Næring for Søvnen. Den voxer foran Sövnens aldrig oplyste Hule i Cimmeriernes Land. Metam. XI.* 605. *Søvnen er Dødens Broder hos Homer Ιλ. XVI.* 672. *Pausanias*

Digitized by Google

Den fordriver al Sorg, meddeeler de trættede Lemmer
Efter Anstrængelse Roe, og fornyer de svindende Kræfter.
Ingen kan leve, som den maae savne; dog ofte den skader;
Hyller i Taage vor Sjæl, er Aarsag til Sygdom, og svækker
Legemet, naar ei med Maal og Orden den nydes, og dorske
Lemmer formeget den faaer i sin Magt; den er sparsom, saa ofte
Levemaaden det er; thi den knapt forsörgede Mave
Ligger paa Vagt, er tilfreds med den kortere natlige Hvile,
Bringer en blidere Sövn, og forhindrer urolige Drömme;
Altid dog for de Lidende den er en Tröster, og höilig
Værd at önske af dem, hvis Lod er ulykkelig Elskov,
Eller Sygdommens Qval, og hvad ellers i Livet er bittert:
Da er den bedre end Guld og end Perler. Ulykkelig eller
Lykkelig: lige de er' i Sövnen, saavelsom i Döden.
Den derimod, hvis Held udspindes af Parcen i hvide

---

beskriver et græsk Malerie, hvorpaa dette Slægtskab var forestillet som to Børn, der bares paa Armen af Natten, en Fruentimmer-Figur. Det eene, paa hendes høire Arm, var sovende og hvidt, det andet paa venstre Arm, sort. Hint skulde betegne Søvnen, og dette Døden. Ἑλλάδος περιήγησις. Ἠλιακῶν. I. 18. Digteren kalder Døden evig, blot i Sammenligning med Sövnen, der er saa kortvarende; thi i Fabellæren ere de begge Guddomme, begge Børn af Natten, og begge havde deres Billedstøtter og Altere. At Forfatteren bringer Søvnen i Forbindelse med Umaadelighedens Sindbilleder, er ganske i de Gamles Aand, ligesom det er grundet i Sagens Natur. Hos Silius Italicus er Somnus een af Bacchus' Ledsagere. VII. 205. og paa gamle Monumenter findes de undertiden samlede.

Digitized by Google

Traade); hvis Önske det er, ret Meget at lære og virke;*
Hvorved han sig Fortjenester kan erhverve, og Hæder,
Han maae vaage; thi ei ved at snorke det Herlige fremmes;
Blöde Dyner bestaae ei med Æren; den skyder dem fra sig.

Hun advarer Ynglingen for at bortsove Livet, der er saa kort. I det hun taler, kommer Thaumantias**) ned fra de höiere Egne,

Der, hvor Himmelen trindt af de dryppende Skyer, paa modsat
Side for Solen, en Glands meddeeles som tusende Farver.

I sin Hilsen kalder hun Arete den ypperste, og den Himmelkongen Panomphæus***) kjereste af Gudinderne, og beder hende at komme til-

---

*) *Foruden Fabellærens bekjendte Forestilling, at Parcerne bestemme Menneskets Leveaars Antal ved den spundne Traads Længde, antager Digteren, som en ham egen Fiction, at de ved Traadens forskjellige Farve bestemme Livets Lykke eller Uheld. I det mindste finder jeg ikke Spor til denne Idee hos de Gamle. At Lykke ellers betegnedes ved den hvide, og Ulykke ved den sorte Farve, veed man af Plinius, som fortæller om Thracerne, at de lagde hvide Steene tilside for de lykkelige, og sorte for de ulykkelige Dage. N. H. VII. 40. af Persius, Sat. II. 1. og selv af Bibelen, Apokal. II. 17.*

**) *Thaumantias, en Datter af den Hesiodiske Guddom Thaumas og Elektra, er den Samme som Iris. Hun forekommer under dette Navn hos Virgil. Æn. IX. 5. hvilket Sted, Udtrykkenes øvrige Lighed viser at vor Forfatter har havt i Tanker. Regnbuen, som i det Følgende beskrives, var hendes sædvanlige Vei fra Himmelen til Jorden, naar hun blev sendt i Gudernes Ærender. Met. XI. 632.*

***) *Panomphæus, den som tilbedes i alle Tungemaal, et af Jupiters Navne:* Ορφεως Αργοναυτ. 1296, *Ovid. Met. XI. 198.*

Digitized by Google

bage til Himmelbeboerne, som vente hende med Længsel, og forlade Jorden, „den berygtede, siger hun, hvor kun onde Mennesker boe, og de Gode ikke ere sikkre; hvor alle Laster herske, ingen Gudsfrygt og Redelighed findes, men Dyden er ringeagtet, Uvidenhed regjerer, og Alle kun søge at bedrage hinanden." Arete undskylder sig da hos Digteren, at hun ikke kan vedblive, som hun ønskede, at undervise ham, men lover, „næste Dag, naar Pallantias *) rosenfarvet vender tilbage og ved sit Skin fordriver Morgenens Mörke," at sende ham en Anden, som skal underrette ham om det Øvrige. Begge forføie sig nu bort. Zephyr modtager dem, og fører dem opad, **) indtil de forsvinde i de reenere Luftegne.

Saa mod den höiere Egn forbryderske Skylla sig hæver;
Efterhaanden, i det hun flyer sin forfölgende Fader;
Efter hende, forværmet i Hu, han sætter, og Kredse
Slaaer i Luften; sit Haar han vil hævne, som skændig er rövet;
Hun sig i tykkeste Skye kun stræber at skjule, og skuffer,
Snart ukjendelig, Hver som med Öiet vil Flugten forfölge;
Ogsaa Nisus sig did indtrænger, og Begge forsvinde. ***)

---

*) *Pallantias, Aurora. Met. IX. 420.*

**) *Hos Virgil. Æn. IV. 222. er det ogsaa Zephyrs Forretning, at befordre Gudernes Udsendte. Hans ellers af Digterne bekjendte Kjerlighedsforstaaelse med Iris maatte ved denne Leilighed gjøre ham Arbeidet behageligere.*

***) *Denne Skylla, en anden end den forhen omtalte, forelskede sig i Minos, Kongen af Creta, som beleirede hendes Fader Nisus i Megara. Om den Sidste fortæller Fabelen, at han havde en purpurfarvet Haarlok blandt sine*

Digitized by Google

Allerede havde Phoebus ladet sin Vogn synke i det Atlantiske Hav; Vesper havde ført Stjernerne ud af deres oplukte Stalde, og vendte tilbage til sit vante Foder paa Ambrosiabærende Marker. *) Digteren gaaer bekymret hjem, ad den Vei, hvorpaa han med Oldingen var kommet did, og er i ængstelig Forventning i Henseende til Løftet, der var givet ham for den følgende Dag.

---

graa Haar, og at Oraklet havde sagt, at saalænge han beholdt den paa sit Hoved, skulde han i sin Residents være uovervindelig. Men Datteren Skylla afskar denne Lok da han sov, og sneeg sig med den i Minos' Leir, for derved at erhverve sig hans Gjenkjerlighed. Minos afviste hende med Foragt. Efter Pausanias, Ἑλλ. περιηγ. Κορινθ. 34. *lod han hende kaste i Havet; men vor Digter følger Traditionen hos Ovid. Met. VIII. 1. f. hvorefter hun, afviist, endnu forfulgte den bortseilende Minos, og idet hun hængte sig paa hans Skib, nær ved at drukne, forvandledes til en Lerke, medens Faderen, som hun ønskede at hevne sig paa sin forræderske Datter, allerede er forvandlet til en Havørn, og forfølger hende. Man indseer, at* tertium comparationis *i denne ellers mindre heldig valgte Lignelse blot skal være Flugten, og to hinanden følgende Væseners Opstigen i de høiere Regioner.*

*) *Forestillingen, at Vesper (Hesperus) har Dagen over Stjernerne indelukte i Stalde, og ved Solens Nedgang fører dem ud, er nye og vor Digter egen. Ved Siden af den sædvanlige, at Solen kjører med fire Heste, som oppasses af Hesperus, og den sjeldnere, men dog hos Ovid. Amor. II. 11. 56. Fastor. II. 314. forekommende, at hver Stjerne har sin Hest, bliver den ikke upoetisk. Ambrosia, disse himmelske Hestes Foder, og Markerne under den hesperiske Himmel, hvorpaa den voxer, ere bekjendte Billeder af Ovid. Met. II. 116. f. IV. 214. Det første af disse Steder viser, at Solens Heste ved dens Opgang udføres af Horerne.*

Digitized by Google

IV.

KREBSEN.

****

Den fortsatte Underviisning, som er lovet Digteren, skal komme ved SolensOpgang næste Dag. Han begynder derfor denne Sang med en Morgenhilsen til Solen.

Sol, som i stadige Kreds omvandrende Verden besöger,
Nærende Moder for Alt, du Himmelens Prydelse, Stjerners
Ypperste, Kilden til evige Lys, som beskuer fra hver Kant
Alting, naar lysröd du i Opgang vandrer fra Persis
Fremad, endelig lader dit Skin Hesperiens Bölge
Skjule, og Kalpe) tilsidst erfare din Brand, og da atter*

---

*) *Ikke Provindsen Persis, det nu værende Farsistan, men det gamle Persien, som i sin Flor strakte sig fra Indus til Hellesponten, altsaa stort nok til at være et værdigt Opholdsted for Solen, naar den kommer frem i Østen.*

Digitized by Google

Samme Spor uafbrudt forfölger! Du bringer for Dagen
Alt, hvad sin Farve har tabt ved den natlige Skygge, og mörkvan
Ei kan taale dit Syn. Naar gjennem de himmelske Kredse,
Verdens Öie! du gaaer, som ved Dyr afbildes, i fire
Lige Tidsrum et Aar du deeler derved, og forandrer
Tider, og ændrer med dem alt, hvad frembringes paa Jorden.
Höie, herlige Glands, vær hilset, o himmelske Skönhed!
Modtag Hylding af os! Oprigtig den Lov er, vi bringe.
See ned til os idag med dit venlige Aasyn; lad denne
Blive en glædelig Dag, og da atter besög os med Yndest!
Skyer og Taage fordriv, og din Klarhed paa Himmelen udbred;
Lad paa vildene Hav ved din Ankomst Stormene tie;
Veien paa Bölgerne blaa for den virksomme Skipper betrygges;
Rasende Hvirvel og skyllende Regn og den steenige Hagel
Sæden og Træerne ei, og ei Viinstok være til Skade;
Men lad Pyrois) os nedblæse den blideste Luftning;*
Over heele vor Jord udbrede sig Fred ved din Komme!
Hil dig, Digternes Ven og de hellige Seeres Forsvar!
Deres Hjerter og Aand opfylder din Guddom; du rører
Deres Læber til yndige Sang; du værdige gjör dem

---

*) *Lukan* sætter iligemaade Persien i Forbindelse med Solen. VIII. 229. *Hesperiens Bølge*, et Horatsisk Udtryk. Od. II. 17. 20. *Kalpe*, Klippen ved det Herkuliske Sund, det nuværende Gibraltar.

**) En af Solens Heste. De øvrige tre vare Eous, Æthon og Phlegon. *Metamorph.* II. 153.

Laurbærkrandsenes Held, uforgængelig Æres Belönning.
Hil dig! gunstig til Hjelp mig vær du, medens jeg synger;
Fremhjelp dette mit Værk, at min Baad maae komme i Havnen).*

I det han gjorde denne Bøn ved Kastales Vand **) i Musernes Forsamling, hørte Phøbus ham fra sit høie Slot i Delphi. Templets Tinding saae han at bevæges, og han hörte en Røst, som formaner ham til Taalmodighed, giver ham Haab om en bedre Skjebne, og lover, at der skal komme en Tid, under andre Stjerner end de nærværende, da han skal vinde Digterhæder. Han tør neppe sætte Lid til dette Löfte, under en saa ulykkelig Stjerne er han født ***), og saa mange Besværligheder har han oplevet. Opmuntret gaaer han dog derfra, omvankende paa eensom Sti, og tænker ved sig selv, at Nogen her

---

*) *Man erindre sig, at det er de Gamles Sol, Digterguden Phøbus Apollo, som tiltales. Ogsaa sammenligne man Digtets foregaaende Steder, hvor Forfatteren forestiller sin poetiske Færd som et Søetog i en lille Baad.*

**) *Kastale, en Kilde ved Apollos Tempel i Delphi, hvis Vand endog overskyllede Alteret.*

***) *Udtrykket kan være en blot Metaphor, men egentlig at forstaae ligefrem. Ved Sammenligning med Sang V. 762, vil den Sidste finde rimeligere. Forfatteren levede i et Aarhundred, da astrologiske Griller vare herskende, og da man satte Nostradamus følgende Gravskrift:* D. M. Ossa clariss. Mich. Nostradami, unius omnium mortalium judicio digni, cujus pæne divino calamo totius orbis ex astrorum influxu futuri eventus conscriberentur. Vixit annos 62, menses 6, dies 17. Obiit Solonæ 1566. Quietem posteri ne invidete. *Endog hundrede Aar sildigere fandt den berømte J. F. Mayer det nødvendigt, at arbeide derimod i et Skrift:* Utrum fata mundi, regnorum et urbium dependeant ab astris.

Digitized by Google

maatte møde ham, efter Gudinden Aretes Tilsagn, eller at hun endog selv maatte komme ned til hans Underviisning. Under disse Ønsker kommer han til en Dal, som strakte sig imellem nærliggende Bjerge, hvorigjennem var en snæver Fodstie. Her seer han to Hyrder sidde tilsammen i Græsset ved en Klippe. De havde lagt deres Randseler og knudrede Hagetorns-Stave fra sig, og vilde nu synge om Kap. Da de manglede en Dommer, bede de Digteren at høre paa deres Veddesang, og tilkjende den Vindende Prisen. Begge sang efter hinanden, og hver paa sin Viis, den unaturlige og løsagtige Elskovs Lov.*) Den Sidste afbrydes ved en Flok Ulve, som komme frem af Buskene ved Klippen, og overfalde Hjorden. Hundene modtage dem med Gjøen, og stræbe at bortjage dem; Faarene bræge; Hyrderne bruge deres Knortestokke og Slynger. Digteren, som under denne Larm bliver eene tilbage, fjerner sig bort tankefuld og urolig. Nogle Bøsseskud derfra treffer han en klar, med Græs omgiven Kilde mellem skyggerige Plataner, og derhos Bænke af den hellige Sandsteen**). Han forestiller sig at dette er Nymphernes Opholdsted i Sommerens Heede. Ikke langt derfra seer han Greene, fulde af røde Bær. Han fortærer

---

*) *Disse Sange, som ved Modsætningen tjene til at forberede, hvad Digteren i det Følgende har at sige til den ædlere Kjerligheds Anbefaling, og ellers ikke mangle poetisk Værd, burde her ikke oversættes.*

**) *Ved* tophus sacer *har Digteren maaskee tænkt paa Dianas Grotte hos* Ovid *Met. III. 160. hvilken Naturen havde dannet af denne Steenart, endskjøndt Ordet forekommer hos* Plinius *og* Vitruv *i Forbindelser, som intet Helligt indeholde. Saavel dette Epitheton, som hvad strax derpaa fortælles, at han seer Sandsteenen (en sjelden forekommende Bemerkelse af Calculus) afbildet i Vandet, skal forberede en Guddoms nærforestaaende Aabenbarelse.*

Digitized by Google

nogle deraf, og gaaer tilbage til Kilden. I det han lægger sig ned for at drikke, bliver han Sandsteenens vaer i dens klare Bølge. Nu seer han en Yngling komme med Ørnens Fart igjennem Luften. Han er skjønnere end sædvanlige Mennesker, og siger, at han er Timalphes *), Aretus' Søn, sendt af sin Moder for at fortsætte forrige Dags Underviisning.

Fruentimmeret, vor Forfatter har seet paa høire Side, med et Barn hos sig, faaer han nu at vide, er Venus. Hun er ikke, som de græske Fabler fortælle, frembragt af Havets Skum, men har en langt høiere Oprindelse. Hendes Fader er den uhyre Uranius, som i Omfang og Kraft overgaaer selv en Atlas, en Enceladus, en Typhon og alle Giganterne.**) Han kaster sin høire Haand ud over de steile Riphæiske Bjerge, og berører Boreas' Leie ***), strækker sin Venstre did, hvor-

---

*) *Den meget ærede.* (Τιμαλφης, qui honorem invenit.)

**) *Om* Atlas, *som bærer Himmelen paa sine Skuldre, er talt ovenfor.* Enceladus *vovede sig i Kamp med Jupiter selv, og heele med Rod oprykkede Træer vare hans Vaaben. Da han faldt, blev han lagt under Øen Sicilien, som netop var stor nok til at bedække ham, og Bjerget Ætna allene skjulte hans Hoved. Naar han drager Aande, spruder Bjerget Ild, og heele Øen rystes af Jordskielv naar han, træt af at ligge paa den ene Side, vender sig om paa den anden.* Typhon, *en Kæmpe med Vinger, naaede Skyerne med sit Hoved.* Giganterne, *blandt hvilke Fabellæren ogsaa regner de Anførte, lagde Bjerge ovenpaa hinanden, Olympen nederst, paa dette Ossa og øverst Pelion, for at naae Himmelen i Striden med Guderne.*

***) Arces Riphææ, *Virgils Udtryk:* Georg. I. 240. *De Gamle forstode herved de fabelagtige nordlige Bjerge ved Tanais, bag hvilke, i Nærheden af Oceanen, Hyperboreerne skulde boe. Ved disse kan* Boreæ cubilia *forstaaes, i Sammenligning med* Georg. III. 381. *f.*

Digitized by Google

fra Söndenvinden kommer, i og maaler saaledes Verden med begge Hænder. Med Födderne naaer han Underverdenen, og Himmelen med sin Isse. Han er den rigeste Hyrde, og har sit Qvæg udbredt over den heele Verden. Dette vilde være uden Tal, om ikke hans Søn Pamphagus, et skrækkeligt Uhyre med tre Struber, tilligemed dennes Hustru Atropos, opslugede det uden Ende.*) Den herved fremkommende Mangel i Skabningen erstattes ved Ægteskabet, Uranius har stiftet imellem sin Datter Venus og Pædogonus**). Uden Venus vilde Verden ligge udyrket, begroet med Torne og Tideler. Saaledes har Uranius indrettet det, for at bøde paa Naturens Uorden. Hvad han har indrettet, kan ikke være fordømmeligt.***) „Hvad skal man da tænke om dem, som tilfredse med den ugifte Stand ikke sørge for at

---

*) *Pamphagus, den Altfortærende, Døden, gift med Atropos, den af Parcerne, som afskærer Livstraaden.*

**) Pædogenus, *hvilket Texten har, findes ingensteds; jeg læser derfor* Pædogonus, *da ...., Fader til mange Børn, findes hos Theophrast.*

***) *Det Følgende viser, at Forfatteren her tænker paa Pavernes og Conciliernes Dekreter, hvorved Kjerlighed og Ægteskab fordømmes. Paa* Conc. Neocæsariense *Aar 811 var saaledes den første Canon:* Presbyter, si duxerit uxorem, ab ordine suo deponi debet. *Den Romerske Biskop Siricius, som ved dette Sekels Slutning søgte at gjøre Forbuddet gjeldende, forklarede Bibelstedet Rom. VIII. 8.* Qvi in carne sunt ɔ: qvi in conjugio vivunt, Deo placere non possunt. *Paa Conciliet i Rom 1075 affattedes et endnu strengere Fordømmelses-Dekret, i Henseende til de Geistliges Ægteskaber. Endnu paa Conciliet i Trient 1542 fik de Geistlige, som vilde have Forbuddet ophævet, ingen anden Trøst, end at Gud vilde give dem* donum continentiæ, *ligesom alle gode Gaver, naar de bade ham derom.*

Digitized by Google

sætte Børn i Verden? som døe barnløse, og ikke efterlade noget Beviis, at de have været her? De begaae en stor Synd, om det ellers er tilladt at sige det.

Den ei Födsel er værd, ved hvem ei fødes en Anden;
Den ei Livet er værd, ved hvem ei lever en Anden.

Dog de, som afholdes af Svagelighed, af bitter Armod, eller andre gode Grunde, og de, som ville opoffre sig til Viisdom, og leve et himmelsk Liv her paa Jorden *) — og hvor faa ere de! — lad dem afholde sig. De have Ret dertil, eller fortjene dog Skaansel.

---

*) *Man veed, at Mange i ældre Tider afholdt sig fra Ægteskab, af Frygt for de onde Aander, som, efter deres Mening havde meere Magt til at anfægte og forføre de Gifte end de Ugifte. At Forfatteren er af denne Mening, har man ingen Grund til at antage. Men han kan desuagtet vel have anseet den ugifte Stand for den større Reenheds og Fuldkommenheds Stand, der maatte vælges af dem, som vilde bringe det ret vidt i Viisdom og Dyd. Han feilede da heri med mange store Mænd, og udtrykker sig dog med en Forsigtighed, som ikke iagttages af disse. Hvor overdrives ikke Sagen af* Chrysostomus, *begge* Gregorerne: Nazianzenus *og* Nyssenus, Hieronymus, Augustinus, Ambrosius *og Fl. naar de handle om Cælibatet? Ogsaa maae man indrømme ham, at den, som tiltroer sig at kunne bevare ubesmittet Kydskhed, og at kunne befordre høiere Hensigter til Gavn for Menneskeheden i den eenlige, end i Ægtestanden, har Ret til at vælge den første. Han har iøvrigt ovenfor i Almindelighed erklæret det for Synd, at døe barnløs, d. e. ikke i den Orden, Fornuft og Religion foreskriver, give andre Individuer Livet, og derved bidrage Sit til Menneskeslægtens Vedligeholdelse.*

Digitized by Google

Men Mange ville ikke tage sig Hustruer, for at kunne leve i utilbørlig Frihed med Andres. Og at de desbedre kunne bedrage Almuen, opoffre de sig til Helligdommen, ville ansees for at tjene Guddommen i Templer, antage mangehaande Ordensregler og usædvanlige Dragter, og troe at vinde Himmelen ved et klippet Hoved *)

Muddrede Vand de vil flye, og i Mudret de Daarer sig styrte. **)

---

*) *Kirketonsuren bestod i Begyndelsen kun deri, at en Deel af de Geistliges lange Haar blev afklippet ved Ordinationen, „at de ikke, siger Hieronymus* L. 13. in Ezech. c. 44., *skulde synes at følge Barbarernes og de Militæres letsindige Mode.“ Men efterhanden blev den vigtigere for den katholske Kirke. Man forbandt dermed, som fordum Isis og Serapis Præster, mysteriøse Ideer, og forstyrrede endog derover Kirkens Fred. Spørgsmaalet, om Munkenes og de Geistliges Haar skulde klippes foran paa Hovedet, fra det ene Øre til det andet, som en Halvcirkel, eller paa Issen, i Figur af en heel Cirkel, for at betegne Christi Tornekrone, satte heele Riger i Bevægelse. Det ansaaes saa betydeligt, at det maatte afgjøres paa et Concilium (det saa kaldte* Pharense) *der holdtes Aar 664 i Nonneklosteret Straneshaleh ved Whitby i Engelland. Dette Lands Geistlige havde Tonsuren paa første, men de Romerske Deputerede, som her mødte, brugde den anden Maade, hvilken de paastode, var optaget efter Apostelen Peder selv. Den engelske Konge Oswy var tilstæde som Decisor. Efter at have hørt begge Partier, erklærede han sig for det Romerske, og tilføiede, at han gjorde det, for ikke at tildrage sig den Apostels Ugunst, hvem Himmeriges Nøgler vare betroede.—Bowers Historie der Röm. Päpste. Th. 4. S. 132.*

**) *Originalen har her et Ordspil:* Insani fugiunt mundum, immundumqve seqvuntur.

I det de hengive sig til Vellevnet og Ladhed, disse Løsagtigheds Næringsmidler, ville de dog synes kydske, og skjule deres Skændsel i useete Kroge. „Deres eeneste Stræben er, at indhylle deres Laster i Nattens Mørke.*) Hos ingen af dem er Kydskhed at finde, uden hos Oldingen, den Syge, den dybt bedrøvede, eller den, hvis Sjæl er henvendt til den himmelske Viisdom, der stedse er forenet med reene Sæder." Men vare de, vedbliver han, end ikke saa usædelige, saa kan dog selv den største Kydskhed ikke undskylde Ægteskabsforbuddet. Dette bliver stedse stridende mod Naturen, som det evige Kydskhedsløfte er et Beviis paa Menneskenes Daarlighed. Det grødefulde Træe er altid ædlere, end det golde; den frugtbare Jord meere værd, end det Intet frembringende Sand. Venus, Kjerlighed er da i sig selv uskyldig, naar den er lovlig, og ikke gaaer udenfor Ordenens og Pligtens Grændser. Kun ved Umaadelighed svækker den Sjæl og Legeme, og forkorter Livet.

---

*) *For at overbevises om, at Forfatteren ikke har sagt for Meget om den Romerskkatholske Geistligheds Udsvævelser, læse man Klagerne derover af Salvianus, Gregorius Magnus, Arnobius, Bernhardus, og Luther selv; Beskrivelserne over den Virkning, Cælibatsloven havde i Italien, Tydskland, Engelland. Kun eet Træk af mange:* Gregorii Magni tempore lex cælibatus piscinam sex millium trucidatorum infantum capitibus implevit. *Man læse Skildringerne af Mantuanus, Nigellus o. s. v. Epitaphierne over Paverne Sixtus og Alexander, hvilket Alt M. Chemnicius har samlet i sin* Examen Concilii Tridentini P. III. p. 121 *f.* Ed. Francof. 1615. *Man læse det, saa grueligt det er, for ret levende at erkjende Reformationens Velgjerninger!*

Digitized by Google

Han forklarer derpaa, hvo det Barn var, som Digteren havde seet fölge med Venus. Det er, siger han:

Ingen anden end han, som er Menneskers, Guders Betvinger;
Han, som Verdeners Kreds med sin Fakkel og Bue forfærder;
Hvem, endskjöndt han er blind og et Barn, dog alle Ting lyde;
Han, som dyrkes af Jord, og af Hav, og de höieste Himle.
Hvilken Ild, hvor forfærdelig Brand opvækker ei dette
Lidet Barn! Hvad Magt er Koggeromgjorded' Kupido!
Ei dig givet! hvad Kraft gjör dig vel tilstrækkelig Modstand?
Dyr og Mennesker, Guderne selv erkjende din Seier.
Ofte truffen med Piilen af dig saaes Tordneren sukke,
Lægge sin Lynild bort, og forlade de himmelske Riger;
Usle Jord ham ei til et Opholdsted syntes for ringe;
Nu han blev til en Örn o. s. v.

Men ved alle de Forvandlinger, Jupiter paatog sig, ja om han havde taget heele Havet til Hjelp, kunde han dog ikke udslukke de Luer, Kjerlighedsguden tændte i hans uforvarede Hjerte. Ogsaa Apollos Forvandlinger nævner han, og försikkrer, at om han skal opregne alle Kupidos Bedrifter, vil Fortællingen ikke faae Ende før Titan skjuler sine Straaler, og skyller sin rygende Vogn i Hesperiske Havsvælg. Han retter den græske Fabellære deri, at dette Barns Fader ikke kan være Bacchus, da ellers Ingen, som holdt sig fra Viinen, kunde føle Kjerlighed, men at det snarere maatte være Fatum. Han negter ikke, at Skjønhed, for det meeste hos de Unge, undertiden ogsaa Penge, ofte og tillige Leilighed til Omgang og eensom Samtale, ere Tønderet til Kupidos Flammer, men meener dog, at der i Almindelighed er

Digitized by Google

noget Blindt og Ufrivilligt i Kjerligheden, som om den styredes af et Fatum. Den Ringe, den Fattige, den Vanskabte er i Kjerlighed ofte lykkeligere, end den Fornemme, den Rige og Smukke. Uden dette Fatum, denne guddommelige Bestemmelse *), der uddeeler Kjerligheden, og ordner det saaledes, at hver faaer sin, vilde Een have Ret til at modtage Kjerlighed af Alle, og Alle af Een, og Ingen kunne hindres fra at elske iflæng. Ligesom Kjøbmanden, der under Uheld varslende Stjerner **) lader sit Skib, og frister de farlige Bølger, lider Skibbrud, eller plyndres af Søerøvere, saaledes maae den, der forelsker sig mod Himmelens Villie og under ulykkelige Forbetydninger, spilde sin Tid og Umag, lide Spot og bitter Smerte, ja undertiden finde Døden i Stedet for Kjerlighed. Han raader den lykkelige Elsker til at være forsigtig med, hvem han betroer sin Kjerligheds Hemmelighed i Tider, da Ærlighed er forsvunden af Jorden, og den eene Ven kun stræber at bedrage den anden, og advarer for Misundelse, der saa ofte forstyrrer Livets bedste Glæder.

For at vise, hvor ædel Kjerlighed er, gjør han først opmerksom paa, at Naturen opholdes ved den. Det er den guddommelige Kjerlighed,

---

*) *Man seer, hvad Digteren kalder Fatum, ikke, hvad saa mange af Oldtidens Digtere og Philosopher kaldte saa: en blind Nødvendighed, hvilken Guder og Mennesker vare underkastede, men det, de Viiseste iblandt dem forstode derved: en Heraklitus: λογον τον δια της ουσιας τε παντος διηκοντα det forstandige Væsen, som gjennemtrænger heele Naturen. Plutark περι των αρεσκ. τ. φιλοσ. IX. p. 507* Ed. Reiskii. *og Homer, paa saa mange Steder.*

**) *See Anmerkn. S. 61.*

som virker til, at Verden bestaaer, og at dens Elementer, al deres indbyrdes Strid uagtet, vedligeholdes. Grunden til denne Vedligeholdelse maae være den Eviges Kjerlighed til det Skabte, da man kun søger at bevare det, man elsker. Uden den vilde det gaae som fordum, da Klymenes Søn ikke forstod at styre de ildsprudende Heste, og til sit Uheld ikke agtede paa sin Faders Advarsel. Han opnaaede sit Ønske, men styrtede af Vognen, skrækket af Himmel-Uhyrerne. Verden vilde have staaet i Brand, om han ikke, lynslagen, havde slukket Ilden ved sit Fald i Eridanus' Vande. *)

Dernæst nævner han **F r e d e n** og dens Velgjerninger som Virkninger af Kjerligheden, og skildrer ved denne Leilighed sin krigerske Tidsalder:

Kjerlighed bringer os Fred: den er Jordens det ædleste Gode.
Alt faaer Fremgang i fredelig Tid; Alt blomstrer ved Freden;
Höieste Hæders og Helds velsignende Giver er Freden.
Da er Menneskets Liv ei i Fare, og Vandreren sikker
Gaaer paa eensomme Stie, ei frygtende grusomme Röver.
Da besörger man Bier og Qvæg; da dyrker man flittig
Jorden, som giver igjen sin rige og tidige Gröde;
Ceres og Bacchus sig da udtömme i Gaver, og Pallas

---

*) *Fabelen om Phaetons, Apollos og Klymenes Søns ulykkelige Tog med Solens Vogn, hvorved Jorden nær var undergaaet, fortælles hos* Ovid. Metam. I. 750 f.; *især ere Virkningerne deraf, at Solen kom ud af sin Ligevægt, skildrede med meer end poetisk Rigtighed* II. 210 f. *See Exkursen til dette Sted.*

Digitized by Google

Föier Olien til *). *Da leges der hist, og med Flöiten*
Her indbydes til Dands. Blot stridsyge Daarer kan hade
Freden, og saadant et Liv, som man under Saturnus kun förte **).
O lyksalige Tid! du er ei for Guldet at kjöbe!
Nu — ak! Tvedragt Alt har bragt i et rasende Oprör;
Skræk og Larm og Forstyrrelse den udbreder paa Jorden.
Nu kun Grumhed er Lyst; man Lovene skriver med Sværdet;
Retten den Stærkeres er; nu Furier Slanger og Fakler
Svinge i Tusendeviis ***); *al Jorden omsværme de, drive*
Folkene fremad til Krig, og med dem ærgjerrige Fyrster.
Daarer! hvad gavner det? hvi udæske I Döden ved Krige?
Den dog ei kommer for seent. Men al vor Elendigheds Aarsag
Kun Hoffærdighed er, og umættelig Gjerrigheds Hunger.

---

*) *Gaverne fra* Ceres *vare Korn, fra* Bacchus *Viin, og fra* Pallas-Minerva *Olien, saavelsom Spinderokkens og de øvrige qvindelige Kunsters Frembringelser.*

**) *Digternes gyldne Tidsalder under Kronos eller* Saturn, *da Menneskene levede i uforstyrret Fred, uafhængige af hinanden, uden at kjende Mangel, men ogsaa i en Uskyldigheds-Tilstand, som forsvandt i de paafølgende Sølv- og Kobber-Aldere.* Virgilius *har især udmalet denne Menneskenes Lyksaligheds-Periode i* Bucol. Ecl. IV. *See Exkursen til dette Sted.*

***) *Som Furierne her beskrives, forekommer een af dem hos* Seneca. Herc. furens. 985. *Hos* Ovid. Met. IV. 480. *har den Samme, Tisiphone, som Krigens Furie, en blodbestænket Fakkel, en Kaabe, farvet i rindende Blod, og et Belte af omsnoede Slanger. Sorg og Angest, Skræk og Raserie følge i hendes Fjed.*

Endnu tilraaber han Mennesket:

Hvi stræber du efter saa Meget?
Tænker du her maaskee for bestandig at leve? Betragt dog
Livets hurtige Gang, og dets snævre, ustadige Tidspunkt.
Snart med Urnen saa kort, og med Graven saa knap du vil nöies.

Han kommer nu til Venskab, ogsaa en Ytring af Kjerligheden, og et Beviis paa dennes ædle Natur: Venskab, Velvillighed og Humanitet, hvis almindelige Herredømme paa Jorden vilde gjøre Scener, som de ovenfor beskrevne, umuclige.

Venner ere kraftige Stötter i Modgang. De trøste, de styrke den nedbøiede Sjel. De lindre Tab, hvor de kunne. De blande deres Klager med vore, og føle vor Smerte som deres egen. Det Menneske er ikke den Fattigste, som er rig i Venskab. Og er Lykken os gunstig, tage de Deel i vort Held, og glæde sig ved vor Glæde. Deres Munterhed gjør vore Maaltider velsmagende; deres Bifald giver vore Arbeider Fremgang. Det er da vigtigt for os, at søge at erhverve os Venner. Hvorledes dette bør skee, er Indholden af det himmelske Sendebuds øvrige Underviisning. Heraf kun Hovedsagen: *)

For Alting maae man stræbe at lære at kjende dem, man ønsker sig til Venner. Menneskene ere efter Naturens viise Indretning høist

*) *Den heele, ved Divisioner og Subdivisioner trettende Deduction V. 520—611. udelades, ligesom og endeel af Forholdsreglerne, der enten ere for trivielle, eller ikke kan forsvares for den strengere Moral.*

Digitized by Google

forskjellige i Smag og Tilbøieligheder, i Grundsætninger, i Levemaade. Man lære at kjende dem af Samtaler og Omgang, og af deres Omgivelser. Man rette sig nu efter dem, og nærme sig til Lighed med dem. Man lade det ikke mangle paa Føielighed og Opmerksomhed. Man vise dem alle muelige Tjenester. Undertiden erhverves Venner ved Gaver; men den Kjerlighed, som skal kjøbes, er ikke varig; den forsvinder, naar dens egennyttige Grund ophører. Det er Slavens Kjerlighed, der ikke er forbunden med Tillid. Dog gives der Mennesker, som paa denne Maade forbindes til Hengivenhed, og aldrig glemme oppebaarne Velgjerninger. Men endog ved Utaknemmelighed lader den ædle Mand, „denne Phœnix paa Jorden", sig ikke afholde fra at hjelpe og gavne Mange; thi dette er Veien til Lighed med Guddommen, den Vei, en Herkules og saa mange Andre gik, hvis Minde er bleven udødeligt. Hos dem, som blot søge Fornøielse, kan man gjøre sig yndet ved at gaae dem tilhaande heri, og sørge for deres Morskab. Ogsaa denne Kjerlighed er usikker; den ophører med Evnen til at erhverve sig den. Dog maae den, som ønsker at gjøre sig elsket, ogsaa søge at fornøie, saavidt det kan bestaae med Pligt og Værdighed. Blandt de Fornøielser, man ved Ord kan forskaffe Andre, anbefales Roes, uddeelt med Sandhed og Klogskab, helst i deres Fraværelse, som den angaaer. Den bliver derved mindre mistænkelig, da Roes i Øinene oftest er Beviis paa Hyklerie eller Slavesind. Det vil ikke mangle paa Personer, som fortælle hvad de have hørt, og Roes er saavel den Viise som Daaren behagelig.

Men paa ingen Grund kan Venskab sikkrere bygges, end paa Retskaffenhed. De Lastefuldes Forbund opløses snart, og Daarernes Forening varer ikke længe. Egennytte og Skadelyst, som er Hines,

Digitized by Google

og Stokhed og Ubesindighed, som er Disses Leder, vil oprøre dem mod hinanden, og adskille dem.

Kun bestandig den Kjerlighed er, som er bygget paa Dyden;
Retsind stiftede den; kun ærlige Hjerter og ædle
Sjæle knyttes ved den i en evig Forbindelse. Meer end
Blodets Baand den er værd, og Forældres og Börnenes Ömhed:
Barnet Forældrene tit og Forældrene Barnet ei elske;
Broderen ofte med List forfölger sin Broder; men aldrig
Sande Orestes mod Pylades List kan bruge, og Döden
Agter Pylades ei, naar den kun gavner Orestes. *)

---

*) *Orestes, som maatte hade sin forbryderske Moder, og dog var et Mønster i Venskab, er her et heldigt Exempel. Denne Kongesøn af Mycene blev som Barn af sin Søster reddet ud fra det fædrene Huus, hvor Moderen, Klytemnestra, efter at have dræbt hans Fader, levede i et skændigt Ægteskab med Tronrøveren Ægisth, og udsat hos Strophius, Kongen i Phocis. Med dennes Søn Pylades blev han nøie forbunden, og deres Venskab varede Livet igjennem. Pylades hjalp ham at hevne sin Faders Agamemnons Død, var hans trofaste Ledsager al den Tid, Furierne forfulgte ham som Modermorder (en levende Forestilling herom giver No. 3 af vor afdøde Kratzenstein-Stubs nylig udkomne skjønne Haandtegninger) og gik derpaa med ham til Tauris, da han kun der, efter Oraklets Udsagn, skulde finde Roe ved at bortføre Dianas Billed. Her skulde Orestes have været offret til Gudinden, men Pylades fremstillede sig som Offer i hans Sted. Under deres venskabelige Tvist herom kjendtes Orestes som den offrende Præstindes Iphigenias Broder. De reiste da hemmelig fra Øen med Dianas Billedstøtte, og Pylades blev den nu beroligede Orestes' Svoger. Euripides. Ορεστης og Ιφιγενεια εν Ταυροις.* Cicero de amicitia. VII. *Ovid.* ex Ponto. III. 2. 45. *f. See Exkursen til dette Sted.*

Man kunde spørge, om det med al vor Bestræbelse er os muelig at vinde Alles, Ondes og Godes, Kjerlighed? Svaret er: ved at deeles til Mange svækkes Kjerligheden. En Kraft forøges ved at concentreres til faa Gjenstande; den taber sig ved at udvides til mange. De have derfor Ret, som lære, at man kun bør erhverve sig faa Venner. At leve med Mange, at holde Omgang, som man dog bør med Venner, i en talrig Kreds, er besværligt. Ogsaa opholder Troskab sig ikke gjerne hos Mange; den boer hellere hos nogle Faa. Indbild dig derfor ikke, at Mange ere dig troe. Tænk ikke at ville elske en stor Mængde, eller at den skulde elske dig. Med Mængden følger Uenighed; den rolige Enighed boer kun hos Faa. Vælg dig derfor faa, men retskafne Venner, med hvilke du kan leve rolig og eenig.

Noget Andet er den almindelige, borgerlige Kjerlighed, som bør vises det heele Folk, hvoriblandt vi leve, at vi ingensinde med Ord eller Gjerning fornærme Nogen; at vi opføre os saaledes, at Ingen med Grund kan dadle os; at vi ere velvillige, blide, høflige mod Alle, rose hos dem hvad der er at rose, og vise dem den Ære, der tilkommer dem.

Men vigtigt er det for Enhver, som vil sørge for sin Rolighed og undgaae daarlige Tvistigheder, at han sjelden eller aldrig indlader sig med Mange. Især skye man Omgang med dem, man kjender at være onde. Den, som vandrer imellem Torne og Tidsler, undgaaer vanskelig, at faae saarede Fødder. Læg det ei paa Hjertet, om den Onde ikke elsker dig: lad det være dig nok, at han ikke hader dig; og han vil ikke hade dig, naar du holder dig langt fra ham. Men vil du dog undertiden indlade dig med Almuen, og blande

Digitized by Google

dig imellem Höben, saa læg for Alting Tömme paa din Tunge; tal sjelden og med Forsigtighed, og hør hellere til. Megen Tale passer sig ikke for den Sindige og den, der vil vedligeholde sin Værdighed; den har ofte bragt Mennesket til at feile. Veed man derimod, i sine Samtaler at indblande det og andet Sprog af de Viise, Sententser af Digterne, eller Exempler af Historien, som passe til Sagen, saa giver dette Talen Ynde og Værdighed. Men hertil fordres, at man maae gjøre sig bekjendt med Bøger, og som Bien vide at finde de forskjellige Blomster.

Vil du vinde Kjerlighed, saa vær ikke stolt, ikke opfarende. Fornærmes du af Nogen, saa stræb at vedligeholde din Fatning, og bliv hans Overmand, ikke i Hidsighed men i Forstand.

Kræfter ringere er' end Forstanden, og seirende Klogskab
Alt kan tæmme; forstandige Kunst kan Tigre og Löver
Mildere gjöre; ved den kan Skibene Havet befare,
Kan Elefanten sit Taarn ombære, og Oxen sit Kobbel,
Vælige Heste til Bidselets Tvang og til Rytteren vænnes;
Alt regjerer Forstand, med de tjenende Kræfter foreenet.

At true Fornærmeren, er dig heller ikke værdigt.

Store Trusseler kun er' Beviser paa Frygt og paa Svaghed;
Qvindens Kræfter i Ord, men Mandens i Gjerning sig yttre.

Endnu eet, og det sidste Raad i Henseende til den selskabelige Omgang:

Digitized by Google

Hvor du i Omgang end sees, uanstændige skogrende Latter
Lad ei höres fra dig; lee sparsomt, med dæmpede Stemme.
Megen Latter kun Svaghed i Sind og et maadeligt Hoved
Viser; men heller ei vær altid alvorlig, thi dette
Ei er Humanitet. For det Ene dig vogt som det Andet;
Middelveien bevar; kun denne er Veien for Dyden.

Aretes Søn siger nu, at han har udført sin Moders Befaling, og at han vil gaae tilbage til de høiere Steder, hvorfra han ofte pleier at betragte Jorden, undrende over, at den synes saa liden, og kugledannet svæver som et lille Æble midt i Luften uden Understøttelse, og kun holdt i Ligevægt ved sin Tyngde. Han beskriver, hvor smaat Alt paa Jorden forekommer ham fra denne Synspunkt, og kommer derved tilbage til Klagerne over Krigens Ulykker:

Heele Jorden omkring jeg seer Oceanet at flyde;
Krum som Snogen i Löb henad den fremkryber lazurblaa
Nereus); kun som en maadelig Bek den sig viser for Öiet.*
*Derfra Tanais gaaer, Po, Ganges og Ister **); de synes*
Kun som Gröfter i Mark, naar Regnen har fyldt dem; og naar jeg,
Nil! dine Mundinger seer, i hvor store de ere, jeg meener

---

*) *Nereus, en af Havguderne, er kun liden ved Siden af Oceanet, hvis Søn han var.*

**) *Navne paa de største Floder i Verden. Tanais, Donfloden. Ister, Navnet paa en Deel af Donau.*

Digitized by Google

*Kun syv Render med Vand at betragte i saadan en Afstand.**)
Tit og blinkende Spyd jeg skuer, og stridende Hære,
Marker, som svömme i Blod; jeg seer, hvor de daarlige Fyrster
Efterjage det flygtige Held, som om evigen Livet
Ende paa Jorden ei fik; hvor de mange Slags Krige begynde,
Folket, som intet forbröd, hendrive i Döden, og före
Sörgeligt Skuespil op for de misfornöiede Guder.

Timalphes trøster Digteren med, at ogsaa han engang skal komme til at betragte Jordlivets Sysler fra saa høi en Standpunkt, og i det denne vil takke ham for meddeelt Underviisning, gaaer han med Vindens Fart opad i de himmelske Egne.

---

*) *Efter de gamle Geographer havde Nilen 7 Udløb, men nu ere kun 3 af dem aabne foruden Renden, som fører dens Vand til Alexandrien.*

Digitized by Google

V.

L Ö V E N.

****

Digteren ønsker sig ikke Rigdom eller Magt. Skjebnen har negtet ham dette, og han vil ikke klage over dens Ugunst. Man er ikke bedre Menneske, fordi man er rig, og de Mægtige ere ikke altid de Bedste. Men det ønsker han sig, som hverken den Onde eller Daaren kan komme til at eie, det, som udgjør Menneskets Værd og sande Høihed. Han beklager, at dette Gode er saa sjeldent:

Hvorfor skjenkes af dig, o Jupiter! Viisdom til Ingen
Eller saa Faa? Man dog kan idelig finde en Velskabt,
Ogsaa en Stærk, ja vel ogsaa en Rig; men sielden i denne
Store Verden en eneste Plet frembringer den Viise.
Anseer du maaskee den Ære for större, at herske
Over Daarer? Det dog er en ædlere Magt, at befale
Over Ædle, i Leir og i Stæder regjere, end byde
Over Stalde og Qvæg. Maaskee du dig selv kun vil more

Digitized by Google

Over Menneskers Færd? kun til Spög os Mennesker bruge?)*
Vistnok Menneskets Liv en Komödie synes at være.
Ligesom Aben, der eftergjör Alt., os bringer til Latter,
Saa og Guderne vi, naar Vind vi gjöre, og Nakken
Reise, og Ære og Guld vor fortumlede Hjerne kun sandser;
Naar höitravende vi os vise med fornemme Miner,
Tale i kraftige Ord, og fortælle om store Bedrifter.
Det er en Scene, et Spil, som om hint velbyrdige Esel
Krone og Scepter man gav, og det satte paa Tronen, og nu det
Alle övrige Dyr, der som Menneskehoben er dumme,
Ringeagted, af dem forlangte at hilses som Herre,
*Vilde sig lade af dem tilbede, og kysse paa Foden.**)*

---

*) *Derved, at Digteren bruger den reenere Theologies og den hedenske Fabellæres Terminologie ifleng, kunde et Sted som dette synes frivolt; men ved at sammenligne flere Steder vil man finde, at han stedse taler med Ærbødighed om det høieste Væsen, og kun tillader sig deslige Yttringer naar han nævner de hedenske Guder, hvilket da ikke vil forarge Nogen, som er vant til Klassikernes Læsning.*

**) *Paven, til hvem Forfatteren vel her sigter, fordrer Knæfald og Fodkys, „ikke som verdslig Fyrste, men som Christi Statholder paa Jorden." Saa udtrykte en af det 17de Aarhundreds Paver, Alexander VII. sig herom. Bayle Diction. Art. Chigi. Da han var valgt i Conclave, hedder det sammesteds, blev han paa sædvanlig Maade henbaaren i Peterskirken, sat paa Høialteret, og modtog der Kardinalernes Tilbedelse. Den pavelige Historieskriver Paulus Jovius siger om Keiser Carl V:* Ille diu inflexo genu pronus exosculato pede Pontificem adoravit. Historiarum L. XX. *I denne ydmygende Stilling maae Keiser Henrik VI. ogsaa have ligget, da Pave*

Digitized by Google

Han ønsker sig kun den Reenhed og det Lys i Sjælen, der med Lethed skiller det Sande fra det Falske, det sande Gode fra det Modsatte, for at kunne handle ret, og skye det Onde, og meener, at dersom det er nogen Dødelig muelig at blive lyksalig, maae man blive det paa denne Maade. Det sande Gode er aandeligt. Gud, den ypperste Aand,

Han hvis salige Liv Aarhundrede efter hinanden
Varer, som ikke Begyndelse har, og er uden al Ende,
Men dog Begyndelsen er til det Heele paa Jorden, og Enden;
Han hvis Höihed og Magt ei maales, den Störste, den Bedste,
Trængende ikke til Nogen, og dog nödvendig for Alle,
Seende Alt, hvad er til, men derhos usynlig for Alle,
Indbefattende Alt, hvad er Godt, selv frie for det Onde;

er det høieste Gode. Men ham kunne vi egentlig ikke komme til at eie. Det, som skal eies, maae være ringere end den, som eier det. Snarere skulde vi kunne indslutte Oceanen i en Muskelskal. Gud allene har Alt, han allene har sig selv i Besiddelse. Men det mangler derfor ikke paa mangehaande Gode, som kan blive Menneskets Eiendom. Ved at omtale nogle af de Ting, som pleie at henføres til Livets Gode,

---

Cølestin III, for at vise ham sin Overmagt efter at have kronet ham, stødte Kronen af ham igjen med Foden. Fleischer. Histor. Skrifter. D. 3, S. 549. *tvivler om denne Anekdots Rigtighed, men Baronius. Annal.* eccles. ad ann. 1191. *No.* 10. *anfører den som en berømmelig Handling af Paven. See Bayle Diction. Art. Henrik VI. Ogsaa har man hele Bøger, hvori Pavens Tilhængere have søgt at bevise mod Kjetterne, at han bør tilbedes.*

Digitized by Google

siger han om **Rigdom** og **Høihed**: Det gjelder om dem som om Alt, at kun Middelveien deri er et Gode, men Extremerne deraf skadelige. Den, der har for Meget, er ikke bedre faren end den, der har for Lidet. Begge have lige Uleiligheder. Det gaaer dem, som den altfor Feede og den altfor Magre. Hin med den tykke Bug bevæger sig ikke lettere end Denne, der er et kraftløst Skelet.

Storhavet reiser sig vel, opdriver de stormende Bölger,
Höie som Bjerge; dets aabnede Gab os et Tartarus viser;
Men i dets nedere Svælg Uveiret ei raser desmindre;
Ikke synlig, dog meer det i Dybet af Vinden er oprört.
Liden Söe derimod med den heftigste Bulder og Susen
Seer man bevæges og gaae ud over den sandige Strandbred.
Saa det Kongerne gaaer, og de Mænd, som er satte i Höihed:
Sorger og Uroe meer dem vistnok end Andre forfölge,
Dog ei Mængden det veed, at de lide; de sukke i Eenrum,
Dölge det smertende Saar. Endnu det besværlige Fölge,
Denne bestandige Frygt, hvor piinsom for Nogle iblandt dem!
Alt mistænkeligt er: her Gift, hist Strikken de skue;
Eene at gaae, ei for dem kan passe, de tör det ei heller;
Maden smages for dem: Anstændighed vil det og Frygten.

Ved Tanken om denne Tvang udbryder han:

*Ædle **Frihed!** din Værd ei Guld opveier, du störste*
Hæder og höieste Held! Naar Manden har mistet dig ganske,
Ham da Intet er kjært, ham da det en Död er at leve.

Digitized by Google

Han priser den Fattige, som kan sove og spise uden Frygt, og med fuld Frihed nyde Naturens og Kunstens Skjönheder, uden at have en Flok Lakeier i Ryggen. Som den frie Fugl i Luften er Denne lykkeligere ved sin ringe og besværlig erhvervede Føde, end Fuglen i det forgyldte Buur med de Lekkerheder, hvorpaa den har Overflod. Efter en Skildring af Landmandens Lykke, som tilfreds med maadelig Formue forstaaer at udlokke denne af Naturens Skjød, kommer han tilbage til Frihedens Lov:

Ingens Slave: det end er det Vigtigste for dig at önske:
Intet sig passer saa vel for den Ædle, som Frihed; Naturen
Ham har dannet til Træl, til uærlig, ulykkelig, ganske
Ussel Skabning, som kun tilhöre en Anden, af egen
Drift i Trældommens Stand udföre en Andens Befaling,
Bære ubillige Aag paa sin rolige Nakke, i Haab om,
Vinding derved at naae. Ei tusende Agre, ei alt det
Guld, Erythræiske Strand frembyder den gjerrige Inder),*
Er det værd, at man finder sig i, sin Mad med en Andens
Mund at spise, sin Sövn indrette kun efter en Andens,
Löbe nu hist og nu her, som en Top, naar Herren befaler.
Tit af et Menneske du dig lader befale, som dig er
Underordnet i Værd, af en Taabe, en Galning, en Dranker
Eller Foröder: det er vanærende for dig: du kunde

---

*) *Det Erythræiske eller røde Hav frembragde, efter de Gamles Meening, Guld og Ædelsteene, som fra Indien førtes over dette Hav til Ægypten, og derfra til Europa.* Claudian. de consul. Honorii IV. 599.

Digitized by Google

*Leve af Lidet, som Frie, og vil söge ved Trældom at vinde Rigdom, og sælge din Frihed, som dog er det Bedste paa Jorden**)

Disse Betragtninger lede ham til det Spørgsmaal, om da ikke den eenlige Stand skulde have Fortrin for Ægtestanden? Han nævner en Mængde Besværligheder, som kan møde den Gifte: Hustruen kan være dum, indbildsk, trettekjær, forvildet, sin Mand utroe. Børnene kan blive syge; de kan døe. Døttrene skal udstyres. Saavel de som Sønnerne kan forfalde til Udsvævelser, og gjøre Familien Skam. Ægtemanden skal da ikke rose sig af sin Frihed. Han maae desuden forandre sin Levemaade, aflægge sine Ungdoms-Vaner, ikke paatage sig vidtløftige Reiser, endnu mindre omsværme paa Nattevandringer, men saa meget som mueligt holde sig hjemme. Hans Huusvæsen fordrer nu større Udgifter: han maae tænke paa Fremtiden, og søge at betrygge sig og Sine for Mangel. Uagtet alle disse Betænkeligheder **) raader han dog til Ægteskab. Naturen anviser Mand og Qvinde at leve deri, og arbeide eendrægtig tilsammen for Efterverdenen. Uden saadan Foreening vil Skjørlevnet tage Overhaand, og den suurt er-

---

*) *Forfatterens Ord give ingen Anledning til at troe, at han her vil dadle det borgerlige Selskabs Indretning, at Nogle maae lyde og tjene, ligesaavelsom Andre maae herske: en Indretning, uden hvilken ingen Forbindelse imellem Menneskene, ingen Orden eller sand Velfærd vilde finde Sted. Han ivrer kun mod den Mangel af tilbørlig Selvfølelse og Tilsidesættelse af Menneskeværdigheden, vi kalde Nederdrægtighed, som for Fordeels Skyld opofrer Frihed og Ære.*

**) *Hvo der vil læse flere Betænkeligheder af dette Slags, efterslaae Bayle Diction. Art. Marcus Portius og Aventin.*

Digitized by Google

hvervede Formue blive et Rov for uskjønsomme Slægtninge, egennyttige Arvinger.

Alderen kommer, med den de besværlige Sygdomme: hvo skal
Da vel hjelpe dig? da oprette, hvad derved du taber?
Skal din Broder, din Ven, skal Slægtningen gjöre det? Heller
Disse saae dig lagt paa en Baare, og fulgte da Liget;
Længselfulde de nu paa din Död og paa Arven kun vente.
Dig i Live de smigre, for ret dig i Döden at plyndre.
Din Formue det er, ei dig, de den Godhed bevise.
Rasende, skændige Lyst, at tilrane sig Alting, hvor er du,
Ulyksalige Sot, ei udbredt over al Verden!
Egennytte man nu kun söger, og Dyden foragter;
Jngen spörger om Ret og om Ære, kun hver om sin Fordeel;
Loven beherskes af Guld, og dets Kraft er större, end Blodets;
Selv for Guldet tilfals er Uskyldighed, Sandhed og Gudsfrygt.

For denne sørgelige Egennytte sætter Ægteskabet de Personer, det forbinder, i Sikkerhed:

Fader og Moder og fædrene Huus din Hustru for din Skyld
Har forladt: for hos dig at forblive sin övrige Livstid.
Hun vil skjenke dig Börn, din Afkom, med dig i Foreening
Fædrenehuset paa nye, og en anden Familie stifte;
Hun vil være din Hjelp, hengiven dit Bedste besörge,
Eder begge, hvad Held og hvad Uheld möder, er fælles;
Hvad den Ene kan være til Tab, er Begge til Skade;
Hvad til Fordeel er for den Éne, er Begge til Glæde.

Digitized by Google

Kommer Sygdom dig paa, og den svækkende Alder, da tröster
Hun dig med kjerlige Ord, opmuntrer dig, staaer ved din Side
Vaager ved Sengen, og gaaer velvillig og ömt dig tilhaande;
Dette Samme og Börnene gjör'; de den elskede Fader
Gierne hjelpe, saavidt de formaae, thi de ere af Eders
Egen Art og Natur, og et levende Billed af Eder.
Naar da kommer den Dag, som for dig er den sidste paa Jorden;
Ei aldeles du döer, men i dem du vil synes at leve.

Forfatteren viser nu Concubinatets Uleiligheder, det Skammelige i denne Forbindelse, den derfra uadskillelige Mistanke og Usikkerhed, Concubinens Troløshed, Vanskeligheden for den, som holder hende, at beholde hvad han eier *), Vanæren, som følger Børnene, og han raader derfor saa meget meere til lovligt Ægteskab.

Men Valget af en Hustru, vil han, maae gjøres med Forsigtighed. Man lægge Merke til, hvordan hendes Moder, hendes Fader er, thi Børnene ere sjelden Forældrene ulige. Man spørge sig for hos Naboer, og lade en paalidelig Veninde undersøge, om hendes Skjønhed ei skulde have nogen Mangel, der ikke strax falder i Øinene **), om hun ikke er for svagelig,

---

*) Si tibi sit pellex, tibi erit non tuta supellex.

**) *Forfatteren har da ikke havt den Mening om Skjønhed, som nogle af de gamle Digtere, at den vanskelig lader sig foreene med Kydskhed. Ovid. Heroid. XVI. 288. Juvenal. Sat. X. 297. eller med Beskedenhed. Ovid. Fast. I. 419.*

Digitized by Google

om det mangler hende paa huuslig Virksomhed, om hun maaskee ikke engang har lært at sye, spinde og væve*); „thi alt dette maae et agtværdigt Fruentimmer foretage sig: det sidder ellers uvirksomt, og hendriver Tiden i Lediggang; men Lediggang er Moder til Laster, især til Løsagtighed." Hvis fordum Lucretia ikke havde været saa flittig ved sit Uldspind, og Penelope ved sin Væv, men begge havde siddet ledige hjemme, saa vilde Denne neppe have faaet een af de tusende Beilere, der omgave hende**), og Hin ikke være bleven saa berømt for sin Kydskhed og sin Død***). Men sikkerst handler man dog

---

*) *Væverkunsten, som i Oldtiden hørte til Damernes, selv til Prindsessernes jevnlige Syssel, var altsaa endnu i vor Digters Tid ikke gaaet af Moden i de huuslige Kredse. Kun ved Virksomhed i Uldarbeide og Vævning kunde Latiens Piger gjøre sig yndede af Minerva, Rokkens og Vævens Opfinderinde. Ovid. Fast. III. 817 f. Man sammenligne her det skjønne bibelske Billed paa en huuslig Kone Ordspr. 31, 10 f.*

**) *Penelope er ligesaa bekjendt af sine mange Friere, som af sin Duelighed i Væverkunsten og sine huuslige Dyder. Ulysses, Ithakas Konge, vandt hende fra en Mængde Medbeilere i et Veddeløb, hvori hun var Prisen. Da han paa Toget mod Troja var saalænge fraværende, at han troedes død, var hun atter omringet af Friere. Deres Tal er hos Homer ikke ringere end 108. Hun selv opgav ikke Haabet om sin Mands Hjemkomst, og opsatte at erklære sig indtil det Stykke, hun havde i Væven, var bleven færdigt. Hvad der var vævet om Dagen, tilintetgjorde hun om Natten, og opnaaede derved, at Ulysses kom hjem førend det var tilendebragt Pausan.* Ἑλλάδος Περιηγ. Λακων. *XII. Homer.* Οδυσ. *II. 104. f. XVI. 245. f. o. s. v.*

***) *Om den for sin Skjønhed og endnu meere for sin Dyd berømte Lucretia see Exkursen til dette Sted.*

Digitized by Google

i, at see med egne Øine, om man kan. Falsked er for almindelig til, at man i saa vigtig en Sag skulde lide paa Andre. Er man desuagtet saa ulykkelig, at blive slet gift, saa er Forfatterens Raad: først at advare Konen i Kjerlighed, vise sig mild og overbærende, naar hun er opfarende, ikke lade det mangle paa Kjærtegn, Foræringer, Opmerksomhedsbeviser, forsøge ethvert Middel, hvorved hun kan forbedres med det Gode; hvis dette ikke hjelper, da gaae over til de haardere Midler: vise sig vred, imponere ved Ord og Miner, true, indjage Frygt, og endelig, naar ethvert Forsøg er frugtesløst, bruge — Stokken. *) Er Manden ikke sikker paa sin Kones Dyd, raader

---

*) *Vil Nogen spørge, om dette sidste Raad ogsaa er tilladt, saa maae man vel svare med* Bøcler Instit. polit. I. 2. Miseri sunt, qvi disqvirunt, an uxorem verberare liceat? miseri, inqvam, si causam habent disqvirendi. *At benytte sig af den Stærkeres Ret mod en Skabning, hvormed man er saa nøie forbunden, og som ved god Behandling kan blive saa ædel og elskværdig, maatte til alle Tider være oprørende, men dog i Forfatterens Aarhundred langt mindre end i vort, da man i Skrifter, som* Mauvillons, Wollstonecrafts, Hippels *o. Fl. har forsøgt at bevise, at begge Kjøn have ganske de samme Evner og den samme Bestemmelse, og derfor at tilkjende Qvinden aldeles de samme Rettigheder som Manden. Det Rigtigere herom vil findes i* Brandes' Betrachtungen über das weibliche Geschlecht u. dessen Ausbildung, *og i* Pockels Versuch einer Charakteristik des weiblichen Geschlechts. — *Et for Menneskeværdigheden meere passende Forbedringsmiddel kunde vor Digter iøvrigt have fundet i fælles Religiositets Næring, og Benyttelse af denne mægtige Følelse til at stille de oprørte Lidenskaber. Selv Romerne, hvilke han kjendte saa vel, kunde have veiledt ham hertil. „Der er", siger* Valerius Maximus *II.* I. 6. *„paa Palatium et Kapel, helliget Gudinden Viriplaca.*

Digitized by Google

han ham fra at have smukke Mandspersoner i sin Tjeneste eller i sin Omgangskreds. Især advarer han for Huusbesøg af Munke og Ordensbrødre. "Skye dem, siger han, som Pesten; de ere Bærmen, Bundfaldet, Afskummet af Menneskene, sande Ulve i Faareklæder. De fordreie Ret og Sandhed, og bedrage derved de Enfoldige. Under Religionens Skin begaae de tusende Ulovligheder, skjule de tusende Forbrydelser. De røve og plyndre, drive Utugt, forderve Ungdommen. De tjene kun deres Bug, og sælge Himmelen selv for Penge. *) De

---

Did gik Mand og Hustru, saa ofte der opkom Tvist imellem dem, talte der sammen, og vendte forligte tilbage. Gudinden skal have faaet sit Navn af Mændenes Forsoning. Hun blev holdt høit i Ære, og dyrkedes med udsøgte Offere; thi som den daglige Huusfreds Beskytterinde antog hun sig dem, hvilke Kjerlighed gjør lige, og gav derhos, selv ved sin Benævnelse, Mandens Værdighed sin Ret, og Qvinden sin Ære." *Samme Anbefaling fortjene de af denne Skribent II. 1. 8. omtalte* Charistier *eller Kjerlighedsmaaltider, som holdtes hos Romerne naar Uenighed fandt Sted imellem Ægtefolk, og hvortil allene deres Paarørende indbødes, at Tvisten kunde bilægges i munter Vennekreds, ved Hjelp af Maaltidets Hellighed; thi af Maden, som sattes paa Bordet, bragtes Guderne Offer, og Bordet selv med dets Apparat helligedes Venskabs og Hospitalitets Guddom.*

*) *Forfatteren har maaskee her tænkt paa* Taxa poenitentiaria Apostolica, *som i hans Levetid 1514 udkom i Rom, og derefter er udgivet i Paris, Cöln og flere Steder. Den foreskriver de romerskkatholske Geistlige Prisen paa enhver Synd, som skriftedes for dem. De afskyeligste Forbrydelser blive i denne Bog specificerede og vurderede. Kirketaxten var t. Ex. for en Ægteskabsbryder 9 Kroner, for en Ægtefælle, som havde dræbt den anden med Gift, 36 Kroner. Den Synd, at forfalske et paveligt Dokument, var ansat 3 Gange saa høit, som Fader- eller Modermord. Foruden denne al-*

Digitized by Google

digte Eventyrer og udgive dem for Mirakler, for at blinde Almuen og skaffe sig Fordeele. Heraf al denne Overtroe og Bespottelse, som maae være Guddommen en Afskye.*) Den Retskafne dyrker Gud af Hengivenhed, ikke for Betalingens Skyld: men tag Fordeelen fra Disse, saa vil de fornegte Gud, og lade Templer og Altere falde ned, som de kun af Egennytte holde i Ære." Hold dine Døre lukte, tilføier han, for

---

mindelige Taxt, havde Paven forbeholdt sig at bestemme Betalingen for de saa kaldte Casus reservati, *der meest angik Friheder for de Geistlige, og hvis Priis var fastsat i* Taxa Cancellariæ Sacræ. *Man har beregnet, at der i den Tid, Aflad og Indulgencer vare i Anseelse, udgik fra Frankerige allene* 28 *Tønder Guld hvert Aar til den pavelige Stoel, og i* Gravamina Nationis Germaniæ *er den aarlige Sum, som fra den hele Christenhed gik til Rom paa denne Maade, anslaaet til* 10 *Millioner. Man udstrakte Indulgencerne til de Afdødes Synder, og til Synder, som Nogen kunde have isinde at begaae. Leo den Tiendes Emissarier lovede i Luthers Dage Almuen offentlig, at for hver Gylden, som faldt i Afladskassen, skulde en Sjæl reddes af Skjersild. Aflad ansaaes som rede Penge. I Stedet for Penge-Subsidier, som Keiser Ferdinand II. havde at fordre hos Pave Urban VIII. i Krigen mod Protestanterne, tog han en stor Afladsbulle for god Betaling. J. J. Rambachs histor. Einleitung in die Streitigkeiten zw. der evang. u. röm. kath. Kirche. Halle* 1738. *Th.* I. *S.* 184. 194. 274. *etc.*

*) *Skulde Forfatteren her synes at overdrive Sagen, saa erindre man sig den romerskkatholske Kirkes Misbrug med Reliqvierne: Stykker af Christi Kors, Been af Helgene, Lapper af deres Klæder, hvorom fortælles Mirakelkurer. De samme Stykker findes paa mange Steder, og dog skal de være ægte, og dog tilbedes efter Beslutning i Concilium Trident.* Sess. 25. *De ere saa mange, at Katalogerne, som holdes derover, udgjøre*

Digitized by Google

disse Bedragere, om ellers din huuslige Rolighed er dig kjær. Han gjør ogsaa Erindring mod det Slags Forbindelser, som flyde af Fadderskab, og siger, at de ofte give Anledning til Synd. *) Han advarer imod, at Konen gaaer meget ud allene, eller i Selskab med Fruentimmer af tvetydigt Rygte, og charakteriserer ved denne Leilighed

store Folianter. De Ryckel, Forfatteren til en Mængde Opbyggelsesskrifter af det Slags, som Ancile sacrum pro animabus in purgatorio, de sodalitiis in subsidium animarum in purgatorio existentium erectis, Diurnale Marianum, de cultu nominis Mariani, Historia S. Gertrudis, *har ogsaa udgivet et voluminöst* Phylacterium Reliqviarum sacrarum. *Naar en katholsk Fyrste forlangte en Helgenreliqvie i Rom, saa betaltes nogle tusend Daler i det pavelige Kammer. Man optog da et Skelet af de romerske Katakomber, en Bulle udstedtes derover, og det maatte, i Følge Pavens Infallibilitet, ufeilbarlig være den Helgen, som forlangtes. Betalingen kunde ikke let være for dyr, da man til enhver nye Reliqvie gjorde Pilegrimsreiser, som bragte Penge i Landet. — — Eller man erindre sig den Misbrug, som hos de Romerskkatholske drives med Messen. Intet Foretagende kan lykkes, uden at der læses Messe derover, og hver Helgen, man herved vender sig til, har sit Hjelpefag. Vil man bevares for Pest, maae St. Rochus anraabes; er det en Feber, hvori man behøver Hjelp, paakaldes St. Sigismund, og skal Qvæget trives, høres Messe hos St. Antonius. Syge og Sunde, Ufrugtbare og Frugtsommelige, Fødende, Døende, alle lade messe for sig, og enhver Privatmesse maae betales. Derfor kunne saa mange Tusende i Pavedommet nære sig af blot Messelæsen. Dr. Rambachs ovenanførte Einleitung. Th. 1. S. 129. 147. f.*

*) *Her sigtes maaskee til det aandelige Slægtskab, som den romerskkatholske Kirke antager imellem den Døbte og Fadderne, saavelsom det døbte Barn og den, der har døbt det. I Følge dette Slægtskab kan Ægteskab ikke, uden pavelig Dispensation, finde Sted imellem de nævnte Personer, eller engang imellem en Mandsperson og den Mands Datter, af hvem han er*

Digitized by Google

de gamle Koblersker, der hjelpe i Kjerlighedsindtriger. Men for Alting formaner han Manden til, selv samvittighedsfuld at bevare sin Ægteskabstroe, og skildrer Virkningen, Overtrædelse af denne hans Pligt maae have paa Konen, til at forbittre hende Livet og svække hendes Moralitet. „Men er hun dig desuagtet utroe, naar du paa din Side har gjort, hvad du bør, og du har Vished herom, saa, raader han, gjøre du dig ingen Betænkelighed over, at nytte den Ret, Lovene give dig; thi Lovene bør man stedse ære."*) Men, tilføier han, den fornemste Lov er Humanitetens, som byder, ikke at søge den Troløse straffet haardere, end det behøves, og derved forsynde sig imod Gud,

---

døbt. *See* Chemnicii Examen Concilii Tridentini. P. II. p. 427. Ed. cit. *og Dr. Rambachs ovenanf.* Einleitung. *Th.* 1. *S.* 136. 273. *At denne grundløse Indskrænkning i Menneskets naturlige Rettigheder maatte, ligesom Cælibatsloven i Almindelighed, give Anledning til Uordener og Udsvævelser, er saare rimeligt.*

*) *„Saa skride du til Ægteskabsskilsmisse" vil Forfatteren sige; men han udtrykker sig uden Tvivl saaledes, fordi de verdslige Love i denne Punkt gave større Frihed, end den af det romerske Clerisie antagne Kirke-Ret. Saa gammel som den Mening var i Kirken, at Ægteskabet er uopløseligt, og saa alvorlig den blev forsvaret af Mange, saa kunde den dog længe ikke faae Fremgang, fordi de verdslige Fyrsters Anordninger vare derimod. Men efterhaanden, som den excentriske Paastand, der gjorde Ægteskabet til et Sakrament, vandt Bifald i den romerske Kirke, og denne Kirkes Biskopper udbredte deres Herredømme — hvilket selv denne Maxime, ved de til Paven allene overladte Ægteskabs-Dispensationer og deraf flydende Indkomster, hjalp til at befordre — fik Læren om Ægteskabets absolute Uopløselighed større Anseelse, og endelig i det Tridentinske Concilium Sess. 26. Lovs Kraft.* Chemnicii Exam. Conc. Trid. P. II. p. 430. Ed. cit. *Vor Digter har skrevet dette før hin Tidspunkt, og maaskee ikke engang oplevet den.*

Digitized by Google

og fornedre sig til den laveste Almueklasse, der, som Dyret, ikke styres af Fornuft, men af blind Vrede og Hevngjerrighed.

Ægteskab hindrer da ikke Mandens sande Frihed, fordi det forbyder ham Udsvævelser, og holder ham fra et omsværmendo Liv. Den, som vil være frie, for at kunne synde, gjør sig selv til Træl, og ønsker sig en Frihed, der bliver hans Undergang.

Man anfører Bekymringerne, som følge med Ægteskabet: Sorgen over Børnene, naar de blive syge, og døe. Men have vi ikke ladet det mangle paa tilbørlig Omsorg for deres Sundhed, og ikke forsømt Lægemidlerne, saa bør vi bære disse Sorger med Standhaftighed.

Under Loven, som byder, at döe, er vi alle som födes.
Udgang af Livet er vis, som dets Indgang, og Maalet af Dage
Er os alle bestemt. Seent maae vi de Stygiske Vande
Eller tidlig befare, og da vor Bekymring har Ende.
Hvi da græde för dem, som betimelig döde, en Verden,
Fuld af Daarer, forlod, og utallige Fristelser undgik,
Sorger i tusende Tal ombytted med fredsomme Hvile?

Lad ogsaa Taaren længe nok flyde: Tiden, som lindrer alle Smerter, den velgjørende Tid vil aftørre den.

Ogsaa kan Ægteskabet medføre Sorg over Børnenes Vanart. „Men du er selv Skyld deri, dersom du er en slet Fader. Du forsømmer, at danne dine Børn i den bøielige Alder, førend Lasten har slaaet sine Lænker om dem. Paa Dyrenes Viis sørger du blot for deres Legemer.

Digitized by Google

Heraf dette Ukrud og de vilde Vexter, hvormed enhver Bye nu omstunder er overgroet. Qvisten maae bøies, medens den er spæd; som Træe vil den ikke give efter. Barnet vænnes let til enhver Levemaade; som Voxen gaaer det ubevægelig sin vante Vei. Opdragelse, Øvelse danner Naturen, og formaaer ikke meget Mindre, end den. Dog er det høilig at ønske, at Naturanlæget hos vore Børn maae være godt. Er det slet, vil et heelt Akademie vanskelig modvirke det. Det kan tvinges, og holdes i Tøile, men ikke tilintetgjøres. Men endskjøndt Naturen er mægtigere end al Cultur, saa er det dog denne, der lader Frugt gaae frem af golde Heder, der lærer vilde Løver at adlyde Menneskebud, og hvorfra al Kunst og Videnskab har sin Oprindelse. Selv Naturen frembringer intet Ypperligt uden den. Det er Skaberens Indretning, som ikke vilde, at vi skulde henbringe Livet i Søvn, men ved Arbeide vakte os af Dvalen, og ved Bekymringers Spore fremdrev vor Virksomhed.

Överst paa Bjerget, som steilt med sin Spidse mod Ætheren rækker,
Findes et Sted, som paa Ynde er rigt. Det har ikke sin Lige.
Thessalas Tempe ei kommer det nær, ei Elysiske Bolig,
Ei Lyksaligheds-Öerne). Der, i det Höie og nærved*
Stjerner, den himmelske Dyd med sin rige Velsignelse troner.

---

*) *Tempe, en hos de gamle Digtere ofte forekommende yndig Dal i Thessalien, der gjennemstrømmedes af Peneus med dens skovbekrandsede Bredder, og vandedes af Bekkene fra de omliggende Bjerge Ossa og Olymp, beskrives udførligst hos Ovid. Metam. 1. 568. Elysium, de Saliges Opholdsted paa den høire Side af Tartarus, laae i fortryllende, af den reeneste Æther omgivne og af egne Stjerner bestraalede Egne. Homers*

Digitized by Google

*Veien derop er trang og besværlig, bevoxet med Torne.
Vandrer af lave Gemyt og uvirksom, bebyrdet med Jordens
Smaating, naaer ei did. Kun det ædlere Hjerte, som her er
Dannet for Himmelbeboernes Hjem, kan hæve sig opad.*

Ungdommen maae derfor tidlig vænnes til Arbeide. Kræfterne voxe ved Øvelsen. Den vedholdende Arbeidsomheds Kraft er overordentlig, og i Stand til at overvinde de største Vanskeligheder. — De Unge maae bevares for slet Selskab, hvorved de bedste Gemytter forderves. Man kan ikke forsigtig nok vælge sine Børns Omgangskreds i denne Vildskabens og Uordenernes Alder. Streng Opmerksomhed er nødvendig, og naar haarde Midler behöves, maae Faderømheden kunne fornegte sig selv. Intet er forderveligere for Børn, end at forkjeles. De vove Alt, naar de merke, at den dumme Fader anseer ethvert Ord af deres Mund for et Orakel. *) Saa let, som de endog af sig selv, uden Forfører, kan komme paa Lasternes Vei, saa vanskelig ville de af sig selv og uden Anfører komme tilbage til den rette.

Odys. IV. 563. *Virg. Æn. V. 734. VI. 638. Lyksalighedsøerne, egentlig: Lyks. Grønningerne,* vireta, *det Samme som Elysium, efter den ældste Homeriske Forestilling. Man tænkte sig nemlig dette som enkelte lyksalige Øer mod Vesten i det Jordkloden omstrømmende Ocean, hvor visse af Jupiters Yndlinger belønnedes med Udødelighed. Hos Virgil er Elysium flyttet indenfor Jordens Omkreds, og bragt i Forbindelse med Tartarus, fordi man da havde lært at kjende Jorden bedre, og Troen paa Gjengjeldelse efter Døden var bleven almindeligere. See iøvrigt Plutark.* Σερτωριος. *8. f.*

*) Tunc nil non audent, qvum tu qvæcunqve loqvuntur
Vera putas, asinusqve bipes oracula credis.

Efter Betragtninger over Friheden, som bragte Forfatteren paa Materien om Ægtestanden og dens Byrder, kommer han til et andet vigtigt Livets Gode, Sundheden. Denne er saa vigtig, at ingen Formue kan opveie dens Tab, og at Bonden, som har den, er lykkeligere, end Kongen, naar han savner den. Enhver bør da bidrage Sit til at vedligeholde den. Hertil fordres, at man gjør sig bekjendt med de sædvanligste Aarsager til den Mængde Sygdomme, som plager Menneskene, for ved Kundskab om Aarsagerne at kunne undgaae Virkningerne. Nogle af disse Aarsager ere: Stjernernes Indflydelse *), Forældrenes Svagelighed, for Meget eller for Lidet af Hvile, af Arbeide, af Kuld, Hede, Spise, Elskov. Yderlighederne af alle disse Ting ere svækkende; Middelveien allene er gavnlig. Ogsaa Umaadelighed i Sindsbevægelser: for høi en Grad af Frygt, af Sorg, ja endog af Glæde kan dræbe. Fra vore Omgivelser kan Aarsagerne iligemaade komme; Luften og Vandet kan være usundt; smitsomme Sygdomme kan udbrede sig, og tusende andre, for Sundheden farlige Tilfælde møde. Alle disse Aarsager til Sygdom maae man kjende og vogte sig for, saavidt mueligt. Men bliver man dog syg, og Ingen kan vente, ganske at undgaae det, saa bør man ikke opsætte at bruge Lægemidler.

Midler til Værge mod Sygdommen brug, för inderste Kammer
Fjenden alt har besat. Vanddraaben er nok til slukke
Gnisten; men bredes den ud, og sig hæver i Flammer mod Himlen,
Heele Floder da neppe formaae Ildsvaaden at hindre.

---

*) *See S. 61. Anm.*

Man bruge Lægemidler af modsat Art. Stridige Ting ophæve hinanden. Er Kulde Aarsag til Sygdommen, modsætte man Varme. Er Sorg, eller Arbeide, eller umaadelig Spise Aarsagen, saa bruge man det Modsatte. Disse indbyrdes Fjender ødelægge hverandre. Man forsømme heller ikke, om det behøves, at raadføre sig med Lægen, han være nu Kliniker eller Chirurg. Chirurgens Kunst er sikkerst, thi han handler aabenlyst. „Den ulykkelige Kliniker eller, som man nu omstunder kalder ham, Physicus, maae betragte Urinen og deraf slutte sig til Alt; han maae beføle Pulsen, og rage i Exkrementerne, og med Alt dette bedrager han sig selv og Andre. Men Faren herved er dog ikke altid lige. Den Ene døer under hans Hænder i trængende Forfatning, og det har ingen videre Fölge, end at linnedklædte Skare med Tonsur og skaldede Munke derved faae Anledning til Sang*).

---

*) *Linnede Klæder hørte hos Ægypterne og Ebræerne, og, som man seer af Livius X. 38. Æneis XII. 120. ogsaa hos Samniterne og Romerne, til Helligdommen. Den Geistlige skal, siger Isidorus Pelusiota, ved sin linnede Dragt erindres om Linklædet, hvormed Christus tørrede Disciplenes Fødder, og mindes om Ydmyghed. L.* 1. Epist. 136. *Men allerede de Orpheiske og Pythagoræiske Philosophemer havde erklæret Ulden for noget Profant. Om Tonsuren see S.* 66. *Anm. Forf. har* Cucullus, *Munkehætten i Stedet for Munken selv. Den gik ned over Ansigtet, og man kunde derved gjøre sig ukjendelig. Juvenal lader derfor Bolerne, og selv Messalina,* Augusta meretrix, *paa deres Nattevandringer gaae med* Cucullus. *VI.* 118. *VIII.* 145. *Sang og Musik ved Liig, en gammel christelig, men ogsaa hos ældre Nationer indført Skik, skulde efter Chrysostomus* Ομιλ. *IV. udtrykke de Efterlevendes Tak til Gud for den Afdødes Befrielse fra Jordens Møie, og efter Macrobius II.* 3. *tilkjendegive, at Sjælen ved Døden var gaaet over til Himmelen, den yndige Musiks Fædreneland,*

Digitized by Google

For den Andens Cuur har han allerede modtaget Betaling. Han giver nu Himmelen og en ulykkelig Skjebne Skylden for Patientens Død, i det han glad fylder sin Pung med Lønnen for sit Mord." Hvo som ellers forstaaer Kunsten vil aldrig, eller dog sjelden begaae Feil, men Disse, her sigtes til, ere neppe i Stand til at helbrede Een af Hundrede. Den største Deel af dem veed ikke hvad de skal gjøre, eller hvad Lægevidenskab er. Medens de allene lægge sig efter Logik, *) og lære de dialektiske Kunstgreb, hvormed de kunne bringe den ulærde Mængde i Knibe, gaae de neppe ud over de første Grunde i Medicinen. Øvede i labyrinthiske Omsvøb slaae de om sig med Enthymemer, **) ere opblæste heraf og gjøre Fordringer paa offentlig Belønning. De indbilde sig, og feile ikke deri, at dette er nok til, under et anstændigt Navn at blive Menneskenes Bøddeler. Forfatteren beklager, at Lovene give deslige Forbrydelser Medhold, og opfordrer dem, der sidde ved Roeret, til at sørge for Menneskeslægten, som Dag og Nat expederes til Underverdenen af disse Mordere. Han vil, at Lægerne enten skal lære Kunsten tilgavns, eller ikke have Frihed til at udøve den. Denne maae, frem-

---

*) *Forfatteren har* Sophis, *men Sammenhængen viser, at han derved forstaaer den anførte Deel af Philosophien, som i hans Tidsalder, og ellers saa ofte, er bleven misbrugt til Sophisterie og Pedantisme. Denne Beskrivelse over Lægernes Studeremaade i hans Dage er da og Retfærdiggjørelse for ham, i Henseende til de Angreb, dette Sted indeholder, hvilke ligesaa lidet angaae de kyndige og duelige Læger, som de vedkomme Lægevidenskaben selv.*

**) *Enthymema, en Slutningsmaade, hvori* Propositio major *eller* minor *mangler, og altsaa ikke lader sig bruge i Logiken, med mindre den Sætning, man underforstaaer, i sig selv er tydelig, og Conclusionen rigtig følger af Sætningen.*

Digitized by Google

for alle andre Kunster, bringes til Fuldkommenhed, om den ikke skal blive en farlig, i Løndom rasende og i Husene omsnigende Pest. „Hvo vilde betroe sit Liv til Mennesker, hvis hele Lærdom bestaaer i, at vise sig i kostbare Klæder, med Guld- og Diamantringe paa deres Markskriger-fingre." Des vigtigere er det da for Enhver, selv at sørge for sin Sundhed, og være forsigtig i sin Levemaade: i Spise at vogte sig for hvad der er skadeligt, hvad der er for Meget, hvad der er ufordøieligt; ikke spise for hastig; at øve Legemet hver Dag, enten ved at gaae, eller ved Arbeide, som skaffer Bevægelse, hvorved frembringes Varme, der befordrer Fordøielsen, styrker de indvortes Deele, og opløser de overflødige, fordervede Vædsker; ikke negte sig selv den fornødne Hvile, den Sjæl og Legem styrkende Søvn; beflitte sig paa Munterhed og skye Alt, hvad der kan nære Bekymring; thi ved denne taber Legemet sin Fyldighed, Udseendet skæmmes, og de graae Haar indfinde sig for Tiden, da derimod et muntert Sind forynger Oldingen.

Men vigtigere endnu for Menneskets Held, end Sundheden, og sjeldnere at finde, er Viisdom.

Den det Ypperste er af vor Viden:
Frie for lavere Lyst, ei af jordiske Byrde betynget,
Reene Sjæl sig ved den til de himmelske Hvælvinger hæver,
Mindre bekymret for det, der kun dödeligt er og uværdigt.
Ilden lig, den i Veiret kun gaaer, til det Höie den stræber.
Hvad der virkelig Godt er og Ondt, den kjender, og skiller
Nöie Sandhed fra Lögn. Hvad forblindede Mennesker daarlig
Agte for höieste Held: stor Rigdom, Fornöielse, Vælde,
Tomme Triumfer, og alt, hvad de stræbe for Nætter og Dage,

Denne forsmaaer, og med Ynk de unyttige Sorger betragter;
Medens den viser os Vei til at leve og döe som det bör sig.
Mellem Stjerner en Sol er den Viise paa Jorden. Han agter
Lykkens Herredom ei; standhaftig han Hændelsen træder
Under Fod. Sig bevidst, han kjender ei Frygten for Döden;
Underverdenens Straf ei rörer ham; rolig han herfra
Gaaer med et Smiil ad de Rædsler, som Skræk opdigtede fordum, *)
Ikke tvivlende om, ved sin Död at forlade en sorgfuld,
Kummerlig Jord, og til Fred i de evige Boliger indgaae.
Kort, kun eene en Gud er over den Viise. De fire
Egenskaber han har: tilbörlig han raader; han dömmer
Uden at feile; han styrer og ret; hvad til Guddommen hörer,
Eller er Menneskers Sag, han med rigtige Blikke beskuer.
Dette, jeg nævnede sidst, er det Ypperste; Intet kan gives
Bedre end det. Men viis ei Nogen kan blive, som Uret
Ikke först har forviist, og sin Sjæl fra Forbrydelse renset.
Lastefulde Gemyt afskyes af Viisdommen; denne,
Selv saa reen, til sin Boe ei besmittede Hjerte kan vælge.
Uden Kundskab om mange Slags Ting, rig Indsigt og Lærdom
Heller Ingen er viis. See Graderne her, som Enhver maae
Gjennemgaae, hvis ellers han vil erhverve sig Viisdom.

Forfatteren vil endnu tale meere herom, men afbryder i Betragtning af Sangens Længde,

---

*) *Om Underverdenens Skrækkebilleder hos de Gamle see S. 31. Anm.*

VI.

JOMFRUEN.

****

Forfatteren meener, at Nogle vel ville fradømme ham Digternavnet, fordi der er meere Sandhed end Digtning i hans Verk. Ved de første Liniers Sammenligning med V. 49. seer man, at han ved disse Nogle forstaaer sin Tids Recensenter:

Herrer med knarvorrent Sind og med Alvors Kröller paa Næsen;
Ene de troe om sig selv, at de Sandheden vide og kjende,
Troe, at ved Gudernes Gunst kun dem er givet, at fælde
Rigtige Domme i Alt, og forviklede Knuder at löse.

Han erklærer, at hvad enten Mængden anseer ham for Digter eller ei, vil han dog ikke befatte sig med tomme Opdigtelser, men

Digitized by Google

kun holde sig til det Sande, det for Livet Nyttige, da ved Sandhed allene kan virkes til Sjælens Forædling.*)

Han anraaber Muserne, og begeistret af Kalliope, føler han sig hensat i en fremmed Egn.

See jeg gaaer paa en Vei, hvis Sider af Træer beskygges;
Men kun Tax og Cypres udbrede en sörgelig Skygge.
Gustne Proserpinas Bolig jeg seer, de udyrkede Marker;
Gjennem og uden om dem gaaer Lethe med mörknende Bölger;
Tavshed hersker og Sövn paa dens Bred; den med Valmuehegnet
Trindt omgives, som groer paa de dödninge-blegnende Sletter.
Hvor henförer du mig, Kalliope? hvad for Uhyrer
Byder du her mig at see? hvor rædsomme Stemmer at höre?

---

*) *Forfatteren har i det Foregaaende dadlet de græske og romerske Digtere, fordi de indeholde Fabler. At hans Dadel er grundet paa eensidige æsthetiske Begreber, behøver neppe at anmerkes. Men er det kun de tomme Fabler han ivrer imod; er det hans Mening, at Digteren, naar han ved Fiction og sandselig Fremstilling søger at sætte Læsernes Indbildningskraft og Følelse i Bevægelse, og ved udmerkede Talenter virker paa Mængden, ikke bør miskjende sit høie Kald, at være sin Nations Lærer og Velgjører — ikke glemme, at det er ham lettere end Andre, at gjøre sig fortjent af Menneskeheden; at det staaer i hans Magt, som Orpheus at tæmme vilde Mennesker, som Thales at bringe stridige Borgere til Enighed og villig Lydighed mod Lovene, som Tyrtæus at vinde Feldtslag ved sine Sange, og som Homer at blive Statsmandens og Heltens Fortrolige og alle dannede Menneskers Veileder — saa har han uden Tvivl Ret.*

Digitized by Google

*Fæle klagende Skrig trindt höres i Skoven af Ugler —
Hvor vil, Muse! du före mig hen? Sörgmodige Mumlen
Lyder fra Höien igjen og fra Dal; huult svares af Eccho.
Hvad er dette for Sorg? hvad er Aarsag til Sorgen? Jeg Nogle
Skuer, klædte i Sort, og med Slæb paa Talaren; de græde,
Fylde Luften med Skrig, og bedække bekymrede Ansigt.
Ak! hvad seer jeg? en Mængde af Liig og af Dræbte — de ligge
Spredte paa Jorden i Hob. Hvo myrdede disse? fra hvem er
Dette Nederlags Gru? Liig seer jeg af Konger, af Paver —
Deres Værdighedstegn jeg kjender. Mon dette er Döden,
Hvem langt borte jeg seer med den blodige Lee, og med vilde
Aasyn komme forfærdelig hid? Jeg skuer foran ham
Tusende Sygdommes Hær, og af tusende Farer en Bagtrop.
Ak! han altfor vel er betjent af sit grusomme Fölge.
Hvad udraaber han der i sin Gang med den vældige Stemme?
Nu jeg hörte det grant, og skal sige igjen hvad jeg hörte:
„Jeg er Döden, der alt, hvad lever paa Jorden, med denne
Lee afmeier som Höe. Mig har Jupiter Raadighed over
Jorderige forundt, med Befalingen, Intet at skaane,
Uden Forskjel alt, hvad Stort er og Lidet, at nedslaae.
Derfor Ingen min Haand kan undgaae. Kongernes höie
Hoveder, Pavernes alt oprörende Stolthed jeg böier.
Hver en Nakke mit Hug maae föle. Vil Nogen end flygte
Over til nordlige Kant, og kan naae de Ripheiske Klipper*),*

---

*) *Om de Ripheiske Klipper see S. 21, og 63. Anm.*

Digitized by Google

Eller han stiger til Manerne) ned, hvor Jorden mod Sönden*
*Indtrykt ligger**), og hvor os Stjernerne er ubekjendte, ***)*
*Skal han dog finde mig der; og at finde mig koster ham Livet. ****)*
Ödelæggende gaaer min Lee ud i Östen og Vesten.
Rigdom agter jeg ei, og ei Aneregistret; af gamle
*Billeder kun det har Værd. *****) Hvor har min Haand dog saa Mange*

---

*) *Manes, underjordiske Guddomme, som stode under Pluto, der var* Summanus *eller* summus Manium. *Digterne, som ikke vidste, hvor Underverdenen var, satte den undertiden i de ligeledes ubekjendte Polarlande.*

**) *Er dette Sted:* Austri qva plaga pressa jacet *rigtig oversat, saa er det det merkværdigste i det heele Verk; thi det viser da, at Forfatteren, som levede et heelt Aarhundred før* Hüigens *og* Newton, *har vidst, hvad Hin i sin* Discursus de causa gravitatis, *og Denne i sine* Principia philos. natur. mathem. *have lært, at Jorden er indtrykt mod Polerne, en Opdagelse, man stedse siden har tilskrevet disse Astronomer.*

***) *Ved de uovervindelige Hindringer, som Reiser imod Syd og Nord altid fandt i den omkring Polerne opdyngede Iis, maatte disse Himmelegne og deres Stjerner blive mindre bekjendte.*

****) Me inveniet tamen, inventaqve peribit *er alle Udgavers Læsemaade. I Stiftsbibliothekets Exemplar er* inventa *rettet til* inventus, *men Tanken taber herved hvad Sproget vinder. Jeg læser derfor* invento *eller* inventu.

*****) *Samlinger af Forfædrenes Billeder vare for nogle Aarhundrede siden langt sædvanligere, end nuomstunder, men især høit agtede hos Romerne i ældre Dage. De havde dem i Vox, sammenstillede i en vis Orden, saa man kunde see, hvem der var Fader, Farfader o. s. v. En med Blomsterkrandse besat Snor, (hvor af Navnet* Stemma *af* στέφω*) gik fra det eene Billed til det andet, og betegnede Familieforholdet. Kun de af*

Digitized by Google

Slæbt fra Tronerne ned, og i Tartarus styrtet! Saa gik det
Priamus; dræbt han ved Alteret faldt, som et Offer for Döden),*
Saa Macedonernes Drot, hin Stolte, hvis Vaaben saa mange
Riger bragde til Fald, for hvis Mod een Verden ei nok var:
*Gjennemstukken, som var det med Spyd, han i Babylon döde.**)*
Hine Sönner af Mars jeg ei nævner, de Latiens Helte,
Jordens Herrer, som vidste med den endog Herskab paa Havet,
Deres Navne med Stjernerne selv at foreene ved Krigsdaad:
Alle formaaede jeg dog at fælde, og sende til Orkus.
Sceptret jeg rev dem af Haand, Diademet af Haaret, og skilte
Tungen ved Mæle og Öiet ved Lys, hvert Lem ved sin Livskraft;
Jeg indsperrede dem sjællöse i Gravenes Mörke.
Inder og Skyther for mig maae skælve, det heede og kolde
Jordströgs Folkeslag. Jeg kun ei Forskjel gjöre paa Steder,
Tider og Alder og Stand, ei paa Dannelse eller Bedrifter.
Viise og Daarer maae döe, og den Onde saavelsom den Gode:

Patricierne, som havde været Consuler, eller som Hærførere holdt Triumf, havde Ret til at lade sig saaledes afbilde og opstille. Man havde disse Billeder i Forsalene, og førte dem i Toget ved Ligbegangelser.] Plin. *N. H.* XXXV. 2. Juvenal. Sat. VIII. 1. *f.*

*) Priamus, *Oldingen, Trojanernes sidste Konge, blev af Pyrrhus dræbt ved Alteret i sit Palads, og faldt i sin nys for hans Øine dræbte Søns Blod.* Virg. *Æn.* II. 550.

**) *See Exkursen til dette Sted.*

Digitized by Google

Ogsaa Denne, jeg seer hist komme herind i mit Rige,
Skal, naar Tid er for ham, faae Plads hos de blegnende Skygger."

Saa uforsonlige Guddom) fra Styx jeg hörer at tale.*
Skræk mig ryster; mit Blod er i Fart; fra de ydere Lemmer
Gaaer det til indere Bryst, for til Bistand Hjertet at være,
Helst da Guden jeg seer sine grusomme Tjenere sende
Mod en talrig Hob, som ei tænker paa Fare, og spredes
Langs ad Marken. De nu indbryde, og veiende hver Sin,
Holde ham. Disse derpaa udmattede falde til Jorden,
Klagende over den Qval af forskjellige Art, som de föle.
Guden kommer nu selv, og han dræber da Nogle med Leen,
Andre gaaer han forbi, naar Væven, af Skjebnen bestemt dem,
*Ei er af Lachesis sluttet endnu**); men han dræber dem siden.*

Forfærdet og nedslaaet ved dette Syn udbryder Digteren i Klager over vor Skjebne her paa Jorden, vore falske Beregninger, vort Livs og vore Glæders Ubestandighed:

Usle Mennesker, vi! kun Stöv, som af Luften bevæges,
Glasset lige, som brydes itu, og den flygtende Skygge,

---

*) *Forfatteren gjør Døden til en Gudinde, men hos de Gamle er den en Gud, Søvnens Tvillingbroder,* Homer. Ιλ. XVI. 672. Pausanias. Ελλαδος περιηγ. Ηλιακ. Α. XVIII. 1.

**) *En af Parcerne.* See Anm. S. 16.

Rosen, om Morgenen röd, og om Aftenen blegnet og vissen,
Levende, lystige nu — lidt efter en Föde for Orme!

I denne sørgmodige Tilstand, hvori han gaaer, tiltaler Kalliope*) ham. Hun foreholder ham det Umandige i hans Ængstelighed, og spørger, hvorfor han frygter saa meget for Døden. Hans Svar er, at denne Frygt er naturlig, og fælles for alle Skabninger; at den ogsaa er grundet, da Døden berøver os Livet, og med det vore Rigdomme, vore Fornøielser og Alt, hvad vi sætte Priis paa i Verden; at den følgelig maae ansees for det største Onde, og at Enhver, der har mindste Følelse, vel maae skælve for et saa skrækkeligt Uhyre. Hun svarer med et Smiil, at han feiler, og lader sig bedrage af det, som kun er Sandhedens Skin og Skygge, men undskylder ham, da det ikke er Enhver givet, at kjende Sandheden selv. Denne er, siger hun, den Green, som findes midt i den store Skov, skjult med tykke Træer og mørkt Vildnis; den sees ikke, denne gyldne Green, af Andre end dem, reene Duer vise Veien derhen. **).

Men hende, som beslægtet med Guderne, er det forundt, at kjende Sandheden, og at lære ham den. Hun fører ham op til et afsides, af Solen oplyst Bjerg, hvor de sætte sig ved en Kilde, under Laurbærtræets Skygge. Her foreholder hun ham Menneskenes Ubeskedenhed

---

*) Orphëia mater, *thi Orpheus var en Søn af Apollo og Kalliope. I det Følgende kaldes hun* Iove nata, *som en Datter af Jupiter og Mnemosyne.*

**) *See Exkursen til dette Sted.*

Digitized by Google

og Egenkjerlighed, som Aarsagen til, at de ikke kan see Sandheden, og erkjende, at hvad der synes dem at være det høieste Gode, ikke er det, og at det, de ansee for det største Onde, ofte det ikke er ondt. Ved at gjennemgaae det mangehaande Onde og Gode i Livet vil hun gjøre ham opmerksom paa Livets Værd, og overbevise ham om, at Døden ikke er saa frygtelig som han meener. Hun vil tale om Rigdom, om Vellyst, men da hun hører, at han af andre Gudinder er underviist herom, gaaer hun over til den Anseelse, som følger med Rigdom, til Penge-Adel, som af Menneskene agtes saa høit. „Skal Enhver, der er rig, gjelde for ædel, saa kan din Barberer, saa kan Eseldriveren og Hyrden ved Leddet, ja Røveren og Rufferen være ædel, thi de kan være eller blive rige."

Ofte den Usle man seer ophöiet af Lykken, og atter
Den, hun satte paa höieste Hjul, *) *nedstödt i en Afgrund.*

Saa følger ogsaa heraf, at den ellers berømte Mand kun er ædel saa længe Lykken er ham gunstig. Saa var Marius kun ædel i den Tid, han som Seiervinder drog ind i Æneadernes Stad**), beklappet

---

*) *Det ustadige* Hjul *eller Kuglen ere* Fortunas *sædvanlige Attributer.*

**) Æneaderne, *ellers Benævnelse for dem, som fulgte* Æneas *paa hans vidtløftige Søereise, eller for hans Trojanske Slægtninge, er ogsaa et Hædersnavn, naar det bruges om August allene, der regnede sin Slægt fra Julus,* Æneas' *Søn.* Ovid. Ep. ex Ponto. I. 1. 35. *eller* Trist. II. 261. *ligesom her, om* Romerne *i Almindelighed, fordi de ved* Romulus, *Roms Stifter, havde deres Oprindelse fra* Æneas, *Anchises' og Venus' Søn.*

Digitized by Google

af Senat og Folk, udmerket ved Laurbærkrandsen og Vognen med de fire hvide Heste; *) men da han siden, jaget ved Syllas Overmagt i Landflygtighed, maatte skjule sig i Minturnæ, og søge Sikkerhed i det afskyelige Morads, eller da han, efter Guddommens Styrelse og ei noksom erkjendte Magt, maatte tigge Brødet i de Puniske Landsbyer, Brød, som kun Bønder ere vante til, da var den Ulykkelige ikke længere ædel, da var Adelskabet, dette flygtige Væsen, ophørt: dog, det kom igjen, da Marius under heldigere Stjerner vendte tilbage til Rom. **) Daarlig er da den Tanke, at Guld giver Adel. Guld opgraves af Jorden; det erhverves ved Rænker, ved Ran, ved Aager; altsaa har Adelen sin Oprindelse af Rænker, Ran og Aager: saaledes slutter kun den tankeløse Mængde. Nei Penge kan ikke give Mennesket Adel. Det tillader dennes Værdighed ikke. Den kjøbes eller sælges ikke.

Men der roser sig En af sin Slægt; han taler om Sines
Hæder, selv dog et Drog, opregner sin Faders Bedrifter,
Mindeskrift paa Familiegrav, Oldfaders Triumfer.
Skjöndt han uduelig er, og befængt med utallige Laster,
Vil han dog, som en Mand af Familie, regnes til Adel.
Hvi tilegner du dig, hvad Andres er? hvor tör du ansee
Fædrenes Hæder for din, Vanslægtning! vedhvem de sig skamme?

---

*) *Ved Triumfen, den høieste Ære, en romersk Hærfører kunde naae, sad han bekrandset med Laurbær paa en høi forgyldt Vogn, som droges af fire ved Siden af hinanden spændte hvide Heste.*

**) *See Exkursen til dette Sted.*

Digitized by Google

Saa fortier en Roge sit Navn, og vil kalde sig Svane,
Kragen stjæler fra Paafuglen Fjer, og vil holdes for Paafugl.
Men Naturen, hvorfra kun Adelen kommer, ei vil det:
Den fremkalder det lave Gemyt, og de höiere Sjæle.

Ja ved Sjælen du kun, ei ved Legemet, Adelskab vinder:
Ogsaa Slaver du tit mandhaftige finder og smukke.
Adel en Prydelse er kun for Sjælen, en egen naturlig
Aandskraft, hvorved man kun attraaer det Store, og stedse
Ringeagter det Smaa, kun stræber i Höiden, og alt hvad
Lavt er og Nedrigt forsmaaer, og sig hæver til Skyen, som Örnen.)*
Hvo ved Himmelens Gunst den Kraft har faaet, kan blive
Ædel, mægtig i Raad, arbeidsom, til Vaagen og Pönsen
Skikket; han og hans Daad kan Berömmelse naae og fortjene.
Men et Gode, saa stort, Naturen ei skjenker til Alle.
Faa erholdt det, og de ei glemtes; i herlige Minde
Efter Döden endnu de i Hjerterne levede længe

Dog, o Daarlighed! nu Enhver vil agtes for ædel.
O dumdristige Slægt, et berömmeligt Navn dig fornöier,
Rygtet, Æren er dig til Behag: hvi er Handling og Arbeid
Ei dig og til Behag, at du virkelig ædel kan være?

---

*) *Originalen har* Ardea, Heiren, *og Billedet findes hos Virgil. Georg. I. 364. men om denne Fugls Navn, som ved et bekjendt Ordsprog er bleven uædelt, gjelder det paa Dansk:* versu dicere non est.

Digitized by Google

Önsker du hellere brav da at kaldes, end være det? Hvi er
Falske Mynt, falsk Viin og hvad andet, der bydes forfalsket,
Ei dig ligesaa kjært, som den falske, unyttige Titel?
Abeyngel, formummede Slægt! lær först at beherske
Eget Sind, og tilgavns de ustyrlige Lyster at tæmme;
Lær at bruge Fornuft, det Uædle at skye, og at fölge
Hvad der er Ret; dig selv lær rigtig at kjende, i Arbeid
Vær ufortröden, forjag den uværdige Ladhed, at Dydens
Höie Bjerg du kan naae; da kaldes du ædel med Rette.
Denne Adel er sand; den er Himmelens Gave, som skattes
Kun af de Kyndige ret. Den er Veien, Quiriterne fordum
Gik af Phrygiske Æt), og paa denne det Romerske Rige*
Hæved' til Stjerner sig höit, men faldt da det atter forlod den.
Nu var Regjeringen tryg; Held Aarene bragde; den næste
Efterslægt blev lad, den Fornöielser sögte, og lette,
Yppige Leeg; vanslægtet den var fra de fædrene Dyder.
Rette Adelskab ei kan saadanne Mennesker taale;
Bort det gik da fra dem til sit Hjem i de höiere Egne;
Stolte Roma forværredes end, og dets Laster det styrted'.

Han vedbliver at betragte Adels-Forfængeligheden fra fleere Sider:

Dyd og Adelskab ei ved et Testament til en Anden
Efterlades kan, som et Huus, og et Gods, og et Möbel;

---

*) *De ældste Romere, som ved Æneas nedstammede fra Troja, hvortil Phrygien hørte.*

Dine Aner det fik, men dog ei ifleng, af Naturen.
Gammel, siger du, er din Familie: mangen en Staader
Findes deri maaskee; Een, adlet ved Lykken, for Andre
Har dog Begyndelsen gjort; nu med Tiden Familien tiltog,
Ogsaa med Alting forandrende Tid den vil tabe sig ganske.
Har Pompejus vel nu, har Cæsar en Green af sin Stamme
Meere? og han, som til Seieren vant fik af Afrika Tilnavn? *)
Skulde man troe, at en Slægt, saa berömmelig, kunde forsvinde?

Paa den Indvending, at store Mænds Afkom ogsaa maae være udmerket, og at som Træet er maae Frugten blive, svarer Gudinden, at Børnene ikke altid ere vel voxne eller stærke fordi Forældrene ere det, at Sjælen ikke, som Legemet, lader sig forplante, og at det Meeste heri beroer paa Naturens og Himmelens Gunst. Derfor see vi ofte Børn af ringe Forældre vinde Hæder og adle sig selv ved Fortjenester. Saaledes Virgilius **), Cicero ***), den viise og ustraffelige

---

*) *Publ. Cornelius Scipio Africanus, Karthagos Overvinder, og selv af den paa berømte Mænd saa frugtbare Scipionske Stamme.*

**) Parentibus modicis fuit, et præcipue patre Merone, quem quidam opificem figulum, plures — mercenarium tradiderunt *hedder det i det gamle* Vita Virgilii, *som af Nogle tillægges Donatus.*

***) *Ciceros Fader var i det mindste ikke* humili de plebe natus, *som Forfatteren udtrykker sig. Han var, siger Sønnen, af eldgammel Slægt, og levede paa Ciceronernes gamle Familiegods Arpinum, havde bygget dette skjønnere, og opoffrede sig her som Privatmand til Studeringer, da hans svagelige Helbred afholdt ham fra offentlige Forretninger.* Cic. de legibus. II. 1.

Digitized by Google

Cato*), Horatius**), ja selv Homerus, om hvis Fædreneland og Forældre vi intet vide med Vished***). Saaledes og Demosthenes, hvis Fader, og Euripides, hvis Moder ere ubekjendte****). Og nu For-

---

*) *Forf. meener Marcus Porcius Cato Tusculanus, den ældste af de berømte Catoner, da dennes Fader er ubekjendt. Som Censor forfulgte han Lasterne med Iver, ubekymret om de Forfølgelser, han derved paadrog sig selv. Ikke mindre end* 40 *Gange blev han offentlig anklaget, men frikjendtes hver Gang med Ære.*

**) Horatius humili loco natus est, patre præcone libertinæ conditionis. Gyraldus de poetarum historia. Dialogus X.

***) *Efter det gamle Epigram vilde ikke mindre end syv Steder: Kyme, Smyrna, Chios, Kolophon, Pylus, Argos, Athenen, tilegne sig Æren for Homers Fødsel. Ja Grammatikeren Appion tog endog sin Tilflugt til Djævlebesværgelser, for at faae hans Fødested at vide.*

****) *Digteren har her Stedet hos Valerius Maximus III. 4. i Tanker:* Qvam matrem Euripides, aut qvem patrem Demosthenes habuerit, ipsorum qvoqve seculo ignotum fuit: alterius autem matrem olera, alterius patrem cultellos venditasse, omnium pene doctorum literæ loqvuntur; sed qvid aut illius tragica, aut hujus oratoria vi clarius? *Ogsaa Gellius fortæller efter Theopomp, at Euripides' Moder solgte Urter, men nævner ikke hendes Navn.* Noct. Att. *XV.* 20. *Dog ville de Nyere: Svidas.* Art. Ευριπιδης. *Gyraldi* de poet. hist. Dial. VII. *vide, at hun hedde Klito. Svidas, uovereenstemmende Efterretning, hvorved han beraaber sig paa en forkommen Historieskriver, Philochorus:* Ουκ αληθες δε ως λαχανοπωλις ην η μητηρ αυτε, και γαρ των σφοδρα ευγενων ετυγχανεν, ως αποδεικνυσι Φιλοχορος *viser iøvrigt, at Moderens ringe Stand ikke var saa afgjort hos de Gamle. Da alt, hvad der angaaer store Mænd, er saa vigtigt, henviser jeg endnu til Plin. Nat. Hist. XXII.* 22. *og Harduins Anm. ved dette Sted.*

Digitized by Google

ældrene til den, efter Apollos Udsagn, eeneste Viise*), Sokrates, af hvis Underviisning den store Plato hentede sine guddommelige Ideer**): hans Fader var jo kun Steenhugger, og Moderen Jordmoder***). Ogsaa Nogle, vide vi, ere af Almueklassen blevne Consuler, Fyrster og Konger ****). Endog Dyrene seer man ofte forandre Art og vanslægte fra deres første Oprindelse. Saaledes er Intet bestandigt i Verden. Alt gaaer ligesom ved en Naturlov tilbage og forværres, men fornyes derpaa igjen ved en anden Fødsel. Denne Afvexling i Skabningen er den mægtige Bygmesters Verk, som forvandler Lidet til Stort og Stort til Lidet, giver Tingene et andet Udseende, og med Viisdom fornyer Jordens Skikkelse. — Dog kan det ikke negtes, at det er et Gode, at have hæderlige Forældre, og være født i en berømmelig Stamme. Forældre ere Børnene til Hjelp, Opmuntring og Mønster; de danne dem lige sig selv, naar Naturen ikke er derimod; men vil Nogen tænke at overvinde denne Modstand, han kan ligesaa gjerne paatage sig at lægge

---

*) *See Anm. S. 6.*

**) *Plato nød Sokrates' Underviisning i heele 8 Aar, og vilde have løskjøbt denne sin Lærer fra Døden, men han vilde ikke tillade det. I samme Tone, som hos Forfatteren her, tales af de Gamle om Plato. Cicero kalder ham* Divinus, Sanctissimus, Sapientissimus, Philosophorum Homerus, quidam quasi Deus Philosophorum &c.

***) *Sokrates' Fader hedde Sophroniskos og Moderen, Philarete. Val. Max. III. 4.*

****) *Det nylig anførte Kapitel af Valerius Maximus, hvilket Digteren synes at have havt i Tanker, indeholder nogle Exempler herpaa.*

Digitized by Google

Bjerge paa Bjerge, for at bestorme Himmelen, og udjage Jupiter. Saa fortæller man, at Enceladus fordum ved Gigant-Oprøret i Phlegra lagde det høie Olymp og Pelion ovenpaa Ossa. Men dette er dog ingenlunde nok;

Lad og være, at dig alt Folket til Adelen regner:
Fiin og fornem du er, dit Bord er prægtigt, i kostbar
Klædning du gaaer, stort Huus du har og Familie; derfor
Ikke ædel du er, men lykkelig — lig den forgyldte
Blære, livlöst Marmor-Portrait — hvo bekymrer sig herom?
Navnet af Adel og Dyd er os nok. Man vil synes, ei være.
Himmel! nu Enhver sig et Navn, en berömmelig Titel
Önsker, söger af yderste Magt, ja raner den til sig;
Parder et Esel nu snart, og en Myre vil Löve sig kalde;
Hver vil holdes for viis, retsindig, og mandig, og höilærd;
Blot med Skallen deraf og med Skyggen man nöies: med saadant
Overklæde man troer en usædelig Vandel at skjule;
Ei om Tingen, men kun om Navnet man spörger. Behold da
Navnet, saaledes som Roms Pasqvillus har Menneske-Navnet),*
Eller som Röveren, Skjögen og hver, der er meget berygtet,
Faaer udmerkede Navn.

---

*) *Pasqvillus, Paschillus, Pasqvinus, Ital. Pasqvino, er Navnet paa en Statue i Rom, hvorvaa man pleiede at opslaae Skandskrifter, hvilke deraf skal være kaldte Pasqviller. Den skal være opkaldt efter en Skomager af dette Navn, udenfor hvis Huus den stod. Den bærer Menneskenavn, meener Digteren, vel ikke fordi den som Statue har Menneskefigur; den er desuden*

Dyden, der udgjør den sande Adel, er ikke saa let at naae, som man sædvanlig troer. Den fordrer Anstrengelse og Opofrelse. Vort Liv er en Kampplads, en farefuld Vandring. Allevegne ligge Stiemænd paa Luur, eller Snarer for vore Fødder.

Smiler Lykken, da strax indfinde sig daarlige Lyster:
Vindig Hovmod flytter sin Leir, Vellevnet og Ladhed
Reise sig mod os til Strid, Letsindighed fölger og Kaadhed;
Frygt for Tab, Misundelsesgift vort Hjerte bestormer.
Vender sig Lykken, i hvor det end gaaer skal foragtelig Armod
Holdes ude: Bedrag, Rovgjerrighed lurer og Rænker.

---

lemlæstet; men fordi den nævnes i Stedet for den ubekjendte Forfatter, naar det hedder: Pasqvino har den eller hin Skandskrift; og ædel, vil han sige, kan et Menneske ikke være, som kun frembringer Stiklerier. Gyraldi *omtaler denne Støtte:* Hist. Deor. Synt. IV. *og* de Poet. Hist. Dial. IV. *Af samme Beskaffenhed er Statuen* Marforio, *der pleier at fortsætte, hvad Pasqvino har begyndt, eller at svare, naar hin har spurgt. Fra hvad Side man betragtet denne Pasqvilfrihed i Italien, viser en merkelig Anekdot hos* Paulus Jovius: *Da Hadrian VI var bleven Pave, og ofte blev haardt angreben af Pasqvino, vilde han have den nedreven og kastet i Tiberen, men Hertugen af Sessa forestillede ham at Pasqvino ei derfor vilde tie, at Frøerne i Tiberen endog vilde hjelpe ham at raabe; Paven paastod da, at den skulde brændes; derimod indvendte Hertugen, at en saa berømt Digter, som Pasqvino, havde mange Venner, der ikke vilde lade det mangle paa Klagesange og Liigvers ved hans Baal, og at de vel endog hvert Aar vilde høitideligholde hans Dødsdag paa denne Maade. Paven maatte lee herover, og lod da Støtten blive staaende.* Vita Hadriani VI. Martinieres Atlas. Th. 9. Art. Rom.

Digitized by Google

Mellem Charybdis og Skylla) bestedt er en Dödelig; Laster*
True paa dobbelte Kant, hin greb ham da denne han undgik.
Vil han i Farerne staae mandhaftig, han disse bör söge,
Taale megen Besvær, paatage sig Byrder og Arbeid.
Maadehold, som med sindige Kraft vort Levnet bestyrer,
Han sig önsker, og maae da fornegte sig mangen en Glæde,
Bruge Forstand, og ei skye alvorlige Sysler i Livet.
Han Retfærdighed vil, og da bör blot Nytten ei söge;
Retsind vel af saa Mange er rost, men hos Faa den er hjemme.
Klogskab han söger, og maae da begynde, forsigtig at være,
Ei til Enhver sig betroe: Alt fuldt er af List og af Farer,
Meest for den Gode og Ærlige her, i en Verden, hvor Ondskab
Tog sin Fædreneboe, i det Fromheden flygtede; oftest
Efterstræber man ham. Saa gaaer det ustridbare Hare,
*Spage Raa og de övrige Dyr, som ei findes med Galde**);*
Disse söges og dræbes især, men til Björnen sig sjelden
Jægeren vover, og trygt opholder sig Löven i Skoven.

Efter Betragtninger over den i Naturen herskende Stærkeres Ret kommer Kalliope til at beskrive Rettens Haandhævelse i Forfatterens Tidsalder: „Man vil sige: de Gode beskyttes af Lovene, af Fyrsterne. Ja gid det forholdt sig saa! Lovene maae vige for Penge og Gunst.

---

*) *See S. 45. Anm.*

**) *Denne i ældre Dage sædvanlige Mening, at nogle Dyr mangle Galde, er gjendreven ved nyere Undersøgelser.*

Digitized by Google

Fyrsterne lade sig formilde ved Gaver og Bønner. Retterne fælde kun dem, der mangle Penge eller Venner. De Andre, der ere forsynede med begge Deele, maae have begaaet hvad Forbrydelser de ville, saa gaae de frikjendte derfra. Saa maae den lille Flue blive i Edderkoppens Væv, medens den større og stærkere gjennembryder Garnet, og gaaer sin Vei. Det var dette, hin viise Barbar af Skytherfolket sagde om Lovene, at de straffe de Ringe, og lade de Mægtige gaae."*)

For fremdeles at vise, at Dyden ikke er saa let at naae, som Mængden troer, gaaer Gudinden over fra dens moralske Side til den anden, som bestaaer i Indsigters Erhvervelse og Sandhedens Erkjendelse. Hun beraaber sig paa de Studerende, som kjende Vanskeligheden af Erfaring. Fra den tidlige Alder nødes de til, med Frygt og Graad under Skolemesters Ferle at fremsige, hvad han har foresagt dem. De holdes indsluttede som i et Buur, og tør ikke gaae et nødvendigt Ærende uden Forlov af Tyrannen. Med tiltagende Alder gaaer Ynglingen over i en størreUndcrviisningskreds. Han reiser til Antenors Stad**), om

---

*) *Anacharsis' Ord til Solon, hvorved han tillige bruger den anførte Lignelse om Spindelvæven. Val. Max. VII. 2. Plutark* Σολων. 5. *Digteren kalder ham Barbar i den romerske Betydning, hvorefter det er eenstydigt med Fremmed. Om denne viise Skyther, som i vor Tid har givet Barthelemi Anledning til det bekjendte Verk,* Voyage du jeune Anacharsis en Gréce, *findes Meere hos Diog. Laert. I.* 101 — 105.

**) *Antenors Stad, Padua, nævnes først, da her var det berømte, af Carl den Store stiftede og af Pave Urban IV. og Keiser Frederik II. udvidede Universitet. De overdrevne Studenterfriheder, og det bekiendte* Qvi-va-li, *hvorved det*

han ogsaa derover skal udsætte sig for den Adriatiske Havbugts heftige Vinde; eller han seiler over det Tyrrhenske Hav *) til Parthenope **). En Anden gaaer til Perusia ***) eller til Rom. ****) Langt fra fædrene Bye maae her den Unge taale mange Besværligheder, indskrænke sine sandselige Fornøielser, afkorte sin Spisetid og sin Søvn, og sidde over Bøgerne. Dette er nødvendigt, naar man ikke, som er Tilfældet med saa Mange, skal blot have Navn af Lærd, men virkelig være det.

---

i nyere Tider er kommet i Forfald, ere Levninger af dets ældre Freqvents. Efter Traditionen skal A n t e n o r, *da Troja var ødelagt, være gaaet med nogle Skibe derfra til Illyricum, have overvundet de der boende Euganeer med deres Konge Valesus, og anlagt Padua. Omtrent et Aarhundred før Palingenii Tid meente man at have fundet Antenors Grav der i Byen, og satte ham et Monument, som endnu skal være at see ved Indgangen til Laurentiigaden.* M a r t i n i e r e s *Atlas. Th. 8. Art. Padua.*

*) *Det* T y r r h e n s k e H a v, *Vesten for Italien, saa kaldet af den Lydiske Fyrste Tyrrhenus, som bemægtigede sig en Deel af Italien paa denne Kant.*

**) P a r t h e n o p e, *Neapolis, forekommer under dette Navn hos* V i r g i l. G e o r g. *IV. 564. og skal have faaet det efter en af Sirenerne, som druknede sig af Fortrydelse over, at Ulysses undgik hende, og ligger her begravet.*

***) P e r u s i a, *det nu værende Perugia i Kirkestaten. Her søgtes ogsaa det i sin Tid berømte, i det trettende Aarhundred stiftede Universitet.*

****) *Foruden det store* Collegio della Sapienza *havde* R o m *endeel Læreanstalter i Klostrene, for hvis Skyld de Studerende reiste did.*

Digitized by Google

Megen Fornöielse ei anstaaer, og den fristende Vellyst
Skader den, som det vidt skal bringe i Lærdom, og stige
Op til Videnskabs Bjerg; derved han forhindres, og drages
Bort fra besværlige Stie, hvorpaa guldlokked' Minervas
Helligdom kun er at naae. Han maae ufortröden i Arbeid
Være, som vil sig et hæderligt Navn erhverve paa Jorden.

Men deraf flyde nu Legemsfsvagheder, som plage de Lærde. Det er, som om det var for höit for Menneskets Natur, og Guddommen allene forbeholdt, at kjende Sandheden.

Ligesom Uglen med svageligt Syn ei taaler at skue
Solens straalende Glands, saa Mennesket svækkes i Aandskraft,
Naar det med dristige Flugt opstræber til Himmelens Höide.
Hvad blot Guddommens er, ei ustraffet en Dödelig vover:
Han forvildes kun meer, jo meere han stræber, ved Grandskning
Det at finde, som ham ei forundtes herneden at kjende.
Hjelp og Lys dertil hans Aand fra det Höie behöver.
Verdens Alt og Natur, hans Væsen, som Alting behersker,
Skabningens, Tingenes Arter og Tal, det Forborgne i deres
Ophav, Spirer og Kraft kun höiere Aander begribe;
Dette er Livet for dem, og den salige Glæde, de nyde;
Ei dem Næring, og Sövn, og Bekymring, og Sygdom, og Arbeid,
Haabet om Vinding, og Frygten for Tab kan være til Hinder,
Naar de Sandhedens Grund randsage og önske at indsee.

Denne Menneskets Indskrænkning maae giøre den Studerende og Tænkeren forsigtig. Han maae nøie prøve sine Kræfter, og holde sig

Digitized by Google

indenfor sin Naturs Grændser. Ogsaa bør han ikke blindt overlade sig til denne Æresfølelse, som driver ham frem paa Videnskabernes besværlige Bane. Saa velgjørende den er, som en Spore for Ladheden, og saa meget Berømmeligt end ved den er frembragt, saa er dog Ærgjerrighed en Last. Man veed ret vel, at der er noget Vindigt, Foragteligt og Uværdigt ved den; derfor tør Ingen, som har den, være den bekjendt. Dog kan den drives saa vidt, at den sætter al Undseelse tilside, som fordum hos Romerne, naar de offentlig tiggede Stemmer hos de Ringeste af Almuen, for at kunne gaae, opblæste som Pustere, og med en fornem Mine, i Procession over Forum, ledsagede af en Mængde Tilhængere *). — Vil man overalt kun for Ærens Skyld erhverve sig Dyd og Talent, saa forfeiler man sit Maal. Den lavtænkende Mængde ærer ikke Dyden for dens egen Skyld. Skal denne vise Dyden nogen Agtelse, saa maae Rigdom og lykkelige Omstændigheder ledsage den. Men dette forringer ikke Dydens Værd.

---

*) *Hvor aldeles Romerne havde sat Undseelse tilside ved disse saa kaldte Ambitiones, vise Ciceros Yttringer derom, endog naar han taler om sig selv:* Epist. ad Atticum I. 17. ad Famil. XI. 27. de petitione Cons. V. VIII. Orat. pro Planco. X. *Det Samme er Tilfældet i Engelland, hvor ethvert Parlementsvalg fornyer hine romerske Ambitions-Scener. Mænd, som i Betragtning af deres Fødsel, Rigdom og Talenter regnes blandt de Første i Staten, sollicitere her hos de ringeste Borgere om deres Stemmer. Vi have i vor Tid seet den ved sin Skiønhed udmerkede Hertuginde af Devonshire nedlade sig til, i egen Person at tigge Stemmer for Fox hos Haandverksfolkene og de simpleste Borgere, der havde Valg-Ret for Westminster. v. Archenholz England u. Italien. B. 1. Th. 1. Abschn. 1.*

Digitized by Google

Mindre kostsbar ei er en Jaspis, og ædel, om ogsaa
Hanen paa Moddingen kaster den bort.) Hvo Dyden i Sandhed*
Eier, med den er tilfreds, ubekymret om Hæder af Mængden;
Tomme Luft ei ham kan nære, ei Dunst ham fornöie.
Skiönne Ansigt ei vil trænge til Sminke, og Guldet
Uden Tilsats beholder sin Værd; men hvo der har ingen,
Vil i det mindste ved Kunst fremvise sig, tager sig Maske,
Skuespilleren lig. — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
Hæder og Menneskers Ros er en Dröm da, som nytter til Intet,
Naar ei meere ved Dyd end ved Lykke den vindes. Og lad den
Eene de Værdige end tillægges: den Legemet dog ei
Gavner — men Sjælen? — vel ligesaa lidt! Kun denne forvildes
Derved, ledes til Tant, opblæses; den ængstelig bliver,
Slave af Mange. Da gaaer man omkring for at tigge sig Ære,
Deeler Belönninger ud, og vil kun opjage sig Bifald.
Hvilket bedröveligt Liv! hvor udsat for Byrder og Uroe,
Farer i tusende Tal, Misundelse, Sorger og Plager!
Kun den virkelig Dydige Fred har i Hjertet; han Lykken
Har hos sig selv, og til Gud henstiller han Resten med Tillid.
Hæder nok det for Mennesket er, at fortjene at hædres;
Den, en Uværdig kan faae, er til Byrde, til Latter, som Æren,
Skuespilleren har, naar han optræder som Konge.

---

*) *Her sigtes til Fabelen hos* Phædrus. *III.* 12.

Digitized by Google

De Vanskeligheder, den Dydige har at kæmpe med, lede nu Kalliope til almindeligere Betragtninger over det menneskelige Livs Besværligheder i de forskiellige Aldere.

Kommen af moderligt Livs indskrænkede Leie, den Spæde
Strax udbryder i Graad; han under et Varsel af Taarer
Födes til Verden: det er ham Vink af Naturen, at Livet
Fuldt er af Farer og Nöd. Saa Skipperen sees at begynde
Lange Reise med Suk; han ængstelig tænker paa Modvind,
Skibbrud, Klipper og Rev, paa de mödende Kapere, alt hvad
Frygteligt Havet kan spaae. Knap födt han belægges med Bindsel,
Lemmerne knibes i Svöb, som et Tegn paa den kommende Trældom;
Thi hvo findes vel frie? Snart Herskeres strenge Regiering,
Snart og Lasten og Menneskers Dom os tvinger; den Ene
Villig i Trældommen gaaer for sin Vinding, og tvungen den Anden.
Efter Födselen strax kan Dyrene Lemmer bevæge,
Gaae hvor de ville, men saa ei Mennesket; længe han kraftlös
Er i Tunge og Sind og i Födder; en skrigende Stötte,
Höres han kun ved sin Graad, naar Huset han sætter i Oprör
Dage og Nætter i Rad, og forstyrrer de Sovendes Hvile.
Dog paa stærkere Knæ omsider han stötter sig, lærer
Ret at tale; han nu maae lyde, og höre Befaling,
Taale Trussel og Hug af en Lærer, og Slag af en Fader-
Moder-, vel og af en Söskende-Haand, helst naar han er Stedbarn.
Ynglinge-Alder han naaer, og med voxende Kræfter han Töilen
Ringeagter, er stiv mod Erindring, begynder at rase,
Elske Yppighed, giöre sig vred, ubesindig og uklogt
Foretage sig Alt, hver Galskab og Fare forsöge,

Digitized by Google

Daarlige Lyst han nu kun söger at styre, er selvklog,
Trettekiær, ubekymret om Pligt, ei bunden til Love.
Saadan er Ungdommens Viis for det Meeste; af Furier dreven
Farer den frem, og af Frygt og Beskedenhed sjelden en Yngling
Holdes paa rigtige Stie, som til Livets Uskyldighed förer.
Sindigheds Alder derpaa, den bedre og klogere, fölger,
Mange Sorger sig melde med den, og besværlige Arbeid:
Da man Noget sig vil erhverve; paa tusende Maader
Manden sin yderste Kraft anstrenger; ham Sysler ei mangle:
Snart paa Reiser han er, snart hjemme; han Landmandens Arbeid
Taaler, for Hustru og Börn og Betjente at nære og styre.
Ene dem alle maae han forsörge; hans Gane de lekkre
Retter savner, hans Sövn afbrydes om Natten ved Sorger.
Æren driver og ham til at söge et offentligt Embed:
Medens den Daarlige stræber at naae en forfængelig Hæder,
Misgunst ham forfölger, og Had, Ærgierrigheds Plager.
Alderdommen tilsidst med de graalige Lokker sig sniger
Over ham: hvor den i sit Fölge for Legem og Sjæl dog
Mangen Besværlighed har! Anseelse, Farve og Kræfter
Svinde, Hörelse, Syn faaer Svækkelse, Smagen sig taber,
Ei bevæbnede Mund knap Maden kan holde, og Foden,
Understöttet ved Stav, knap gaae; tit melder sig Sygdom.
Ogsaa Sjælen erfarer sit Tab: udmattet af Livets
Længde bliver den slöv, aftager og mister sin Samling.
Saa har Menneskets Liv og enhver dets Alder sin Byrde.

Hun beskriver fremdeles en Mængde Besværligheder, der ere fælles for alle Aldre: Vinterens Kulde og Storme; Sommerens umaa-

Digitized by Google

delige Heede „naar det Nemeiske Uhyre holder paa den brændende Hyperion*), naar Engene gulnes, og den tørre Jord med aaben Mund raaber om Regn, Planterne døe af Mangel paa Væde, Søer og Moradser udtørres, og Luften gløder af den himmelske Ild;" Vandsnød, Hunger og Dyrtid; de mange indvortes og udvortes Sygdomme, den Mængde Smerter, hvormed det menneskelige Legem fra Hoved til Fod er hjemsøgt, „hvorved Naturen har ligesom indgydet Gift i alle vore Lemmer." Til Sygdomme, som have deres Grund i Sindssvaghed og Raserie, regnes her ikke allene de, man tilskrev Kjerlighedsdrikke og Besværelser, men ogsaa Djevle-Besættelser.**) Endnu, vedbliver Musen, maae den skamløse Evans***) Afsindigheder nævnes, ihvorvel Gierrighed, Forfængelighed, Vellyst, Vrede og Melancholie ikke mindre end Viinen, pleier at forvirre Menneskets Sandser, og udbrede Mørke over Sjælen.

Sandhed om Mængden af Mennesker er, at de gaae i en halvgal
Sindsbevægelsers Ruus og som Ravende Livet igiennem;
Faa ret veed hvad de giör, og bestyre sig selv ved Fornuften.
Daarernes Tal man da vel tör kalde uendeligt: Hvo kan

---

*) *D. e. naar Solen er i Løvens Tegn. Hyperion er i Fabellæren Solens Fader, men bruges ofte af Digterne for Solen selv.*

**) *See Exkurserne.*

***) *Evan, et af Bacchus' Navne, af Evoe, som udskreges ved hans Fester. Horat. Od. II. 19. 5.*

Digitized by Google

Hvid Helleborus, hvo Anticyra være foruden?)*
Grækernes Land ei meer end Syv kan imellem de mange
*Tusende Daarer beregne, som Navn af de Viise fortjene.**)*

Men Daarlighed kan dog ikke undværes. Uden den vilde Menneskeslægten ei kunne bestaae, eller have Noget at gjøre.

---

*) *Anticyra; ikke, som man jevnlig finder i Commentærer til Klassikerne, en Øe i Propontis, heller ikke Staden af dette Navn paa Bjerget Oeta i* Thessalien, *men en Bye i Phocis, i hvis Bjergegn voxte* Helleborus, *Nyseurt, som brugtes til at brække og purgere efter, og ansaaes især tjenlig mod Melancholie og Afsindighed.* Pausanias, Ἑλλάδος περιηγ. Φωκικα. *XXXVI. 21.* Plinius. *N. H. XXV. 21. Der var sort og hvid Helleborus, men den* hvide *søgtes meest.* Λευκος δ' εμετα καθαιρειν πεφυκε, *siger* Pausanias *anf. St. Exempler paa Steder hos Satirikerne, hvor Daarerne, ligesom her, henvises til Anticyra, ere* Horat. *Sat. II. 3. 82.* Juvenal. *XIII. 97.* Persius *IV. 16.*

**) Lactantius *har samme Tanke: „O en ulykkelig Tid, da der i heele Verden ikke fandtes Fleere end Syv, som kunde kaldes Mennesker! Thi Ingen fortjener at kaldes Menneske, uden den Viise. Alle Andre have da været Daarer; og ikke engang de Syv vare Viise med Rette, da Daarers Dom ei kan gjøre Nogen til Viis." Lactants kunde endnu have tilføiet, at de ikke engang vare Syv; thi den af Havet opdragne gyldne Trefod, som efter Sagnet forskaffede dem Navn af Viise, da de i Striden derom tilkjendte Apollo i Delphi den, skal have været betegnet med det græske Bogstav* Ε *for at tilkjendegive, at de kun vare Fem, nemlig Thales, Solon, Chilo, Pittacus og Bias. Deres Levnet og Prøver af deres Viisdom findes hos Diog.* Laert. *I. 22 — 97. og* Plutark: Ἑπτα σοφων συμποσιον. *Med* Bayles *og* Gottschedens *Domme om dem,* Hist. u. krit. Wörterbuch, *Art. Periander, der sigte til at udelukke Denne og Kleobulus af de 7 Viises Tal, sammenligne man* Bruckers Hist. crit. philos. *T. II. P. II. L. 1. C. 2. §§. VIII. IX.*

Under dens Veiledning føres Krigene, forarbeides de mange Vaaben, som bruges i Krigene. Den er Opfinder af vore Forlystelser, Baller, bacchantiske Dandse *), af de mange lekkre Retter, Morskabs-Indretningerne og Pynten. Og skulde den uhyre Mængde Bøger, denne stedse flydende Strøm af Bagateller, ikke ogsaa komme derfra? Kalliope opregner fremdeles de mange pludselige Dødsmaader, der ved Vaade og Tilfælde kan møde Menneskene, de mange Ulykker af samme Art, som de selv paaføre hinanden. Der er ingen Roe i Livet uden den, Søvnen giver. Denne befrier de Ulykkelige fra deres Bekymringer, og omfavner dem med sine kjerlige Arme. Dog, ogsaa denne Hvile vil Naturen ikke unde dem; den giver Myggene og Sengetegerne Befaling, at forstyrre Søvnens Fred.

Döden det Bedste da er; den Fortrin har for sit Billed.
Hvo med lykkelig Fart Livssundet er seilet igjennem,
Anker har kastet i sikkrere Havn, han rolig ei ændser
Vinde og heftige Storm; omvunden med Krandse han hilser
Glad, Leukothea! dig, og er gavmild mod Melicerta,
*Athamas Sön***); *nu tryg, anstiller han Leege ved Stranden.*

---

*) Tyssique, chorique. Thyasus, *Dandsen ved Offringerne til Bacchus; udmerket ligesom vore Valtsedandse ved rasende Heftighed.*

**) *Leukothea, Inos græske Navn, efterat hun, for at undgaae sin Mands Athamas' Raserie, havde styrtet sig med sin Søn Melicerta i Havet, og begge vare forvandlede til Havguddomme. Ovid. Metam. IV. 415. f. Da hendes latinske Navn er Matuta,* saa *kan* adorare Leucotheam *her betyde: at hilse Morgenrøden, og vise hen til et andet Livs herlige Morgen.*

Digitized by Google

Nu tilstaaer hun vel, at Mange have meent, at Sjælene blive ved efter Døden, og gaae med i Plutos Rige og det mørke Tartarus; at de der have forestillet sig forskiellige Boliger for Børn og de Ældre, tænkt sig brændende Floder, giftige Uhyrer og rasende Furier, der plage de Onde, og derimod yndige, eviggrønne Lunde, som de gode Menneskers Opholdsteder; at Andre have troet, at de afdøde Retskafne blive optagne i Himmelen, men at de, der ubekymrede om Gud blot paa Dyrets Viis have tragtet efter det Jordiske, dømmes til at gaae i Dyrs Legemer, og der, som i et andet Fængsel, lide Straf for deres Laster saalænge, indtil de, rensede fra al Udyd, kunne optages i de himmelske Egne*). Til nærmere Underviisning herom anbefaler Kalliope Digteren sin Søster, og siger, at hun er den, som betegnes med det græske Navn Sophia**); at dette Slags Undersøgelser vedkommer hende, som den, der idelig grandsker over Sandheden og Tingenes skjulte Aarsager. Hun selv tilføier den Forsikkring, at Døden, i det mindste for de Gode og Retskafne, ei er at frygte, og formaner ham til et dydigt Levnet. „Beflit dig paa reene Sæder, og hold Uret langt borte fra dit Hjerte, da vil Døden blive dig let. Du vil uforfærdet give Naturen tilbage, hvad den betroede dig, og gaae veltilfreds herfra. Tænk ofte paa din sidste Time, og spørg dig

---

*) *Den første af disse Meninger om Sjælenes Tilstand efter Døden var den græske og romerske Oldtids almindelige Troe; den anden var antaget af Ægypterne, blandt græske Philosopher af Pythagoras og Plato, blandt de Christne af Gnostiker og Manichæer, og er endnu Bramanernes Lære.*

**) Σοφια, *Viisdom.*

Digitized by Google

selv: Hvad kan Døden skade mig? hvad kan den berøve mig? Min Rigdom? Men jeg behøver da ikke Rigdom; jeg behøver da Jntet paa Jorden. Kan jeg altsaa ikke ansee mig for den Allerrigeste? thi ikke den, der har Meget, men den, der kan nøies med Lidet, er den Rigeste. I Dødens Time vil jeg ringeagte mit Guld og Sølv, mine Ædelsteene, mine Paladser og Landgodser og de prægtige Klæder, som Noget, der ikke passer sig for mig. Heller ikke vil det smerte mig, at jeg skal forlade mine Forlystelser. De ere ikke meere for mig. Det smerter jo ikke Dyret, at det ei faaer de fiine Viine og de kostbare Retter. Hvad man ikke ønsker sig, kan man ogsaa undvære uden Savn. — Men jeg skal forlade de kjære Børn, de elskede Venner! Dog, var det ikke værre, om de døde fra mig, og jeg skulde blive tilbage i bestandig Sorg? Saa fortæller man, at Nestor, efter hans Antilochus Død, og Evander, efterat Rutuleren havde dræbt hans Søn, som hjalp den Phrygiske Hær, have henbragt deres besværlige Liv i uophørlig Græmmelse. *) Jeg gaaer kun i Forveien. Inden en kort Tid skal

---

*) *Nestor, Kongen i Pylos, var høit agtet blandt Grækerne formedelst hans Magt, Alder og Klogskab. Han havde bragt det største Antal Skibe, næst Agamemnon, til Grækernes fælles Flaade for Troja. Man raadførte sig med ham i alle vigtige Begivenheder, thi han havde regjeret à 3 Menneskealdere. Homer.* Ἰλιαδ. *II.* 370. *Men hans lange Liv var sorgfuldt. Hans Søn Antilochus var dræbt af den Æthiopiske Konge Memnon for Troja, da han vilde beskytte sin Fader i et fiendtligt Udfald. Den unge Mand havde stor Færdighed i at løbe og fegte, og havde nedlagt tappre Hærførere.* Ἰλ. *IV.* 457. *V.* 579. *XV.* 575. *etc. Dette kunde den gamle Fader ikke glemme. Homer lader ham beklage hans Død med øm Veemodighed.* Ὀδυσ. *III.* 111. *En udførlig Beskrivelse over Oldingens haarde*

de, om Gud vil, følge mine Spor, og see mig igjen, om der ellers er et Liv efter Døden, og vi troe, hvad Christus og mange Viise have lært os. *) Hvorledes det end gaaer mig, skal dog Døden ikke forekomme mig haard fordi den berøver mig, hvad i Livet er kjært. Dette er kun overladt mig som et Laan. Ikke til Eie, men til Brug, har Naturen veldædig forundt de Forgængelige Tingene i Verden. Jeg skal ved Døden ikke forlade Noget, der er Mit, men kun det Fremmede. Skulde jeg da græmme mig over, at Naturen fordrer Sit tilbage? Nøgen er jeg kommet til Verden, og nøgen skal jeg gaae ud derfra igjen**). Verden er et Herberg, hvori en Mængde forskjellige Skabninger opholde sig i en vis Tid, og tage Deel i et Maaltid; Verten der giver dem rigelig og for intet. „Tager, siger han, benytter Eder deraf! Jeg overlader Eder alle disse Retter saa længe, jeg finder for godt at beholde Eder hen, saa længe, indtil jeg siger: Nok! staaer nu op fra Bordet! Gjører Eder da tilgode; men naar Tiden er ude, og jeg byder Eder at gaae, saa gaaer ogsaa villige, giver Plads for en anden Flok, og lader nye Gjæster nyde det samme Gode."

Skjebne, der overlever sine Børn, og Nestors Sørg findes hos Juvenal. X. 246. — Evander, en Fyrste i Italien, hjalp Æneas i Krigen, hvori Denne maatte tilkæmpe sig Prindsessen Lavinia og Latiens Rige; men tabte derved sin Søn Pallas i Slaget mod Turnus, Rutulernes Konge. Den gamle Konges Sorg over Sønnens Død skildres rørende hos Virgil. Æn. XI. 139. — Phrygiske o: Trojanske Hær. See Anmerkn. S. 111.

*) *Forfatteren vil ved disse og foregaaende tvivlsamme Yttringer af Kalliope ligesom forberede Læren om et andet Liv, hvilken i det Følgende af Digtet fremsættes tydeligere, og understøttes med Grunde.*

**) *Jobs I. 21.*

Digitized by Google

Det maatte jo være et utaknemmeligt og deltænkende, ja afsindigt Menneske, som havde hørt dette og kunde være uvillig til at forlade et fremmed Huus, eller endog blive siddende der mod Eierens Ønske. „Gaae, du Vanartige!“ vilde Denne da sige, i det han kastede ham paa Døren; og han, som ikke gik af sig selv, vilde nu gaae forvirret under Graad og Klage.

For endnu at vise, hvor lidet denne Jord fortjener at ønskes til bestandigt Opholdsted, nævnes dens Laster. Blandt andre Afskyeligheder, som tillægges Klerisiet, hedder det: Paverne plyndre Nationerne, og kappes om at rane fra Borgerne, kun at det skeer under et anstændigt Skin. Allevegne hersker Løsagtighed. Børn af begge Kjøn forføres; Mødrene fornærmes paa det Ömmeste. Munkene, hvis Stand fordrer Kydskhed, begaae aabenbar og hemmelig Utugt og unaturlige Laster. I enhver Bye har Løsagtigheden sine Fristeder.*)

Blandt Jordens Ulykker regnes endnu al den latterlige Overtroe, her er herskende, hvis Aag Menneskene nødes til at underkaste sig, da den undertiden understøttes af Fyrster, som, fremmede for Oplysning og Videnskab, endog hade al Lærdom, og hendrive Livet som Børn med Spil, Hunde og Heste. Heraf komme disse Vildfarelser, der ere saa smittende, disse utallige Daarligheder og Forbrydelser. Dersom du, vedbliver Kalliope, alvorlig betænker dette, saa vil du ikke frygte for at forlade en saadan Verden. Du vil da snarere fristes til at

*) *Nøiere bør dette med Juvenalsk Frihed udførte Sted ikke oversættes. See iøvrigt Exkursen til dette Sted og hvad ovenfor S. 67, 89 — 91 er anført.*

Digitized by Google

troe, at Calanus*) og Andre have handlet ret, naar de med egen Haand indhentede den dvælende Død, og ikke længere vilde pleie et dødeligt Legem, som kun opholdes til Kummer. Det skulde ogsaa være mit Raad, dersom ikke Platos Forskrifter, og Gud og Religionen forbød det **). — Hun pryder derpaa Forfatterens Hoved med Laurbærkrandsen, og begiver sig op i det Høie.

---

*) *Calanus var en indisk Philosoph, som fulgte Alexander den Store paa hans Feldttog fra Indien til Persien. Han havde levet 73 Aar uden at vide af Sygdom, men i Persien blev han syg, og bad nu Kongen, at lade ham ende sit Liv paa Baalet. Alexander søgte forgæves at bringe ham paa andre Tanker, og lod da et Baal af vellugtende Træe og kostbare Specerier oprette, hvorpaa Sværmeren uden Tegn til Smerte lod sig opbrænde. See Exkursen.*

**) *Plato selv bifaldt ikke Selvmord; hans Tilhængere forbødede det. „Vi Mennesker ere, sagde de, satte af Gud paa en Post her i Verden, hvilken vi ikke, uafløste af ham, maae forlade.“ Dette er med andre Ord, hvad Fichte i sit System der Sittenlehre saa rigtig har deduceret: Vi bør i vore jordiske Forhold ville det Gode og stræbe at virke det for os selv og Andre; hvad vi udrette derved, og om vi udrette Noget, beroer ikke paa os selv, kan ikke af os forudsees: men at ville og stræbe, beroer paa os, og er vor ubetingede Pligt; det er den Post, hvorpaa Gud har sat os; ved Selvmord forlade vi den uafløste, holde op at ville og stræbe for det Gode, gjøre os det selv umuligt at opfylde Pligt, og følgelig overtræde den. Philosophien kan ikke sige noget meere Stringent mod Selvmord end dette; og dette Samme synes Christus at have villet betegne ved Lignelsen om de betroede Penge. Matth. XXV. 14 f.*

Digitized by Google

VII.

VÆGTEN.

****

Hæv dig, Muse! i Veiret dig sving paa den lettere Vinge;
Bliv i det Lave ei meer, og forsmaae ubetydelig Syssel;
Större Ynde det Höiere har, meer Ære det bringer.
Skue til Guddommen op, far gjennem de samtlige Himle,
Der, hvor evige Vaar, hvor evige Fred er, og altid
Titan viser sig klar, hvor Mörket ei Dagen, den blide,
Tör fornærme, og hvor ei Vinde med Skyer fra Sönden,
Rasende Vinde fra Nord, men Zephyrens mildere Luftning
Blæser, og frodige Græs paa Ambrosiamarker bestryger;
Der din Vandring begynd, og befar de förskjellige Punkter.
Ligesom den, der Meget vil see langt borte, sig vælger
Höiere Standpunkt, du bör stige til övere Stjerner,

Digitized by Google

Lige til Tronen for Guddommen selv: her, sat paa et Bjergslot,
Verden i klareste Lys du skuer, som ligger dernede.

Dette er Begyndelsen til denne Sang, hvori Digtets Tone dog for det Meeste er lav og demonstrerende.

Gud den Første, Umaalelige, over Alting Ophøiede, den evige Kilde, hvoraf Alt udflyder, er Een. Fleere første Principer maatte enten være hinanden aldeles lige, og da vare de Eet, eller de maatte være forskjellige, og da vare nogle af dem større og ypperligere end andre, og altsaa Principer til disse. Om de endog alle havde lige Kraft til at sætte det Heele i Bevægelse, havde de dog ikke lige Villie; Ueenighed imellem dem maatte standse Bevægelsen. Det vilde gaae Verden som Skibet, der drives af flere hinanden modsatte Vinde: det gaaer hist og her, og i Uvished om, hvilken af disse Vinde det skal lyde, kommer det ikke af Stedet. Have derimod alle Principer samme Villie, saa er eet nok. Thi er det Ene ikke nok, men det behøver Andre til Hjelp, og de kun i Foreening kan sætte det Heele i Bevægelse, saa maae hvert for sig være ufuldkomment, og de kan da ikke være første Principer. Det Fuldkomne maae nødvendig gaae foran det Ufuldkomne, det Enkelte foran det Sammensatte, det Reene for det Blandede og Eet for Fleere. Aarsagen maae være til før dens Virkning, Mesteren før hans Verk. Den Fuldkomne mangler Intet; han besidder al Styrke og Kraft; han virker, sætter i Bevægelse, hersker; med Rette kan man da ansee ham for Aarsag og Verkmester. Det Ufuldkomne er derimod svagt, har Mangler, maae derfor lade sig sætte i Bevægelse, maae lyde og kan ikke herske; det maae da ansees for Virkning, og være ringere end den Fuldkomne. Var det første Princip, hvoraf Alt frembringes,

Digitized by Google

ufuldkomment, kunde det Intet udrette til Fuldkommenhed. Der kan da ikke være fleere første Principer end eet, fordi det Fuldkomne ikke kan være meere end Eet. *).

Ved Gud tænke vi os et reent og enkelt Væsen; thi det Enkelte maae være til før det Sammensatte. Han lever, ved hvem Alt har Livet. Han er alvidende og alviis, det beviser hans Skabnings Mangfoldighed, Skjønhed og Orden, og algod, da alt Godt kommer fra ham. Han har hos sig selv Alt, men Skabningerne faae af ham hvad de have. Bekkene hentørres, naar Kilden negter dem sit Vand, den selv ophører derfor ikke; den har Vandet hos sig, uafhængigt af Bekkene. Saa er Gud til ved sig selv, og ophører ikke, om ogsaa alle Skabningen undergik. Han er det Heele; de øvrige Ting ere kun Deele. Dog er han ikke saadant et Heelt, som bestaaer af Deele, da han fremfor noget Andet er et enkelt Væsen; men han kaldes det Heele med Hensyn til hans Kraft, da han har skabt denne heele Verden. Han er det Heele, saaledes som Frøet er det heele Træe, fordi dette frembringes ved de Kræfter, Frøet indeholder. **) Vi forbigaae Forfatterens Beviis for Guds Ulegemlig-

---

*) *See Exkurserne.*

**) *Havde Forfatteren skrevet i det 17de, i Stedet for i det 16de Aarhundred, maatte Nøiagtigheden i disse Bestemmelser lede til den Formodning, at han havde villet forvare sig mod Beskyldningen for Spinozismer. Han kan have tænkt paa Xenophanes af Kolophon, Parmenides og andre Philosopher af den ældre Eleatiske Skole, der, ligesaavelsom Spinoza, kun antoge en eeneste Substants. I hans Tid havde just hans Landsmand Bernardin Telesius bragt denne Skoles Sætninger i Omløb i Italien.*

hed *); og anføre kun Aarsagen, hvorfor han siger, at denne negtes af Mange: Nedsjunkne i det grove Legeme, overklædte med grov Sandselighed, kjende de ikke til Andet end Legeme. Saa skuffes den, som seer igjennem det farvede Glas, i det han troer, at Alt har samme Farve som Glasset.

Sindrigt er Beviset for Tilværelsen af andre Væsener, der have intet, eller dog et meget fiint og usynligt Legem, og ere ædlere end Menneskene: Jo Meere det tunge og grove Legeme indeholder af Jordpartikler, jo ringere er det i Sammenligning med det fiine og lette. Vi see dette paa Metallerne: naar disse smeltes, agtes deres tungere Jorddeele for de ringeste, for ureene Sinner; de lettere og reenere Deele udmerke sig derimod ved Glands, Lyd og Form. **) Ogsaa det letteste og reeneste Brød af Hvedemeel er det bedste; det bruges ved Herskabets Bord; det grovere faae Tjenestefolkene; det endnu grovere og slettere underholder Hundene, som vogte Qvæget paa Marken. Saaledes forholder det sig med Vandet, Viinen, Olien og andre flydende Ting: jo finere, klarere og lettere de ere, jo ædlere ere de.

---

*) *Ogsaa her synes Palingenius at disputere med de Eleatiske Materialister, hvis Lære ved Telesius var bleven udbredt, og blandt Italiens Lærde, f. Ex. Thomas Campanella, fandt ivrige Tilhængere.*

**) *De Ureenligheder, som findes i Metallerne, ere i Almindelighed lettere end Metallerne selv. Aarsagen, hvorfor Forfatteren har anseet dem for tungere, er formodentlig, at de, naar Metallet smeltes, ofte sætte sig paa Bunden af Digelen, fordi de selv ikke smelte.*

Digitized by Google

Saaledes og med Maden: den grovere Deel deraf bliver til Ureenlighed, men det Øvrige, der er uden jordisk Vægt, bliver til Kjød, til Blod og gavnlig Næring. Hvoraf kommer det, at de ringere Steene ere grove, tunge og mørke, men Ædelsteenene og de kostbare Marmorarter lyse? Naar disse have færre Jordpartikler saa faae hine derimod Vægt af den grovere Materie og tættere Jord, der betager dem Lys, Skjønhed og Værd. Jord er overalt det Ringeste af Elementerne, og ligesom Bundfaldet af de øvrige.

Derfor Jorden sin Plads fik af Skaberen nederst, at fjernet
Stedse fra reenere Æther den var; og den, dannet til Klode,
Mindre og tættere blev, at for Himmelbeboerne Intet
Var til Hinder, saa tit de Verdeners Indre betragted'.
Saa det Heele af Gud til det herligste Amphitheater
Dannedes; han det i Kreds end pryded' med glimrende Stjerners
Ædelsteene; Ureenhed deri og Materiens Affald
Han lod Vindene skille derfra. En Befaling af Herren
Disse flux adlöd'. Nu Vinde fra Öster og Vester,
Sönder og Nord gaae ud; vidtlöftige Mark de bestryge;
Hæve Affaldet op, omhvirvle og trænge det sammen
Under modsatte Blæst. Oprindelsen det er til Jorden:
*Dreven fra Ætheren bort, forringet, til Bunden den nedsank.**)

---

*) *Digteren følger den Aristotelisk-Scholastiske Forestilling, hvorefter Jorden var det Nederste og Inderste, ovenfor den Vandet, ovenfor Vandet Luften, og over Luften igjen Ilden, af hvilke fire Elementer (Forf. nævner dem i det Følgende) Alt i Naturen maatte forklares.*

Digitized by Google

Jorden har heller ikke den Styrke, som de øvrige Elementer. Naar den revner af Heeden eller adskilles af Spaden, kan den ikke gaae sammen igjen. Det kan Vandet, Luften og Ilden; adskilte, drage de sig atter sammen, og der bliver af Saaret ikke engang Ar tilbage. De ere nemlig fuldkomnere, og kan bevæge sig ved egen Kraft. Jorden derimod er ubevægelig, og den meddeeler andre Legemer samme Egenskab, da de blive saa meget tungere, jo fleere Jordpartikler de indeholde. Men jo lettere en Ting er, jo meere nærmer den sig Livet, da Livskraften virker Bevægelse, men det Døde aldeles mangler denne. Nu maae det Levende ansees ædlere end det Livløse; det Lette og Bevægelige maae da og ansees ædlere, end det Tunge og Ubevægelige. — „Men man kan ikke see eller berøre hine ædlere Væsener?" Man kan jo heller ikke see eller berøre Luften, og dog er den til, og er et virkeligt Legeme. Man kan ikke see Vindene, og hvo nægter dog, at de ere til,

Disse Vinde, som Laasen af Jern for Æoliske Fængsel
Bryde), og Bjergenes Top kan bevæge, den stærkeste Avnbög*
Rykke op med sin Rod, opröre fra Dybene Havet,
Skyerne samle i Hob, og de samlede splitte, som rædsom
*Torden at vække formaae, og med Lynildspilen at skyde**).*

---

*) *Æolus, Gud for Vindene, havde disse indsluttede i en uhyre Huule, under stærke Laase.* Luctantes ventos vinclis et carcere frenat *siger Virgil. Æn. I. 57. Homer betegner dette Herredømme, hvorunder Vindene stode, ved en unedbrydelig Kobber-Muur, som trindt omgav Øen Æolien, hvor Æolus boede.* Od. X. 3.

**) *Plutark περι των αρεσκ. τ. Φιλοσοφοις. III. 3. tillægger Anaximander den Mening, at Torden og Lynild kommer af Vinden, som, ind-*

Daarligt er det, at overlade sin Dom ganske til Sandserne. Synet kan bedrage, og vise det Eene for det Andet. Lader man en lige Stok gaae ned i klart Vand, vil man deri see den krum. Seiler man nærved Landet, vil man troe, at dette bevæges, og at Baaden ligger stille. I Alderdom, i Sygdom og under andre Omstændigheder kan Sandserne feile; de ere ogsaa forskjellige efter Legemets og de Deeles Beskaffenhed, hvorved de virke, efter Luftens Tilstand o. s. v.

Meer paalidelig er vor Fornuft: den lærer at finde
Sandheden, naar den i Tant og de daarligste Drömme sig skjuler.
Denne med heele sin Sjæl hengiver sig, denne kun elsker,
Fölger Hver, som er viis, som, begavet med Tanke og Aandskraft,
Sands for det Höiere har. Men slöve, utænksomme Skare
Seer ei, kjender ei den: heraf Vildfarelsers Mængde,
Falsk Indbildnings Bedrag og en blind, uforbederlig Fordom.
Kloge kun af Fornuft, men af Fordomme Almuen styres.
Lad os med muligste Kraft da stræbe for, Veien at finde,
Den, Fornuften os viser at gaae, og dens Vandring begynde!
Denne Fornuft, hvorved vi Mennesker skilles fra Qvæget,

---

sluttet i en tyk Skye, udbryder med Magt. *Seneca.* Natural. Qvæst. *II.* 18. *forklarer Anaximanders Mening nøiere. Vor Forfatter har maaskee været af samme Tanker; thi videre, end de Philosopher, Plutark anf. St. nævner, synes man indtil Palingenii Tid ikke at være kommet i denne Deel af Naturkundskaberne.*

Digitized by Google

Solen ligner, som jevn og med Sikkerhed skrider sin Bane;
Fordom Maanen er lig, som i Gang er forborgen og uvis.

Men Fornuften siger os, at der maae være levende Væsener, bedre og ædlere end vi, og af saa fiin en Natur, at de ikke kan fornemmes med vore Sandser, da den store Skabers Verk uden disse vilde være ufuldkomment. I den mørke og eensidige Beskrivelse over den menneskelige Elendighed, som skal understøtte Beviset, forekomme dog Steder, der fortjene at anføres:

Hvo har Evne og Roe til at finde ved Grandskning den skjulte
Sandhed? Vi drages derfra ved forskjellige Sysler og Sorger.
Meget spildes af Livet ved Sövn; i det Övrige bringes
Stedse Forvirring af Möie, Fortræd og den trykkende Armod,
Eller af Sygdommes Tvang, af uvirksomme, rasende Vellyst.
Derfor Daarer vi er, og os fattes den Viisdom, som eene
Vindes ved varige Flid og ved sindige Stemming i Sjælen. —
Tankelös sig herom ei Mængden bekymrer; den under
Livets Besværlighed selv og dens grusomme Vægt ubesindig
Spöger, synger og leer, og forglemmer det Heele, saa ofte
Kun lidt Södme kan fölge derpaa; det er Lethe for Sjælen.
Saa Naturen os selv indrettede, klog og forsynlig.

— — — — — — — — — — — —

Dobbelte Lægedom gav os Naturen forsigtig, at under
Livets Byrde vi ei vansmægtede: Daarskab og Haabet.

Ogsaa det store Himmelrum maae have sine Beboere. De gamle Traditioner kan være sande, at der i Oceanen findes lyksalige Øer, Steder, hvor Overflødighed af Livets Gode hersker, og hvor ingen

Digitized by Google

Smerte eller Ulykke forstyrrer de Levendes Fryd *); men ved Oceanen maae man have tænkt sig Himmelrummet, da det har Farve og Bevægelse tilfælles med den; og enhver Stjerne kan man forestille sig som en Øe, ligesom Latinerne kalde Huuse Øer, naar de staae adskilte fra andre **). Forstaaer man Traditionen anderledes, feiler man; thi i vor Ocean er ingen lyksalige Øer: Fyrsterne vilde ellers, om det var muligt at faae Adgang til dem, ikke lade dem uforstyrrede af deres Vaaben, men inddrage dem under deres Herredømme. Den Uendelige maae vel antages at kunne og ville frembringe Væsener, der ere ædlere end vi, og hensætte dem i behageligere Boliger, end vi have, da hans Ære og Skabningens Fuldkommenhed derved befordres.

Om disse Væsener meener Forfatteren, at de have Legemer, da de ellers ikke kunde opfylde Rummet; at de vel leve længe og lykkelig, men dog omsider maae døe, fordi Luften og Ilden, hvori de opholde sig, kan forderves, og at de af Skikkelse ere anseeligere og ædlere end vi. Men om de Himmelbeboere, som opholde sig i Stjernerne og den reene Æther, antager han, at de, skjøndt forsynede med Legemer, ikke døe, fordi Himmelen og Stjernerne ikke svækkes af Alder, og at de i Skjønhed, Styrke og Lethed overgaae Alt, hvad der opholder sig under Ætheren og maales ved Tid.

Sandser de har og Fornuft; afvexlende bruge de begge;
Höie Glæder de nyde, hvorom sig ei Menneesketanke

---

*) *See Anmerkn. S. 94.*

**) *Saaledes siger Tacitus om Ildebranden under Nero*: Domuum et insularum et templorum, quæ amissa sunt, numerum inire haud promtum fuerit, *Annal.* XV. 41. *See sammest.* 43. *og Sveton, Nero.* 38.

Danner Begreb, og som ei af en dödelig Tunge fortælles.
Sande Verden er der, og de sandere Væsener, sande
Rigdomme, Sæder og Fryd, men her er kun Tingenes Skygge;
Svage Billed af Vox, som i Hast hensmelter ved Heeden.
Hin afbildes ved vor, som den rette ved malede Verden.

Nogle troe, at der udenfor Himmelen selv og over alle Legemer er en anden ulegemlig og bedre Verden, som ikke fornemmes ved Sandser, men kun beskues med Sjælens Øie. Digteren anseer dette rimeligt, da Aand er noget Ypperligere end Sandselighed, og hin saa meget meere maae have sin Verden, naar denne har sin.

Dog, hvo veed og forstaaer vel Guddommens Hemmeligheder?
Hvo var i Himlen og kom, for os Sligt at fortælle, tilbage?
Menneskens Slægt ei saa vidt kan gaae; vi svimle i Höiden;
Uglen taaler ei, Solen at see. Hver dömmer og slutter,
Stolende paa sin Forstand; meest Digteren vover med Tillid:
Ham det forundes, saavidt ham lyster, at svæve, thi Jacchus
Rasende driver ham frem), han er af Apollo begeistret.*
Dog den Rasende kan vel endog hvad Sandhed er sige;
*Saa blev Sandheden hört af Sibylla, den Rasende, fordum.**)*

---

*) *Jacchus, Bacchus' Navn hos Athenienserne. At Digterbegeistringen ligesaa vel tilskrives Bacchus som Apollo, vise Steder, som Horat. Od. II. 19. 5. III. 22. 1.*

**) *See Exkursen.*

Digitized by Google

Det er ham nok, siger han, at have viist, efter sit Løfte, at der ere ædlere levende og fornuftige Væsener til, som ikke kan sees. Nogle af de ypperste Viise, vedbliver han, have meent, at vor Sjæl er af denne Art, og at den, afklædt sit Legem, ikke døer, men varer evig ved. Saa meente Plato og Samieren og den herlige Plotinus; saa sang ikke faa af Digterne. *)

Af de indledende, mindre vigtige Betragtninger udtegne vi blot nogle Steder:

Legemet og Lemmerne ere af sig selv ubevægelige og uden Virksomhed. Er Varmen, er det varme Blod Aarsag i deres Virksomhed? De ere dog uden Bevægelse, endskjøndt de have varmt Blod, naar vi ikke ville bevæge dem. Er da Villien Aarsag til Bevægelsen? Ofte ville vi dog, men kunne ikke bevæge os. At Ville er da Intet uden at Kunne. Begge Deele virke Bevægelsen: det Ene hersker, det Andet adlyder. Men hvorfor vil man bevæge sig og forandre Stilling? Fordi man seer eller forestiller sig et Gode, og Villien hendrages deraf ligesom Ilden af sin Næring, Jernet af den Idæiske Steen **), og Smaagran af Heliadernes Taarer ***). Den al-

---

*) *See Exkursen til dette Sted.*

**) *Ved* Lapis Idæus *maae Forfatteren have tænkt sig en Steen, der har Magnetens Egenskaber.* *Plinius*, Nat. Hist. XXXVII. 61. ed. Harduini, *og Isidorus Hispalensis* Orig. XVI. 14. 20. ed. Vulcanii *nævne den Begge i deres Fortegnelser over Steenene, men tale ikke om dens tiltrækkende Kraft.*

***) *Rav. Heliaderne, Solens og Klymenes Døttre, havde imod deres Faders Befaling spændt Hestene for Solens Vogn, da deres Broder Phaeton*

Digitized by Google

mægtige Skaber har indrettet Verden saaledes, at Meget deri let foreenes, og at Meget er stridende mod hinanden, hvorfor Nogle ikke uden Grund have antaget, at Krig og Fred er Oprindelsen til Alt.

Hvoraf kommer Træthed efter Arbeide? denne Smerte i Beenene og Stivhed i Armene? Jeg meener, at Blodet, som ved den altfor stærke Bevægelse er kommet i Kog, efterhaanden er bortdampet og hensvundet. Saaledes svækkes den Syges Legeme i Feberen.

Foruden Blodet er der et vist fiint og let Væsen, som frembringes af Heeden og det opløste Blod. Saa pleier Vandet, opløst af Solens Straaler, at danne en let og bevægelig Luftning. Dette flydende Væsen holder sig i Legemets indre Deele og Hulinger, og er ved Haanden til Sjælens Tjeneste.

Hvorledes kan man i Søvne foretage sig Bevægelser, som: staae op, klæde sig paa, sadle sin Hest, skrive, spille paa Cithar? Man maae vide, at Billederne af de Ting, vi have iagttaget ved Synet eller andre Sandser, forblive hos os. Der-

---

vovede at kjøre den. I fire Maaneder maatte de begræde hans Død og deres Uforsigtighed, og bleve derpaa af Jupiter forvandlede til Træer. I det Barken omgav dem fløde endnu deres Taarer, og fra de udskudte Greene dryppede Rav, som, hærdet ved Solen, opfangedes af den klare Flod, og sendtes Latiums Døttre til Prydelse. Metamorph. II. 364.

ved forekommer det os, at vi see den Fraværende, som om han stod for os, og at vi høre Ord, som for længe siden ere talte. Disse i Hjernens Indre bevarede Billeder bringes i Forvirring hos den Sovende ved Dunster fra Maven: de skuffe hans Sjæl i den Grad, at den, naar Billedet gjør stærkt Indtryk, sætter Legemet i Bevægelse*).

Naar Snogens eller Fiirbenets Hale endnu efter Adskillelsen fra Kroppen vedbliver at bevæge sig, saa synes Aarsagen at være, at en Deel af Livskraften, som indsluttedes i Halen, søger ved denne Bevægelse at gjøre sig frie.**) Men Smerte i disse hovedløse Deele kan saa meget mindre være at formode, som Følelse af Smerte for en stor Deel beroer paa Tanke og Skjønsomhed.

Hvorledes gaaer det til med Legemets Vext og dennes Standsning paa en vis Punkt? Der er en ætherisk Ild udbredt i Brystet og Lemmerne, hvorved Legemet oplives. Den faaer Næring af et medfødt Fluidum, ligesom Luen i Lampen næres af Olien. Denne koger Maden i Maven; af den udspredes de fiine Deele, hvoraf frembringes Marv, Been, Kjød, Nerver og Blod, og hvorved det heele Legem efterhaanden voxer, ligesom Planterne voxe ved Regnens og Solens Hjelp.

---

*) *Hvor Lidet man veed herom, men ogsaa uden Tvivl det Fornuftigste, herom kan siges, see* Tiedemanns Untersuchungen über den Menschen. *Th. 3. Hauptst. 5.*

**) *Forfatteren blander her* Irritabilitet *med* Sensibilitet. *Hin kan vedvare i Legemet, naar denne allerede længe er ophørt.*

Digitized by Google

Er denne Ild tilstæde i Mængde og Styrke, og er der tillige saa meget Fluidum, som Varmen fordrer, bliver Vexten stor.*) Omsider ophører Vexten, naar Varmen ikke meere tiltager. Naar denne endelig aftager, pleier Legemet ogsaa at aftage. Vi see dette paa Oldingerne: de blive mindre, gaae krumme, og „skue huuløiede ned paa Jorden, deres Moder." Ilden, den naturlige Varme, og dette Fluidum, uden hvilket Livet ikke kan bestaae, mangler dem. Det gaaer dem som Lampen, der udslukkes naar den mangler sin Næring.

Sindsbevægelserne have deres Grund i Sjælen og i udvortes givne Anledninger. De yttre sig ved Hjelp af Lemmerne, ved Blodet og Vædskerne, da Sjæl og Legeme ere saa nøie foreenede, at de have Bevægelser og Lidelser tilfælles, og sympathetisk virke paa hinanden.

Blandt Sandserne ansees Synet for den ypperste:

Sjælens sikkerste Bud er Synet; det henter og viser
Denne, hvad skabende Kraft og Forstand i Naturen har dannet:
Tusende Arter af Frugt, og af Dyr, og af Blomster og Planter,
Tusende Arter af Steen og Metaller; det viser, hvad Proteus
*Vogter af skælklædt Slægt og Uhyrer, som svömme i Havet.***)*

---

*) *Man sammenligne de nyere Anthropologer, f. Ex. Ith's Versuch einer Anthropologie Th. 1. S. 239. 443. 2te Ausg.*

**) *Proteus, efter de nyere Digtere en Søn af Oceanus og Thetis. Ovid nævner den omskiftelige Proteus blandt Havguderne. Met. II. 8.*

Hvad endnu er meer: det Guddommens himmelske Templer,
Solens herlige Glands og de Kredse af Stjerner den viser.

Det er da vel den ypperste Sands og Sjælens fornemste Sæde. *) Naar vi tale til Nogen, rette vi vore Øine mod hans, som om disse vare det heele Menneske, og Sjælen opholdt sig der. De ere Sjælens

og Virgil. Georg. IV. 387. lader ham himmelblaa, cæruleus Deus, gjennemfare det karpathiske Hav paa en Vogn med Forspand af toføddede Heste. Bekymret over sine Sønners Ryggesløshed gik han, siger den ældre Mythe, i Herkules' Tid bort fra sit Hjem, Pallene i Emathien eller Macedonien, (Georg. anf. St. og I. 492) under Havet til Ægypten, kom der i Neptuns Tjeneste og vogtede Hvalerne i de lidet bekjendte Have, hvor han undertiden saaes at sole sig, snart paa den øde ægyptiske Øe Faros, snart paa Karpathos, det nuværende Skarpanto imellem Kreta og Rhodus. Greb man ham, forvandlede han sig i mange Skikkelser, og holdt man ham fast, fik man Spaadomme at høre; thi Spaadoms- og Forvandlingsgave var Havguderne egen. Da han ofte gik omkring ved Stranden, hvor Havkalvene opholde sig, og sov iblandt dem, saa lader Homer Menelaus og hans Medfølgere krybe i Havkalvehuder og lægge sig til at sove ved Strandbredden, hvorved det lykkedes dem at fange ham og faae deres Skjebne at vide af ham. Odyss. IV. 433.

*) *Ganske vist er Synet en finere og høiere Sands end de øvrige. Den er Sjælen i Mikrokosmus. De andre Sandser staae under dens Herredømme. Den frembringer de fleeste og aandeligste Fornemmelser. Den aabner os Naturens Skueplads, og oplyser den for os indtil de fjerneste Regioner. Kun ved den komme vi til den fulde Nydelse af Naturen, hvortil vore Anlæg gjøre os skikkede, og vor Bestemmelse paa Jorden saa trængende. See Ith. anf. Skr. S. 309.*

Speil, og vise Kjerlighed og Had, Blidhed og Grumhed, Glæde og Sorg, Gudsfrygt og Ryggesløshed, Forstand og Dumhed, Ærgjerrighed, Frygt, Vrede, Mod og Forbrydelse. Det er Sjælen, der seer, ligesom det er den, der hører, lugter, smager o. s. v. Øinene, som ere forsynede med den gjennemsigtige Glasvædske og Glashinde, modtage og beholde Billeder af Tingene, ligesom Speilet, ved Hjelp af Lyset; de vise Sjælen disse Billeder, og dette forstandige Væsen kjender da Tingene, som forestilles*). Dette samme Væsen har den beundringsværdige Evne, at kunne skjelne imellem de utallige forskjellige Ord og Toner, naar Luften, sat i Bevægelse af Legemerne, gaaer ind ad sunde Øren. Luften er nemlig overmaade tynd og bevægelig; naar Legemerne støde mod hverandre, adskilles den i Hast, og trænger med heftig Fart ind i de huule Øren, endog naar Døre og Vinduer ere lukte. Saa tynd og gjennemtrængende er Luften. Endog Fiskene i Dybet blive bange for Larmen, Fiskerne ovenfor gjøre, og løbe forskrækkede i Garnet; thi selv det dybe Hav kan Luften gjennemtrænge. Derved røres Bølgerne, og opvækkes rasende Storme, som bevæge de Søefarende til at gjøre Bønner og Løfter. Saa ofte nu

*) *Meere, end Forfatteren her siger, kunne vi jo ei endnu sige herom med Vished. At de i Øiet indfaldende Lysstraaler, ved at gaae igjennem de flydende Deele, brækkes saaledes, at Punktet af deres Convergents treffer paa, eller næsten paa Nettet, og maler der Objekterne i meget formindskede men bestemte Afbildninger, det vide vi; at Seenerven ved Hjelp af Lysstraalerne maae afficeres af Objekterne, begribe vi og, da Nettet bestaaer af den udbredte Seenerve; men hvorledes Lysets Impression og Objektets Billed kommer fra Seenerven til Sjælen, det tilstaae Anthropologerne, at ingen Dødelig endnu har tilstrækkelig besvaret. I th. anf. St.*

Digitized by Google

haarde Legemer støde sammen, eller saa ofte Luften støder mod saadanne, især huule Legemer, og gaaer igjennem snevre Aabninger, opkommer derved foranderlig Lyd og forskjellige Toner, alt efter de Tings og Steders Beskaffenhed, hvori Luften frembringer Lyden og Tonerne. Saaledes er Trompeten en ganske anden Lyd end Fløiten, og Harpen en anden, end den Pelusiske Sistrum*). Og lig Vandet, der danner mangehaande Kredse naar man kaster en Steen deri, udbreder den bevægede Luft sig vidt omkring i runde Bugter, saa at eet Ord kan lyde i mange Øren, ligesom eet Billed kan vise sig i mange Speile.**) Naar vi skal sige, at Næsen lugter, saa maae meget fiine Uddunstninger gaae ud fra Legemerne og blande sig med Luften, som naar vi see Panchæisk Røgelse eller Cinyreiske Gaver brændes paa Gløder***).

---

*) *Sistrum, et Bjelde-Instrument, som brugdes ved Isisdyrkelsen i Ægypten. Pelusium, det nuværende Damiette i Nederægypten.*

**) *Forfatteren røber her rigtigere Begreber, end man efter hans Tidsalder kunde vente. Scholastikerne havde indtil det 16de Aarhundred ikke vovet at sige fra Aristoteles i Læren om Luften. Den var varm og fugtig, og opfyldte ethvert Rum — det var Alt, hvad de vidste at sige efter ham. At Vandet kan være Leder for Lyden, hvilket Palingenius siger her udtrykkelig, ansees sædvanlig for en langt nyere Erfaring.*

***) *Til den urigtige Mening, man har tillagt de ældre Physiologer, endog til ind i det 17de Aarhundred, at Næsen kun er bestemt til Respiration, og at Lugten først finder Sted naar den inddragne Luft afficerer Hjernens Nerver (Ith. anf. Sk. S. 297) er her intet Spor. Panchæisk Røgelse see S. 39. Cinyreiske Gaver, Specerier fra Cypern, hvor den af sin Rigdom bekjendte Cinyras var Konge. Lucan. VIII. 716.*

Digitized by Google

Smagen finder Sted ved Hjelp af Tungen og Ganen, i det den smagelige Vædske fornemmes af disse Deele, og gjennemtrængende virker paa Følelsen*).

Forfatteren gaaer herfra nærmere over til Sjælens Natur. Den er et ætherisk, ulegemligt Væsen. Den kan tænke, erhverve sig Kundskaber: det kan intet Legeme. Den har ikke, som Legemerne, Størrelse, Skikkelse, men er udeelelig og immateriel. Den er Middelpunktet i Cirkelen, hvortil mange Linier gaae, hvortil Alt ved Sandserne henføres; Havet hvori Floderne allevegnefra løbe sammen. Han undrer sig over dem, som kunne sige, at Sjælen ophører tilligemed Legemet. Om dette endog kunde bevises, burde det dog ikke siges offentlig**), da de Onde behøve Frygten for et andet

---

*) *Endskjønt* *Tungen* *er Smagens egentlige Organ, saa har Forf. dog ikke Uret i, at nævne tillige* *Ganen*, *til hvilken, saavelsom til Læberne, Kinderne og Halsen, Smagen ogsaa strækker sig. Ved* *Uddunstningerne*, fumi, *ovenfor, og ved* *smagelig Vædske*, humor gustabilis *her, skulde efter vor Tids Physiologie forstaaes de flygtige og fixe Saltdeele af Legemerne, der foraarsage Lugten og Smagen. Forfatteren kan have tænkt sig Saltet opløst til Humor paa Tungen, da det først i denne Tilstand virker paa Smagens Sands.*

**) *Forf. har, formoder jeg, herved nærmest tænkt paa sin Landsmand* *Petrus Pomponatius*, *som i hans Dage læste og disputerede over Philosophien i Padua og Bologne med saa overordentligt Bifald, at Tilhørerne allerede ved Midnat besatte Auditoriet, for at faae Plads den følgende Dag. I disse Forelæsninger og især i sit Skrift* de Immortalitate animarum *havde han paastaaet, at Sjælens Udødelighed ikke kunde bevises med Fornuftgrunde, det er, efter den Tids Talebrug, med Grunde af Aristoteles' Skrifter. See Meere herom i Exkursen.*

Digitized by Google

Livs Straffedomme til Advarsel, og de Gode ikke kunne undvære Haabet om en tilkommende Verdens Belønninger til deres Opmuntring, og da Religion og Gudsdyrkelse staaer og falder med Troen paa Sjælens Udødelighed, især hos den raa og halvvilde Mængde, der maae holdes i Tømme ved Frygt og Haab, og ikke kan elske Dyden for dens egen Skyld. Men, vedbliver han, det kan bevises med gode Grunde, hvad Christi Tilhænger antager, Jøden *) troer og næsten alle Nationer eenstemmige forsikkre **), at Sjælen ei kan døe, men bliver evig ved.

For det Første: Hvad der meest ligner det høieste Væsen, maae ansees for varigst og fuldkomnest. Det Forgængelige er ufuldkomment. Det Himmelske er vedvarende, fordi det har noget Guddommeligt og Fuldkomment i sin Natur; men det, som er Jorden nærmere, er ved sin Ufuldkommenhed flygtigt og ubestandigt ***). Skulde nu vor Aand,

---

*) *See Exkursen til dette Sted.*

**) *See Exkursen.*

) *Den samme Mening, som findes hos Mange af de Gamle, at Himmelen og de himmelske Legemer ere uforgængelige.* ***Alkmæon *hos* ***Aristoteles*** *(περι ψυχης. L. 1.) bygger sit Beviis for Sjælens Udødelighed paa denne falske Grund. „Han siger“, hedder det, „at Sjælen er udødelig; fordi den ligner de udødelige Ting. Ligheden bestaaer deri, at Sjælen altid er i Bevægelse; thi alle guddommelige Ting: Sol, Maane, Stjerner og den heele Himmel ere i uophørlig Bevægelse.“* ***Cicero*** *har et lignende Beviis: „Da Sjælen bestandig bevæges, og Bevægelsen ikke kan have Begyndelse, fordi*

Digitized by Google

som i Liv og Kundskabsevne nærmer sig til Lighed med Guddommens Natur, indsluttes inden legemlige Grændser? Skulde den ikke vare længere, ikke leve længere, end Legemet?

Dernæst kan Sjælen ikke forstyrres, fordi den er et enkelt, usammensat og immaterielt Væsen *).

Hertil kommer, at Aandskraften vinder i Styrke ved Legemets Svækkelse. Den skrøbelige Alderdom overgaaer Ungdommen i Forstand og Dømmekraft. Den, der udmerker sig ved Legemsstyrke, mangler for det Meeste Skarpsindighed, da Gud sjelden skjenker Nogen begge Deele paa eengang. Tiltager da Sjælens Kraft, endskjøndt Legemet ældes og svækkes, saa maae den ikke være afhængig af Legemet; den maae bestaae for sig selv, og leve efter Døden**).

Videre: Naar Foden smerter os, giver da vor Sjæl ikke Smerten tilkjende? Upaatvivlelig. Men hvorledes naaer denne Smerte op til Sjælens høiere Bopæl? Stiger den neden fra efterhaanden i Veiret

---

den bevæger sig selv, saa vil dens Bevægelse heller ikke faae Ende, da den ikke kan undfalde sig selv.“ Cato Major. 21. *Det Falske heri falder af sig selv i Øinene.*

*) *Ogsaa dette Beviis findes hos* Cicero *anf. St. „Da Sjælens Natur er enkelt, og den ikke har noget Uligt eller Forskielligt blandet med sig, saa kan den ikke deeles, og kan den ikke deeles, saa kan den ikke undergaae;“ og i Forbindelse med andre Beviser findes det endnu stedse brugbart i vore Lærebøger.*

**) *See Exkursen til dette Sted.*

Digitized by Google

som Røgen? Ingenlunde; thi da maatte ikke Foden allene, men mange andre Deele smerte os; og vi maatte da snarere føle Smerte i en anden Deel, der var Sjælen nærmere, end i Foden. Dette beviser, at Sjælen er ulegemlig og altsaa udödelig, da den kan virke paa det Fjerne uden at behøve noget Medium *).

Fremdeles: Saa ofte vi ville erindre eller udtænke Noget af Betydenhed, eller ret indsee og fatte Noget, maae vi afdrage Sindet fra Sandserne. Nogle pleie derfor, naar de ville grunde paa Noget, at lukke Øinene, at søge eensomme Steder, eller naar Natten har draget sit sorte Forhæng for Jorden, og alt, hvad der er Dyrisk, ligger følesløst i lethæiske Sövn, vaage Disse, tavse paa deres Leie, ved slukte Lys, og skærpe Tanken ved i Mørke at afdrage den fra Legemet. Thi Sindet forstyrres af Sandserne, det fordunkles og sløves af Affekterne, som Solen af Skyerne. Kan da Sjælen tænke rigtigere, naar den, overladt til sig selv, flyer Sandserne, kan den frigjøre sig fra det dødelige Legem**),

---

*) *See Exkursen.*

**) *Enhver Operation af vor Sjæl beholder stedse Noget hos sig af Legemets Indflydelse, saa længe den er i Forbindelse med denne sin jordiske Ledsager. Men deri maae man vel give Forfatteren Ret, at jo meere en saadan Operation grændser til Sandseligheden, jo meere bunden er Sjælens Selvvirksomhed, og at Sjælen derimod føler sig saameget friere, som den i sine Operationer nærmer sig til Fornuftvirksomhed. Jo fornuftigere vi blive jo meere uafhængige ere vi af Sandsernes Overmagt. Det vilde Stoikerne sige med det bekjendte Paradoxon, at Ingen er frie uden den Viise. Og Andet betydede vel heller ikke hin Løsrivelse fra Sandseligheden, hvilken Plato anbefalede som Philosophiens høieste Maal. See Iths Anthropologie, Th. 1, S. 417.*

Digitized by Google

og da indsee Alt bedre, saa maae den ogsaa ganske uden Legemet bedre og fuldkomnere kjende Sandheden, og beholde en af Legemet uafhængig, evig Vedvarelse.

Endelig da Mennesket indtager den midterste Plads imellem Dyrene og Himmelbeboerne, saa maae det beholde Noget af Begge. Legemet hører til Dyrenes, men Sjælen til Aandernes Natur. Den eene Deel døer ikke, den anden kjender intet til Døden.

Endnu tilføies, at dersom Intet bliver tilovers af os efter Døden, maae Gud synes at være uretfærdig, og at holde med de Onde. Disse ere gjerne lykkelige her i Livet, have Rigdom og Fornøielse, æres og yndes af Mængden. De Gode derimod ere ofte meget ulykkelige. Sjælen maae da blive ved efter Døden, de Ondes for at lide Straf, og de Godes, for at modtage deres Løn.

Forfatteren anfører derpaa Adskilliges Meninger om Sjælen, at ligesom Harmonien i Musiken har sin Oprindelse af Tonernes Blanding, og den lægende Kraft hos Medikamentet af Lægemidlernes Sammensætning, saa var Sjælen bleven til ved en vis Forbindelse af Elementerne*); at Sjælen ophører med Legemet, fordi Søvnen, der er Dødens Billed,

---

*) *See herom Ciceros* Tusc. Qvæst. *I. 10. Lucretius. III. 98. Denne Menings Forfegter var Aristoxenus; men ikke tillige Dicæarchus, som Gurlitt, Abriss der Geschichte der Philosophie. S. 124. angiver. Denne Sidste negtede aldeles Sjælens Tilværelse. See anførte Sted af Cicero.*

Digitized by Google

synes at betage os Følelse og Tænkekraft*); eller fordi den tiltager og aftager med Legemet, som man seer hos Børn og Oldinger, og nu og da af forskjellige Aarsager befinder sig ilde**); at dersom Sjælen var af guddommelig Art og kunde leve uden Legemet, maatte man spørge, hvorfor den vilde foreene sig med det, og formedelst dets Ufuldkommenhed lide og begaae saa meget Ondt? o. s. v. Han mener, at det ikke er vanskeligt at gjendrive disse ugrundede Meninger; selv iler han til Sangens Ende, men Den vil ikke udeblive, siger han, som grundig skal besvare deslige Spørgsmaale, og opløse alle Vanskeligheder; han opmuntrer ham til dette Arbeide, og lover ham, ligesom sig selv, Efterkommernes Agtelse og Erkjendtlighed***). Kun dette tilføier han:

Evig er Sjælens Natur; og med Guddommen den er beslægtet,
Hvis den rettelig veed, Affekter og Sandser at tæmme,
Hvis ei dödelig Glæde for höit den agter, og jordisk

---

*) *Søvnen har altsaa maattet tjene Philosopherne til Beviis, baade paa Sjælens Dødelighed og Udødelighed. Exempel paa det Sidste er Stedet hos Cicero, Cato Major. 22., hvor følgende Ord af den døende Cyrus anføres efter Xenophon: „Intet er Døden saa ligt som Søvnen; men af den Sovendes Sjæl seer man tydelig dens Guddommelighed; thi naar den er frie og rolig, forudseer den Meget af det Tilkommende; man kan deraf slutte sig til, hvad den, befriet fra Legemets Lænker, vil blive."*

**) *Lucretius* de rerum natura *har, blandt sine 28 Indvendinger mod Sjælens Udødelighed, udført dette Argument III. 446. f.*

***) *See Exkursen til dette Sted.*

Digitized by Google

Omsorg driver for vidt, men stræber af yderste Evne;
Over Jordlivets Sorg til det Höiere Tanken at hæve;
Da den Viisdommen naaer, og kan ind i den fjernere Fremtid
Skue, hvad enten af Sövn den betaget er, eller den vaager:
Heraf er Sang om et kommende Liv af de gamle Propheter.

Da de Fleeste lade sig styre af Sandserne, og ikke vide at skatte andet Gode end det Legemlige, saa mener han at dette er Aarsagen, hvorfor saa Mange negte Sjælens Udødelighed. Nedtrykt til Jorden af det tykke Mørke, som omgiver dem, formaaer deres sløve Øie ei at skue op til det Guddommelige. Dette er ulegemligt, som Gud selv, og som Aanderne, hvilke, om de have noget Legemligt, i det mindste ikke kan fornemmes med den grovere Sands.

Slutningen af Sangen indleder den følgende, og indeholder tillige Data til Oplysning om den os ellers saa ubekjendte Forfatters Levnetsomstændigheder.

Hold nu, Muse! kun op. Naar Han, som min Læbe bevæger,
Vil det, snart du med mig skal om Tingenes Aarsager, hvilke
Under Maanen tildrage sig her, anstille Betragtning,
Om de er uden al Grund, hvad heller af Fatum de styres?
Medens den brændende Sol nu plager Nemæiske Löve),*

---

*) *Ved den heede Sommertid, medens Solen er i Løvens Tegn. Digteren synes at have glemt, at det, efter Sangens Overskrift, skal være Efteraar. Om den Nemæiske Løve see Exkursen til S. 47.*

Digitized by Google

Skjulte i tykkeste Löv, forrykte Cikader det hæse
Skrig oplöfte, i Skyggen vi vil af vellugtende Laurbær
Eller Myrte et Sted ved de rislende Vande os hvile.
Sjælen ved Hvile forfriskes paa nye, og i Munterhed vinder.
Styrket da jeg vil, naar du, Gudinde! kun hos mig
Bliver, og er mig til Hjelp, til den höiere Sang mig begive.
Ja vil Skiebnen maaskee mig skue med blidere Aasyn,
Vil den ynksom engang langvarige Kummer mig lindre,
Armod drive paa Flugt, og de bittre Bekymringer ende,
Da jeg ganske er din; i dit Tempel jeg stedse ved Dören
Da opholde mig vil; det eeneste Tröst mig skal være.
Rigelig da min Törst Aganippiske Vande *) *skal slukke,*
Uvant Sang jeg istemme da vil paa Cirrhæiske Klippe **).

---

*) *Aganippe, en Kilde paa Musernes Bjerg Helikon, efter Fabellæren en Datter af den Bjerget omgivende Flod Permessus, ikke Termessus, som den kaldes i de mythologiske Haandbøger. See Pausan.* Ελλαδ. περιηγ. Βοιωτ. *XXIX. 3. Anmerkn. Facius' Udg.* Lips. 1796.

**) *Cirrhæiske Klippe. At den Apollo helligede Bye Cirrha i Phocis har ligget høit, synes Udtrykket i dens Beskrivelse hos Pausanias at vise:* Ες δε Κιῤῥαν — — καταβαντι δε εις το πεδιον. Ελλ. περιηγ. Φωκικ. *XXXVII. 4.*

Digitized by Google

VIII.

SKORPIONEN.

*******☆*******

Hvi saa forskjellig paa Jorden det gaaer, at Nogle bestandig
Leve i Hæder og Held, men Andre i Mörke og Trængsel,
Det, Pieride! mig lær; du Guddommens Raad og de skjulte
Tingenes Grunde forstaaer, og kan sikkerst dem bringe for Dagen.

Saa begynder Digteren sin Theodicee i denne Sang. Nogle troe, hedder det videre, at kun blind Hændelse og ingen forstandig Bestyrelse har Sted i Verden, fordi de see, at mange uværdige Mennesker ere lykkelige, og mange Værdige ulykkelige, at de Viise og Gode plages uden at deres Fortjenester komme i Betragtning, at Lasten har Fortrin for Dyden, Mange have Fordeel af deres Forbrydelse, og Templerne selv opbrændes af Lynild. Dette bringer Mange paa den Tanke, at der enten ingen Gud er til, eller at han, indskrænket til Himmelen,

Digitized by Google

ikke bekymrer sig om, hvad der skeer paa Jorden. Derfor sige de, at Alt er Tilfælde og Hændelse *). Men ogsaa Nogle tillægge dig, o Lykke! Bestyrelsen **). De kalde dig Herskerinde over den forgængelige Verden, give dig Scepter i Haand, og lade dig paa det ustadige Hjul vilkaarlig omdreie Alt ***). For dig reistes Altere af ukyndige Oldtid, og mangen et Slagtoffer faldt under Løfter og Bønner i dine Helligdomme ****). Ogsaa er der de, som overlade Alt til Fatum. De troe, at Verden styres af en Skjæbne efter visse Love, at

---

*) *Om dem, som antage Alt for blind Hændelse, see* *Diog. Laert.* *X.* 77. *Seneca* de benef. *IV.* 19. *Lactantius* de ira. c. 9. *Cicero* de natura Deorum. *III.* 34. *Lucretius II.* 167. *Viisdommens B. II.* 2.

**) *Ved at nævne Lykke, som noget Forskjelligt fra Hændelse, har Forfatteren uden Tvivl ved hin tænkt sig τυχη, og ved denne αυτοματον, efter Aristoteles' Forestillinger. Denne Philosoph (Φυσικης ακροας. II. 5.) gjør den Forskjel herimellem, at η τυχη angaaer det, hvori man har frit Valg, τα κατα προαιρεσιν, f. Ex. naar man gaaer et Sted hen, hvor man ellers ikke pleiede at komme, og der faaer Penge, som man ikke havde ventet, men at το αυτοματον angaaer det, hvori man ikke har frit Valg, τα ου κατα προαιρεσιν, som naar en Steen, uden noget Menneskes Medvirkning, falder ned og gjør Skade. See herom ogsaa Plutark περι τ. κρειττ. τ. Φιλοσ. I. 29. Men saavel om hint som dette maae det gjelde, hvad Demokritus siger hos Eusebius:* Ανθρωποι τυχης ειδωλον επλασαντο, προφασιν ιδιης αγνοιης. Præp. Evang. *XIV.* 27. *Det er Navne, hvorved man kun skjuler sin Uvidenhed.*

***) *See Exkursen.*

****) *See Exkursen.*

Digitized by Google

Alt gaaer, som i en Dands eller Procession efter en evig fastsat Orden, og at Enhver, ligesom i et Skuespil, har faaet sin Rolle, han skal spille Livet igjennem *).

Forfatteren søger nu at gjendrive disse Meninger. Intet, siger han, skeer eller er til uden Aarsag, men Aarsagen maae nødvendig være forskjellig fra Virkningen. Intet frembringer sig selv; Intet kan være Aarsag til sig selv. Men man kan ikke gaae tilbage til Aarsager i det Uendelige. Der maae være Noget, som er det Første, hvorfra denne lange Række af Aarsager har sin Begyndelse. Denne Aarsagernes Række kalder jeg Fatum, det, Gud selv saa at sige engang har talt**) eller bestemt ved en evig Lov. Men jo nærmere en Aarsag er den første, jo værdigere og kraftigere er den, jo meere behersker den de underordnede og sætter dem i Bevægelse. Det første Væsen er Aarsag, men ikke Virkning; det sidste bør ikke kaldes Aarsag, men blot Virkning; alt hvad derimod er imellem det første og sidste, faaer begge Navne. Var der ikke en saadan bestandig Orden og Forbindelse imellem Aarsagerne, saa at den eene var afhængig af den anden, som de sammenhængende Led i den lange Kjæde, dragen fra den høie Olymp indtil den mørke Dis' nederste Riger ***), saa maatte der være fleere

---

*) *See Exkursen.*

**) *Minucius Felix, en af det andet Aarhundreds Kirkeskribenter, har i sin Octavius. XXXVI. 2. samme Definition:* Qvid aliud est Fatum, qvam qvod de unoqvoqve nostrum Deus fatus est?

***) *See Exkursen.*

Digitized by Google

første Principer, mange første Aarsager; disse, der vare ligesaa mange Regenter, vilde blive uenige og yppe forstyrrende Krige, da den høieste Magt ikke lader sig deele imellem Fleere; Verden vilde da ikke være een, ikke udmerke sig ved Skjønhed og Orden.

Man indvender, vedbliver han, at fra det første Princip kan paa engang nedstige mange indbyrdes forskjellige Aarsager. Saaledes udflyder fra Solen mange Straaler, der ere forskjellige fra hinanden. Den eene af dem er ikke afhængig af den anden, men de gaae alle ud fra een og samme Kilde. Paa denne Maade behøver man ikke at antage, at de komme i Strid, eller ere hinanden til Hinder, da de alle ikke have een og samme Retning.

Forfatteren forkaster ikke ganske denne Mening, men gjør dog følgende Erindringer derimod: Dersom fleere Aarsager umiddelbar fremkomme af den første, saa maae man spørge, om da hver af disse er lige fuldkommen? Hvis saa er, kan ingen Orden kjendes imellem dem. Hvor Intet viser sig som det Første, som Gradation eller Forskjel, der kan ingen Orden være. I enhver Art finder man Noget, som er det Første, det Midterste og det Sidste. Ingen Art kan tænkes uden Orden. Men er enhver af Aarsagerne ikke lige fuldkommen, saa maatte Gud virke noget Ufuldkomment. Dette lader sig vanskelig sige om Gud, men vel om de andre Aarsager. Den første Aarsag kan man da kun tillægge een, og det den bedste og fuldkomneste Virkning. De øvrige Aarsager frembringe fleere, og saa meget ufuldkomnere Virkninger, som de ere længere borte fra den første. Saaledes pleier Træet af en slet Art at bære mange, men slette Frugter. Saaledes er der meere Ondt til end Godt, meere Sorg end Glæde. Men jo

Digitized by Google

virksommere og høiere i Rækken en Aarsag er, jo meere Liv og Forstand har den, jo meere er den enkelt og reen væsentlig. Io lavere derimod den staaer i Aarsagernes Række, jo svagere er den, jo meere er den sammensat og afvigende fra det Væsentlige. Man seer dette her paa Iorden, hvor Alt ikkun varer èn kort Tid, Forstanden er indskrænket og Intet er roent og ublandet. Her er Alt sammensat; det Væsentlige kan her slet ikke sees, ja det agtes ikke engang; kun det Tilfældige holdes i Ære, fordi Hint skjuler sig i det Indre. Heraf kommer det, at Legemets og Lykkens Gode agtes høiere, end hvad der udgiør Sjælens Værd; thi dette Sidste er det Væsentlige hos Mennesket; men det Væsentlige er fremmed for denne Verden; det har sit Hjem og sit Fædreneland i Himmelen, hvor dets trofaste Ledsagere: Sandhed og Retskaffenhed følge det hen. Paa denne Maade vedligeholdes Verden ved en Række af Aarsager, og vil Gud ikke selv opløse denne Kiæde, kan ingen Kraft, ingen nok saa umaalelig Rad af Dage løse den. Af disse Aarsager fremkommer Alt, hvad der har været, er og skal være; dem alle gav den øverste Regent deres Kræfter efter bestemt Tid og Maal, og foreskrev dem Ordenen i deres Fremskridt *). Herved maae man og-

*) *Dette Beviis, mod hvilket vistnok Erindringer kan finde Sted, er heelt hensat fordi det er sindrigt. Her anmerkes kun, at Originalens* Substantiver *oversat ved* Væsen *for Tydeligheds Skyld, og fordi de Gamle ikke, i det mindste ikke* Aristoteles, *gjorde Forskjel paa* Substants *og Væsen. Forfatteren har iøvrigt taget Ordet Substants meere i den* Platoniske, *hvorefter det kun betegner det Aandelige og Immaterielle, end i den* Aristoteliske *Bemerkelse. Under Extraheringen er det i øvrigt stedse forekommet mig som om* Palingenius *her fremsatte det under Navn*

saa lægge Merke til, at fleere Aarsager undertiden støde sammen, naar Noget skal frembringes. Men dette Sammenstød og denne Blanding af Aarsager skeer ikke af en Hændelse, men Alt gaaer i vis Orden, efter de Love, den Almægtige foreskrev Alt, hvad han skabte.

Forfatteren finder nu herved deres Mening giendreven, som antage Alt for Hændelse og negte Forsynets Bestyrelse, og han erklærer, at Aristoteles' og enhver anden stor Mands Anseelse er ham heri mindre vigtig end Sandheden *). Hændelse, siger han, er noget Tvetydigt og Foranderligt; et endnu urimeligere Væsen end Vertumnus og Proteus **). Som Naturen ikke tillader noget tomt Rum ***), saa taaler

---

af det Leibnitz-Wolfiske saa længe efter hans Tid bekjendte System om Nexus universalis, *og i Deductionen havde Hensyn til nogle af de Indvendinger, Gunnerus og Andre gjorde derimod.*

*) *See Exkursèn til dette Sted. S. 146. Anm.*

**) *Vertumnus, en Guddom hos Romerne, der forestod Aarets Afvexlinger, Handelen o. s. v. og hvem man tiltroede Indflydelse paa Menneskets Sind. Hans Færdighed i at forandre sin Skikkelse beskriver Ovid. Metam. XIV. 642. Om Proteus see S. 146. Anm.*

***) *En Deel af de Gamle antog en vis* fuga vacui *i Naturen, og forklarede heraf de Phænomener, som kun havde deres Grund i Ligevægtens Love. Aristoteles har i sin Φυσ. ἀκροασεις IV. 6. f. søgt at bevise denne Paastand, efter ham Cartesius i* Princ. philos. *II. 15. og fleere Nyere, hvorimod Epikur, Lucretius og det Epikuræiske Systems nyere Forsvarer Gassendi, eller de saakaldte Atomister, antoge det Modsatte. Til dette Partie hører ogsaa Newton, Leibnitz, Guericke o. Fl. Da det ab-*

Digitized by Google

den heller ikke Hændelse. Intet i Verden er uvist; Naturen *), Ætheren, Elementerne og hvad af dem har været, er eller bliver frembragt, Alt har Vished, ligesom Gud selv. Dersom Noget var uvist, saa kunde den guddommelige Forstand ikke have sikker Kundskab om Alt; den maatte være udsat for Vildfarelse, og dette lader sig ikke tænke. Den, som frembringer alle Ting, maae kjende dem alle; Alt maae fra alle Sider være ham aabenbart.

Nogle ville vel sige, at den høie himmeske Forstand forringes ved at kiende det Forgængelige; men man bliver ikke slettere fordi man kiender det Slette, og Solen besmittes ikke, fordi dens Straaler oplyse Dyndet **).

---

solute Rum i og for sig selv er Intet, en blot Idee, Formen for den udvortes sandselige Anskuelse eller Reglen, hvorefter Sandseligheden afficeres af de udvortes Objekter, saa maae et Rum uden Materie, vacuum, *kun beroe paa subjective Grunde, og kan ikke betragtes som noget Virkeligt.*

*) *Natur staaer her, som om den ikke hørte til de øvrige nævnte Deele af Skabningen. Da man ved Forfatterens philosophiske Bestemmelser stedse maae have Hensyn til den i hans Tid herskende Aristoteliske Philosophie, saa kan en af de forskjellige Betydninger, hvori Aristoteles* μετα τα Φυσικα *IV. 4. og* Φυσ. ακροασεως *II. 1. tager Ordet Natur, her ligge til Grund. Muéligt ogsaa at han, som Læge, blot følger Talebrugen: at have en stærk, svag Natur, Naturen hjelper sig selv o. s. v. og altsaa her ved Ordet forstaaer* principium vitale.

**) *Man pleier at tillægge Stoikerne den Mening, at Guddommen ikke bekymrer sig om Smaating i Verden; men at deres Yttringer ikke saaledes ere at forstaae, har Kindervater viist i Anmerkungen u. Abhandlungen*

Naar en Tagsteen falder ned af Huusgavlen og slaaer et Menneske ihjel, kalder kun Almuen dette en Hændelse. Sligt kan møde uden at vi vide eller formode det. Men her spørges ikke om, hvad vi vide eller ikke vide, men om Tingenes Orden og Vished. Denne beroer ikke paa vor Viden, men vor Viden beroer paa den. Kun med Hensyn til os, men ikke til Tingene, kan Noget kaldes Hændelse *).

Efter at have berørt den uforanderlige Orden i Himmellegemerne, i Aarstiderne, i Planter og Vexter og Dyrenes Bygning, nævner For-

---

über Ciceros Bücher von der Natur der Götter. Leipz. 1790. Th. 2. S. 214. See ogsaa C. Bastholms Naturl. Religion i de hedenske Philosophers Skrifter. Khvn. 1784. S. 160 om det Uphilosophiske i denne Mening; men især Jerusalems fortreffelige Fremstilling af denne Indvending mod det specielle Forsyn og Svaret derpaa i Betrachtungen über die vornehmsten Wahrheiten der Religion. S. 76 f. 4te Aufl.

*) *Vedligeholdelse af det Heele, vil Forfatteren vel sige, er Guds uforanderlige Plan; men herfra ere Ulykker, som de nævnte, uadskillelige. Disse ere grundede i de skabte Tings Indskrænkning; de kunde ikke være borte, uden at det Gode, hvortil de høre, tillige maatte bortfalde. Vinden er engang nødvendig til det Heeles Vedligeholdelse: men der er Skibe paa Havet, som af Vinden kastes mod Klipperne. Dette er uundgaaeligt, naar denne Naturkraft skal være, hvad den er bestemt til. Skulde man ønske Vinden bort af Naturen, paa det Skibene kunde være sikkre? Nei, Guddommens Planer strække sig videre: de sigte til det Heele.* Magna Dii curant, *siger her Stoikeren,* parva negligunt, *og han sætter til:* Magnis autem viris prospere semper omnes res; *den Dydige gaaer det stedse vel, efter den bekjendte moralske Maxime, at Lasten er det eeneste virkelige Onde. Cicero* de natura Deorum. II. 66. og *Kindervater. Anmerkn. ved dette Sted.*

fatteren **Misfostre.** Han vil ikke antage, at nogen Feiltagelse herved har Sted i Naturen, men meener, at de fremkomme af bestemte Aarsager, for at betegne noget Bedrøveligt, som deres Navn betyder *). Han ligner Naturen ved en Maler, der vel forstaaer at frembringe skiønne Former, men dog undertiden udkaster Vanskabninger for sin egen og Andres Fornøielse.

Han kommer nu tilbage til **Lykken,** hvorom er talt i Begyndelsen af Sangen. Den er forskjellig fra Hændelsen, for saavidt den dyrkedes som en Guddom. Han dadler, at man, ved at gjøre den til Gudinde, indførte Kjønnenes Forskjellighed, noget Menneskeligt og Guddommen Uværdigt i Begrebet om det høieste Væsen. Skulde

*) Monstra — ut tristia monstrent. *Hvorfor ikke hellere den Hofmanske Derivation:* Foetus abnormis, vel defectu vel abundantia præternaturali peccans, adeoque curiosis monstrandus, unde nomen. Lex. Univers. ad voc. Monstrum. *Vor Forfatter frygtede her for, at komme til at antage Hændelse, og faldt derover til romersk Overtroe. Thi Misfostre vare hos Romerne Beviser paa Gudernes Vrede, der maatte forsones med Sange, Ofringer og Fostrenes Drab. De nyere Physiologer ere ikke saa bange som Forfatteren for at forklare Misfostre af en Feiltagelse hos Naturen, enten formedelst indvortes Aarsager, at den fornødne Materie har været utilstrækkelig eller for overflødig, eller anden Uorden er foregaaet i det mekaniske Liv, eller og af udvortes Grunde, hvortil de især regne Virkningen af Moderens Indbildningskraft paa Fosteret. Mod denne Imaginationens Virken har dog Platner i sin Anthropologie Th. 1. §. 551. f. anført Grunde, der ved Sammenligning med Hennings Modgrunde i Geschichte von den Seelen, Vorrede, blive dobbelt vigtige. See i øvrigt herom Irh, Versuch einer Anthropologie. XCIX. 2. Treschov, Anthropologie. D. 1. Afd. 4.*

man tillægge Lykken noget Guddommeligt, maatte den være den nederste Guddom, et vanslægtet Væsen, der havde denne Jord at bestyre *), hvor saa mange Laster, saa mange Smerter og Ulykker og saa liden Rolighed findes. Det er saadan en Guddom, Christus og Paulus kalde denne Verdens Fyrste, den Samme, Digterne kalde Dis og Pluto **), der viser Daarerne Yndest og Grumhed mod de Uskyldige. Her er det rette Herresæde for Tyrannen Lykke.

Iøvrigt, vedbliver han, er det Nogles Mening, at denne Verden er fuld af høiere Væsener, og at Mange af dem opholde sig i Luften, hvilke Grækerne kalde Dæmoner; at de drage Omsorg for Menneskene og Dyrene, eller gjøre dem Skade; at det derfor er vigtigt, at være yndet af dem, og at hertil fordres Offere og Sange og Magernes Kunst;

---

*) *Dette kan forstaaes i den* P l a t o n i s k e *Philosophies Aand, hvorefter Dæmonerne, Mellemvæsenerne imellem Gud og Menneskene, vare inddeelte i Klasser, og havde Deel i Verdens Regjering. Men det maae tillige ikke glemmes, at det er det personificerende Digtersprog.*

**) *Man seer heraf, at Forfatteren har været bekjendt med Bibelen, og det endog vel bekjendt, da ingen Andre, end* C h r i s t u s *(Joh. XII. 31. XIV. 30. XVI. 11.) og* P a u l u s *(Eph. II. 2.) have i Bibelen brugt Ordene* ο αρχων του κοσμου τουτου *om et ondt Væsen. Sammenligner man, hvad Paulus tilføier:* αρχ. της εξουσιας του αερος *med Tanken hos vor Forf. at dette onde Væsen er* D i s *eller* P l u t o, *den mørke Underverdens Regent, saa seer man, at han har havt det rigtige Begreb om hine Bibelsteder, hvor* d e n n e V e r d e n s F y r s t e *er Synonym med* M ø r k e t s F y r s t e. *See* S c h l e u s n e r s Nov. Lexic. in N. T. Art. αρχ. *og Dr. C. F.* H o r n e m a n s F o r k l a r i n g o v e r B r e v e t t i l d e E p h e s e r. *S. 44.*

at de ogsaa, naar de kun paa rette Maade fremkaldes, vise sig for os, og staae os bi i vore Ønsker, og at det er et herligt Gode og den største Behagelighed i Livet, at kunne omgaaes med disse Væsener, tale med dem og høre dem tale. Han troer, at denne Lykke, saa sjelden den end er, dog kan blive enkelte dydige Mennesker til Deel, som modstaae Sandsernes Fristelser, og opløftede over jordisk Bekymring hengive sig til det Himmelske og følge Gudsfrygts og Retskaffenheds Bud. Vel er der de, som troe, at nogle af disse Dæmoner ere onde, at onde Mennesker kan ved Tryllesange nøde dem til at tjene sig, og at der paa denne Maade foregaaer skændige Ting *). Herover vil Forfatteren nærmere forklare sig ved Slutningen af Verket. Kun yttrer han Tvivl, om de høiere Væsener kunne være onde, da Viisdom, som er Dæmonerne egen efter deres Navns Betydning **), ikke kan bestaae med Synd, men derimod Uvidenhed er Moder til Vildfarelser og Laster. Han meener, at Ingen med beraadt Hu er ond, men at ethvert med Villie begavet Væsen vil det Gode, naar det ikke skuffes af falske Forestillinger. Men under alle Omstændigheder, om endog Lykken, eller selv Dæmonerne, styrede Menneskenes Skiebne, skeer dog Intet uden den Høiestes Bud.

Men her møder et vanskeligt Spørgsmaal: Er Alt af Gud bestemt, og maae det Bestemte nødvendig skee, ophæves da ikke vor Aands Frihed, og med den al Dydens Belønning og Lastens Straf?

---

*) *See Exkursen til dette Sted.*

**) *Forfatteren udleder altsaa Δαιμων, ligesom Plato i hans Kratylus, af δαημων og δαιω.*

Lykkens Gode, Rigdom, Fornøielse, Ære og Magt kommer alt heroven fra. Vor Villie er hertil ikke Nok, thi hvo vilde ellers ikke dette?

Mange af yderste Kraft arbeide sig fremad; i Veiret
See vi dem svinge sig op, men snart de dog falde tilbage.
Faldet forstörres for den, som imod sin Bestemmelse stræber.
Andre tildeeltes den heldigste Lod; de fik Meer end de haabed;
Hvad dem behageligt var, af sig selv tilböd sig; i Sövne
Kasted de Garn; det med rigelig Fangst Rhamnusia) opdrog.*
Hin af Födsel er fornem og rig, og med Dien ham Vellyst
Modtog; nu man seer ham kun opdrages til Höihed;
Over Andre, uværdig maaskee, han skal herske, i Frihed
Herlig leve, og selv Eenöiet regiere de Blinde.
Denne af fattige Slægt, og ukiendt, som til Straf og til Taarer
Födtes; Möie og Flid anvender han, ofte forgæves;
Bittre Hunger han knap undgaaer, og den laveste Stilling.

Hvo kan negte, at der er en Bestemmelse heri? Nogle ere sunde, stærke, smukke fra Fødselen, Andre det Modsatte: hvoraf kommer det? Deres egen Fortjeneste eller Brøde er det ikke; det beroer ikke paa dem selv; det er da en Følge af høiere Bestemmelse. Det Samme gjelder om Dødens Time og de forskjellige Dødsmaader.

---

*) *Rhamnusia, den ellers ubøielige og strenge Nemesis, som havde sin af Phidias dannede Billedstøtte og sit Tempel i Rhamnus i Attika. Pausan: Attica. XXXIII. 2. Achaica. V. 1. Ovid. Trist. V. 8. 8. Metam. III. 406.*

Dödens Dag er vis for Enhver; ei paa Alder er Forskjel;
Overskride kan Ingen det Maal, alvorlige Parcers
Vælde bestemte for ham. Saa fik hin store Achilles'
Sanger af Gaaden sin Död); saa Skilpadden Æskylus dræbte,*
*Medens han haabede tryg paa Trinakriske Bredde at vandre**);*
*Saa Anakreon, du, ved en Kjærne af Viinbærret qvaltes***).*
Hvor er grusomme Död opfindsom i Kunsten at skade!
Naar man troer den fjern, er den nærmest, og vel kan man sige:
Intet vissere er end Döden, uvissere Intet.

Dog Nogle, som kjende Stjernernes Kraft og Himmelens Hemmeligheder****), eller og de med Spaadomsevne begavede Mænd, som under høiere

---

*) *See Exkursen.*

**) *Valerius Max. IX. 12. Ext. 2. fortæller, at i det denne store Digter sad under aaben Himmel udenfor den Bye i Sicilien, hvor han opholdt sig, lod en Ørn falde en Skilpadde, den havde fanget, ned paa hans skaldede Hoved, i den Forestilling, at det var en Steen, hvorpaa Skallen kunde knuses, og dræbte ham. Plinius. N. H. X. 3. tilføier, at det var ham forudsagt af et Orakel, at et Huus skulde falde over ham, og at han, for at undgaae dette, opholdt sig under aaben Himmel. Phædrus.* Fab. *II. 6. lader Kragen lære Ørnen dette Kunstgreb, men Plinius viser paa anførte Sted, at den forstaaer det af sig selv.*

***) *At Anakreon i en høi og svagelig Alder døde af en Viinbærkjærne, som blev siddende i Halsen, fortæller Plinius N. H. VII. 7. og Valerius Maximus. IX. 12. Ext. 8.*

****) *Vor Forfatter hørte til det Aarhundred, da Cardanus skrev* Encomium Astrologiæ *og, efter at have stillet sin egen Nativitet, hungrede sig ihjel,*

Digitized by Google

Begeistring see ind i det Tilkommende, pleie ofte at forudsige Dødens Tid og Maade *), fordi der i Naturen, saavel i Henseende til det Tilkommende som det Nærværende og Forbigangne, er noget Bestemt, baade i den første og de følgende Aarsager, som udgjøre Tingenes lange Kjæde.

Nu, Aandens Gaver eller Mangler staae vistnok under denne Bestyrelse; thi kan man vel lære Noget naar det mangler paa Naturanlæg, og gunstige Omstændigheder, og et til Sjælen passende virksomt Legeme? Herved bliver den Ene Taler, den Anden Philosoph, eller Theolog, eller Stjernekyndig;

Eller Kastaliske Vand han drikker i yderste Armod,
Æren agtende kun, som saa nær er beslægtet med Hunger.
Disse Sysler for Aanden, hvorfra? fra et höieste Forsyn.
Alt Arbeide og Kunst derfra som i Greene sig spreder.

---

for ikke at have feilet, da Veigelius blandede Theologie med Astrologie, og da saa Mange tillagde Stjernerne en uindskrænket, ikke blot physisk men endog moralsk Indflydelse paa vor Verden. (S. 61. Anm.) Hvor kunde han da blive fri for astrologiske Griller? Selv den viise Melanchton var det jo ikke.

*) *At slige Forudsigelser lade sig forklare af naturlige, enten physiske eller moralske Grunde, eller og af Tilfældet, er paa en overtydende Maade viist af Tiedemann i Untersuchungen über den Menschen. Th. 3. Hauptst. 5. 6.*

Mange forskjellige Tjenere helst Naturen sig vælger,
Paa det at alt, hvad vor Iord skal pryde, kan være forskielligt.
Eet og samme Slags Maal udsætter den ei for dem alle,
Men anviser Enhver sin Vei, sin Syssel, at Alting
Kan, forskielligt i Pragt, des skiönnere vorde paa Jorden.

Men om vor sædelige Opførsel beroer paa en vis Bestemmelse, eller paa vor frie Villie, og hvor Meget deraf beroer paa vor Villie, er et ligesaa vigtigt som vanskeligt Spørgsmaal. Det er ude med os, dersom Friheden er os aldeles betaget; dersom en høiere Magt nøder os til at være onde, og drager os med uimodstaaelig Kraft til Forbrydelser.

Friheden, denne ædle Evne til at vælge imellem Ret og Uret efter Behag, er af det høieste Væsen skienket Menneskene i den Hensigt, at de skal skye Lasten, som fordervelig, og beflitte sig paa Dyden, der giør dem agtværdige. Men Faa ere de, som kan siges at have og bruge denne Frihed. Ikke om Børn kan dette siges; ikke om de Sovende; ikke om dem, som ligge i Feber eller nogen anden heftig Legemssvaghed. Men skulde det kunne siges om dem, som ere hengivne til Lasten? om dem, hvis Sind, svækket af denne Aandssygdom, afviger fra Fornuftens og Rettens Vei? Derom maae man vel tvivle. Kun den maae man ansee for frie, som lader sig styre af den sunde Fornuft, ikke overvindes af Lidenskab, ikke henkastes af heftige Vindstød mod de bølgebrydende Klipper, men giør tapper Modstand. Med god Grund have derfor Nogle sagt, at kun den Viise er frie; thi han allene holder Sindsbevægelserne i Orden under Fornuftens Veiledning, og tæmmer

Digitized by Google

den oprørske Sandselighed *). Det kan den øvrige Mængde ikke. Hvorfor? har da Gud ikke givet Alle frie Villie? Ganske vist. Hvor der er Fornuft, er ogsaa frie Villie. Men Fornuften er det Lys, den Sjælsevne, hvorved vi skjelne imellem det Rette og Krogede, det Gode og det Onde. Den pleier derfor at kaldes Sjælens Øie. Dette vilde maaskee Digterne betegne ved det eene Øie, de tillægge dig, Polyphemus! hvormed du saae den elskede melkehvide Nymphe **) lege i Vandet. Men den listige Ulysses — hvo kan vogte sig for de Listige? — stak det ud med den brændte Pæl, og berøvede det forhen smukke Ansigt sin Prydelse ***). Et saadant Øie havde ogsaa

---

*) *„Hvo er frie? Kun den Viise, som behersker sig selv; som ikke skrækkes for Armod, Fængsel eller Død; som har Styrke nok til at gjøre sine Lyster Modstand, og forsmaae Ærestitler; som er ganske af eet Stykke, rund og glat, saa at Intet udenfra kan hæfte sig ved ham, og intet Lykkestilfælde bringe ham ud af sin Ligevægt.“ Horat. Sat. II. 7. 83. Dette var den sædvanlige Stoiske Moral, saa bekjendt, at Davus, Horatius' Slave, deklamerer den for ham, saaledes som han havde lært den af en anden Slave, der var Dørvogter hos en Philosoph.*

**) *Galathea, hvem han fra Strandbredden ubønhørt betragtede. Digteren maae have havt Polyphems Sang til denne Nymphe hos Theokrit i Tanker, da han endog bruger det samme Billed:* λευκοτέρα πακτᾶς ποτιδεῖν. *XI. 20.*

***) Malus Ulysses, *hellere listig end ondskabsfuld, thi Polyphem havde opsluget to af Ulysses' Medfølgere, og truede at opsluge ham med. Han udborede derfor den sovende Cyklops Øie med en ved Ilden tilspidset Pæl. Homer.* Odys. *IX. 288. f. — At denne Kæmpes Ansigt forhen var*

Digitized by Google

Lynceus, den Eneste, der kunde see igiennem de tykke Skyer og giennemskue den mørke Nat *). Dette Øie har Skaberens Viisdom tildeelt alle Dødelige, men Faa bruge det ret; deraf komme de mange Vildfarelser og Laster.

Vilde Alle den Vei kun gaae, som Fornuften dem viser,
Fred blev evig paa ord, og det krigerske Redskab saa store
Ödelæggelser, ak! og saa megen Bekymring ei voldte;
Byer med Muurene da uforstyrrede skulde forblive;
Vaaben, i Tartarus' Ovn först dannede, Stygiske Söstres **)

---

smukt, kan kun siges i Sammenligning med dets Grimhed efterat Øiet var udsstukket. Endnu da han havde dette Øie, beskriver han selv sin Skjønhed for Galathea: Vistnok har jeg loddene Øienbryne, som gaae ud i Eet over heele Panden, og strække sig fra det eene Øre til det andet; jeg har kun eet Øie, og min brede Næse hænger ud over Læberne." Theokrit. XI. 31. Dette Sted kan tjene til Forsvar for Theokrit mod Winkelmann's Dadel, at han, som Graziens Sanger, kunde ansee sammenløbende Øienbryne for en Skjønhed. Werke. B. 4. S, 205. Dresd. 1811. Stedet, Idyll. VIII. 72. hvorpaa denne Dadel især er bygget, kan ret vel modtage anden Forklaring. — Polyphem havde i øvrigt beholdt sit Syn, om han ikke havde ladet sig forføre af Ulysses til Drukkenskab. Saaledes blindes Sjælens Øie, Fornuften, ved Forførelse og Umaadelighed.

**) *Lynkeus, en af Argonauterne, „saae længere end nogen Anden igjennem den tykke Luft, og det dybe Hav, og Underverdenens Afgrunde." Orph.* Αργοναυτικα. 179.

***) *Furierne. Krigen tilskrives især den eene af dem, Alekto, medens Tisiphone besørgede de smitsomme Syger, og Megæra forestod Døden i Almindelighed.* Furialia arma *siger Lukan. I.* 200.

Förste Paafund, da kun brugdes til Jorden at dyrke.
Stöbte i Spadens den simplere Form; da Bier og Qvægavl,
Markens Forraad, alt hvad udgiör Landmandens Lykke,
Overflödigen kom med de gyldnere Tider tilbage;
Mennesket kom i Foreening med Gud; dets Öie ham skued.

Men hvorfor bruge saa Faa deres Fornuft, og synes derfor ikke at have frie Villie? Fornuften, dette Gudlige hos os, fik efter Naturens Indretning sit Sæde høit i Hovedet*), og Sandserne sattes den til Haandlangere, at den ved deres Hjelp skulde faae Begreb om Himmel og Jord og alt, hvad deri indbefattes. Men en anden Kraft af ringere og ildagtig Natur, ved hvis Hjelp vi leve og bevæges, er indsluttet i vort Bryst**):

Denne, Guddommen saa tillod det, Fornuften er modsat,
Söger at svække dens Magt, og den har Drabanter i Mængde:
Lade Vellyst og Sorg, Vredagtighed, Smerte og Banghed,
Rigdoms og Æres ulovlige Lyst, som i Taage sig skjuler;
Understöttet af dem, som en Hær, den Fornuften bekriger.

---

*) *See S. 158. Exkurs. Saaledes gav* **Plato** *Fornuften Sæde i Hovedet, som Fæstningen, hvorfra den skulde befale, men Lidenskaberne satte han nedenfor, nemlig Vreden i Brystet, og Begjerligheden under Mellemgulvet.* **Cicero.** Tusc. Qvæst. *I.* 10.

**) *Denne vegetative Kraft, hvori Forfatteren sætter Sandseligheden, har han beskrevet S. 145 f.*

Digitized by Google

Disse Giganterne er: Japetus og Gyges den Grumme,
Stolte Typhöus, og hin Enceladus, Ulykkers Stifter,
Rædsomme Briarevs); fra Olymp de vil Jupiter jage;*
Bjerge vælte de frem af Bekymringer, ville den Höie
Styrte, om höiere Hjelp som et Lyn ei kommer fra Himlen.
Naar paa iilsomme Vogn först Tömmen er tabt, den i Farten
Styrter ustandselig frem, og ei holdes af villige Styrer.
Förste Yttring man bör modsætte sig; Gnisten uvirksom
Endnu er, men til Brand opblusser den, rasende Lue
Bryder af Tagene frem, og mod Himmelen stiger, især om
Boreas hjelper dertil med den heftige Puster fra Norden;
Vand! Vand! Naboer da kun raabe, og raabe forgæves.
Naar sig vægtige Steen lösriver uhindret fra Klippen,
Hvo kan da standse dens Fald? Alt drager den med sig i Farten:
Bögene, Bjergenes Slægt, nedslaaer den. En ringere Modstand,
Kun i Begyndelsen gjort, var nok til at svække dens Fremgang.
Saa det med Sindets Bevægelser gaaer: naar disse Fornuften
Overfalde med Kraft, den neppe, ak! neppe da Modstand
Vover at gjöre, forlader sit Roer og af Bölgerne drives,
Medens östlige Vind ustyrligen raser paa Havet;
Ofte mod Fienden selv den Hænderne rækker som Fange.
Undertryk da Roden til Last i dens Spire, og afvend,

---

*) *Om Gigantkrigen og Jupiters Lynild, der gjørde Ende derpaa, og i de følgende Linier paa en sindrig Maade forestilles som en høiere Hjelp, Fornuften faaer fra Himmelen, i Striden mod Sandseligheden, ligesom og om enkelte af Giganterne see S. 13. 63. 115.*

Digitized by Google

Hvad der er Aarsag til Fald, med Forsigtighed inden du styrter
Magt da over dig selv du beholder, og Villiens Frihed;
Seierens Palmer da skal fra Idume*) din Prydelse være.
Men er Kampen begyndt, er Fæstningen svækket af Fienden;
Vakle Muurene alt, ved hans krigerske Redskaber rysted';
Troe mig, hvis ei Gud ved sit Forsyn heldigen styrer,
Taber Fornuften, og kan ei bestaae for saa vældigt et Angreb.
See, hvor den Iacchiske Drik**) er Fornuften til Skade, hvor ofte
Den, umaadelig nydt, giör Hjertet til Furiers Bopæl!
Siig, naar Hovedet Drik omtaager, hvor Friheden bliver!
Villien kun i sin Magt har den, som er ædru; Fornuften
Han kan tage til Regl; men den Drukne mod Villie, Viden
Handler, fortryder sin Handling igien, og sig skammer derover.
Lidenskab saa vor Sjæl kan beruse, som var det af Viindamp,
Hjernen hylle i Dunst, og forvirre Begrebet i Taage.
Han da kun Frihed i Villien har, hvem Fornuften bestyrer;
Han som sin Lidenskab veed at beherske, at lede og styre.
Det kan den, som fra tidlige Aar er dannet for Dyden,
Den, som længe med Flid har de dannende Kundskaber dyrket:
Saadan er Övelsens Magt, og saa mægtigt er Intet som denne.

---

*) Ogsaa Virgil har Palmæ Idumææ. Georg. III. 12. Idume og Idumæa, Edoms Land, bruges hos de Gamle for Judæa, som var bekjendt af sine Palmeskove.

**) See S. 142. Anm.

Övrige Mængde paa Dyrenes Viis kun lader sig lede;
Rigtig har Digteren sagt: „Hver kun af sin Lidenskab drages.")*
Derfor Villien er ufrie hos saa Mange og nedtrykt.

Digteren gjentager sin Formaning, at man bør modstaae Lidenskaben i dens første Yttring, og underkaste den Fornuftens Herredømme. Han tilføier den Grund:

Kjödet mod Aanden sig reiser til Strid, og i Övelse denne
Holder ved varige Kamp. Let, Aanden til Himmelen stræber;
Kjödet derimod tungt, skyer Höiden, og eene begjerer,
*Hvad er jordiskt, thi Jord det kun er, og til Jord skal det blive**).*

Men antaget, at du er den her beskrevne Viise, at du lader dig styre af Fornuften, og altsaa har den fulde Frivillie: staaer du alligevel ikke under Skjebnens Magt? Ganske vist, og det saa meget meere; du vil da selv saa meget hellere staae derunder; thi Skjebne er den guddommelige Villie***); med den vil den Viise ikke være uovereensstemmende; dens Bud vil han gjerne lyde. Kun Daaren og den Laste-

---

*) Trahit sua qvemqve voluptas. *Virgil. Bucol. Ecl. II. 65. Apostelen Jakob. I. 14. har samme Udtryk.*

**) *Galat. V. 17. Prædik. XII. 7. 1 Mos. III. 19. Cicero.* Consolatio. *S.* 568. Ed. Berol. *Virg. Æn. VI.* 730. *Horat. Sat. II.* 2. 77. *Seneca. Epist.* 23. 65 *og* 92.

***) *See S.* 161.

fulde unddrage sig med Stolthed fra guddommelig Forskrift. Men man sige ikke, at Daaren og den Lastefulde derfor ere frie. Disse tjene et mindre blidt *), et skændigt Herskab: Forbrydelsen og dens Søster, Daarskaben; dog skeer dette ogsaa efter Guds Villie, den tilladende nemlig, ikke den befalende, saa at bedet ogsaa, ligesom Alt, er underskastet Skjebnen. Deslige Betragtninger have bevæget Nogle til at sige, at man kun bør sørge for sin Fornøielse, ubekymret om det Nærværende og det Tilkommende; at det er en Daare, som sørger og frygter, da Alt gaaer frem efter fastsatte Regler; Hver har sin Skjebne; han bærer den hos sig, skreven i hans Barm, uden at han selv kjender den, men Tid og Erfaring vil udfolde den; Himmellegemerne gaae ikke tilbage i deres vante Bevægelse; Intet kan forandres, hvad Gud engang har fastsat; thi skulde denne meest passende Orden, denne fuldkomne Kjæde forandres, saa maatte den derved blive enten slettere, hvilket ikke lader sig tænke, eller bedre, men bedre end det, der er fuldkomment, kan Intet blive **).

Forfatteren kommer nu til Indvendingen, som tages af det Onde i Verden, at Nogle ere lykkelige og Andre ulykkelige, at Naturen er

*) „At vi ikke kunne modstaae Guds Forsyn eller Naturen, er Grund for os til Beroligelse, men at vi have det bedste Herskab, maae, naar vi opfylde vor Pligt, være os en Grund til Glæde. Dette kan man kalde det christelige Fatum". Leibnitz Theodicee. Fortale §. 10.

**) Spor af deslige Grundsætninger finder man i Viisdommens Bog. II. 1. f. De maatte lede til at ophæve al Moralitet, hvilket og Philo siger at de gjorde: ειμαρμενην τε και αναγκην θεοπλαστησαντες, ασεβειας πολλης κατεπλησαν τον ανθρωπινον βιον. Op. p. 415. Ed. Lutet. 1640.

mod Hine en kjerlig Moder, men mod Disse en haard Stedmoder. Han meener, at dette ikke i Almindelighed kan tilskrives Skabningernes Fortjeneste eller Brøde, da det Samme er Tilfældet med de ufornuftige Dyr, der ere uden Moralitet, og selv med Træerne, hvoraf nogle blive staaende, og andre omhugges eller oprykkes.*) At sige her: „det er nu saaledes Guds Villie," er ikke Nok. Den viise og gode Gud vil Intet uden Grund; han vælger og anordner stedse det Bedste. Man kan sige: Jo længere en Aarsags Afstand er i Tingenes Kjæde fra den første Aarsag, jo meere er den ulig denne. Gud er et enkelt Væsen, og stedse den Samme. Den sidste af Aarsagerne, der er længst borte fra ham, maae da være mindst enkelt, forskjellig i sin Natur og sine Virkninger. Til denne hører Jorden og hvad der er Jordisk; derfor er Alt paa Jorden saa usikkert. — Men hvorfor Denne skal være meere lykkelig end Hin? hvorfor den Ene meere end den Anden skal trykkes og plages? dette er ligesaa vanskeligt at besvare, som: hvorfor Ilden skal være varm, Sneen hvid og Malurten bitter? hvorfor et Træe skal have saadanne, og ikke andre Blade? hvorfor Magneten skal trække Jern til sig, og ikke skal kunne det, naar en Demant er i Nærheden? **)

---

*) *Forfatteren synes at have tillagt Træerne en Sjæl; og havde da Plato, Empedokles og Aristoteles heri til Forgængere. Plutark. περι τ. αρεσκ. τ. Φιλοσ. XXVI. Aristoteles περι ψυχης. I. 3. III. 9.*

**) *De Nyere vide Intet herom. Meget meere lære vi af dem, at Magneten trækker endog Demanten til sig. Lichtenbergs Zusätze z. Erxlebens Anfangsgr. der Naturlehre. §. 553. 5te Aufl. Vor Forf. har imidlertid havt sin Hjemmel: Plinius siger:* Adamas dissidet cum Magnete lapide in tantum, ut juxta positus, ferrum non patiatur abstrahi aut si admotus

Dette og saa meget Andet har Gud indhyllet for os i Mørke; de Grændser, han satte, vil den Dødeliges Forstand forgæves stræbe at overskride *).

Fra det physiske Onde gaaer Forfatteren over til det moralske, og opkaster det Spørgsmaal, om Gud er Aarsag i Synden, da han taaler den her i Verden. Hans Svar staaer i Forbindelse med hans nylig

---

Magnes apprehenderit, rapiat atqve auferat. Nat. Hist. XXXVII. 4. *Isidorus Hispalensis*, Originum XVI. 13. *bekræfter det Samme; og Marboddus* de gemmarum lapidumqve pretios. formis, natura et viribus *siger:* Omnibus æqva tamen wis est adducere ferrum. Qvod facit et Magnes, absente potens Adamante. Nam præsens Adamas Magneti qvod rapit aufert. *Dette er Autoriteter fra det 1ste, 7de og 11te Aarhundred.*

*) *Intet i Skabningen er med Hensigt Ondt; Meget er Godt, skjøndt endnu ikke erkjendt som Saadant; Meget bliver kun Ondt ved Misbrug. Den samme Cicuta, hvoraf Overtroen tilbereder en Sokrates Døden, bliver i Menneskevennens Haand en velgjørende Lægedom. Uden det lidet Onde paa Jorden, vilde denne savne sin store Skjønhed og Frugtbarhed. Naturens skadelige Virkninger synes ved første Øiekast meere ødelæggende, end de virkelig ere; de vise sig for den opmerksomme Iagttager i høi Grad formildede; de erstattes os rigelig paa anden Maade; den forsynlige Natur tilbyder os selv Midler til at undgaae dem. — Vi kunne tanke os en Verden, hvori Midlerne til Lyksalighed vare ligere, rigere uddeelte: men hvorfor er Jupiters Drabant ikke Jupiter selv? Hvad Ret have vi til at fordre, at den Planet i vort Solsystem, som er vor Bopæl, og som har Millioner sine Lige, skal være den fuldkomneste blandt alle disse Verdener, og at vi skulde være denne fuldkomneste Verdens Beboere? Det vilde være en Verden, der ikke passede sig for os. Thi aabenbar ere vi og denne vor Jord skabte efter een Plan. Blandt alle muelige Verdener maatte der være éen som denne;*

Digitized by Google

fremsatte Mening om den sidste ufuldkomne Aarsag i Tingenes Kiæde, der virker paa Verden, men i Modsigelse med hans foregaaende Yttring om et specielt Forsyn og den menneskelige Frihed *).

Naar af Sardanapaler vor Jord er behersket, uværdigt
Hoved bær' Diadem, naar Hjorden betroes til Ulve,
Naar i Templerne selv Lösagtighed tager sin Bopæl,
Christendommens de hellige Ting vanhellig behandles,
Himmel og Helved for Guld kun sælges af gierrige Præster;

Naar alt dette skeer ustraffet og idelig — en sørgelig og altfor sand Skildring af Forfatterens Tidsalder **) — saa er, siger han, Grunden dertil ikke at søge hos Gud, men hos denne sidste Tingenes ufuldkomnere og ondartede Aarsag, der, som den personificerede Sandselighed, kaldes Sarkotheos ***).

---

og denne maatte have saadanne Beboere, som vi. Er denne Lod os for ringe, saa har enhver Skabning Ret til at fordre Skaberen for sin Domstol: Planten, fordi den ikke blev en Ceder; Hesten, fordi den ikke fik Elefantens Styrke, og Elefanten, fordi den ikke har Menneskets Fornuft. See Meere herom i Jerusalems ovennævnte Betrachtungen, V. 1.

*) *See Exkursen.*

**) *See S. 67, 89 — 91, 131, og dertil hørende Anmerkninger og Exkurser.*

***) *Kjødets Guddom, Kjødets med Guddommen fjendtligsindede Sands. Rom. VIII. 7.*

Digitized by Google

Naar dette Væsen har undertrykt Verden og stiftet tusende Ulykker deri, glæder det sig ved at betragte den anrettede Skade, og finder Fornøielse i de Lidendes Smerte.

*Saa hin Martiske Slægt *), hjemkommen som Jordens Betvinger,*
Mord paa Mennesker eller paa Dyr i sit Skuespil søgte.
Der Senator og Ridder og Folk holdt ud, paa forskiellig
*Plads fordeelt, som sig bör, og i Loven af Otho bestemtes **).*
Fegteren her man saae paa Theatret at træde i Kampen,
Eller en Anden mod Dyr sine Lemmer og Livet at vove;
Eller en Löve, en Tiger, og hvad der ved Haanden af Udyr
*Være kan, for ved blodige Saar Qviriter at more ***).*

At tillægge Gud Vrede, eller sige, at han straffer i Vrede, er ikke passende med den over al Sindslidelse og Forandring ophøiede Fuldkommenhed, vi maae tillægge ham ****). Men Gud straffer dog

---

*) *Romerne, Beboerne af* urbs Marvortis. *Æneid. VI.* 873.

**) *L. Roscius Otho foranledigede som Tribunus Plebis den Lov, hvorefter de første Pladse nærmest ved Theatret eller Arena tilkom Senatorerne, de næste 14 Ridderne, og de øvrige Folket. — Horat. Epod. IV. 16. Juvenal. III. 159.*

***) *See Exkursen.*

****) *Vi pleie derfor at sige, naar Vrede i Bibelen tillægges Gud, at den maae forstaaes effectiv, ikke affectiv, og kalde deslige Talemaader anthropopathiske.*

Digitized by Google

Synden. Da Synd er Afvigelse fra Godheds og Sandheds, Lysets og Fredens evige Kilde, saa maae Mennesket ved Synden giøre sig ulykkelig; saa maae paa Synden følge Straf. Denne Tanke leder til Spørgsmaalet, hvorfor det ofte gaaer den Lastefulde vel her i Verden, og den Dydige ilde?

Der er to Slags Gode: det, som ansees saa, efter Almuens, og det, som er det, efter den Viises Begreb. Til det Første hører Lykkens Gaver og hvad der angaaer Legemet, til det Andet, allene Sjælens Gode. Man kan da sige, at intet Ondt møder den Dydige, intet Godt bliver den Lastefulde til Deel. — Lasten er en Sjælssygdom; thi ikke blot paa Legemet, men ogsaa og vel saa meget paa Sjælen kan Mennesket være sygt *). Hos den Lastefulde ere Forstand og Villie syge. Som den meest velsmagende Mad ikke smager og ikke bekommer den Syge, saa er intet Gode efter den Lastefuldes Smag eller passende for ham **). Lad En være en stor Lovkyndig, men derhos listig, uretfærdig, gierrig, uden Følelse af Pligt og Ære: hvad hjelper ham da hans Lærdom? hvad Gode indbringer den ham? Han bedrager og plyndrer dem, som betroe sig til ham, og skader mange Andre. Den Lastefuldes Lærdom er et Sværd i den Afsindiges Haand; han

---

*) *Cicero er af samme Tanker. „Dersom Livets Behagelighed," siger han, „kan afbrydes ved haarde Legemssygdomme, hvor meget meere ved Sjælens? Men Sjælssygdomme ere disse umaadelige og tomme Begierligheder, som gaae ud paa Rigdom, Ære, Herredømme, Vellyst."* de finibus. I. 18.

**) *Ogsaa her har Cicero samme Tanke.* Orat. Philippica secunda. 45.

Digitized by Google

fornærmer kun dermed, og paadrager sig selv Vanære og Had. I det mindste lever han i Frygt for deres Had, han har skadet. Han gaaer med saarede Fødder paa Torne, han selv har udsaaet. Her bliver da Videnskab et Onde; og dette gielder om al Videnskab, som misbruges. Det Samme er Tilfældet med Rigdom. Enten jager den lastefulde Rige kun efter sandselig Glæde, og ødelægger derved sig selv og sin Pung, eller han, som en anden Tantalus, sparer uden at nyde, samler uden at vide for hvem, mæsker sig, som Dyret paa Stien, ikke til Fordeel for sig selv, men for mange Andre, som snart skulle adsprede, hvad han med megen Møie har sammendynget. Nu Styrke og Raskhed: Det slette Menneske, som hermed er begavet, vil være trettekiær og voldsom, fornærme den Ene efter den Anden, blive en Røver, og som et vildt Dyr kun finde Fornøielse i Mord og udøst Blod; han vil, som forvoven Kriger, elske denne Stand, ikke for Ærens, men for de Udsvævelsers Skyld, den giver Frihed til, og deri blive sin Familie til Sorg og Skam. Ja Legemskræfter uden Forstand og Dyd ere ofte den, som har dem, til Skade; og han har dem dog ikke længe; de holde sjelden ud indtil Alderdommen *). — Hvad den Dydige angaaer, saa maae han, hvis han skal fortjene dette Navn, have en sund Sjæl. Det maae han, om ogsaa Sygdom raser

---

*) *Den Aldrende, som ved disse Ord sukker over Savnet af sin Ungdoms Styrke, tænke paa Ciceros Ord:* Isto bono utare, dum adsit; cum absit, ne requiras: nisi forte adolescentes pueritiam, paullum ætate progressi adolescentiam debeant requirere. Cursus est certus ætatis &. *Han læse dette heele og foregaaende Kapitel.* Cato Major IX. X.

Digitized by Google

i hans Legem, og hvert Lem paa ham plages af Smerte. Han maae have sund Forstand og ret Villie: disse to Ting ere Dydens Grundvold. Den, som har dem, vil ikke misbruge, hvad han ellers kan have: Lærdom, Penge, Styrke. Det bliver altsaa et Gode for ham; thi Alt bliver Godt eller Ondt ved Maaden, hvorpaa det bruges; og det høieste Væsen maatte slet ikke sørge for de Dødelige, om det ikke tog et saadant Menneske under sin besynderlige Varetægt. Hvad Ondt kan da møde den Dydige, da Gud ynder ham, forsvarer ham med sin mægtige Arm, og holder ham frie for alle Farer? Men den Dydige synes dog undertiden at være ulykkelig, at lide Armod, Sygdom og Uheld. Det forudsættes, at han er virkelig dydig, ikke nogen Hykler, af det Slags, hvoraf man allevegne treffer saa mange, der skjule Øglens Gift og Ulvens Hjerte under Faareklæder, og skuffe Daarerne med Dydens falske Skin. Disse kan Gud, som kjender Hjertet og det Forborgne i Sjælen, vistnok ikke ynde eller paa besynderlig Maade beskytte; om dem kan kun den Enfoldige sige, naar de lide, at de Dydige ere ulykkelige. Hvor er det dog mueligt, at Mennesker kan være saa uvidende og dømme saa urigtig! *) Forudsat altsaa, at det er den sande Dydige, man meener; han trykkes af Sygdom; han lever i en Vraa, foragtet og fattig; han er forviist fra sit Fædreneland, indsperret i Fængsel, maae kæmpe med Ulykker — kan vi derfor sige, at det gaaer ham ilde? Ingenlunde.

---

*) *Af denne Episode selv vil man, endog uden Sammenligning med de S. 67. 89 — 91. 131. Exk. og ellers forekommende Udfald paa benævnte Hyklere, let slutte sig til, hvem Forfatteren meener.*

Digitized by Google

Modgang den Dydige först ret danner, fortædler og renser:
Ham alstyrende Haand til det Bedre ved Lidelse förer.
Lægen den Syge saa tit maae række det Bittre, og Denne
Stærkere bliver derved, og forlader besværlige Leie.
Dydens Ven af sin Gud maae vækkes og öves ved Kummer,
Paa det han stærkere kan i det Gode og fastere vorde.
Sandselig Glæde saa let giör værre, og leder til Daarskab:
Smerten forvildede Sind skal til Pligterne kalde tilbage,
Holde det kraftig fra Last, og det være en Spore til Dyden:
Guldet sin höiere Værd erholder jo, renset ved Ilden;
Hakken med jernhaard Tand maae Jorden til Frugtbarhed hjelpe;
Stillestaaende Vand snart raadner, og Jernet ved Brugen
Vinder bestandig i Glands; henlagt det af Rusten fortæres.
Saa i Trængslernes Tid meest glimrende Dyden sig viser,
Ilden lig, hvis klareste Skin fremlyser i Mörket.

Efter endnu at have anført nogle Exempler af Naturen for at bevise, at det, som synes skadeligt, kan være gavnligt, melder Digteren, at Chiron, som vil beskrive Menneskenes Vandel og aabne Livets Helligdomme, kalder ham *), og at han derfor vil slutte denne

*) *Meningen er: en anden Sang skal begyndes, som hār til Overskrift: Skytten. Chiron, den som Læge, Musikkyndig, Astronom og Jæger berømte Centaur, der havde opdraget Achilles, Æskulap, Herkules og Jason, blev, efter Fabellæren, ved sin Død sat iblandt Stjernerne, og fik, med Hensyn til den sidstnævnte af hans Færdigheder, Plads i Dyrekredsen under Navn af Skytten.*

Digitized by Google

Sang, lægge sig til Hvile i de hellige Skove, og ophænge Kitharen i Pieridernes Tempelhvælving *), indtil de nærværende sörgelige Tider ere forbi: Tider, tilføier han, da Fyrsternes Overmod og Uenighed udbreder ødelæggende Krige over heele Italien **); da Rom beklager sine Huses Udplyndring ***), Narni ****), Pavia og Melfi have fölet Ödelæggelsen, og det af Sirenens Grav berømte Parthenope seer bedrøvet sine Frugthaver forstyrrede af Gallernes Hære, og blander sine Taarer med Se-

---

*) Tholo suspendere *forekommer hos Virgil. Æn. IX. 408.*

**) *Da disse og følgende Yttringer indtil Sangens Slutning, ligesom og andre Steder i Digtet, behøve udførligere Oplysning af den italienske Historie, saa er en Skildring af Krigstildragelserne i Italien for de uroligste Aar af Forfatterens Levetid tilføiet i Exkursen til dette Sted.*

***) *Franc. Guicciardini, vor Digters Samtidige og Forfatter til den af Hadriani fortsatte Italienske Historie, har i et eget Skrift:* Il Sacco di Roma *skildret Roms Plyndring.*

****) *Narni, Narnia ved Floden Nera i Kirkestaten, det gamle Neqvinum.* Locus erat arduus, *siger Livius X. 9.* atqve in parte una præceps; nec vi nec munimento capi poterat. *Af samme Historieskriver see vi, at denne Bye gjorde sig frygtelig for det romerske Senat, da den med nogle andre Kolonier negtede at levere Soldater og Penge, XXVII. 9. Man seer der endnu Ruiner af den prægtige Broe, som August skal have opført af Sikambrernes Bytte, for at forene de to Bjergspidser, hvorigjennem Nera flyder. Om dens og de andre her nævnte Byers Ødelæggelse i det 16de Aarhundred see ovenanførte Exkurs.*

Digitized by Google

betis' Bølger *). Hvad skal jeg sige om disse Undertegn af Luer paa Himmelen, der i Klarhed overgik Dagen selv? **) om disse ulykkelige Høeskrækker, der som en Taage skjulte Solens Glands, og med Graadighed bortgnavede den spæde Sæd? ***) Hvor mange Byer har den bedrøvelige Hungersnød og Pest ikke skilt ved sine Indvaanere og efterladt tomme? ****) Ak! hvor retfærdig er dog ikke Himmelens Straf over os! *****) thi hvad Slags Forbrydelser er der til, som vi

---

*) *Parthenope, Neapolis' gamle Navn. S. 119. Anm. Floden Sebetis eller Sebetus, som beskyller Neapel, omtales ofte af de Gamle, f. Ex. Virg. Æn. VII. 234. Columella X. 134. Statius. Sylv. I. 2. 268.*

**) *Slige Phænomener høre til de saakaldte* Meteora apparentia, *der ofte hos de Gamle vare Forvarsler for Krige og Ulykker. Det her omtalte var rimeligviis et Nordlys, hvis Natur man da ikke kjendte.*

***) *Høeskrækker, hvis Ødelæggelser vi allerede kjende af Bibelen, Joel. I. II. Amos. IV. 9. Psalm. CV. 34 f. overfaldt de sydlige Lande 1527, Roms Plyndrings Aar. See Dr. Kofods lærde Skrift om Høeskrækker. Kjøbenh. 1802 S. 81.*

****) *See ovenanførte Exkurs.*

*****) *En endnu i vor Tid meget sædvanlig Yttring, hvorimod ikke nok kan advares. Den, som er ulykkelig her i Livet, prøve sig selv, om hans Levnet har været saadant, at han deri kan søge Aarsagen til sine Ulykker; men vil han dømme Andre efter deres Uheld, og kalde det Onde, som møder dem, guddommelig Straf, saa røber han baade et ukjerligt Sind og ringe Bekjendtskab med Tingenes Løb. Meget af det Onde, som møder*

Digitized by Google

ikke begaae? Hvor er Retfærdighed, hvor Gudhengivenhed og Gudsfrygt at finde? Religion er bleven Egennyttens Redskab *); det Himmelske er tilfals; Løsagtighedens Tjenere skænde det Hellige med vanhellig Haand **). Og paa alt dette see de stormægtige Fyrster, og tie, ubekymrede om Christi Ære! Saadanne Skyggebilleder have vi

os, har jo aabenbar sin Grund i andre Menneskers Ondskab, i Andres eller vor egen Uforsigtighed, i vort Legems Indretning, i Luftens Indflydelse, i Storme og Uveir; det treffer de Gode og de Onde ifleng, uden at man kan tillægge dem, det treffer, nogen Skyld. Dog, for ikke at misforstaaes, ville vi fortsætte denne Advarsel med en stor Theologs egne Ord: Cautius versari oportet, ne vel publica vel privata infortunia, velut bella, pestes, orbitatem, conflagrationes, morbos diuturnos, mentis perturbationes, semper a vindicta divina et culpa hominum repetamus, qvod sæpe factum atqve adhuc fieri dolemus in publicis præcipue bonorum hominum sermonibus, qvi imperiorum scelera incusant, atqve graviter in delicta hominum et impietatem, velut in Pandoræ pyxidem, intonant, et jubent placare Deum morum emendatione. Jure qvidem suo, si nuntius aliqvis, auctoritate divina munitus, prædixit impoenitentibus ea mala. Jam, cum nec (hodiernorum) Prophetarum auctoritas certa sit, nec minæ damnorum terrestrium prostent, nec casus adversi statim progeniem vitiosiorem, nec levamina malorum emendationem arguant, vana et futilia illa oracula merito refugimus, malumusqve suspenso animo de poenis positivis in hac vita judicare, qvam temeraria sententia per injuriam homines criminari. Luc. XIII. 4. J. C. Døderlein. Instit. theologi christiani. P. I. p. 291. Ed. 3.

*) *Terent's bruger* Aucupium *i denne Bemerkelse* Eun. II. 2. 16.

**) *Beviser ere anførte S.* 67. 89 — 91. 131. *Exkurs.*

Ulykkeligeſt til Beherskere! *) Jeg gaaer derfor tilside, og skjuler mig blandt Parnassets høie Klipper, indtil Musen igien befaler mig at træde frem.

---

*) *Ovennævnte til denne Sangs Slutning hørende Exkurs vil bevise, at de Fyrster, Forfatteren kunde sigte til: Pave Clemens VII, Keiser Carl V og Kong Frants I, i det mindste hvad Aandsevnet angaaer, ikke vare Skyggebilleder.*

Digitized by Google

IX.

SKYTTEN.

Digteren har nu udhvilet sig i Kastales Huuler. Det begynder at blive lyst. Han har atter grebet Kitharen og Plektret, og anraaber Musen om at stemme Strengene og staae ham bi med sædvanlig Gunst, at hans Sange kan ligne hine fra Oldtiden, hvilke Apollo indgav i Laurbærskoven ved Permessusflodens Bølger *). Han har nu et himmelsk Syn, og beskriver det:

Allerede min Baad midt ud var kommen paa Havet;
Graalig Skovenes Top var bleven af kjölige Riimfrost **):

*) *Permessus, Floden paa Helikon, hvoraf Musernes Navn: Permesseider. Virg. Eclog. VI. 64.*

**) *Riimfrost er ved denne Aarstid at see, naar Solen er i Skyttens Tegn, det sidste af Efteraars-Himmeltegnene.*

Digitized by Google

Nu en Guddom, mig för ubekjendt, stod her ved min Side;
Skinnende var den, og Natten forsvandt for den himmelske Klarhed.
Jeg en Klippe blev vaer, som med Spidsen sig hævede over
Skyer, og viid i sin Kreds fremraged' mod aabene Himmel.
Nederst var Opgangen trang, thi igjennem de hvasseste Steene
Gik kun besværlige Stie, som med Skovkrat skjultes og Torne.
Bedre var Midten, og nærmere op mod den himmelske Hvælving
Veien lettere blev; Theorea) man Klippen benævnte.*
Did hin Genius mig henförte. Da Toppen jeg naaed,
Alt jeg tydeligt saae, som det var, og med underlig Glæde.
Skulde, hvad her jeg saae, udförlig fortælles, vil Solen
Antipoderne naae, med sit fugtige Klæde vil Natten
Overtrække vor Jord, för Talen er kommen til Ende.

I det han beundrer Stedets Høide og Behagelighed, hører han en Stemme ovenfra, som nævner ham ved Navn) og formaner ham til Bøn. Han beder da knælende:**

Verdeners överste Magt, du Herlige! Aandernes Fader!
Större end alt, hvad er, og kan tænkes at være; af intet
Legem betynget, og dog frembringende alt, hvad er Legem,
Enten det stadigt er, eller ved Tid kan forandres og svækkes;

---

*) *Theorea af θεωρειν, et til Betragtninger skikket Sted.*

**) *Forfatteren kalder her sig selv Stellatus, ligesom og i det følgende V. 81. See Indledn.*

Kilden, hvorfra alt Godt udflyder; Begyndelse uden
Al Begyndelse, du, Naturens Bestyrer og Ophav!
Indbegrebet af Alt, og dog ikke af Nogen begrebet;
Höi, umaalelig, ypperste Kraft, kun Viisdom og Godhed,
Skiönhed, Orden, Forstand, Lys, Veien og Sandhed og Livet*);
Ei indskrænket til Sted, nærværende dog paa ethvert Sted;
Selv ubevægelig, eene dog den, som det Heele bevæger;
Den, af hvem, og ved hvem, og til hvem er Alting i Verden**);
Eens, uforandret i Kaar, og til evige Tider den Samme;
Förste af Aarsager, den, som de himmelske Legemers Tyngde
Gav Omvæltningens Lov, og som Regler for Skiebnen bestemte;
Kongers Konge, for hvem vel tusende Hære af Aander
Trint om Tronen til Tjeneste staae: Lyksalige disse
Udenfor yderste Kreds af vor Verden, i Lysets de viide
Marker, hvor Sandheden boer, höitidelig Lovsang istemme***):
Dig tilbeder jeg, dig jeg her anraaber med ydmyg
Ærefrygt; til min Bön dit Aasyn i Naade sig böie!
Straaler mig send af dit Lys; lad Mörket forsvinde, som Sjælen
Ak! nedtrykker saa dybt i et dödeligt Legems Foreening!
Giv, at rigtige Vei jeg finder, at skadelig Fordom,
Falsk Indbildning mig ei hendrager paa farlige Afvei.

---

*) Joh. XIV. 6.

**) Rom. XI. 36.

***) Aab. VII. 9 f.

Ei i Forlegenhed styrter min Sjæl, saa den smittes af Livet:
Menneskedyd og Forstand opstræber forgæves fra Jorden
Uden dig; det en Flugt kun bliver, som Ikarus' fordum:
Kunstig samlede Verk adsplittes, og Fjerene lösnes.
Uden dig vi kan ei Sandhedens Helligdom skue,
Ei tilfulde forstaae, paa hvad Maade vor Frelse beredes;
Derfor giv mig, du, som har Magt, o Kongernes Konge!
Dig at kiende, og dig at behage, mig selv og at kiende,
Vide, hvorfor jeg her er hensat, hvorfra jeg er kommen,
Hvor jeg engang gaaer hen, naar Livet hernede har Ende,
Hvad for mig er at skye og at gjöre, at Enden kan blive
Lykkelig, naar min Traad er af Lachesis spunden, og Livets
Sidste Dag har skjult udmattede Lemmer i Graven,
Saa mig Döden er Saligheds Havn, vederqvægende Hvile.

Den samme Stemme, som formanede Digteren til at bede, giver ham ved Bønnens Slutning Haab om Bønhørelse. Han føler sig derved styrket i Aandskraft, og faaer et Syn, skarpere end det, som fordum udmerkede Lynceus *). Det forekommer ham, at han af Vinden løftes sagte i Veiret til Himmelens Krystalhvælvinger **). Saa hæver

---

*) *See Anm. S. 175.*

**) *Aristoteles' Forestilling om Himmelen, at den bestod af en haard og gjennemsigtig Krystal, var endnu gjeldende i vor Forfatters Tid, og forsvandt først ved det Lys, Tycho Brahe med Aarhundredets Slutning tændte i Astronomien.*

sig hin Fugl; naar den henter Pilene fra Vulkan, som ved Torden og glimtende Flammer skal adsplitte Himmelen, saa ofte de Dødeliges Handlinger opfordre Jupiter til at straffe *). Han nærmer sig nu til Maanen, og seer Portene glimre af Guld og Sølv. I det han beseer alt dette, møder ham Timalphes, Jupiters og Aretes Søn. Denne ædle og skjønne Yngling kjender ham strax igjen fra den Sammenkomst, han forhen har havt med ham paa sin Moders Vegne **). Efter en Samtale med ham fører han ham til en Bye, hvis Lige i Størrelse ikke findes paa Jorden. Den havde Demants-Muure og Fæstningsverker af Rubin, mange store og skjønne Paladser, Templer, Theatre, Torve og brede Gader, Alt af Sølv, Guld og Ædelsteene. Digteren kan ikke opregne Alt, hvad han her saae. Med Forundring betragtede han den Mængde Mennesker, som gik igjennem Byen, hvidklædte, med Blomsterkrandse paa Hovederne og Liliestænger i Hænderne. Eensstemmige sang de yndige Hymner til Maanens Beherskers, Menarks ***) Erindring. „Menark priste deres Lovsang; Menarks Navn gjentoges ofte af det aldrig tause Eccho." Denne, saa fortalte den paalidelige Timalphes, havde tæmmet de Arkadiske Giganter. Arkadien, sagde han, havde fordum været en umaadelig Slette med aabne Marker. Der havde de frygtelige Giganter hersket: Mænalus og Pholoe, og Lycæus, som

*) *See S. 51. med Anm. og Exkurs.*

**) *See S. 63.*

***) *Maanens Fyrste*, Μηνὸς ἄρχος.

holdt sig til Dyrenes Hunler, og Erymanthus, som bar Vildsviin paa Skulderen, og Himmelbeboernes afsagte Fiende Cyllene *). Disse vare de Første, som i Tillid til deres naturlige Styrke vovede at udlade sig i fornærmelige Udtryk mod Maanen, at de vare ældre og af ædlere Byrd end den, at de fortjente derfor meere end den at have Bopæl i Himmelen og at nyde guddommelig Ære **). Ia i deres Afsindighed byggede de et Taarn, større end hint Nimrodske ***). Tre Gange søgte de at drage denne Guddommelige med det rødmende Ansigt, som saa let skrækkes for de Dødeliges Vaaben, ned fra Himmelen; men tre Gange drev Menark dem kraftig tilbage. Han kastede en Saft paa dem

---

*) *Gigantkrigens Skueplads, som vi forhen have seet hensat andensteds, er her sat i* A r k a d i e n. *Forf. kan heri have fulgt Beretningen hos* P a u s a n i a s, Ἀρκαδικα *XXIX, at dette Slag, efter et Sagn blandt Arkaderne, skal have staaet i Dalen Bathos ved Kilden Olympias. Ogsaa veed man, at Arkadiens gamle Navn var* G i g a n t i s. *Forestillingen, at dette bjergfulde Land i Peleponnes har fordum været en Slette, og at dets bekjendte Bjerge:* M æ n a l u s, P h o l o e, L y c æ u s, E r y m a n t h u s *og* C y l l e n e *(det høieste af dem alle,* P a u s a n. Ἀρκαδ. *XVII.) engang have været Giganter, er poetisk, og en vor Digter egen Fiction.*

**) P a u s a n i a s, Ἀρκαδ. *XXIX, siger om Giganterne, at de vare dødelige, og ikke af guddommelig Oprindelse, og anfører Stedet af* H o m e r, *Odys. VII. 59. som Beviis herpaa.*

***) *Det* N i m r o d s k e *eller saa kaldte* B a b e l s T a a r n. *1 Mos. XI. 1 — 9. X. 8 — 10. At Sammenligning imellem Babels Taarnbygning og Gigantkrigen ikke var usædvanlig hos de Gamle, viser* P h i l o, περι συγχυς. διαλεκτων. *ab initio.*

Digitized by Google

af det sorte Græs i Saturn *). Denne Gift gjennemtrængte deres Lemmer; de stivnede strax og opgave deres forvorpne Aand, som modtoges af Tartarus dybt nede i Jorden til evige Pinsler; men deres Legemer med de uhyre Lemmer forvandledes til høie Bjerge, saa de kun forandrede Skikkelse, men beholdt deres forrige Navne. Denne herlige Seier var det, Maanens Beboere, erkjendtlige mod deres Konge, aarlig høitideligholdt med pragtfulde Optog.

Forfatteren og hans Ledsager gik derpaa op mod Slottet. Det glimrede af Guld, og Ædelsteene af mangehaande Farver. „Her kommer ingen Dødelig ind" sagde Ledsageren. De bleve derfor staaende udenfor. De saae, at fra forskjellige Sider af en umaadelig bred Plads fremkom Sjæle, som stillede sig for en med beundringsværdig Kunst indrettet Domstol lige over for Slottet. Her havde de tre Iupiters og Doxas **) Sønner: Teleskopus ***), Dorophobus ****) og den altid retsindige Philorthus *****) deres ophøiede Sæder. Disse afsagde

*) *De gamle Astrologers Mening om* Saturn, *at den, som fjern fra Solen, kørte til* [illegible] (Properts *IV. 1. 106.) maae vel ligge til Grund for denne Digtning.*

**) *Ærens.*

***) *Den Hensigten betragtende.*

****) *Alle Exemplarer have Dorophomus, som giver ingen Mening; læser man derimod* Dorophobus, *kan det betyde: den* Ubestikkelige.

*****) Φιλων τα ὀρθον *er allerede oversat ved det tilføiede Epitheton.*

Digitized by Google

Dom over Sjælene, efter at have taget det Onde og Gode i Betragtning, som hver af dem forhen havde udøvet i sit Liv paa Iorden. De saae og veiede nøie Fortjeneste og Brøde, og lode efter frie Beslutning nogle Faa gaae opad til Stjernerne, Utallige derimod gaae ned til Iorden igien, men ogsaa Mange forblive i Maanen. Digteren betragtede dette længe med tavs Forundring, og spurgte derpaa sin Ledsager: „Er det sandt, hvad man fortæller, at Underverdenen har sin Plads i Jordens dybe Huuler, i Nærheden af dens Middelpunkt *); at Sjælene efter Adskillelsen fra Legemerne føres did, og at Æacus, Minos og den frygtelige Rhadamantus dømme dem der og tildeele dem fortjent Belønning eller Straf **), hvorfor seer jeg da det Samme skee her? hvorfor skal de Dødeliges Handlinger atter veies, og Dommen gientages, som engang er holdt?" Ledsageren svarer, at det ei er at undre over, om Digterne paa Jorden feile heri, da Uvidenhed stedse leder Menneskene vild; at Alt, hvad der er ovenfor Maanen, er godt og glædeligt og varigt; hvad derimod er nedenfor den, er underkastet Dødens strenge Love og den altfortærende Tid; at Maanen, som har sin Plads i Midten, adskiller Over- og Underverdenen og beskytter Himmelens Grændser; at derfor alle Sjæle, som forlade de jordiske Legemer, maae føres herhid, bekjende, hvad de have begaaet, for Dommerne her, og efter disses Befaling forføie sig til visse Steder,

---

*) *Endskjøndt denne Mening ikke er grundet i den ældste Fabellære, sættes Tartarus dog i samme hen i det Dybe, og fjern fra Iordens Overflade.* *Hesiod.* Θεογονια. 720. *Homer.* Ιλ. *VIII.* 481. *Virgil. Æn. VI.* 577.

**) *See S. 51. Anmerkn.*

der passe med deres Opførsel, og hvor de faae deres Løn; jo meere de ere betyngede med Lasternes Dynd, jo længere gaae de nedad i de urene Steder ved Jordens Middelpunkt; jo bedre derimod og reenere de ere, jo høiere hæve de sig i Veiret, jo nærmere komme de Oververdenen; men at de, som have et lige Maal af Godt og Ondt, forblive i Maanen indtil de engang, efter lang Tids Forløb, enten forværrede, maae gaae til Jorden igjen, eller fuldkommen rensede, sendes til de himmelske Hvælvinger. — Paa Digterens Spørgsmaal, hvorfor saa Faa gaae opad, og hvor det er muligt, at saa Mange kan være saa daarlige, at vælge Lastens og de blinde Begjerligheders mørke Vei fremfor Dydens og Sandhedens lyse Bane? svarer Ledsageren:

Legemet Aarsagen er); som et Fængsel er dette for Sjælen;*
Den sin Æthernatur, indsluttet af Lemmerne, taber.
Saa udslukkes et Lys, hensættes det under et Leerkar;
Saa Hyperions glimrende Kreds kan af Taage formörkes.

---

*) *Saa haard, som denne Yttring maae forekomme dem, der ansee den menneskelige Natur selv for aldeles god og ufordærvet, og allene søge Grunden til det moralske Onde i Feil ved dens Udvikling, i fri Beslutning, Forførelse, onde Exempler og andre udvortes Omstændigheder, (Jerusalem: Betrachtungen über d. vorn. Wahrh. d. Religion. Th. II. S. 691) saa synes den dog at kunne forsvares med Skriftstederne: Matth. XXVI. 41. Joh. III. 6. Rom. VII. 7 — 25. VIII. 1. 4. 5. Gal. V. 17. VI. 8 &c. ligesom den og har Medhold af Kant: Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft. S. 26. 2 Opl. og Reinhard, System der christl. Moral. B. I. S. 376. 4 Opl.*

Digitized by Google

Sjælen glemmer da Alt; den af Underverdenens Lethe
Drikker, og Tavlen er lig, som af Ingen endnu er beskreven.
Tusende Ulykker nu den bestorme, Uhyrer i Mængde
Den angribe, og söge ved Magt og ved List den at styrte.
Saa det Stillitsen gaaer, som saa rolig i Vidiebuuret
Sidder, og söger ved Sang sig over sin Skjebne at tröste:
Falsk, med böiede Krop, fremlister sig Fuglenes Morder,
Musejægeren; rundt om Buuret han ængster den Arme:
Denne frygter og flyver omkring, og sig redder ved Flugten.
Anden Fiende nu er ved Haanden: med lignende Rasen
Overfalder og han den Bedövede, gjennem det altfor
Viide Gitter han faaer den med Klöerne bragt, og fortærer
Rovet med vanlige Knur. Saa trænge forskjellige Fjender
Sjælen; Garnet den hist undgaaer, i et andet den falder,
Medens her indsluttet den er i et Menneskelegem.
Hvad den skal gjöre, hvorhen sin Tilflugt tage, den veed ei;
Ravende, halv i en Ruus, den bedrages ved Skinnet af Dyden,
Vælger stedse kun det, som er Ondt, og forkaster det Gode.
Eene ved Lærerens Kunst, og ved hjelpsom Erindring den ledes
Efterhaanden fra Mörket, som den omgiver, til Lyset.

Förste Mangel og Meen hos vor Sjæl, som fra Legemet kommer,
Altsaa Uvidenhed er om det Sande og Gode, og deraf
Kommer urigtige Dom, som er Menneskeslægtens Fordærver.
To Uhyrer af den gaae frem: det er Daarskab og Lasten:
Disse eene er Skyld i det Onde, som Mennesker lide
Eller gjöre; thi Synd af dem alle bedrives, hvad enten
Daarskaben viser dem Vei, at de Skinnet for Sandheden vælge,

Digitized by Google

Eller Lasten dem sender sin Drift, saa de skyndes til Udaad.
Daare da eller med Laster befængt man kalder med Rette
Hver, som Synden begaaer; og Fornuften uagtsom forlader.
Sæde Daarskaben har i den Deel af vor Sjæl, som begjerer;
Der opslog den sit Telt; i den anden, som vredes, er Lasten*)
Rædsom ved Rustningens Kraft og ved List, og den dræbende Gifturt.
To stormægtige Fyrster det er; dem talrige Hære
Fölge; Menneskens Slægt af dem begge forstyrres; thi Sandhed
Findes hos ingen af dem; kun vant' til det Falske i Domme,
Lede de Sjælene vild, som begraves i Kjödet, forglemme
Deres Natur og til Lys er trængende, drage dem bort i
Stillestaaende Söer:, Af dem har Dödningeriget
Trende: Den förste med Dynd kun flyder; den vogtes af Vellyst;
Fuld af Torne den anden man seer: der Gjerrighed hersker;
Rög fra den tredie staaer: der Hovmod har at befale.
Disse Söer en Undergang er for en Mængde af Sjæle:
Dybt nedsænkte deri, de af Kjödets, det flygtige Godes
Lyster fordærves; sig selv ei meere de kjende; de drikke
Himmelens Glemsel, og troe, at, foruden det jordiske, intet
Liv er meere, at Alt er med dem ved Döden til Ende.
Lave Sjæle! hvor langt bortvendte fra Ætheren! intet
Sandsende Herligt og Höit! kun skuende Jorden, som Dyret!

*) Forfatteren synes at tænke sig Daarskab og Last som Lidenskaber, og at henregne den første til de begjerende, den anden til de afskyende, og ved Vreden, som een af disse, at betegne dem alle.

Timalphes nævner nu Dæmonernes Indflydelse, som en vigtig Aarsag til Menneskenes Usædelighed. Vi have i Henseende til denne Overtroe allerede havt Leilighed til, at undskylde Forfatteren med hans Tidsalders Aand *), og betragte hans følgende Skildring af Aandever-

*) *Exkurs XLIV. Vi udtegne Begyndelsen af denne Beskrivelse, til Sammenligning med det i Exkurs XLVI anførte Sted af Melanchton:*

— — Ubi densantur nubes, pluviæqve creantur,
Et venti horrisono concursu fulgura gignunt,
Illic pravorum sedes est dæmoniorum,
Qvorum opera fiunt pestes, insanaqve bella,
Et tempestates terra pelagoqve furentes.
Horum astu, svasu, hortatu impulsuque doloqve
Turba ignara hominum ruit in turpissima qvæqve
Flagitia: hinc recti, hinc obliviscuntur honesti.

Endnu et hundrede Aar derefter skrev Georg Pistorius om Dæmonerne, at de foraarsage Regn og Hagel, Storm og Jordskælv; at de i Tübingen i Manges Paasyn havde opsluget en Vogn med Heste og Alt; at de gjerne vise sig i Fruentimmerdragt &c. De illiorum dæmonum, qvi sub lunari collimitio versantur, ortu &c. *S. 541 f. i Lyoner-Udgaven af Corn. Agrippa's* Opera. *At dog ikke Alle endog i det 16de Aarhundred troede paa Dæmonernes Indflydelse, vise de følgende Linier hos Palingenius:*

Sed qvoniam tentatores et Dæmonas istos
Perversos paucis concessum est posse videre,
Pauci ideo credunt usqvam reperirier illos,
Immo aliud nihil esse putant qvam nomen inane
Pleriqve, ac veluti ægrotorum insomnia rident &c.

Digitized by Google

denen blot som poetisk Vision, som Personification af de forskjellige Lidenskaber, der fordærve og styrte Menneskene.

Efter en Apostroph til Iris, hvorved Synet forberedes, seer han i Dagningen Solen opklares i Nord. Hans Ledsager har vædet hans Øine med en ham ubekjendt Saft, og lovet at vise ham Verdens Hemmeligheder. Han seer en mægtig Fyrste, siddende paa en høi Trone. Paa Hovedet har denne en glimrende Krands. Høie Øienbryne bedække hans blinkende Øine. Minen er stolt og truende. Han har Horn, er sort*) og lodden, og viser spottende de hvide Tænder. Han har Vinger som Flagermusen, og Hale som Løven o. s. v. En Hær af Drabantere omgiver ham, større end denne Xerxes havde, da han overfaldt Grækerne: den Usle, som neppe kunde redde sig fra dem ved en ubeskyttet Flugt**).

Hver en Hage i Hænderne bar, og en Puster; med denne
Skulde de Hov'det paa dem opblæse, som havde af Lykken
Lærdom, Styrke, Figur, Formue og Adelskab faaet
Fremfor Andre, og dem opfylde med Vind; og med Hagen
Skulde de disse, som nu var tilstrækkelig fyldte med Kaadheds
Vinde, og svulmed' af Blæst, henslæbe i Söen, som ryger,
Give dem Fröer og Slanger til Priis, og de övrige Rovdyr.

---

*) *Den sorte Farve betyder intet Godt.* Horat. Od. II. 5. 16. Sat. I. 4. 85. Virg. Æn. IV. 514. IX. 719.

**) *Udgiveren henviser til sin Commentære over Juvenal og Persius om Menneskenes Ønsker.* Kbhvn. 1790. S. 54.

Digitized by Google

Denne Fyrstes Navn var Typhurgos*). — Derpaa vendte Forfatteren sit nysgjerrige Øie did, „hvor Titan hælder mod de vestlige Bølger, og med sin synkende Vogn hænger over de yderste Iberer,“ Han seer her en Fyrste, lig den Forrige, paa et ophøiet Sæde. Han kaldtes Aplestos**) og var Anfører for en utallig Mængde Aander, som opholdt sig i denne Himmelegn. Hver af dem havde en giftig Slange og en Hage i Haanden. Ledsageren gjorde opmerksom paa, at de alle tirrede deres Slanger, og søgte ved Berørelse at opirre dem, at deres Bid og Gift skulde blive des farligere. Han tilføiede:

Jordbeboernes lave Gemyt mon vel Disse fornegte?
De, som af hin dödbringende Tand er saared', de Arme,
Tabe Samlingen strax; ei det Himmelske meer dem bekymrer;
Kun uslukkelig Törst dem plager, og medens de stedse
Drikke, og törste igjen, og dog drikke forgæves, de glemme
Himmel og Död og sig selv; Dæmoner da flux er ved Haanden,
Sætte Hagerne ind i de törstende Struber, og slæbe
Dem i Söen, som fuld er af Torn. Uhyrer i Mængde
Plagende skjule sig der, men især Blodigler i Mængde,
Hvilke med grusomme Bid dem Nætter og Dage forfölge:
Ei Aarhundreders seeneste Tid kan Straffen formindske;
Endelig give de Blodet igjen, som de sued' af Andre.

---

*) Τυφουργος, *Vindmageren.*

**) Απληστος. *den Umættelige.*

Digitized by Google

Timalphes anmerker endnu, at denne Dæmonfyrste dog selv var Skyld i den Gjerrighed, han straffer saa haardt. — Digteren vender nu Øiet til den koldere Himmelegn, „hvor vor Pol skuer hen mod den dobbelte Bjørn, og Bootes idelig bevæger sin Vogn." Han seer der en anden Fyrste, omgivet af utallige Dæmoner, der iligemaade have Hager i Hænderne. Ledsageren underretter ham om, at Dennes Navn er Philokreos *), og at han ikke er ringere i Magt og List end de Forrige. Han vedbliver:

Hvor paaförer ei Han de forblindede Mennesker Skade!
Söde Lokkemad bringer han ind i de Hager, du skuer,
Men med stygisk Forgift den er hemmelig blandet, at Daarer
Fanges derved, og i Söen af Dynd henslæbes og sænkes;
Dyrelegemer der ved Forvandling iföre de, blive
*Oxer, Esler og Sviin, endog Björne og Ræve og Ulve**);*
Ja end meere: dem her Skarnbasser og Vesper og Humler
Plage, som idelig sees omflyve paa Bredden af Söen.
Dette er Straffen for dem, som foragtede Dyden, og sögte
Kjödets Glæde; Philokreos kun ved denne forsones.

Digteren vender sig endelig mod den Kant, „hvor synkende Pol frembringer skyfulde Søndenvind og sender den til modsatte Egne i det

*) *Den, som elsker det Kjødelige.*

**) *See S. 47.*

slangebærende Libyen*). Han seer her en umaadelig Forsamling af Dæmoner, flyvende med sorte Vinger omkring i det tomme Himmelrum. Fyrsten i deres Midte er udmerket ved sin Størrelse og sin Krone, men især ved sit barske Øie, sin ondskabsfulde Mine og den trekløvede Tunge, som hvislende bevæges, lig Slangens, i hans aabne Mund**), og hvoraf han udspyer Gift og Edder.

Saa sees Slangen sin Gift paa en Klippe i Vandet at udspye:
Haarde Steen den betroer sin Forgift; Murænen den elsker,
Vil ei derfor at Gift skal dens Kjerligheds Glæde forstyrre;
Nu ved bugtede Flod med et Spring den sig styrter i Bölgen,
Söger med sukkende, hvislende Lyd om den Elskte, og denne
Hörer Lyden, og kommer den strax beredvillig i Möde.
Derpaa Slangen igjen sig af Vandet begiver; forsigtig
Söger den her sin bevarede Gift, sit Forsvar; paa Klippen:
Denne er borte, maaskee nedtraadt; den seer det bekymret,

---

*) Vertex declivior austrum gignit &c. *er neppe at forstaae uden ved Sammenligning med* Virgils *Ord Georg. I. 240.*

Mundus ad Scythiam Riphæasqve arduus arces
Consurgit, premitur Libyæ devexus in austros.
Hic vert ex nobis semper sublimis.

Nogle af de Gamle troede, at Søndenvinden avledes ved Sydpolen, Andre, at den kom fra den sydlige Kant af vor Jordkreds. See herom, og om de Gamles Libyen, *hos* Voss, Virgils Landbau, *Eutin 1789. S. 36.*

**) Virgil. *Georg. III, 439.*

Sörger, og kjed af sit Liv mod Klippen den Hovedet stöder
Fleere Gange, og nu den paa Livet og Sorgen har Ende).*

Saadan forekommer ham denne Fyrste, og som han ere Undersaatterne, der gjerne danne sig efter Fyrsten. I Hænderne bære de Stokke med forborgne Dolke; de have blyfarvede Ansigter, sorte Tænder og fraadende Læber. Timalphes kalder ham Miastor**), og beskriver ham som Misundelsens Fyrste:

Han befaler, og flux hans Tjenere Menneskers Hjerter
Fylde med Tartarus' Skum; som usalige Sot den sig breder

---

*) *Ordet* Muræna *er beholdt, da* Lampret, *den sædvanlige Oversættelse i Lexika, ikke er rigtig. See Harduins Anmerkning til* Plinii Nat. Hist. IX. § 39. *Rimeligviis er det en Fisk, som i Form har Lighed med Slangen.* Plinius *anf. St. siger, at naar Murænerne komme op paa den tørre Strandbred, parres de, efter Almuens Mening, med Slangerne; XXXII. § 5. anfører han en* Licinius Macers *Autoritet for denne Mening, og tilføier, at Fiskerne derfor pleie at faae Murænerne frem af Vandet ved at efterligne Slangernes hvislende Lyd.* Ælian *περὶ ζώων ἰδιοτ. I. 50. IX. 66. har Meere herom, og ligner den Murænen hidhvislende Slange ved den unge Elsker, som opfører Serenader ved sin Piges Dør. Man seer af Udtrykkene, at vor Forfatter har fulgt den Sidste. Men man seer ogsaa, ved at sammenligne det Bestemte i* Ælians *Fortælling med det Tvivlsomme i Beretningen hos* Plinius, *hvilken Forskjel der er imellem den blotte Compilator og den lærde Samler. At Slangen dræber sig selv af Sorg, naar dens Gift er borte, finder jeg ingensteds.*

**) *Μιάστωρ, den Alt besmittende.*

Over Legemet ud, og befænger dets samtlige Lemmer;
Öiet den smitter især, at de Lykken hos Andre ei taale,
Blive fortrædne derved, og fortære sig selv ved at see den).*
Bagfra saared' tilsidst med forborgene Dolk, utilfredse
Aand opgive de maae; trehalsede Cerberus denne
*Derpaa faaer i sin Magt, og til sörgelig Munke forvandler**);*
*Skorpioner, som saare med Svands,***) end af Legemet fremgaae.*

Endnu byder Ledsageren ham at see midt op i Luften, og viser ham der den første og værste af Dæmonfyrsterne, hvem alle de øvrige dyrke og frygte for. Det var Sarkotheos****). Gruesomt og forfærdeligt var

---

*) cum dira libido
Moverit ingenium fervente tincta veneno,
Virtuti invideant, intabescantqve relicta.
Pers. III. 36.

**) *Originalen har:*
ægras
Extrudunt animas, triplici qvas gutture mandit
Cerberus, et mansas aconita in tristia vertit.

Styrken, heri maatte opoffres for Tankens Rigtighed.

***) *Skorpionen har sin Braad (Plinius N. H. XI. 62 tillægger den endog tre Braadde) i Halen, hvormed den saarer naar den angribes, og lader af Halens Blære løbe Forgift i Saaret. Denne Gift ansaaes i ældre Tider farligere, end nuomstunder.*

****) *See S. 183.*

Digitized by Google

hans Aasyn; han sad paa en ophøiet Trone og bar Scepteret i forbryderske Haand. Paa Hovedet havde han en blodrød Kam og syv høie taarndannede Horn. Fra hans Øine, Øren og Næse udgik Ild, fra hans heele Ansigt Røg og Flammer. Hvilken Mængde Ledsagere, raabte Forfatteren, hvilke Hære, væbnede med Geværer og Kanoner, har han ikke hos sig! Han gjør jo Mine, denne Tyran, til at ville bryde ind i Himmelen og udjage Guddommen selv af Ætherslottet! Timalphes underretter ham om, at denne Fyrste engang var den skjønneste og Alherskeren kjæreste Engel, men at en ulykkelig Sindsstemning og Hovmod, der er saa nær beslægtet med heldige Kaar, styrtede ham. Han vilde være Gud lig, og blev forviist; Overengelen Michael maatte anvise ham sine Grændser indenfor Skyerne. Men han kan dog ikke glemme sin Fortids Hæder og lykkelige Forfatning; i det daarlige Haab, at kunne naae den igjen, begynder han Krig mod den Høieste, og tænker at gjennembryde Himmelen.

Herfra Tordenens heftige Brag og den rædsomme Lynild,
Disse forfærdende Glimt, som fra sortnende Skyer sig sprede;
Qvæget skrækkes derved, og med Bæven det Mennesker höre.
Men unyttig hans Rasen dog er, Anstrængelsen frugtlös:
Indenfor Ætherens Boliger ei han mægter at komme.
Han, som fordum os Lys meddeelte, og pleied' at kaldes
Lucifer, holder sig nu kun til Natten, og vandrer om Natten,
Hvor Gjenganger- og Spögelseflok er forsamlet omkring ham.
Undertiden han sees dog om Dagen, saa tit han vil yppe
Mellem Daarerne Krig, og med Saarede Markerne dække,
Pönse paa Skade til Söes og de Seilendes Undergang, eller
Anden Ondskab begaae: da seer man ham komme for Lyset,

Digitized by Google

Dog forsigtig, han hemmelig da sine Redskaber sender;
Onde Mennesker Disse til Ondt opmuntre, dem give
Frekheds Planer i Sind, og med Taushed (thi Ord de ei bruge)
Gyde i Sjælene ind, hvad i onde Gemyt de har udtænkt).*

Forfatteren troer nu at have faaet tilstrækkelig Underretning om Aanderne, og beder sin Ledsager at gjøre ham bekjendt med Menneskene, da de fra denne høie Standpunkt kunde oversee Jorden og Havet. Han beundrer den store Forskjellighed i Menneskenes Udseende og Farve efter de forskjellige Zoner; men Ledsageren gjør ham opmerksom paa, at her er noget Vigtigere at betragte: Menneskenes Tænkemaade og Sæder. Han anviser ham, at ustrække sin Haand og tælle de forskjellige Menneskeklasser paa Fingrene. Den første Klasse indeholder det ypperste Slags Mennesker. De agte Viisdom over Alt, betragte gjerne Naturen og Himmelen, og ansee det blot Menneskelige i Sammenligning med det Guddommelige for Intet. De ere blide, uskyldige, gudhengivne, retfærdige. Rigdom og Vellyst og den tomme Ære fængsler dem ikke. De ere himmelske Væsener paa Jorden. De ere sjeldne, disse Mennesker, men alt, hvad der er fuldkom-

---

*) *Saadan var, efter den Tidsalders Forestilling, Aandernes Indvirkning paa Menneskene. Endnu i følgende Aarhundred lærte G. Pistorius derom:* Criminatores et exploratores — — singulis hominibus adsunt, lucifugi, tenebris gaudentes, malitiose homines inqvietantes, et qvandoqve permittente Deo vel contactu vel afflatu lædentes, inhabile profecto genus maleficiis, qvod hominum voces refugiant. *anf. Skrift S.* 542.

Digitized by Google

ment, er sjeldent. Det andet Slags er ringere, fordi det agter det Jordiske for høit. Det er ellers gode og forstandige Mennesker, skikkede til at styre Lande og Folk, retskafne, paalidelige og af reene Sæder. Hvor Forsynet lader dem faae Magten i Hænder, vil Lasten holdes i Tømme, Dyden og Freden blomstre, og Astræa med den gyldne Alder vende tilbage *). Den tredie Klasse indbefatter Mennesker,

---

*) *For denne Inddeeling i to Klasser, hvor een kun burde have Sted, behøver Forfatteren en Undskyldning. Denne, der tillige gjelder for fleere Steder i Bogen, gjøres bedst med Reinhards Ord: „For alvorlige Mennesker, som i Stilhed tænke over sig Selv, kan det ikke blive ubekjendt, at der er noget Guddommeligt i os, som haver os over Sandseverdenen og altfor ofte staaer i Modsigelse med det, vore Tilbøieligheder fordre. Til at forklare sig det med overbevisende Tydelighed, at denne Gud i os ikke er Andet, end vor Fornuft og den deri grundede Sædeligheds lov, hører en Kundskab om vor Natur og alle dens Evner, en Grandskning over vor aandige Virksomheds dybeste Hemmeligheder, som ei kunde ventes i hine ældre Dage, da ingen Videnskab dyrkedes mindre, end Psychologien. Intet var derfor naturligere, end at hin, i sig selv rigtige, men dunkle Følelse af den menneskelige Værdighed, hvilken Fornuften endnu ikke kunde forklare, grebes og vildledtes af Phantasien. Heraf disse mystiske Forestillinger, at Sjælens Forbindelse med Legemet og dens Tilbøielighed til sandselig Nydelse er Beviis paa dens Fornedrelse, at det er Pligt, at afdrage den, saavidt mueligt, fra det Sandselige, rive sig løs fra Livets Forretninger og, fordybet i stille Betragtning, stræbe efter hin Foreening med Guddommen, som skulde være det høieste Maal for Menneskets Ønsker." System der christlichen Moral. Th. I. §. 15.*

som have stor Forstand, Vittighed og Veltalenhed. Men de ere slettænkende, uredelige, lastefulde. Stedse bøiede til Jorden, see de aldrig op mod Himmelen*). De have deres Styrke i List. Med alt deres Had til Dyden og Foragt for Guddommen give de sig et Skin af Retskaffenhed, hvormed de bedrage den enfoldige Mængde. De forstaae, ved deres Talegave at gjøre Sort til Hvidt, søge ved deres Handlinger kun Fordeel eller Ære, haabe og frygte intet andet Liv, end det nærværende. De ere stedse de Godes Fiender. Væbnede med List, og stolende paa den Yndest, de pleie at erhverve sig ved skændig Trældom og Smiger, sætte de sig imod Disses redelige Bestræbelser, og alle Fornuftgrunde, som bruges imod dem, vide de at indhylle i Taage. Hvad de ikke formaae ved List, søge de at udrette ved Magt, ved Ild og Sværd og Gift. Da de ere fleere i Tallet, og stærkere, end de Gode, vinde de oftest Seier. Under dem vil Jernalderen indfinde sig, da Krigen hersker, Lov og Ret overvældes af Lidenskab, og Dyden ligger nedtraadt af vildt rasende Laster. Efter dem komme Taaberne. Hvo veed ikke, at deres Tal er stort? Naturen har sit Spil med at frembringe Taaber, ligesom Nelder og Ukrud. Disse Mennesker ere sløve og tykhovdede. De ringeagte Sjælens Gode, og søge kun, som Dyret, Bugens og Kjønsdriftens Glæde. Hine Listige ansee dem ogsaa kun for Dyr**), og fange dem ved tusende

---

*) O curvæ in terras animæ, et cœlestium inanes.
Pers. II, 61.

**) Bipedes asinos.

Rænker, indbilde dem Alt, hvad der er urigtigt og ulovligt, og slæbe dem ved deres Veltalenhed, hvorhen de ville. Thi Taaberne ere lettroende, ligesom Børn; dog meere end disse tilbøielige til det Onde; derfor høre og troe de ogsaa hellere Bedragerne, som raade bertil, end de Forstandige. Blandt de mange Veie, hine gaae med dem, er Overtroens, den lette, den fra alle Aarhundrede saa bekjendte Vei, den de især vælge. De opoffre sig til Helligdommen, og tjene i Templerne. Der fylde de Taabernes tomme Hoveder og svage Hjerter med rædsomme Ting, og skrække dem med Trusler*), for at bevæge dem til at forsone Guddommen med Gaver og erhverve sig Syndsforladelse med Penge, hvilke disse kydske Geistlige da tage til sig og underholde Skjøgerne med. Dette Munkenes**) Levnet og deres

---

*) *Man tænke paa Luthers Ord om disse Geistlige, Forfatteren sigter til: „De lære: Hvo som synder, har fortjent Guds Vrede og den evige Død; skal han reddes fra Djævelen og Helvede, maae han gjøre Bod, føre et strengt Liv, tjene Gud med Fasten og Beden. Siger man dem nu, at Gud ikke herved forsones, saa blive de rasende, og kalde det Kjetterie. Sämmtl. Schriften. Th. VIII. S.* 2199. *eller det, han siger om de katholske Læreres Legendeprædikener: „Der forelægge de os de Helliges Legender og Exempler, til Bestyrkelse paa deres Menneskesætninger, og bringe derved mange Sjæle i Trængsel og Fordærvelse." Th. XI. S.* 429. *Han kalder disse Legender uhyre og grueligt Digt. Th. XXII. S.* 1990, *og taler om St. George-Legenden, hvor Djævelen forestilles som en Drage, der vil opsluge Menneskene. Sammest. S.* 1992.

**) *Hos Paulus Jovius og fleere latinske Skribenter fra Palingenii Tid betegnes Munkene ved* Sacerdotes. *Undertiden tilføies* cucullati.

Digitized by Google

Fremgangsmaade i at bedrage Taaberne er aabenbar for Alle*). Og dog straffes de ikke! Fyrsterne ere naadige; de bekymre sig kun om deres Skuespil og Vellyst. — Naar nu den skjemtsomme Lykke undertiden hæver Taaberne høit og sætter dem paa Tronen, da seer man Daarskaber i Mængde. Da triumferer Ondskaben, og Dyden spottes. Da tænkes der kun paa Gjæstebud og Dands. Da seer man Hære af Skjøger og Gjøglere allevegne, og Vellyst, den Skændige og Afsindige, har Herredømmet i Landet; thi som Fyrsten er, saa pleier Folket at være**). Dog er ikke blot Vellyst Daarerne egen: ogsaa til Vrede er deres Gemyt tilbøieligt; det opbruser let, og vover da enhver Forbrydelse. Da indfinder sig denne farlige Lyst til Vaaben, som er Aarsag til blodig Tvist og Menneskedrab. Til den sidste Klasse høre de Afsindige, der synes at være berøvede al Menneskeforstand, og ere i en Forfatning, der er uforbederlig og værre end Døden. — Der er da, siger Ledsageren, kun to Klasser af gode Mennesker: de tre øvrige maae du søge at undgaae, eller i det mindste vogte dig for at opirre, om du ikke kan undgaae dem; de udgjøre den store Hob, dette grusomme Dyr, som raser og slaaer om sig***). Forfatteren spørger nu Timalphes, om det ikke er muligt, at hine Bedragere og Taaber kan forbedres, og hvorledes? Denne svarer:

---

*) *See S. 67. 89 — 91. 151. og Exkurs I. og XXV.*

**) *Man sammenligne Beskrivelsen over Hoflivet hos Leo X, Exk. XXV. d. 5. At Forfatteren i hans Tid var i Rom, sees af Sang XI. 846.*

***) — Furit atqve ferit sævissima bellua, vulgus.

Digitized by Google

Sæden til Sygdoms forskjellige Art Naturen i Sjælen
Har som i Legemet lagt; paa dem begge den deelte sin Byrde.
„Hvilken Godhed," du siger, „af den mod Menneskeslægten!"
Jo, mod Sygdommen Midler den har velgjörende frembragt;
Medens den Saarene slog, den paa Lægedom tænkte, og mindre
Ei opfindsom den er i at læge, end selv i at saare;
Hist stedmoderlig vel, her kjerlig, som Moder, du seer den. —
Ligesom landlige Jord kun först paa Naturens Befaling
Bærer Nelder og Torn og det ringere Græs, om ei flittig
Dyrkning kommer til Hjelp, som forstaaer med besværlige Arbeid
Hakken at bruge og Plov, og fordrive modbydeligt Ukrud,
Ja som lægger den tjenlige Sæd, og det Saaede rögter,
Saa er Sjælen, som her til sit Legeme fængsles, med Lastens
Tætte Torne begroet, og forvildes, om Dannelse savnes,
Denne, som rödder for Last, og som Dyden i Hjerterne planter.
Denne Dannelse Viisdommen er, som paa Sæderne virker,
Mennesker viser den Vei, som til Gudsfrygt fører og Retsind.

Denne er den eeneste sande Viisdom, ikke den, hvorpaa Lægerne og de listige Munke i vor Tid beflitte sig, naar de søge at udvikle Tingenes forborgne Aarsager og at drage Naturens Hemmeligheder frem af deres Skjul; naar man hører dem raabe med opspilet Gab paa den første Materie, det tomme Rum og mangehaande deslige Hjernespind*),

---

*) *Forfatteren sigter til sin Tids Metaphysiker, som fordybede sig i subtile, for det praktiske Liv og selv for Videnskaben unyttige Spørgsmaal om* materia prima ex qva, in qva *og* circa qvam, *om* vacuum disseminatum, coacervatum *og* separatum &c. *Man sammenligne, hvad han især har sagt Lægerne herom S.* 98.

Digitized by Google

at de kan synes lærde, og desbedre fylde Pungen. En herlig Viisdom, som den studerende Ungdom ivrig lægger sig efter af Lyst til Fordeel eller tom Æresyge, uden at den derved vinder det Mindste i Tænkemaade eller Sæder. Nei, denne danner ikke Sjælen, er ikke Viisdom. Den kan i det Høieste kaldes Videnskab, naar den ikke, henledet paa Afveie, forlader Sandhedens vildsomme Stie. Viisdom og Videnskab ere to forskjellige Ting. Hin bærer Frugt for Livet; denne, Blomster. Hin er til Gavn; denne, til Prydelse. Hin betragter Menneskets Indre; denne svæver om dets Udvortes. Hin gjør dydig og retskaffen; denne kun lærd og veltalende.

Hin da eene det er, som kan Menneskeslægten forbedre:
Dyd i Hjertet den saaer, og med Regnen fra Himlen det væder.

Han udbryder:

Viisdom! Menneskets Lys, Veileder til Held og til Sandhed,
Livets beskyttende Havn, Opmuntrer og Tröster og Forskrift,
Sjælens velgjörende Lægedom, Fred, ærværdige Fristad;
Meer end Nektaren værd, hvo agter og fölger dig nu vel?
Hvor er nu vel din Plads og din Hæder paa Jorden? Du fordum
Sæde i Templerne tog og i Lærernes Sale, i Skolen),*

---

*) *Forfatteren tænker sig maaskee tilbage i de Tider, da* Beda Venerabilis *underviste i alle Videnskabsfag, og hans Discipel* Alcuin *hjalp sin Lærling,* Carl den Store, *at anlægge Universiteter; da* Hrabanus Maurus (qvi monachos etiam in omni sæcularis scientiæ literatura ad plenum erudiebat. Trithemius.) *stiftede Bibliotheker, og paa idelige Reiser*

Raadet og Kongernes Borg). Nu kjender dig Ingen; i dit Sted Herske Drömme og Tant.*

Hvad, vedbliver han, lærer nu den uerfarne Ungdom i Skolerne? Skændige, eller dog tomme Fabler**). Der hæver Læreren sig paa Høisædet med sin opslagne Bog; han rømmer sig, seer omkring paa de gabende, ørespilende Lærlinger, og begynder nu med høi Stemme at forelæse tragiske Spøgelse- eller komiske Skjøgestykker, at fremplappre Kjerlighedshistorier fra gamle Tider og hvad Vidunderligt, Grusomt og Begrædeligt han ellers har at fortælle. O hvor behøver du Helleborus!***) Paa denne Maade danner du de uskyldige Hjerter? Timalphes vedbliver at ivre mod daslige Lærere, som forføre, i Stedet for at danne Ungdommen, tilskriver dem den tiltagende Sædernes Fordærvelse, og

---

underviste Folket; da saa mange Stifts- og Kathedralskoler oprettedes, og Grammatik, Dialektik, Rhetorik udgjorde Trivium, og, i Forbindelse med Musik, Arithmetik, Geometrie og Astronomie, de syv frie Kunster, da selv Adelen ikke skammede sig ved at give offentlig Underviisning. Mod hans Tid forfaldt Stiftsskolerne, Domscholastri og Skolepenge indførtes, Embederne solgtes og Scholares bleve vagantes.

*) *Carl den Store var, som al liberal Videnskabeligheds Befordrer, ogsaa selv Skribent og kyndig i de Lærdes Sprog. Hans Søn Ludvig I skrev og talte Latin, og lod sig forelæse Skrifter som* Etymologiarum opus *af Hrabanus.*

**) *See S. 5. 6. Anmerkn., S. 102 Anmerkn. og Exkurs II.*

***) *See S. 126. Anm.*

anviser dem; selv at lære Sædelighed, førend de paatage sig at danne Andre. Han vender sig nu til Forfatteren med en Anviisning til Sjælens Dannelse. Det Første, som fordres hertil, er Religiositet: Sjælens jevnlige Opløftelse til den Evige, Almægtige og Algode, som har skabt Alt, og vedligeholder og styrer Alt; Ærefrygt for ham, oprigtig Kjerlighed, Hengivenhed og Bøn til ham: dette er den første Viisdom, da Dyd og Afhold fra Laster ikke har Sted uden Gudsdyrkelse. Hermed kan forbindes Læren om de gode Aander, der, som den Høiestes Tjenere, udrette hans Befalinger, og hvis Velvillighed Menneskene maae erhverve sig *). Videre formaner han til Retfærdighed: Gjør mod Andre, hvad du vil de skulle gjøre mod dig; gjør ikke mod Andre, hvad du ikke vil, de skulle gjøre mod dig **):

Lad ei Gaver, og Venskab, og Had, tre Ting, som forblinde Sjælens Öie saa let, dig bort fra Retfærdighed drage.

Fremdeles: til Velvillighed, især mod de gode Mennesker, ogsaa undertiden mod de onde ***); til Selvbeherskelse:

---

*) *Forf. taler som Katholik om Englenes Dyrkelse, og behøver deri saameget meere Undskyldning, som de Katholske selv i Luthers Tid ikke vilde tilstaae, at de lærte saa. Han overbeviste dem derom af deres Legender og Malerier. Luthers Sämmtl. Schriften. X. 1251. Selv Augustinus (L. I. Qvæst. 61. in Gen.) synes at forsvare Engletilbedelsen i sin Forklaring over Matth. IV. 10.*

**) *Matth. VII. 12. Luc. VI. 31.*

***) *For at undgaae deres Fornærmelser, siger Forfatteren. Saa indskrankede ikke engang de græske og romerske Moralister denne Pligt, og Nogle af dem, især Stoikerne, gave den langt ædlere Bevæggrunde.*

Digitized by Google

Opad Dyden vil gaae, til beslægtede Stjerner den stræber;
Fremmed for Himmelen, kun til det Nederste Vellysten stræber;
Lig det umælende Dyr, nedböiet den skuer til Jorden,
Svækker Sjælens og Legemets Kraft, gjör syg og uvirksom.
Dette Sirenen og Circe da er, Dæmonernes Hage *).

Flye for denne; det vil ellers for sildig fortryde dig, naar du i seene Alder føler, at Øieblikkets søde, daarlige Nydelse har kostet dig Aandskraft og Rygte, Formue og Helbred. Da vil du sige, som saa mange Andre: Lykkelige Tider! hvor flygtede I hen? hvor slet har jeg brugt Eder! O kunde jeg gaae tilbage til Ungdomsalderen, og igjen finde de Samiske Greene; jeg vilde da gaae frem paa Veien der, hvor Bogstavet gaaer ud til Høire, og ad den snevre Grændse stiger i Høiden. **) Men den smilende Vellyst bedrog mig; den gik bort, og lod

---

Vi skulle elske vore Fiender; siger Antonin, og gjøre vel imod dem, fordi Gud elsker dem, og værdiger dem sine Velgjerninger.

*) *See S. 205 f.*

**) *Samieren Pythagoras pleiede ved et Bogstav, der siges at have været Y, at betegne det menneskelige Liv. Ungdomsalderen er det Nederste af Bogstavet. I den er man endnu ubestemt, og gaaer ikke med nogen Stadighed enten til Høire eller Venstre. Naar den er til Ende, vælger Mennesket enten den Høire, der er steil og snever, men ved Slutningen jevn og sikker, det er Dydens, eller den Venstre, Lastens Vei, der er let at bestige, men ved Enden usikker, da den Intet har at holde sig ved.* Servius ad Virg. *Æn. VI. 136. See ogsaa* Persius. *III. 59. og til Sammenligning:*

mig eene tilbage mellem Ødelæggelserne, den havde anrettet. — Lærer, I Daarer! at agte Tiden, medens den er der. Den flyer, den letvingede Time, og vender ikke paa Flugten tilbage. Suk og Graad hjelper ikke Liget paa Baaren. Hvo som vil være viis, være det i Tide; den sildige Viisdom grændser til Daarlighed, den fører Smerte med sig og uopretteligt Tab. — Skye ogsaa Gjerrighed. Hvor den boer, ere alle Laster til Huuse. Smudsig, foragtelig graver Gnieren sig ned i Jorden, som Muldvarpen, og kjender intet Gode uden det jordiske, ingen Gud uden Penge. Den Ulykkelige tænker ikke paa, hvor kort Livet er, og at Døden stedse har sin Bue opspændt, og skyder de iisnende Piile i Menneskenes Hjerter. — Agt da ikke et Gode saa høit, hvis Besiddelse beroer saa-meget paa Hændelse. Det er ingen sikker Eiendom, hvad den ubestandige Lykke efter Godtbefindende giver og tager. Det tabes ved Dødsfald, og skifter jevnlig Herrer. Der er et andet Gode, du har at stræbe efter, vigtigere end Rigdom, et varigt Gode, hvorover hverken Dødsfald eller Lykke befaler: dette maae du med utrættelig Flid søge at samle dig; da eier du den sande Rigdom og Lykke. Hvad det Øvrige angaaer, som Mængden saa daarlig attraaer og beundrer, Penge, Jorde, Huuse og Fæmon, saa brug det, om du har det; Ingen kan forbyde dig dette; men brug det med Maade og Retsind. Gjør vel dermed mod den Trængende, og ringeagt ikke den

---

Hesiodus' skjønne Beskrivelse over Dydens og Lastens Veie. Ἔργα κ. ἡμ. 285 f. og Prodicus' deraf maaskee tagne Fortælling om Herkules paa Korsveien: Xenophon. Ἀπομνημ. II. 1, 21. og det lignende Billed Matth. VII. 13. See iøvrigt Exkursen til dette Sted.

Digitized by Google

Fattige i din Velstand. Du skal da ved Hjelp af et jordisk, erhverve dig et himmelsk Gode. Den, som ikke føler Medlidenhed, ikke røres ved Andres Nød, men negter sin bedende Broder Hjelp, er et Umenneske. Men er du fattig, saa vær taalmodig, og bær din Skjebne med roligt Sind.

Den, som Rigdomme har, er jevnlig for Tilfældet udsat;
Meer end du han har med sin Sorg og Bekymring at kæmpe;
Store Formue saa let ved sin Tyngde ham trykker til Jorden,
Saa han længere ei mod det Himmelske mægter at skue.
Let, ufængslet af jordiske Lyst bör Aanden at være,
Naar ætheriske Borg den vil tænke at naae ved sin Stræben;
Svæver den idelig her i det Lave, den drages da nedad,
Stedse længere bort fra det höiere Lys og fra Himlen.
Der, hvor Liggendefæet jeg har i Forvaring, mit Hjerte
Helst opholde sig vil); der dvæler min Tanke saa gjerne.*
*Armod gavnlig da er for saa Mange**); den letter dem Byrden,*
Saa med hurtige Vinge de kan mod Stjernerne stræbe.

Skye ikke mindre Hovmod, denne Moder til Tvedragt og Had, som adsplitter Byerne i Partier og ødelægger saa mange af dem. Smittet af denne Pest og styrtet ved Borger-Raserie gik fordum Rom til Grunde.

---

*) *Matth. VI.* 21. *Luc. XII.* 34.

**) *See S.* 28.

Flye dette Uhyre fra Tartarus, om du vil blive Guds Ven, og salig efter Døden. Thi ingen Hovmodig kan elske Gud eller være elsket af ham. Han ynder de Ydmyge og Sagtmodige af Hjertet, men de Opblæste og Hoffærdige nedtrykker han *). Hvad Gavn have I da, I Stolte! af Eders Hovmod? Hvad nytte Eder disse høie Titler og prægtige Navne? Døden vil snart tage dem med sig, og nedsænke dem i Lethes Bølger. I ville derved vinde Ære og Yndest hos Almuen? Men kan vel Almuen fælde en rigtig Dom? Den anseer Eder for Guder paa Jorden? Hvad hjelper det, naar I dog ere Umælende i menneskelig Skikkelse? I kunne bedrage ukyndige Mennesker, men Gud bedrage I ikke; han kjender Eders Vandel og hemmelige Laster. Men I troe i Eders Blindhed, at der ingen Gud er til, og at Sjælen ikke skal overleve Legemet; derfor søge I kun det nærværende Livs Fordeele, og lee ad det Tilkommende. Hvor der dog gaae mange Dyr omkring her paa Jorden i Menneskelegemer! Eders tykke Syn kan ikke naae længere, end til det tykke Legeme: det er Grunden til Eders Fordomme og Eders Fordærvelse. I kjende ikke Tingene selv, men kun deres Skygge. I finde Fornøielse i Dunst, og fylde Eder dermed. Men hvad er tommere, hvad forsvinder hurtigere end Dunst? Hvad latterligere, end at søge en Ære, man ikke fortjener, og ringeagte det, hvorved den sande Ære skal erhverves? Efter endnu at have skildret den Uorden her i Verden, at uvidende Mennesker hædres, og Uduelige befale over dem, de hellere burde tjene, udbryder Timalphes: Gud i det Høie kunde rette

---

*) *Ordspr. III. 34. Matth. V. 5. Jak. IV. 6. 1 Pet. V. 5.*

Digitized by Google

Sligt: han taaler det, hvorfor skulle da vi ikke taale det?*) — Lær ogsaa, vedbliver han, at tæmme din Vrede. Vreden gjør ubesindig; Ubesindighed frembringer fornærmelige Ord; disse yppe Trette, Slagsmaal, Mord. Sindet forvirres af Vreden. Som drukken af den sydende Galde veed det ikke hvad der skal gjøres, og uden Dømmekraft søger det Afveie. Paa den uoverlagte Handling følger snart Undseelse og Anger **). Den Viise og Gode elsker Fred. Han taaler det ringere Onde, for at undgaae det større, og lader ikke en liden Gnist udbryde i frygtelig Ildebrand. Vilde han Intet taale, maatte han forlade Menneskesamfundet, og opholde sig i Skovene. Den, som skal omgaaes Mennesker, maae lære at tvinge sig, og ikke let, ikke for enhver Ubetydelighed bryde Fredens Baand; han maae holde sine Venner Noget til Gode, og ved sin heele Opførsel mod Andre gjøre sig fortjent til den Overbærelse, han selv behøver. — Endelig anbefaler han, som et nødvendigt Middel til Aandsdannelse, flittig at grandske i de Viises Skrifter og at undersøge Naturen.

Forfatteren seer nu Gudernes Sendebud Merkur ***) staae hos dem. Han var udsendt af Jupiter for at hente Timalphes til Olympen, hvor-

---

*) *See Exkurserne.*

**) *Man see Seneca's heele Skrift de ira, især Skildringen af dens Virkninger I. 2.*

***) *Dattersønnen af Atlas, hedder det; thi Merkur, Jupiters Søn havde Maja, Atlas' Datter til Moder.*

Digitized by Google

hen alle Himmelbeboerne vare kaldte. Momus*) vilde nemlig indkomme med én alvorlig Forestilling mod nogle Munke, som boe paa Høien udenfor den Bye, hvis Muure beskylles af den fiskerige Ariminus, naar den gaaer ud i Adriatiske Hav**). Han vilde andrage paa, om det ikke maatte findes passende, at skille dem ved deres Rigdom, og behandle dem, som Bondekonen behandler de kamprydede Haner***), da de drive det alt for vidt i Løsagtighed og Hovmod, for-

---

*) *Maae man her end dadle denne Indblanding af profan Mythologie, kan man dog paa den anden Side ikke negte, at Ingen var bedre skikket til at gjøre den Forestilling i Guderaadet, der nu følger, end* M o m u s, *som hos* L u c i a n *beskriver sig selv saaledes: „Alle Guder vide, at jeg er frie i min Tale, og ikke lader noget Urigtigt gaae hen ubemerket. Jeg underretter mig om Alt, og siger, hvad jeg erfarer. Jeg skyer Ingen, og Undseelse holder mig ikke tilbage fra at sige min Mening. Derfor er jeg Mange til Byrde; man troer, at jeg er tilbøielig til Bagtalelse, og kalder mig den offentlige Anklager."* Θεων εκκλησια. 2.

**) R i m i n i, *det gamle* A r i m i n u m *i Kirkestaten, ved Bredden af det Adriatiske Hav. Floden* A r i m i n u s, *som gaaer der forbi, hedder nu* M a r e c c h i a. *Høien, hvor Munkene boede, er rimeligviis det der endnu bekjendte* M o n s P i e t a t i s. *Byen har* 16 *Klostere for Munke og* 6 *for Nonner, anseelige Kirker, især for Augustinerne og Dominikanerne, og mange Reliqvier. See* M a r t i n i e r e s A t l a s, *Tom. IX. Art.* R i m i n i.

***) — — utrum qvosdam monachos — —
— — — — — — — — — — —
Divitiis deceat privari, et partibus illis,
Qvas auferre solet cristatis villica gallis.

agte alle Mennesker, og tillade sig mange Nedrigheder, efter den Oldings Exempel, som er deres Øvrighed *). „Hvilken Skændsel", raaber Merkur, „at Kirken taaler saadanne Udyr, som blot leve for deres Bug, deres Vellyst og Søvn!" Paa dette Budskab forføier Timalphes sig bort, og anbefaler Forfatteren til Merkur, som skulde gaae til Tartarus med hemmelige Ordre fra sin Fader til Pluto **). Denne greb ham med fast Haand, og førte ham midt igjennem Skyerne til Jorden. Dette skede paa den Tid, da Tusceren Clemens ***) tilligemed Keiseren opholdt sig indenfor Bolognas Muure, og plagede Florents med den lange Beleiring ****). Merkur satte Luften i Bevægelse med sine bevingede Fødder, og kom endelig til San Marinos steile Klipper, disse Fjelde, som række til den stjernefulde Æther,

---

*) *Clemens VII, som nævnes i de følgende Linier, synes ikke her at være meent; hellere en nu ubekjendt Abbed. Vel kalder Luther denne Clemens det største Monstrum blandt Paverne, Sämmtl. Schriften. II. 2440. og en Skalk over alle Skalke, XXII. 1316; ogsaa er hans List, Troløshed og Gjerrighed bekjendt nok; men til Løsagtighed finder jeg ikke at han har været hengiven.*

**) *Indholden af denne hemmelige Ordre sees i Begyndelsen af næste Sang.*

***) *Clemens VII, Julius af Medices, var fra Toskāna, det gamle Tuscien eller Etrurien.*

****) Felsina, *Bolognas gamle Navn som Hovedstad i Etrurien. Plin. N. H. III, S. 20. See Exk. til dette Sted.*

Digitized by Google

hvorpaa han efter en kort Fart nedsatte mig paa Verruculums frugtbare Marker *), og iilede derfra til de underjordiske Egne.

---

*) *Antager man, at ved San Marino forstaaes den lille Republikstad af dette Navn i Hertugdømmet Urbino, og at Verruculum er Diminutiv af Verruca, itäl. Verua, en Bye ved Po i Piemont, saa vil herved være at erindre, at hint San Marino vel ligger paa et Bjerg, men er ikke bekjendt af saa store Klipper, som her omtales. Rimeligviis sigter Forf. til et andet af de forskjellige Smaasteder i Italien, som bære dette Navn, blandt hvilke det da, eftersom Toget gik til Tartarus, vil staae Læseren frit at vælge det, som er Rom nærmest. Verruculum bruges hos de latinske Skribenter om ethvert høit Sted.*

X.

STEENBUKKEN.

Merkur er kommen tilbage fra Tartarus. Forfatteren seer ham paa Hjemfarten, og spørger om Nyt fra Plutos Hof. Denne fortæller om de Vanskeligheder, der mødte ham paa dette Tog. Mængden af de Fordømte var saa stor, at han neppe kunde komme frem. Forgaarden, Salene, den heele Bye og dens Omegn var fuld af Mennesker: Tyrker, Jøder og Christne. De beede om sig i Trængselen, og sloges med Hænder og Fødder, thi Vaaben taale de ikke, og kunne dog ikke dræbes dermed *). Han maatte trænge sig igjennem de tætte Hobe, og med Magt bane sig Vei ved sin *Stav* **). Endelig kom han til

*) *See Exkursen.*

**) *Denne gyldne, bevingede og med to Slanger omvundne Stav, hvormed Merkur „maner de blege Aander frem af Orkus, eller ledsager dem did, skjenker Søvn eller bortjager den, og lukker Øinene i Døden; ved hvis Hjelp han adspreder Vindene og svømmer gjennem drivende Skyer." Æneis. IV. 242 f.*

Digitized by Google

Plutos Slot, og udførte sit Ærende. Dette var, at bringe Befaling fra sin Fader, at Antichristen skulde udlades af sit Fængsel, for ved sine falske Undergjerninger og sin Lære om den yderste Dags nærforestaaende Komme og Verdens Undergang at udbrede almindelige Forvirring*). Han havde strax ved Ankomsten fundet Pluto bekymret. Paa Spørgsmaalet om Aarsagen svarede Denne: „Jeg har vel Grund dertil. Maae du ikke tilstaae, at det er upassende og en uværdig Behandling, at I indtage den heele viide Himmel, I, som ere saa faa, at det kan vare længe inden I faae en Tilvext af Tre eller Fire, og lade mig boe her i dette indskrænkede Rige, hvor saa mange Mennesker hver Time stimle til?**) Hvorfor skal de alle afgaae til mig? Hvorfor vil min Broder ***), som dog har heele Ætheren at raade over, ikke i det mindste tage de Ældste af Geistligheden, og Ordensbrødrene, og Munkene ind i Himmelriget, og beholde dem der? Disse gode Mænd, der saa smukt hver Dag synge i Kirkerne, og aldrig lade Klokkerne have Roe i de hellige Taarne; der offre saa megen Røgelse, vise Barmhjertighed mod saa mange letfærdige Qvinder, afløse Andres Synder og uegennyttige beholde deres egne, nedlade sig til at begrave de Fattiges Liig ****), og pryde Templerne med Statüer, Malerier og Gravminder,

*) *See Exkursen.*

**) *See Exkursen.*

***) *Pluto var, som en Søn af Saturnus, Broder til Jupiter og Neptun.*

****) Vespillones *kan efter Festus betyde det Slags Gravere, som om Aftenen jordede Lügene, naar de ikke for Fattigdoms Skyld kunde udføres om Dagen — altsaa betegne Munkenes Ydmyghed. En anden Bemerkelse hos*

Digitized by Google

maatte han dog vel undsee sig ved at sende til de underjordiske Boliger, og paalægge saa mangfoldige Straffe. Selv Paverne viser han jo ikke mindste Agtelse; han lader dem endog straffe haardere, end alle Andre, saa de maae fængsles her i de nederste Huuler, og pines paa sælsomme Maader. Siig dette, Cyllenius*), naar du kommer tilbage til Stjerneboligen, og forskikkre min Broder, at jeg beredvillig skal udføre alt, hvad han befaler, men beed ham ogsaa, at sørge for mit Riges Bedste, og enten tage nogle af Skyggerne herfra til sig, eller udvide Underverdenen." Merkur tilføiede, at han havde lovet at sige dette; at han derpaa havde forføiet sig bort, og nu maatte iile til de høiere Egne. Efter at have taget Afskeed med ham, fortsætter Forfatteren den i forrige Sang begyndte Materie, om Midlerne til Aandsdannelse.

Den første Fordring er, efter den Tids Forestillinger**), at være født under lykkelige Himmeltegn.

O hvor store dog er', og hvor sælsomme Himmelens Kræfter!
Uden dem kun göld var Jorden, og Havet ufrugtbart.

Baden: de, som opgrave Liig for at plyndre dem, kunde være god nok i andre Henseender, men vilde dog fordærve os Plutos heele ironiske Lovtale over Munkene.

*) *Merkurs Navn af Bjerget, Cyllene i Arkadien, hvor Maja fødte ham, og han siden efter havde sit Tempel. Pausanias.* Αρκαδικα. *XVII.*

) *See S. 61. Anm.* *). *S. 171. Anm.* ****). *og Exkurs XLVI.*

Digitized by Google

Himlen Oceanus er, Alnæreren); Stjernerne Söster-*
Nympher ere; det Gode derfra nedflyder til Jorden.

Meget vil ogsaa Dannelsen beroe paa Forældrene og Opdragerne.**) Vigtigheden af de første Indtryk. Exemplets Magt. De græske og latinske Forfatteres Studium. Arbeide forbindes med Hvile og Forfriskning. Naturkundskab især nødvendig. Hjertet maae dannes saavelsom Forstanden.

Lærdom hæderlig er, men om Tindingen Viisdom og Dyden
Fletter den dobbelte Krands.

Omsorg for Legemet maae ei forsømmes.

Usundt Legem formaaer ei Sjælens Befaling at lyde;
Naar den til det, som er Stort og Berömmeligt, Mennesket kalder.

God Næring giver reent Blod, men Lækkerie, usunde Vædsker. Maadelighed i Mad og Drikke. Legemsøvelser. Maadelig Hvile og Søvn. Tempereret og sund Luft. — Ogsaa udvortes Velstand er et Middel til Agtelse, til Livets Beqvemmelighed og Lykke.

---

*) *Oceanus er her, som ofte hos Digterne, Horizonten, Jordens Grændse mod Østen og Vesten,* Ιλιαδ. *XIV. 200. hvorfra udgaae Sol, Maane og Stjerner, hvis Fader han er.*

**) *Da det Følgende for en Deel er behandlet udførligere hist og her i de foregaaende Sange, saa angives kun Hovedmomenterne.*

Digitized by Google

Dog kun den er virkelig rig, som med Lærdom forbinder
Klogskab, Vid og Talent. Anstændige Udkomme finder
Han ihvor han end er; og besöger han fremmede Lande,
Bærer han hos sig sit Gods. Ham ei kan mangle, hvad Livet
Lysteligt gjör og beqvemt; han ei Tyven og Röveren frygter.

Den derimod, som mangler disse Egenskaber, maae besidde nok saa store Eiendomme, han er dog afhængig; han lever i Frygt, at de skal berøves ham; og mister han dem virkelig, maae han tigge sig frem. Hvor hans Viingaarde og Kornlader ere, maae han forblive; og lig den Forviiste maae han frygte for at gaae over Grændsen, hans Skjebne og Udueliglied foreskrev ham. Indsperret i Hjemmets Fængsel, maae han undvære at see alt det Skjønne, den viide Verden tilbyder.

Deslige Betragtninger have givet de gamle Philosopher Anledning til at opdage en vis Steen, der skulde være dem en sikker og uforgængelig Understøttelse, hvor de end opholdt sig, og ved hvis Hjelp de kunde see sig om i mange Lande, og lære Meget*). — Spørgsmaalet, Om Ægteskab er til Hinder for den sande Viise? behandles udførligere**), og Kydskhed anprises. — Om Krig er den Viise tilladt? Forfatteren erklærer sig atter***) alvorlig mod de Krige, som føres af Æresyge og Rovgjerrighed.

---

*) *See Exkursen til dette Sted.*

**) *See S. 65 og Anmerkn.*

***) *See S. 70 f.*

Digitized by Google

Loven tier i Krig, og af Voldsomhed Retten er nedtrykt,
Last og Lidenskab vildt omsværme med lösnede Töile;
Da faaer Ondskaben Mod, og sig viser i heele sin Frekhed;
Straflös slaaer den ihjel; ubekymret om Dommerens Varsel,
Ödelæggende farer den frem, vanhelliger Alting.
Freden, den blide, for Mennesket er, men Krigen for Rovdyr.
Kun i Vaaben sin Lyst har Daaren, den Lade, som Arbeid
Skyer, og Yppigheds Ven, som er uden Formue; for Penge
Sælger Denne sit Liv, for ved Bytte sig snart at berige.

Forfatteren ivrer mod Erobringskrige, hvorved Fyrsterne saa ofte ødelægge deres Lande, og ødsle med deres Undersaatters Blod. Men han tilstaaer derhos, at dette Slags Krig, saa afskyelig den i sig selv er, dog har sin Nytte. I Fredens Tid samle Bedragerne sig Formue ved List og Aager: dette slet erhvervede Gods røver Soldaten fra dem i Krigen. Da hevne de vrede Løver sig paa Rævene, og de Tappre give de Listige den fortjente Løn. Saa forandres Alt ved Tid og Omstændigheder. Ogsaa Folkenes samlede Formue vilde ved bestandig Fred forblive i Fyrsternes Skatkamre; men Krigen bringer den i Omløb, og uddeeler blandt Mange, hvad den Eene har sammendynget. Fremdeles er der en Mængde Mennesker uden Formue, uden Kundskab og Haandtering; de skye Arbeide, ere hengivne til Udaad og dristige i Ondskab*): saadanne Mennesker, eller rettere

*) *Den danske Læser glemme her sit Fædreneland, og tænke paa Forfatterens, paa* B a n d i t e r n e, *paa* L a z a r o n i *i Neapel.* A r c h e n h o l z *beskriver disse Sidste næsten med de samme Ord: „De ere uden Stand, uden Ar-*

Digitized by Google

Umennesker, tillader Forsynet, at Krigen til visse Tider ødelægger. Derved renses Menneskeslægten. De, som blive tilbage, leve da lykkelige saalænge, indtil Ukrudet skyder frem igjen, og atter maae oprykkes ved Sværdet. Da skummer Jupiter igjen den ureene Kjedel. Da udsender han Furierne, for at bortfeie Uhumskheden af Jorden. Dette er Tingenes bestandige Gang her i Verden. Saadan Afvexling var Skjebnens Bestemmelse fra hin første Oldtid, da Prometheus bragde den ætheriske Ild ned til Jorden ved sin Qvist, og Deukalion med sin Hustru Pyrrha lode saa mange tusende Mennesker komme frem ved et Steenkast*). — Men der er en Krig, som er tilladelig, og passende, selv for den Viise: det er Forsvarskrigen, den, han nødes til at føre for Fædrenelandet.

Paa det Spørgsmaal, hvilken Kunst den Viise helst skulde vælge til sin Velfærds Befordring? anbefaler Forfatteren Lægekunsten. Denne dyrkede fordum Phøbus og hans Søn; ved den fortjente de sig

---

beide og Eiendom, uden Næringsvei og Bopæl, udmerke sig ved den yderste Armod, og leve dog i en vis Forbindelse. Herved danne de et frygteligt Corps, som ofte har sat Regjeringen i Skræk. Man regner deres Antal til 40,000." England u. Italien. B. II. Abschn. 12.

*) *Efter Fabellæren holdt Prometheus en ved Solens Vogn antændt Qvist til Menneskets Bryst, og oplivede derved denne sin Skabning; og da den tidlig fordærvede Menneskeslægt maatte omkomme i Oversvømmelsen, fremkom en nye Slægt derved, at Deukalion og Pyrrha, de eeneste overblevne Dydige, kastede Steene bag sig. Metam. I. Fab. 2 og 7.*

Digitized by Google

Begge et udødeligt Navn *). Denne lagde ogsaa han sig efter, som blev opdraget af Chiron, endskjøndt en Æacide var hans Fader og en Nereide hans Moder **). Ved den blev Pæon berømt, Machaon hædret, og vandt Hippokrates evig Ære ***). En udmerket Læge kan aldrig komme i Trang:

Ogsaa heele hans Kunst veileder til hemmelig Kundskab;
Hvad i Blomster og Planter og Steen er forborgent, den aabner;

---

*) *Phøbus-Apollo kalder Lægekunsten sin Opfindelse, Metam. I. 521. Hans Søn Æskulap bebudedes allerede ved sin Fødsel af et Orakel som Menneskeslægtens Velgjører (μεγα χαρμα βροτοις βλαστων πασιν) og „Rygtet gik snart over alle Lande og Have, at der ingen Sygdom var, som han jo kunde helbrede.“ Pausan.* Κορινθ. *XXVI. 6. 7.*

**) *Achilles. Skjøndt Ætling af Guder (en Sønnesøn af Æacus, hvis Fader var Jupiter, og en Søn af Thetis, Havgudens Datter) blev han dog, ligesom Æskulap, sat til Opdragelse hos Chiron, „denne Ædelste af Centaurerne, som dyrkede Retfærdighed og Lægekunsten.“ Orph.* Αργοναυτ. 377. *See S.* 188.

***) *„Pæon, pleier man at sige, er Apollo.“ Han kaldes vistnok saa hos de Gamle, f. Ex. Pausanias,* Αττικα *XXXIV. 2. Juvenal VI.* 172. *Men vor Digter har talt om Apollo ovenfor, og tænker sig her en anden af Oldtidens berømte Læger. Skulde denne Anden ikke være Pæon hos Homer* Ιλ. *V.* 401, *som helbredede den af Herkules saarede Pluto? Navnene* Παιηων *og* Παιων *hos Pausanias ere ikke ganske de samme. — Machaon, Æskulaps Søn, blev saaret for Troja, men strax, som* ιητρος ανηρ πολλων ανταξιος αλλων, *bragt i Sikkerhed af Nestor.* Ιλ. *XI.* 514. *Om Hippokrates, den store Læge, „der ligesaa lidet kunde bedrage som bedrages,“ (Macrob.* Somn. Scip. *I. 7.) see Exkurs XIX.*

Digitized by Google

Speidende drager den frem, hvad Jorden har skjult i sin Indvold,
Undersöger, hvori Naturen bestaaer, og dens Kræfter;
Menneskets Legem især den betragter, og alle dets Deele,
Kalder Mange derved tilbage fra Dödningeriget.
Vistnok saadan en Kunst anstændig da er for den Viise,
Hvorved Læge for Sjælen han kan og for Legemet vorde.

Men naar Lachesis begynder at spinde paa hans aldrende Aar, da er det meest passende for ham, at indskrænke sine vidtløftige Reiser, og fjern fra Mængden leve med faa Venner i afsides Stilhed, for at kunne slaae de jordiske Bekymringer af Sindet, og med reenere Sjæl overlade sig til Bøn og gudelig Betragtning. Det er ikke sikkert for den Viise, at leve med den store Hob, og at opholde sig i Byerne, der ere fulde af slettænkende og ryggesløse Mennesker. De forfølge ham, naar han irettesætter dem og siger dem Sandhed. Han maae derfor heller undgaae Synet af disse Skændigheder, og med faa indsigtsfulde og dydige Mennesker leve adskilt fra Hoben. I sin Eensomhed vil han dog have Gud hos sig, som ynder de Viise, værdiger dem sit Samfund, og fylder deres Bryst med sin Salighed *).

Saa den Viise er her lyksalig, som hisset i Himlen.
Gaaer da, Mennesker! gaaer kun i Blinde, og gjerrige samler
Rigdom, med Uret og Ret opdynger Formue, paa Fingre
Bærer Steenenes Vægt, omslynger med gyldene Smykke

---

*) *See Exkursen til dette Sted.*

*Eders uværdige Hals, og med Seriske Kjorteler *) brasker,*
Træder offentlig frem med en opblæst, pralende Mine,
Gaaer, og stræber at naae selv Krone og Scepter, hvad Lykken
Tankelös hengav, det söger af yderste Evne;
Al den Herlighed snart er forbi; den forsvinder som Drömmen;
Tilfældet tager igjen, hvad det skjenkede, Döden det röver,
Rögen lig, hensvundet i Dunst, det ei vender tilbage.
Gaaer da, daarlige Mennesker! gaaer og i Dunsterne griber!
Kommer Dagen engang, som er Livets den sidste, er Timen,
Tidens yderste Punkt, alt nær, da skal I for sildig
Kjende, at Daarskab det var, erkjende, at Veien I fulgte,
Var urigtig, og angre det nu, men det angre forgæves.
Nu da, medens det end er Tid, Vildfarelsen indseer!
Lave, til Jorden saa dybt nedböiede Sjæle, hvi see I
*Nedad paa Dyrenes Viis, ei opad til Stjernernes Hvælving? **)*
Bedre Verden er der, og det salige Liv, der skal blive
Hver til Deel, som sin Gud hengiven, ham frygter og dyrker.
Der ei Tilfældets Magt, ei Dödens kan gjelde; den sande
Rigdom og Glæde er der, som ei Dagenes Række formindsker;
Denne Salighed kun Alfaderen skjenker de Viise.

Hertil, saa formaner Forfatteren, bør vi henvende vor Bestræbelse, førend dette korte, i et Haar hængende, som en Røg forsvindende

---

*) *See S. 18. Anm. ***).*

**) *See Exkursen.*

Liv er forbi. Hvor ere nu, vedbliver han, saa mange Fyrster med Guldets og Ædelsteenenes Pragt, som omgav dem? Hvor saa mange Paver, der satte sig i Lighed med den Høieste selv? Deres Been ligge i Graven, medens deres Aand, maaskee forviist fra de Saliges Boliger, fængsles i mørke Styx. Det er Straffen for deres Hovmod og Forbrydelser. Hvor ønskede de nu at kunne gaae tilbage til Livet! Gjerne vilde de forlade Rigdom og Magt, og selv under ringe Tag leve den Retskafnes Liv, for at vinde Himmelens Salighed, men det er for sildigt. — Som Exempel anfører han en Mand, der havde opoffret Viisdommen Livets Beqvemmeligheder. Paa Bjerget Soraktes, Apollo helligede Top*) levede han i et lidet Huus og omgikkes kun Faa. Egnen var øde, og omgivet med Skov. Han havde et magert, men ærværdigt Udseende, bar et langt Skæg og en violbrun Kiole. Stor var hans Indsigt, og Rygtet gik, at han i Begeistring kunde forudsige det Tilkommende, og give Svar, som ikke stode tilbage for det Delphiske Orakels. Forfatteren gjorde en lang Reise for at lære at kjende denne Olding. Han spurgde ham, hvorfor han havde valgt sig denne haarde Levemaade, og fik til Svar, at han i sine yngre Aar havde tragtet efter Rigdom og Fornøielse ligesom Andre, og ladet sig bedrage af Skinnet, men at han ved tiltagende Alder havde begyndt at agte paa Menneskenes Levemaade og prøve deres Handlinger. Han havde seet, at Retfærdighed kun var et tomt Navn; at den Skyldige

---

*) *Sorakte i Toskana, mellem Borgetto og Ponzano ved Tiberen, er bekjendt af Virg. Æn. XI 785. og Silius Ital. VIII. 493. hvilke Steder vise, at dette Bjerg var helliget Apollo.*

Digitized by Google

gik frie medens Uskyldigheden straffedes; at Yndest, og ikke Fortjeneste gav Fortrin, Redelighed var undertrykt og Undseelse tabt; at alle Kunster skændedes ved Kunstnernes Rænker; at offentlige Vertshuuse udleiedes til Røvere, paa det disse des lettere kunde myrde de Reisende i Søvne. Han havde lagt Merke til, at Mennesker ved List og Ran erhvervede sig Rigdom, og at disse Uværdige, der havde fortjent offentlig Skændsel, bleve roste, og behandlede med Ærbødighed; at endog Øvrighedsembeder og Æresposter betroedes til Personer, der ikke havde anden Lighed med Mennesker, end den udvortes. Han havde oplevet, at Religionen krænkedes ved Gjerrighed; at dens Tjenere kun sørgede for deres Vellyst, og hemmelig ved hykkelsk Gudsfrygt stræbte efter Vinding; at de lode menig Mand yde indtil den sidste Skjerv, medens de aabnede Himmelen og tillukte Helvede for ham, medens de roste sig af, at kunne sende Sjælene til det eene eller det andet Sted,*) og ved deres Bønner bevæge Gud til hvad de vilde. Dette havde bragt ham til at forlade Byerne, og for sin øvrige Levetid at søge Eensomhed paa dette Bjerg, hvor den ærværdige St. Sylvesters Alter, og Mindesmerker af denne store Mand endnu fandtes**). Op-

---

*) *Man tænke her paa Messen, og paa Luthers Ord derom: „Jo meere jeg seer, hvorledes Gud vanæres og bespottes ved den pavelige Messe, jo meere maae jeg afskye den; thi Paven har ophævet Messens sande Brug og Nytte, og gjort den til et Marked, en Krambod, hvorved der kjøbes og sælges.“ Sämmtl. Schriften. VIII.* 1831. *See ogsaa V.* 1572. *J. XVI.* 2002 *f.*

**) *See Exkursen til dette Sted.*

holdstedet her var vel ubeqvemt, men dog passende for den, der elsker Fred og stille Betragtning. — I den følgende Samtale med Forfatteren siger han om Sjælens Udødelighed, at de bedste og ypperste Mennesker antage den, og at Stemmerne i denne Materie ikke bør tælles, men veies. Han bygger sin Overbeviisning om Udødelighed paa Guds Godhed, der ikke vilde lade vort Liv paa Jorden være saa kort, usikkert og omgivet med saa mangehaande physisk Onde, om han ikke havde forbeholdt os en varigere og fuldkomnere Tilværelse i en anden Verden, og paa Guds Retfærdighed, som ikke kunde tillade, at de Gode her lide Ondt, og de Onde ere lykkelige, dersom han ikke havde bestemt dem et Liv efter dette, hvori Enhver skal faae Løn for sine Gjerninger. *) — Længerehen fremsætter han det mørke Resultat af sine Betragtninger over Livet:

Livet, af Plager saa fuldt, er en Död, ja værre end Döden;
Hvo erfarer det ei, hvor Alt er blandet med Galde?
Pröv det kun: oprigtigt og reent du Intet vil finde.
Alle Ting med sin Gift Naturen befængte; det Meeste

---

*) *At Exkurs XXXVI var trykt førend denne og syvende Sangs Indhold sammenlignedes, maae her anmerkes. Antager man, som nu synes rimeligt, at* Eremiten paa Sorakte *er den Mand, af hvem vor Forfatter i hin Sang S. 155 lover sig grundigere Beviser for Sjælens Udødelighed, end de der anførte, og hvem han opfordrer til at skrive i denne Materie, maae Anmerkningen om* Luther *falde bort, da han ingensinde var Eneboer. Begge Steders Sammenligning vil naturligviis vække Nysgjerrigheden efter at vide denne lærde Eremits Navn, med hvem Forfatteren synes at have staaet i Aandsforbindelse. See iøvrigt Forerindringen.*

Digitized by Google

Dobbelte Skikkelse har: hvid uden, og sort paa det Indre;
Öiet bedages, som Farven kun seer; men er der dog noget
Skjönt tilfulde og Godt, det forsvinder som Rögen og Taagen.
Alt omvæltende Tid tillader ei Noget paa Jorden
Længe at være; det Alt for en Daarlighed Atropos anseer,
Hun, som Hovmodens Verk nedtræder, og Menneskers Arbeid.
Ak, hvor hurtigt i Flugten dog er, hvad Dödeligt kaldes!
Hvor ubestandig dog er al Menneskets Herlighed! Boblen
Lig den er, som engang udbredte sig överst paa Bölgen,
Strax derpaa dog forgik, adsplittet af letteste Vindpust.
Öieblikket det alt, som har Værd, henriver; den löse,
Efterretning derom er igjen: „Han leved' og virked',
„Förte Krige og vandt, han havde en Kjerlighedshandel,
„Kom til Regjering, erobrede Land, forfattede Böger."
Men hvor er nu dette vel alt? Det ingensteds findes.
Hvor han selv? Ja han er ingensteds. Hvor er hans Hæder?
Ei at finde den er. Hvor gik den da hen? Kun i Vinden.
Drömmeverk, og ei meer, kun Daarskab og Tant er det Heele,
Man paa Jorden beundrer som skjönt. Hvad rörer mig dette:
„Han var til, var berömt?" „Han er," det eene mig gjelder
Meer end tusende „Var." Men dette: „Han er" sig med Vinger
Ruster, og flyver afsted, og da tager Berömmelsen med sig.

Under Samtaler med Oldingen gik Dagen til Ende. Forfatteren forlod ham nu, og forføjede sig paa Vejen til Rom. Han gik allene, og Fuldmaanen lyste for ham, medens han eftertænkte, hvad han havde hørt. Da kom tre Vandrere til ham, og gik den samme Vei. Paa hans Spørgsmaal, hvorhen de agtede sig, svarede de: „til Rom."

Digitized by Google

I det Samme saae den Ene paa ham, nævnede ham ved Navn, og spurgde, hvorfra han kom? Da han svarede: „fra den Viise paa Apollobjerget," smilede Spørgeren og sagde, at det var Daarlighed, at vente at finde en Viis paa Jorden; Manden paa Bjerget syntes at være viis, fordi han var mindre daarlig end de Øvrige,- men i Grunden passede Viisdom sig kun for højere Væsener end Menneskene; at de alle tre, skjøndt af Udseende som Mennesker, hørte til disse højere Væsener, og vare Dæmoner fra Maanens Egne. Forfatteren var ikke vel tilmode i dette Selskab, men undertrykte dog sin Frygt, og spurgde, hvad de vilde foretage i Rom? De svarede, at de der vilde søge, om mueligt, at befrie en Dæmon af deres Venner, hvem en ung Mand fra Narni, der opholdt sig ved Biskoppen af Orsinis Hof, havde ved magisk Kunst tvunget til at tjene sig. De gjorde ham herved opmerksom paa, at det Herredømme, Mennesker kunde erhverve sig over Dæmonerne, var et Beviis paa den menneskelige Naturs Værdighed og Menneskesjælens Udødelighed*). Men de havde tillige et andet Ærende:

---

*) *For ikke at finde dette Beviis altfor underligt, maae man sætte sig ind i den Tidsalders Forestillinger, hvori Forfatteren skrev. See S. 204. Anm. og Exkurs XLIV. Da den Gave, at kunne tvinge Dæmonerne, forudsatte stor Forstand og Lærdom, saa maae dette Sted ansees som Compliment af Forf. til den unge Mand fra Narni, hvo Denne og har været. Narni i Kirkestaten har i det 16de Aarhundred frembragt endeel berømte Lærde, som Franciscus og Fulvius Carduli og Fleere af denne Familie, Galeoto &c. Den nævnte Biskop af Ursini eller Orsini, et af de anseeligste Fyrstehuuse i Italien, hvorfra Paverne Nicolaus III og Benedict XIII nedstammede, maae formodes at være Robert Orsini, der som Biskop af Rhegio opholdt sig i Rom, og brugtes af Leo X som Legat til Churfyrsterne i Tydskland.*

de skulde i denne Nat trække nogle romerske Magnater til Underverdenen. I det de sagde dette, merkedes en mild Luftning. Det var et Tegn, yttrede En af dem, at en fjerde Dæmon, som var gaaet forud til Rom, nu kom tilbage. Han kom virkelig. De Andre spurgde nu om Tilstanden i Rom, og han svarede:

Alle sig der om Kap hengive til Ödslen og Fraadsen,
*Tyverie og Bedrag. Os Kjönnene begge leveres *).*
*Præsternes Överste dog til en Krig udruster sig; Clemens**)*
Martin Luther vil slaae; han derför beholder og lönner
Spanske Cohorter. Sin Ret han ei ved fornuftig Forklarings
Fiine Beviis, men ved Sværd vil hævde, og haaber at vinde.
*Hvad Conciliet? Hvad formaae vel Lutherske Paafund? ***)*

---

*) Noster est sexus uterqve.

**) *Clemens VII blev Pave 1523, og regjerede i elleve Aar.*

***) *Seckendorf (Junii Compend. Buch II. S. 255) anfører disse Vers af Palingenius, som passende paa Clemens VII; og naar man erindrer sig de alvorlige Fordringer, som fra alle Sider gjordes til ham, angaaende et Concilium — især den keiserlige Kantslers Gattinaras skjønne, ved dens liberale Grundsætninger merkværdige Tale til ham derom, og Clemens' Udflugter om Dogmata impia, som ikke fortjente, og inextricabilia, som ikke taalte Undersøgelse — saa vil man finde Digterens Beskrivelse over Pavens Maade, at afgjøre theologiske Stridigheder paa, meget passende. Gattinaras Tale, Clemens' Svar, og Keiser Carl Vs Replik findes i Luthers sämmtliche Schriften Th. XVI. S. 734 f. Talerne holdtes offentlig i Bologna 1529. Da Clemens her*

Digitized by Google

Paver ved Krig nu lystes, og Tant dem Resten er. Lidet
De sig om Fædrenes Bud og om Christi Lære bekymre.
Höieste Magt de tilegne sig, troe, at dem Alting er tilladt.

Dæmonerne trøstede hverandre med, at dette var dem til Fordeel, da de i den almindelige Myrden vilde faae desfleere Sjæle at føre til Underverdenen. De forlode Forfatteren bekymret over, hvad han havde hørt om den menneskelige Viisdoms Daarlighed. Han fortsætter sine sørgmodige Betragtninger herover indtil han omsider, træt af Vandringen, kommer til Herberget.

---

tydeligere, end nogensinde forhen, erklærede sig mod et Concilium, og opfordrede Keiseren til at bruge Magten i Stedet for Grunde, saa bliver det rimeligt, at P a l i n g e n i u s *har sigtet hertil, og skrevet disse Vers efter hin Samling i Bologna.*

Digitized by Google

XI.

VANDMANDEN.

Kjerlighed til den altnærende Natur, saa begynder Forfatteren denne Sang, og en ham medfødt Lyst til at kjende Tingenes skjulte Aarsager bevæger ham til, atter at opholde sig paa Parnassets skyggefulde Høie og at drikke af de aoniske Kilder. Han anraaber Musen om Hjelp til det store Arbeide, han foresætter sig, at betragte de himmelske Kloder.

Han beskriver nu Zonerne, Cirklerne, Planeterne*), Himmellegemerne i Dyrekredsen, og øvrige Stjernebilleder, deres Opgang og

*) *Her følges endnu det Ptolemæiske System. Vel var Kopernicus samtidig med Palingenius; han havde endog i Padua, Bologne og Rom holdet astronomiske Forelæsninger, og deri forsvaret Aristarchs og Pythagoræernes gamle Mening, at Jorden bevæger sig omkring Solen; men et*

Digitized by Google

Nedgang. Derpaa gaaer han over til Materie og Form. Beviser for Himmelens Krystalhaarhed*) og de himmelske Legemers tonløse Bevægelse**) forsøges. Den runde, som den fuldkomneste Figur, tilkommer Himmelen og de himmelske Legemer. Disse maae ligesaa vel have deres Beboere, som Jorden og Havet. „Vilde det vel være en klog Fyrste, der lod opføre et stort og prægtigt Palads, prydet inden og uden med Marmor og Guld, men lod det Heele, paa Stalden nær, være ubeboet og tomt? En Stald kunde denne Jord vel kaldes, i Betragtning af al den Uhumskhed, den indeholder; og dog er den beboet af saa forskjellige Skabninger. Og Himmlrummet, meener man, skulde være tomt? Kun tomme Hoveder kan troe dette." — Forfatteren er tilbøie-

---

i 14 Sekuler troet og, som man meente, paa Bibelen bygget System lod sig ei saa let omstyrte. Det havde Mathematikerne Clavius, Fromond, Morin, *ja endog et paveligt Dekret imod sig, og hævdedes først ved Mænd som* Kepler, Møstlin, Galilæi. *Overalt havde* Kopernicus *først ret grundig beviist sin Paastand i Skriftet* de revolutionibus orbium cælestium, *som udkom kort før hans Død 1543, og da levede* Palingenius *maaskee ikke meere. Men den oprørende Scene, som havde Sted den 22 Junii 1633, da afsindig Overtroe nødte den store* Galilæi *til, knælende og med Haanden paa Evangeliibogen at afsige Kopernicus' Lære, har* Palingenius *rimeligviis oplevet.*

*) *Den gamle Mening,* στερεμνιον ειναι τον ουρανον, εξ αερος συμπαγεντος υπο πυρος κρυσταλλοειδως. &c. *Plutark.* περι τ. αρεσκ. τοις Φιλοσ. *II. 11. See ovenfor S. 196. Anm.* **).

**) *Pythagoras har nemlig (efter Plinius.* Nat. Hist. II. ∫. 20*) antaget en Harmonie af alle Toner i Himmellegemernes Bevægelse, en Slags Musik af Sphærerne.*

Digitized by Google

lig til at antage, at Verden af Evighed er skabt af Gud, men holder sig dog heri til Moses' Beretning. Derimod anseer han det fornuftstridigt at antage, at Verden af Evighed er bleven til af sig selv. — Om brændbare Dunster, om Luften og Vindene. Som Beviis, at Vandet ved Varmen kan opløses til Vind, fortælles om en Menneskefigur af Leer, Forfatteren saae, da han i Leo den Tiendes Regjeringstid var i Rom. Gjennem Mundens smalle Aabning blæste den en heftig Vind fra sig, som frembragdes af Vand, hvormed det huule Bryst var opfyldt, hvilket opløstes til Luft af Ild, som var lagt nedenunder. Om Kometer, som betegne Kongernes Død*), Regnbuen, Ringen om Maanen, de tre Sole. Om Vandet, de forskjellige større og mindre Have:

Evig flyde og löbe de frem; snart Kilden de söge,
Hvorfra Löbet de tog, snart iile de atter til Havet;
Nu de hid, nu did sig bevæge; de gaae og de komme;
Jorden forfriskes derved, som et Menneskes Legem ved Blodet.

Aarsagen til Søevandets Salt finder Forfatteren ikke i dets Natur, men i Saltbjerge, som ligge skjulte i Havet, og opløses af Vandet. Den Deel af Jorden, som havde formeget Salt, og derved var uskikket

---

*) Regalia fata. *Dette er den gamle Mening om Kometerne. Tacit. Annal. XIV.* 22. *Sveton.* Vita Neronis. 36. *Forfatteren regner Kometer til Meteorerne, som vise sig i den lavere Luft, og følger deri Aristoteles, som antog, at de havde deres Oprindelse af Jordens tørre og brændbare Dunster.* Μετεωρολογικων *I. 7. Denne Mening var i Palingenii Tid den almeengjeldende, indtil Tyge Brahe kort derefter beviste, at Kometerne ikke ere blotte Luftsyn, men Himmellegemer.*

til Beboelse, har Naturen forsynlig overladt til Oceanen; men hvad af Jorden var bedre og frugtbarere, hvorpaa var Bjerge og Dale, Skove og Marker, Kilder og Floder, har den aabnet til Skabningernes Brug. Derimod forkaster han den Mening, at Solen skulde være Aarsag til Saltet, da denne ogsaa virker paa Søerne, og dog ikke gjør dem salte*). Mennesket, Jordens Herre. Jordens Ligevægt. Maaneformørkelse. Lange og korte Nætter. Aarstiderne. Antipoder. Der er ingen Zone, intet Sted paa Jorden, hvor jo Mennesker kan leve, og leve beqvemt. En Egn maae være nok saa kold, eller nok saa varm, den har dog modtaget sine Fordeele saavelsom sine Uleiligheder af den forsørgende Natur, som stedse blander det Gode med det Onde, i intet Tilfælde negter sin Hjelp, og har nedlagt Kraft hos Mennesket til at overvinde de største Besværligheder. Jordskjælv. Forfatteren søger med Rette Grunden hertil i underjordiske Huler og den i disse indsluttede Lufts Udvidelse ved Heeden, men lader, efter sin Tidsalders Forestillinger, underjordiske Aander herved være virksomme.

*) *Den Mening, Forf. forkaster, var Aristoteles',* Μετεωρολ. *II. 2.; ogsaa Anaxagoras', Antiphons og Fleeres: See Plutark,* περι τ. αρεσκ. τ. Φιλοσ. *III.* 16. *og Plinius,* Nat. Hist. *II. §.* 104. *Den, han antager, synes at være den samme, Plinius anf. St. vil betegne med de vistnok utydelige Ord:* Sic mari late patenti saporem incoqvi salis aut — aut qvia terræ natura sicut medicatas aqvas interficiat. *Ogsaa disse Saltbjerge paa Havets Bund have deres Vanskeligheder; men de nyere Naturkyndige vide neppe endnu noget Bedre. See Erxlebens Naturlehre mit Zusätzen von Lichtenberg. 5 Aufl. §.* 676.

Digitized by Google

XII.

FISKENE.

Forfatteren anraaber Guddommen om Held til at slutte sit Digt. — Han antager, at der udenfor Ætheren er et immaterielt, reent og ubegrændset Lys, der langt overgaaer Solens, og ikke kan sees med jordiske Øine; at dette er Opholdstedet for de ypperste Aander, ligesom Ætheren for de ringere iblandt dem, og at disse høiere Væseners Pragt bestaaer i Lys, ligesom Menneskenes i Guld, Ædelsteene og Purpur. Han søger at bevise, at et saadant ulegemligt Lys er mueligt, og at det kan være til uden Luft. Alt hvad Godt og Skjønt der er paa Jorden findes foreenet i høiere Fuldkommenhed i disse Lysets Egne. Den Lyksalighed, der nydes, er ubeskrivelig, ufortabelig. Det er disse ulegemlige Former, Platos høie Aand fordum saae, og hvorfor han er bleven saa miskjendt. Uendeligt er Antallet af de høiere lyksalige Væsener, Gud har frembragt. De kiende intet til Forandring

Digitized by Google

eller Lidelse; de leve i evig Ungdom, i uindskrænket Frihed. Een er deres Gud, al Skabningens Herre og Fader. Ham elske de; ham tilbede de med Glæde, og dyrke med villig Lydighed; hans herlige Gjerninger prise de i høje Lovsang. Misundelse og Had har ikke Sted iblandt dem; List og Tvedragt kjendes her ikke; Kierlighed foreener dem alle; i deres Stat hersker den evige Fred. — Forfatteren antager, at disse højere Væseners Opholdsted er den bedste Deel af Universum, og at Aanderne stedse ere ringere og mindre ædle, jo nærmere de boe Jorden; men at de, som have Plads under Jorden, hvor de gamle Digtere satte Tartarus, ere lige saa onde og ulykkelige, som hine Ophøiede ere gode og lykkelige. Dog, udbryder han, hvad taler jeg om Tartarus, hvor Menneskene faae deres Gjerningers Løn, hvor evigt Mørke, uophørlig Uroe og Angest venter de Lastefulde? hvad stræber jeg at vise de Blinde det himmelske Lys? Saavidt er jo Menneskeslægten kommen i Afsindighed, at den største Deel hverken troer Himmerig eller Helved, og at Mange lee, naar der tales om et Liv efter Døden. Derfor er Rigdom deres vigtigste Sorg. Guld attraae de, ligemeget paa hvad Maade; Guld er deres eeneste Haab. Kun det er Krigerens Maal, naar han forvoven løber ind i det rasende Slag. Kun det er Kjøbmandens, naar han forlader Hustru og Børn og Huus og Fædreneland, og paa letseilende Skude gaaer over Bølgen til fjerneste Kyster. Efter Guld stræbe de Alle, om de og skulde røve og stjæle det, og Straf frygte de ikke for efter Døden. Jordisksindede, dyriske Mennesker! er det da det Eeneste, I kjende, dette Guld, som ophæver Forskiellen imellem den Viise og Daaren, og som af den ubillige Lykke ofte rigeligst skjenkes de Onde? Lærer, at der er Noget, langt bedre end Guld, Noget, som Guddommen ikke giver Daarerne og de Uværdige. Det er Dyden: Kjerlighed,

Digitized by Google

Retskaffenhed, Forstand, med eet Ord: Viisdom. Den, som eier dette, er Gud lig i det Dødelige, et udødeligt, i Døden lyksaligt Menneske. Men den, som ikke har det, og besmitter sig med Laster, skal efter Døden udkastes i det yderste Mørke *). Dette er ikke Fabel og Drømmeverk; det er uimodsigelig Sandhed. Troer det kun, I Forblindede! Vee Eder, om I ikke troe det! Snart er Eders Liv forbi, da I skulle lære det af Erfaring i Underverdenen. Nu lee I ad Sligt, men denne Latter skal forvandles til bitter Graad, denne letsindige Glæde til sørgelige Pinsler. Der skal komme en Tid, da Mange, som nu, stolte af deres Rigdom og Anseelse, foragte Gud og Menneskene, skulle staae fattige, usle, blottede for Alt.

I da, som Sandsen for Pligt end nære i ædle Gemytter,
*Bedre og reenere Menneskeart, guddommelig Afkom! **)*
Lader, hvad Jordisk kun er, og som Taagen forgængeligt, ikke
Eder röre for dybt, ei være det Eders Forhaabning. —
Söger ikkun at naae, hvad Livet og Brugen kan fordre;
Lidet dette kun er; med det Lidet da værer tilfredse.
*Himmelen elsker, det Himmelske kun alvorlig begjerer ***). —*
*Ormene krybe paa Jord; ****) ved det Lave fornöies den Lave; —*

---

*) *Matth. VIII. 12.*

**) Γενος υπαρχοντες του Θεου: *Apost. G. XVII. 28. 29.* Γένος ἐκλεκτον, ἐθνος ἁγιον. 1 *Pet. II.* 9.

***) *Matth. VI.* 19. 20. 2 *Cor. V.* 2. *Phil. III.* 20. *Exkurs LVIII.*

****) Scarabei stercore gaudent.

Eders det Himmelske er; for de Ædlere passer det Ædle. —
Daaren kun sætter sit Haab til et Liv, som begynder med Taarer.
Under Möie og Sorg fremdrages, og ender med Döden;
Eders Haab er det himmelske Liv, som de Dydige venter,
Hvor ei Graad har Sted, ei Sorg, ei Smerte, ei Död er. *)

Forfatteren lader det uafgjort, om Mennesket her paa Jorden kan blive saa lykkeligt, at nyde de ovenfor beskrevne høiere Væseners Omgang og Samtaler; men skulde det være mueligt, fordrer han dertil en høi Grad af Sjæls- saavelsom Legems-Reenhed **) og vedholdende Bøn. Han er ikke utilbøielig til at antage Muelighеden heri, og siger om dem, som negte den, at han ikke forundrer sig herover, da Menneskene i Aandsstemming ere saa forskjellige, og ligne Fuglene, hvoraf nogle opholde sig i den øverste Luft, andre flyve lavere, de øvrige derimod forblive nærmest ved Jorden. Ogsaa meener han, at Eremitlivet kan bevise Sagens Muelighed, da vel Ingen vilde underkaste sig dette eensomme og haarde Livs Besværligheder, uden at han enten styrkedes dertil ved Omgang med Aanderne, eller var rasende ***).

---

*) *Joh. Aab. XXI. 4.*

**) Simus ad ungvem
Purgati, nitidi, puri et sine sordibus ullis;
Veste atrâ exuti, et niveo candore decori.
Candida conveniunt superis, at manibus atra.

Hvide Klæder havde Lysets Farve. Matth. XVII. 2. XXVIII. 3.

***) *See S. 213. Anm. Exkurs XLIV. og LVII.*

Digitized by Google

Forfatteren slutter nu sit Verk og siger, at det har kostet ham lang Tænkning og meget Arbeide. Han takker Alstyreren, som har givet ham Mod og Kraft til at fuldføre det, og erkjender, at hvad Godt og Skjønt det indeholder, er hans Gave, som er Kilden til alt det Gode og Skjønne. Han ønsker at finde Naade hos Gud ved dette Livs Ende, som han beklager at maatte hendrage, om Natten i tomme Drømme, og om Dagen i Besværligheder og Sorger. Sin Bog spaaer han vel Ugunst hos de Dadlesyge og Ukyndige, men velvillig Modtagelse af de Lærde og Gode, og haaber, at den skal overleve ham og udbrede hans Navn.

Digitized by Google

ANMERKNINGER

og

EXKURSER.

Digitized by Google

I. Side 2. Lin. 11 f. Denne Forfatterens Klage over hans Tidsalders Laster gjentages oftere i Digtet. Hvor grundet den var, og hvor høilig den med Overtroe og Irreligiositet forbundne Usædelighed gjorde Reformationen nødvendig, vil især Exkursen til S. 131 bevise. See iøvrigt Junii kurzgef. Seckendorfische Reformationsgeschichte. Th. 1. S. 5 — 12. Th. 4. S. 158. 159. Luthers sämmtl. Schriften. Walchs Udg. I. S. 306. 1843. f. II. 852. VI. 256. VII. 1480. IX. 880. 1333. XI. 474. 489. f. 508. 519 f. 571. 628. 1448. 1893. 1915. 1928. 1990. 2433. XII. 922. XIII. 910. f. 1872. XV. 2154. XVI. 2692. 2501. XVII. 1294. f. XVIII. 1818. f. 1897. f. XIX. 783. f. 861. 899. XXII. 901. 1309. 1312. f. 1333. 1340. 1398. 1400. 1838. f. 2184. f.

II. S. 5. Forfatteren har i det Foregaaende fældet en haard Dom over de gamle klassiske Digtere. De kunde, efter deres Tidsalder, ikke hæve sig til de reenere religiøse og moralske Begreber, hvilke vi have Christendommen at takke. Men skulde vi derfor ønske at undvære dem? Plato vil have Homers Læsning forbudden, fordi Stedet Iliad. XIV. 314 f. ikke er den Guddom, her beskrives, ganske værdigt. Unegtelig er dette Sted ufuldkomment, og man kan sige derom med Cicero: Mallem, Divina ad nos, qvam ad Deos Humana Homerus transtulisset. Men man læse det heele Sted med dets mesterlig skjønne og fiine Slutning V. 341 — 353, og besvare sig da selv hint Spørgsmaal *). Sammenligner man imidlertid, hvad Palingenius siger S. 5. 6. med Klagen S. 2. over hans Tidsalders Skændsel, vil man finde det rimeligt, at han her især sigter til sin

*) *At Plato iøvrigt ved at anføre dette Sted gjør Homer Uret, har Bayle allerede anmerket. Diction. Art. Juno.*

Digitized by Google

Tids obscøne Digtere. Paa Disse var Italien i hans Levealder besynderlig frugtbar. Lud. Cælius Caliagnini, Canonicus i Ferrara, skrev latinske Digte, der skal indeholde mange Uteerligheder. Han døde 1540. Franc. Marius Molsa fra Modena, som døde 1544, skrev i samme Sprog og Maneer, skjøndt med meere Talent, Elegier, Epigrammer og sin Nympha Tiberina. Petrus Bembus af Venedig levede 1470 — 1547, og er Forfatter af de latinske Digte, som haves under Titel: Priapea og Azolani. Joh. de la Casa, Erkebiskop af Benevent, skrev paa samme Tid det berygtede Digt: Il Capitolo del Forno, der skal gaae ud paa at forsvare Sodomiterie. Clemens Marot, en Franskmand, levede indtil 1536 ved Hertuginde Renatas Hof i Ferrara, og skrev usædelige Digte *). Der var paa den Tid, siger Monnoie **), et Selskab af gode Hoveder i Rom, som af de Uteerligheder, hvoraf de gjorde Profession, kaldtes Compagnia Bestiale. Jesuiten Strada, som levede i Slutningen af Aarhundredet, skildrer dets poetiske Forfatning saaledes: Adeo deformia et foeda carminum portenta nostra hæc ætas videt, adeo postremi qvique poetarum lutulenti fluunt hauriuntqve de fæce, ut sanctum poetæ olim nomen timide jam a bonis usurpetur, perinde qvasi honesto ingenuoqve viro poetam salutari convicio ac dehonestamento sit. ***).

III. S. 6. Erkyndiger man sig hos Literatorerne om de ovenanførte obscene Digteres Levnet, vil dette for det Meeste bekræfte vor Forfatters Dom. Den er, hvor mange Sophismer disse selv og deres Forsvarere end pleie at anføre derimod ****), altfor vel grundet i Sagens Natur. Man troer ikke Ovid, naar han tvertimod sine Digtes aabenbare Vidnesbyrd beraaber sig paa sine Sæders Reenhed *****), og siger heller med en anden Digter:

Raro moribus exprimit Catonem,
Qvisqvis versibus exprimit Catullum.

---

*) *Bayle. Diction. Art. Vayer, Molsa, Marot.*

**) *I et Brev til Bayle, heelt indført i dennes Dictionaire. Art. Molsa.*

***) *Strada.* Prolus. Acad. *L.* 1. *Prol.* 3.

****) *Ovid.* Trist. *II.* 353. *Catull. Epigr. XVI. Martial. I.* 5. *Bayle. Diction. Gottschedens Uebers. Art. Vayer.*

*****) Trist. loc. cit.

Digitized by Google

IV. S. 14. Cynosura er i Anmerkningen forklaret ved den lille Bjørn, og denne Ordets sædvanlige Bemerkelse kan forsvares med Ovid. Fast. III. 107. Lucan. III. 219. VIII. 180. IX. 540. Men den lille Bjørn sees aldrig af vore Antipoder. Deri findes desuden ingen Stjerne af første Størrelse, saa at Udtrykket: „den viser sig for dem i Glands" ikke synes at passe paa dette Stjernebilled. Mon ikke Forfatteren ved Cynesura, Hundens Hale, har tænkt sig Sirius i den store Hund, da dette Stjernebilled hører til den sydlige Hemisphære, og maae sees af Antipoderne meget høiere og længere paa Himmelen end af os, og ingen Stjerne har større Glands en denne?

V. S. 24. *) Digteren vil betegne Hundedagene, da Heeden er stærkest. Solen gaaer ind i Løven den 22 Junii, da disse begynde, og forbliver i dette Tegn indtil d. 22 August, da de ophøre. De have deres Navn af den store Hund, hvori Sirius sidder, fordi denne nu først begynder at sees; og de Gamle tilskreve Sirius den Heede, hvorved Græsset, i det sydlige Europa, visner, Engene guulne, og Jorden faaer hyppige Sprækker. Virg. Æn. III. 141. X. 273. Lucan. X. 211.

VI. S. 24. ***). Ved Sammenligning af det anførte Sted hos Valerius Maximus. III. 4. Ext. 2. og Juvenals X. 130. kan ikke tvivles om, at Demosthenes' Fader har været Smed; men heraf sees ogsaa, at han ikke var Knivsmed, men Sværdfæger, hvilken Bemerkelse cultellos venditare paa første Sted vel kan modtage. Han skal, sige Juvenals Commentatorer, have havt en stor Kaardefabrik i Athenen, og derfor være kaldt μαχαιροποιος.

VII. S. 34. *) Det er værd at lægge Merke til, hvor mange Forandringer Menneskenes Forestillinger om Solen Tid efter anden ere undergaaede. Først tilbades den af Menneskeslægten som Guddom; derpaa fornedredes den til en omløbende Fakkelbærer for den lille Jord; siden efter henstilledes den majestætisk i Midten af vort Planetsystem, men betragtedes derhos som et brændende Ildhav, nu og da ogsaa som et Helvede for Planeternes uforbederlige Indvaanere, indtil den i nyere Tider sattes i Lighed med alle øvrige beboede Kloder. Af Solpletterne have Herschel og Schrøter i vor Tid beviist, at Solen ikke er et Ildlegeme eller, som man troede, en Kjæde af ildsprudende Vulkaner, men en tæt, sort Jordklode, skikket, ligesom vor, til Menneskers Beboelse og Planternes Vext, og kun for saavidt forskjellig, at denne store mørke Klode har en Atmosphære, der bestaaer for det meeste af lysende (elektriske eller phosphorescerende eller nordlysagtige)

Digitized by Google

Deele, der udsprede Lys, hvilket ogsaa udvikler Varme, hvor det finder Stof for sig, skikket til at give og modtage den. — Til det i Anmerkningen anførte Sted hos Diogenes Laertius kan endnu føies: Plutark περι τ. ἀρεσκ. τ. φιλοσοφοις. II. 20. og Stobæus Ecl. phys. P. 1. T. II. p. 523. Heerens Udg. hvor endeel Philosopher nævnes, som ansaae Solen for et Ildlegeme. Men ikke alle de gamle Viise vare af denne Mening. Een af dem, hvis store Aand synes at have fattet, eller dog anet alt, hvad der kan vides om Naturen, Aristoteles, tænkte sig ikke Ild i Solen. Vel synes det Modsatte snarere at kunne bevises af nogle Udtryk, han bruger om Solens Varme: Προβλημ. XXXVIII.; men Plotinus. Ἐννεαδ. II. 1. og især Proclus in Platonis Timæum anføre udtrykkelig som hans Ord, at Solen og Stjernene ikke bestaae af Ild. See Afhandlingen: Herschel und Aristoteles i Neue Berlinische Monatschrift. Febr. 1801.

VIII. S. 37. Den, som blot læser Epikurs Brev til Menøceus hos Diogenes Laertius X. 122. f., vil troe, at vor Digter gjør Philosophen Uret. „Naar vi sige," hedder det 131, „at Fornøielse er vore Ønskers Maal, saa tale vi ikke om de Vellystiges Fornøielser, og saadanne, som bestaae i Nydelse, hvilket Nogle troe, som af Vankundighed ikke ere eenige med os, — men vi tale om Smerteløshed i Henseende til Legemet, og uforstyrret Roe i Henseende til Sjælen." Videre siger han 132 f., at den Dydige tilfredsstiller sin Drift til Lyksalighed, ikke ved dyrisk Sandselighed, men ved en sund og aarvaagen Fornufts Brug, som eftersporer Aarsagerne, hvorfor vi bør vælge eller forkaste, og som forjager de Meninger, der meest oprøre Sjælen; at Grunden til alt dette, og det største Gode er Viisdom; at Viisdom er det Ypperste, Philosophien giver; at hvad der er retfærdigt og ædelt, er forbunden med den. *) Men Epikur er ikke altid sig selv lig. Cicero, som vel kjendte hans talrige, nu forkomne Skrifter, og som ikke kan antages at ville bagvaske ham, da han tildeels roser hans Sæder, og tilstaaer ham endog større Hæder for hans Dødsmaade end

---

*) *For at indrømme Epikur alt Mueligt, er jeg afveget fra vor Riisbrigh, som i sin fordanskede Laerts, Kjøbenh. 1811. B. 1. S. 505. og B. 2. S. 273. oversætter* Φρονησις *ved Klogskab, og tager Anledning af dette Sted til Anke mod Epikurs Moral. Saavel profane som hellige Skribenter bruge ogsaa* Φρονησις *for Viisdom. Saaledes Xenophon.* Ἀπομνημ. 1. 2. 10. φρ. ἀσκουντες, *de som lægge sig efter Viisdom, og LXX. 1 Kong. III. 28. oversatte* חכמה אלהים *ved* Φρ. Θεου.

Epaminondas og Leonidas, (Tuscul. Qvæst. III. 20; V. 32; De finibus bon. et mal. II. 25. 50.) bebreider ham, at han taler snart som en Antisthenes eller Zeno, snart som en Vellystens Slave. Tusc. Qv. V. 9. 10. At han i et af sine Skrifter har sagt, at han intet Gode kjendte, uden Ganens og Kjønsdriftens Tilfredsstillelse, synes uimodsigeligt, naar man sammenligner Cicero De natura Deorum I. 38. og Tusc. Qv. III. 18. ligesom og Athenæus, Δειπνοσοφ. VII. 5. XII. 12. og Sextus Empiricus πρὸς Μαθημ. I. 283. f. Man see herom C. V. Kindervaters Anmerkungen u. Abhandlungen über Ciceros Bücher von der Natur der Götter. Leipzig 1790. B. 1. S. 149 — 151. 242 — 4. 278 — 287. 302 — 6. Hvad skal man vel sige om en moralsk Maxime, som den, der findes blandt Epikurs Kraftsprog (κυριαι δοξαι), hvormed Laertius slutter sit Skrift: „Uretfærdighed er i og for sig selv ikke et Onde, men det Onde bestaaer i den Frygt, man har, at Uretfærdigheden ikke kan blive skjult for dem, der ere beskikkede til at straffe Sligt!" Hans Guddom, en Sammensætning af Atomer, hensat i Verdeners tomme Mellemrum, adskilt fra Alt, hvad der foregaaer i Naturen, frie for alle Forretninger, ubekymret om Menneskene, og i Uvirksomhed nydende sin høieste Salighed — er et Begreb, der ophæver sig selv. Og denne Theologie kan en Gassendi (De vita et moribus Epicuri. Lugd. 1647. S. 113. f.) forsvare! Et af mange Beviser paa denne hans Levnetsbeskrivers Partiskhed er, at han S. 193 anfører Versene 11 — 26. af nærværende Sang, hvori Palingenius med en vis Høitidelighed lader Epikur fremtræde som sin Lærer, men udelader de følgende, hvorved hans Læsere (og deriblandt Bayle. Diction. Art. Epikur.) forledes til at troe, at Philosophen her fremstilles med Berømmelse. Og ikke Bayle allene, ogsaa Brucker i Hist. crit. Philosophiæ. T. IV. P. 1. Lips. 1766. S. 522 f., Batteux i Moral des Epikur, aus seinen eigenen Schriften ausgezogen. Mit. 1774. Vorrede, Buhle i Lehrbuch der Geschichte der Philosophie. Th. 1. Gött. 1796. S. 429. og Flere have ladet sig forlede af Gassendi. Naar iøvrigt Meiners i Afhandlingen: Ueber Epikurs Charakter i Vermischte philos. Schriften. Th. 2. Leipz. 1776. siger om denne Philosoph, 1) at man forlængst er eenig om, at hans Charakter var ædel; 2) at den sande Mening af hans Moral maae føre Menneskene til Lyksaligked; 3) at de Beskyldninger, man har gjort ham, ere for længe siden gjendrevne; 4) at om hans Theologie og dennes Sammenhæng kan man ikke vente at komme til Eenighed, saa længe man af hans 300 Skrifter ei har Andet tilovers, end Sententser og fragmentariske Resultater, anførte af gamle Skribenter paa den Maade, som hver af dem bedst forstod ham, eller vilde anvende dem; at de vel synes absurde og atheistiske, men at vi mangle Middel- og Forsæt-

Digitized by Google

ningerne, der kunne bringe Sammenhæng i det Heele, og vise, hvorledes en Mand af saadant Hoved og Hjerte kunde danne sig en saadan Terminologie — saa maae man vel spørge: 1) Om det er en ædel Charakter, som viser sig utaknemmelig mod sine Lærere, foragter og skjelder Alderdommens største Mænd &c.? Beviser findes hos Sextus Empiricus. προς Μαθημ. I. 1 — 5. Diog. Laertius. L. X. Cicero de natura Deorum. L. I. 26. 33. 43. 2) Om en Moral, som den ovenanførte, kan tilfredsstille, end sige lyksaliggjøre Nogen? 3) Af hvem Beskyldningerne ere gjendrevne? Ikke tilfulde af Laerts; thi hvad denne siger X. 9. om Epikurs mange Venner og den Agtelse, de viste ham, og hans Udfald mod Beskylderne, at de ere rasende Mennesker, tilintetgjør ikke det, han selv foran beretter om Philosophens onde Rygte. Ikke heller af Gassendi. Man betragte kun den yderst løselige Maade, hvorpaa han S. 96. f. affærdiger Ciceros Indvendinger. 4) Om vi ikke dog hos Laerts X. 20 — 35. 117 — 22. 136 — 154. have Epikurs Hovedlærdomme og vigtigste Meninger, foruden hans 3 fuldstændige Breve til Herodot, Pythokles og Menøceus?

IX. S. 47. Herkules, Kongen i Mycene, Amphitryons Søn, hvem Virgil kalder den Store, Æn. VI. 122, qvalte i Vuggen, eller Skjoldet, der tjente ham til Vugge, to Slanger, hvilke Juno, fortrydelig over Jupiters Forstaaelse med hans Moder Alkmene, havde udsendt for at dræbe ham. Theokr. Ειδυλ. XXIV. Ovid. Heroid. IX. 21. Den Molorchiske eller Nemeiske Løve, (S. 23.) som ødelagde den Thespiske Konges Hjorder, dræbte han med sin Kølle, og bar stedse siden dens Hud som Overklædning. Heroid. IX. 61. Han ihjelslog den Lernæiske Hydra, der, som Horats Od. IV. 4. og Ovid. Metam. IX. 70. sige, „blev stærkere ved hvert Hug, og hvis frugtbare Saar kom nye Hoveder til at voxe." Den Diana ved hendes første Jagtprøve undslupne Hind, med Kobberfødder og Guldtakker, opjagede han. Æn. VI. 802. Den ildsprudende, Alt ødelæggende Oxe paa Kreta fangede han levende. Rovfuglene ved Søen Stymphalus i Arkadien, som nærede sig af Menneskekjød, fordrev han: Fabelen siger: med Bjelder, som Vulkan havde gjort, og Minerva skjenket ham, men vor Forfatter, som lader det skee med Buen, har en Nicænisk Mynt til Medhold, hvorpaa Herkules med Buen i Haanden skyder efter Fugle, og et Par af dem ligge døde ved hans Side. Erasm. Frölich 4 tentam. in re numaria vet. Vien. 1737. S. 520. Den Bistoniske (Thraciske) Konges, Diomedes' Heste, bundne til Kobberkrybber med Jernlænker, og nærede med de ankommende Fremmedes Kjød, bortførte han, og dræbte Tyrannen selv, Diod. Sic. IV. 15. I Kampen med Achelous, Kongen i Ætolien,

Digitized by Google

hvori denne havde forvandlet sig til en Oxe, brød han sin Modstanders Horn. Ovid. Metam. IX. 31 f. Han borttog Hesperidernes gyldne Æbler, som bevogtedes af en Drage med 50 Hoveder. Diod. Sic. IV. 27. Lucan. IX. 365. Den Iberiske (Spanske) Konge Geryon skilte han ved sine af Kæmpen Eurytion bevogtede Öxne. Æneid. VII. 661. I Underverdenen hentede han Hunden Cerberus, med de tre Hoveder og en Dragesvands, af hvis Fraade fremvoxde den giftige Munkeurt. Metamorph. VII. 410. f. Æneid. VI. 395. Til dette Tog sigter Paling. naar han siger, at Herkules frygtede ikke for Dis, (Pluto) Underverdenens Behersker; ikke for Megæra, som med de øvrige Furier opholdt sig i Tartarus' Forgaard; ikke for den der herskende Frost eller for den brændende Flod, Phlegeton; ikke for Færgemanden, (Porthmeus), Charon, som har den loddene Krop og de rædsomme Öine. Æneid. VI. 299 f. Fremdeles: Det frygtelige Vildsviin, som opholdt sig paa Bjerget Erymanthus i Arkadien, fangede han. Han kæmpede med Antæus, en Libysk Jettekonge, og da denne fik nye Kræfter hver Gang han i Kampen nærmede sig Jorden, hvis Søn han var, saa holdt Herkules ham i Veiret, og trykkede ham ihjel. Lucan. IV. 597. Metam. IX. 183. Da Cakus, Vulkans Søn, en forfærdelig Kæmpe og Menneskeæder paa Aventinbjerget, berøvede ham nogle af de Öxne, han havde taget fra Geryon, og trak dem baglænds ned i sin Hule, at Ranet ikke skulde røbes ved Sporet, blev dette ved en Oxes Brøl fra Huulen opdaget af Herkules, som tog Sit igjen og dræbte Kæmpen. Æneid. VIII. 193 f. For Titanen Atlas, som maatte bære Himmelen paa sine Skuldre, paatog han sig en kort Tid denne Byrde. Lucan. IV. 639. Men denne Oldtidens Helt, i hvis Historie Fabellæren har samlet fleere udmerkede Mænds Manddomsbedrifter og Velgjerninger mod Menneskeheden, lod sig dog besnære af en Gygisk (Lydisk) Skiønhed, Omphale. Hun bragde ham til at bære Guldringe og pyntelige Skoe, sætte sit Haar i Lokker, og i Fruentimmerdragt spinde paa en Rok, medens hun selv gik med hans Kølle og Løvehud. Ovid. Hereid. IX. 57 f. Seneca. Hippolytus. 316. f. Hercules furens. 465 f.

X. S. 51. *). „Ørnen er", siger Plinius, „efter Sagnet, den eneste Fugl, som ikke dræbes af Lynild. Man pleier derfor at ansee den for Jupiters Vaabendrager." Nat. Hist. X. 5. Dens høie Flugt over Skyerne, Lynildens Sæde, sætter den naturligviis i Sikkerhed.

XI. S. 53. *). Clitus var en af Alexanders udmerkede og ældste Generaler. Han havde tjent under hans Fader Philip, og reddet den unge Konges Liv i Slaget ved Granikus. Hans Søster Hellanike

Digitized by Google

havde opdraget Alexander, og var, ligesom Broderen, høit agtet af ham. Kongen havde udnævnt ham til Statholder i en af sine vigtigste Provindser, og har ham til Taffels i Samarkand, Dagen førend han skulde tiltræde dette Embede. Over Borde taler Kongen med merkelig Selvfølelse om sin Krigerdaad; dog tillader Ingen sig at giøre Indvendinger saalænge han taler Sandhed. Men ophidset af Viinen begynder han at nedsætte sin Faders Charakter og Krigerhæder. De yngre Officerer bifalde, men de gamle, især de, som havde tjent under Philip, høre det med Mishag. Clitus, der ogsaa ikke var ædru, vender sig til dem, som sadde nedenfor ham, og anfører et Vers af Euripides (Andromache 693) hvori den Skik dadles hos Grækerne, at ingen andre Navne, end Kongernes, skreves paa Trofæerne, hvorved de fik Æren allene for det, som dog var erhvervet ved Andres Blod. Kongen havde ikke ret hørt Ordene, og spørger, hvad det var, men Ingen vover at svare. Clitus taler nu høiere, roser Philip for de Krige, han havde ført i Grækenland, og paastaaer, at disse overgik Nutidens Krige. De Unge og Gamle komme herover i Ordstrid. Kongen synes ligegyldig, men er i Hjertet opbragt. Han vil tvinge sig; men Clitus holder ikke op. Han kalder sin Ansættelse i en fjern, barbarisk Provinds en Forviisning, taler om de ældre Generalers Tilsidesættelse, roser endog Parmenio, denne gamle store General, hvem Alexander havde ladet henrette paa blot Mistanke og uforhørt. Dette Sidste opbringer Kongen end meere. Dog beholder han endnu Herredømme over sig selv, og befaler blot Clitus, at forføie sig bort. Han ledsager Befalingen med de Ord: „Lader jeg ham tale længere, vil han vel endog bebreide mig, at jeg skienker ham Livet, da han selv saa overmodig sætter det i Vove." Da Clitus ikke strax vil gaae, begynde de Nærmeste at bringe ham bort. Paa Veien til Døren vedbliver han med spottende Bebreidelser, og taler blandt Andet om Mordet paa Attalus. Kongen kan ikke holde sig længere; han reiser sig hastig fra Bordet; Giæsterne, med Glassene i Hænder, sætte ikke, men kaste dem fra sig, og ile fra deres Sæder: Alt er i Frygt og Forventning. Kongen snapper Lantsen fra en Vaabendrager, og vil hugge Clitus dermed, men to Generaler falde ham om Livet, og to andre vriste Lantsen fra ham. Han seer heri kun Overlast, og raaber paa Soldaterne. Generalerne giøre Knæfald, og bede ham, ikke at handle i Vrede, men tage sig Betænkningstid til næste Dag, for at kunne straffe retfærdig. Dog, Vreden hindrer ham fra at høre. Ved Døren til Forgemakket tager han Spydet fra en Skildvagt, og stiller sig med dette ved Udgangen, hvor alle, som havde været ved Taffelet, maatte gaae forbi ham. Det er allerede mørkt: Alle gaae forbi:

Digitized by Google

Clitus er den Sidste. Da han kommer, spørger Kongen med barsk Stemme, hvem det er? „Clitus", er Svaret, „som har været til Giæst." „Gaae da", siger han, „til Philip og Parmenio og Attalus!" og giennemborer ham med Spydet. Hans Klæder overstænkes med Blodet. — Saasnart Mordet var begaaet, forsvandt Kongens Ruus. Han havde dræbt en stiv og egensindig, men ellers ypperlig Mand, og den, han skyldte sit Livs Redning. Han havde selv paataget sig en Bøddels ærelöse Forretning, og for en Fritalenhed, som kunde tilskrives Viinen, taget Hevn med et afskyeligt Mord. Den Mands Blod, som nylig havde været hans Gjæst, giennemstrømmede Vestibulen. Drabanterne stode tavse og forbavsede. Selv Eensomheden maatte fremkalde hans Anger. Han trækker Spydet ud af det døde Legeme, og vil bruge det mod sig selv. Han har allerede sat det til sit Bryst, da Vagten løber til, vrister det af hans Hænder, og bringer ham i sit Sovekammer. Her kaster han sig paa Jorden, og heele Slottet gienlød af hans Iammerskrig. Man saae ham mishandle sig selv, og hørte ham bede de Omtsaaende, ikke at lade ham overleve en saa gruelig Skændsel. Hvad der rørte ham heftigst, var den Rædsel, han blev vaer i alle Ansigter. Ingen vovede at tale til ham: han forekom sig selv som et vildt Dyr, der skrækker Mennesker fra sig, som bestemt til, herefter at at leve eensom og forladt af Alle. Saasnart det blev Dag lod han det blodige Liig bringe for sig. Han betragtede det, græd over det, og man hørte ham sige: „Det er den Tak, jeg bringer min Opdragerinde! Hendes to Sønner døde som Offere for min Ære ved Milets Beleiring: Denne Broder, den eneste Trøst, hun havde tilbage, er faldet for min Haand, ved mit Bord! Hvor skal den Ulykkelige nu vende sig hen? Af dem, hun kalder Sine, er jeg eene igien, og jeg tør ikke komme for hendes Oine! Hvor tør jeg, en Røver, mine Velgiøreres Morder! tænke paa at vende tilbage til Fædrenelandet, da jeg ikke engang kan trykke min Amme i Haanden uden at erindre hende om hendes Ulykker?" Da der ingen Ende blev paa hans Graad og Jamren, lode hans Venner Liget føre bort fra ham. Heele tre Dage laae han her, og havde lukket sig inde. Da Drabanterne og Livvagten merkede, at han var bestemt til at døe, opbrød man Sovekammeret, og søgte at hindre det. Efter megen Modstand bragde man det ved Bønner og Overtalelser endelig saavidt, at han lod sig give nogen Mad. For at lindre hans Anger, fattes den offentlige Beslutning af Armeen, at Clitus skal ansees at have fortjent sin Død. Man vilde endog forbyde hans Begravelse, om Kongen ikke havde befalet den. Qvintus Curtius har udmalet denne rørende Scene; man kjender deri hans yppige Pensel; men Alexanders anden Levnetsbeskriver, Plutark: Ἀλέξανδρος.

c. 50. f. afviger ikke i Hovedsagen, iser i de Omstændigheder, som angaae Kongens Anger.

XII. S. 70. *). Istedet for at oversætte dette Sted, et af de skjønneste i Ovids Metamorphoses, henviser jeg til den troe og smagfulde Oversættelse, vi nu have deraf i de fordanskede Forvandlingers første Deel af Amtmand Benzon. Odense 1816.

XIII. S. 71. **). Antage vi med Prof. Bruns, (Berlinische Monatsschrift. Oct. 1784) at Virgil har skrevet sin fjerde Ekloge i Saturnalierne, disse Glædens Dage, som skulde bringe Romerne de lykkelige Tider under Saturns Regjering i Erindring; at disse Saturnalier holdtes ved Slutningen af Roms 714de Aar, i Anledning af Forliget, som Mæcenas og Pollio havde tilveiebragt imellem Octavianus og Antonius, til hvis Bekræftelse Antonius ægtede Octavians Søster Octavia, og at det Barn, Digteren besynger, der skulde bringe hin lykkelige Tidspunkt tilbage, er det, hvormed Octavia var frugtsommelig af første Ægteskab og nu snart skulde nedkomme, saa vil dette skjønne Digt tabe nogle af de Dunkelheder, hvorfra den Heyniske Commentære ikke ganske har befriet det:

Höiere Toner vi nu vil istemme, Siciliske Muser)!*
Busken og lavere Krat ei er skikket til, Alle at more;
*Synger jeg Skoven, saa være min Skov og Consulen værdig **).*

Nu Cumæiske Sangs hint fjerneste Tidsrum er kommet;
Seklernes vældige Kreds sin forandrede Orden begynder;
Jomfruen kommer igjen, ja igjen Saturnus' Regjering;
Alt fra Himmelen ned nye Slægter af Mennesker sendes.
Du kun Barnet bevogt, der skal födes, med hvilket sig ender
Jernets Alder, og gyldnere Tid gaaer op over Verden —
*Kydske Lucina, det vogt! Alt hersker din Broder Apollo ***).*

---

*) *Hyrdedigtets Muser, der havde begeistret Sicilianeren Theokrit.*

**) *Busken, det lavere, Skoven, det høiere Slags Hyrdedigte. Consulen, Pollio, hvem Digtet er tilskrevet, og hvem man, forsaavidt han var en af Fredsmeglerne, havde at takke for Saturnaliernes Glæde, der stemte Digteren til høiere Sang.*

***) *Af de 10 eller 12 Sibyller, den græske Oldtid ærede som Prophetinder, stod den fra Cumæ, en af Italiens Byer, i størst Anseelse i Rom. Hendes*

Digitized by Google

Pollio! Tidernes Held skal med dig, som Consul, begynde;
Herlige Maaneder skal fremtræde med dig; og er noget
Spor af vor Misgjerning endnu tilbage, saa skal det
Svinde, og Landet ved dig fra sin evige Rædsel forlöses.
Barnet Gudernes Liv skal naae; i de Himmelskes Selskab
Heltene see, ja selv blandt dem fremvise sig, styre
*Denne ved fædrene Dyder med Fred velsignede Verden *).*

Jorden i Förstningen dig kun de ringeste Gaver skal yde,
Uden Dyrkning, o Barn: den i Ranker sig slyngende Vedbend,
Blomster af yndig Akant, Kolokasia, blandet med Bakkar;
Melkopsvolmede Yver nu selv skal Gedderne bære
Hjem, og ei Hjordene meer for de vældige Löver skal frygte;
Selv din Vugge skal dig frembære de yndigste Blomster.
Slangen da skal forgaae, og forgaae den bedragerske Gifturt;
Rundt omkring af sig selv assyrisk Amomum skal voxe.

Men saasnart du har Heltenes Lov og din Faders Bedrifter
Lært at læse, og sand Fortjenestes Værd at bedömme,

Spaadomme bevaredes i Capitolium. Deri lovedes den af Jernalderen nedtrykte Menneskehed en gylden Alder, og det saaledes, at der paa den af Jern skulde følge en af Kobber, og tilsidst den af Guld: en Tidsfølge, Virgil synes at have havt for Øie i det heele Digt. Beviser paa Sibyllas vedvarende Agtelse vil man finde hos Lactantius. Divin. Institut. VII, 24. *hvor heele Steder af denne Prophetinde anføres som gyldige Spaadomme om Christus; hos Pope, som i Forerindringen til sin Messias, en aandelig Ekloge efter Virgils Pollio, anseer det for afgjort, at Sibylla har spaaet om Christus, og endnu i følgende Sted af den bekjendte katholske Sjælemesse:* Reqviem:

Dies iræ, Dies illa
Solvet sæclum in favilla,
Teste David cum Sibylla.

Jomfruen, Uskyldigheds og Retfærdigheds Gudinde Astræa, som under Saturns Regjering boede blandt Menneskene, men flygtede tilbage til Himmelen, da Egennytte og Ærgjerrighed fik Herredømmet paa Jorden. Ovid. Fast. I. 249. Lucina, Dianas Navn, naar hun anraabdes for de Fødende. Apollo, Solguden, Dianas Broder, skulde efter Sibyllas Spaadom herske i den gyldne Alder: en Compliment til August, som ansaaes for Solens Søn.

*) *I den gyldne Alder levede Menneskene som Guder paa Jorden, frie for Kummer og Arbeide, ubekjendte med Alderdom og Svaghed. Deres Liv var et bestandigt Gjæstebud, deres Død kun en Søvn. Hesiodus. Ἔργα. 112 f. Guderne kom til dem, og omgikkes med dem.* Ovid. Fast. I. 247.

Digitized by Google

Efterhaanden skal Marken sig guul med den yndige Vippe
Vise, udyrkede Torn skal bære den rödmende Drue,
Ja fra den haardeste Eeg, lig Duggen, skal Honningen dryppe.
Dog skal enkelte Spor end findes af Fortidens Vanart,
Denne, som byder, med Skib selv Thetis at friste, med Muure
Byerne lukke omkring, indskære i Jorderne Furer.
Da skal en Tiphys igjen staae frem, udvalgte Heroer
Argo bestige igjen, ja Krigen sig atter skal yttre,
Saa at en mægtig Achilles igjen maae sendes til Troja).*

Men naar moden til Mand du bliver ved fastere Tidslöb,
Havet Lotserne selv skal skye, Söegranen ei Vare
Meere skal bytte omkring, thi Alt al Jordsmon skal bære;
Harven da Jorden ei meer, og ei Saxen skal Viintræet taale;
Stærke Plovmand endog skal Oxnene löse fra Aaget;
Ulden skal glemme at skuffe, som för, med de brogede Farver;
Selv paa Engene nu med det yndigen rödmende Purpur
Væd'ren skal farve sin Uld, nu med Dyndet af rödlige Safran;
Ja af sig selv skal de græssende Lam med Zinober beklædes.

---

*) *Tiphys, Styrmanden, Iason brugde, da han med endeel græske Helte seilede til Kolchis, for at erobre det gyldne Skind. Argo, Skibets Navn, hvoraf disse Søemænd kaldtes Argonauter. Kobberalderen, vil Digteren sige, skal med sine Heroer og sine Bedrifter vende tilbage under det nyfødte Barns Ungdom; naar det har opnaaet Manddommen, skal den gyldne Alder komme: Søefart og Krige skulle da høre op, og Jorden frivillig frembyde Alt, hvad Mennesket behøver og Kunsten paa mange Omveie maae opsøge, til et lykkeligt Liv. Ligheden, disse og følgende Skildringer og enkelte andre Træk i Eklogen have med Steder i det gamle Testamente, som Es. II. 4. VII. 14. IX. 6. 7. XI. 6. XXXV. 7. LV. 13. LX. 4. 13. LXV. 25 &c. hin mystiske Iomfrue, dette Barn, der skal gienbringe Iorden Dyd og Retfærdighed, denne Verdens Forløsning fra Misgierninger og evige Rædsler, denne yderste fuldkomnere Tidspunkt, denne Slanges Undergang, denne herlige Ætling af Zevs og Gudernes Yndling — alt dette, forbundet med den Omstændighed, at Christendommens Stifter blev født nogle Aar derefter, bevægede Mange af Virgils religiøse Læsere i de første Aarhundrede til, her at antage en høiere Begeistring, end den poetiske, eller i det mindste at antage denne hos Sibylla, af hvis Spaadomme den romerske Digter skulde have laant sine Skildringer. At denne sidste Mening endnu var Popes, ligesom den indtil vore Tider har været herskende, er viist i det Foregaaende. Det Rigtigere herom kan sees i Heynes Commentære, og især i Bugislawski's Indledning til hans Oversættelse af Eklogen i Neue Berliniche Monatschrift, Dec. 1810.*

Digitized by Google

Ruller saadanne Sekler af Teen! 'saa Parcerne talte,
De, som med rolig og fast Eendrægtighed Skjebnen bestyre.
Tag, alt Dagen er nær, modtag du den glimrende Hæder,
Herlige Ætling af Zeus, livsalige Gudernes Yndling!
See, hvor vaklende staaer ei Verdens den vægtige Hvælving,
Jorden, og Havenes Kreds, og den höit ophöiede Himmel!
See, hvor Alting venter med Fryd paa de kommende Sekler!

O at Livet saa langt mig maatte forundes, og derhos
Al den Aand, som var nok til at synge om dine Bedrifter!
Da ei Thraciens Orpheus mig, og ei Linus i Sangen
Overvandt, skjöndt Hin har sin Moder, og Denne sin Fader,
Orpheus Kalliope, men Linus Apollo, ved Siden.
Ia hvis Pan endog vedded' med mig for Arkadiske Dommer,
Skulde han selv dog give sig tabt for Arkadiske Dommer.
E'skede Barn! o begynd dog at kiende din Moder paa Smiilet!
Meget din Moder i ti langvarige Maaneder udstod;
Barn, o begynd! Hvem ei tilsmiled' Forældre, en Gud ham
Ei holdt værdig sit Bord, ham ei Gudinden sit Leie.

XIV. S. 71. Oplysninger til Forfatterens Klager over Fyrsternes Tvedragt og Ærgjerrighed i hans Tidsalder indeholdes i Exkursen til S. 189.

XV. S. 73. Digteren vil ikke vanhellige Venskabs Navn ved at tillægge det de Lastefuldes Samfund. Omnes eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere in unum coegit; sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio est. Sallust, Bellum Iugurth. XXXI. Hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. See ogsaa Ciceros Lælius V. VI. XXVII. De officiis. I. 17.

Wie der Schatten früh am Morgen
Ist die Freundschaft mit den Bösen;
Stund auf Stunde nimmt sie ab.
Aber Freundschaft mit den Guten
Wachset wie der Abendschatten
Bis des Lebens Sonne sinkt.

Herder.

XVI. S. 74. *). Fortællingen om Orestes og Pylades hos Ovidius udmerker sig ved en ædel Simplicitet, der ikke er sædvanlig hos denne Digter. Under Samtale med Geterne om de faa Venner, han i sin Landflygtighed

Digitized by Google

havde beholdt, og deres Troskab, lader han en Olding af dette Folk tale saaledes:

Fremmede Mand! os her, som af kjölige Ister fra Eder
Langt bortfjernes, for os Venskab er ei ubekjendt.
Inde i Skythien ligger et Land; det af Fædrene Tauris
Kaldtes; ei ret langt er det fra Geternes Egn;
Her jeg födtes, og glad er derved; Gudinden, som Phöbus'
Nærpaarörende er,) dyrke Beboerne der.*
Endnu Templet er der, som er stöttet paa höie Colonner;
Henad fire Gang ti Trappetrin gaaer man derop.
Rygtet fortæller, at der har staaet det himmelske Billed;
Fodstykket end til Beviis findes, men Billedet ei.
Alterets Steen engang var hvid, men den tabte sin Farve;
Nu af Blodet den er rödlig, som vædede den.
Qvinden Offeret har at besörge; hun kiender ei Brudens
Fakkel, og overgaaer Skythiske Fruer i Byrd.
Offringens Art er den — saa Fædrene have den indfört —
Dræbte de Fremmede maae falde for Jomfruens Haand.
Thoas, engang berömt i Mæotiske Egne, var Konge;
Langs Euxinerske Hav Ingen er meere bekjendt.
Under ham man vil at en Iphigenia, jeg veed ei
*Hvilken**), er bragt herhid gjennem den tyndere Luft;*
Phöbe, man troer, i en Skye ved de hurtige Vinde har hende
Over Havene fört, nedsat i Egnene der;
Mange Aar hun var Præstinde ved Templet, og havde,
Skjönt med uvillige Haand, sörgelig Tjeneste gjort,
Da seilförende Baad derhen to Ynglinger bragde;
Der hvor Stranden er vor, Foden de satte paa Land.
Lige i Alder og Venskab de var; Orestes sig kaldte
Denne, og Pylades hin; Navnene Rygtet beholdt.
Strax de gribes, og did henföres, hvor grusomme Alter,

*) *Diana, Apollos Søster.*

**) *Hvo Iphigenia var; enten Agamemnons Datter ved Klytemnestra, eller ved Astynome, eller Theseus' og Helenes Datter, og overalt hendes heele Historie udenfor Tauris, maae Digteren lade den raa Taurier, som fortæller dette, være uvidende om.*

Reist for Trivia) er, bundne med Hænder paa Ryg.*
*Græsk Præstinde med Renselsesvand**) sine Fanger besprænger;*
*Guule Lokker skal nu vikles i Offerets Baand***).*
Medens Offringen hun indretter, om Hov'derne binder,
Söger om Grunde, hvorved Tiden forhale hun kan,
Siger hun: grum er jeg ei; tilgiver mig, Ynglinger! Offring
Her besörge jeg maae, værre end Stedet er selv;
Her til Lands er det Skik. Men siger, hvorfra er I komne?
Hvor paa uheldige Skib agted' I Eder vel hen?
Nu sit Fædreneland dem Jomfruen hörer at nævne,
Födebye hun endog merker at fælles de har.
Een, vedbliver hun, maae i vor Helligdom falde som Offer,
Budskab til fædrene Hjem bringer den Anden derom.
Döe vil Pylades, vil, at hans elskte Orestes skal reise,
Denne vil blive; der er vexlende Strid om at döe.
Dette det Eneste var, som Uenighed mellem dem voldte;
Ellers vare de Eet; Intet de kjendte til Tvist.
Medens den Kjerligheds Strid af de herlige Ynglinger föres,
Hun til sin Broder ved Tegn færdiggjör skriftlige Bud;
Bud til sin Broder hun gav, og den Mand, hun bad det besörge, —
Hvor dog Tilfældet er synderligt! — Broderen var.
Nu der iiles; af Templet de flux bortföre Dianas
Billed; med Skibet de gaae lönlig ad vildene Hav.
Underligt Venskabet var. Vel bortgik Aarene mange;
Dog i Skythien end prises de Ynglingers Navn.

XVII. S. 80. **). Luther omtaler Pavens Fodkys og andre Hovmodsyttringer i sit sædvanlige Kraftsprog: „Det er et uckristeligt Exempel, at et usselt, syndigt Menneske lader sig kysse paa Foden af den,

---

*) *Trivia*, Τριοδος, Τριοδις, *Dianas Tilnavne.*

**) *Vandet var ved Offringerne hos Grækerne saavelsom Ebræerne. Symbol paa den Reenhed, Guddommen fordrer; men at det, som Vievandet i den katholske Kirke, havde Kraft til at aftvætte alle* peccata venialia, *forjage Djævelen, fordrive Hexerie og Forblindelse, og gjöre den Vanhellige hellig (J. J. Rambachs histor. Einl. in die Streitigk. zw. der evang. u. röm. kath. Kirche. I. 132. II. 514) finder man ingensteds.*

***) *Offerets Hoved blev indbundet i et Liin, infula, med nedhangende Baand,* vitta.

Digitized by Google

der er hundrede Gange bedre end han. Skeer det Magten til Ære, hvorfor gjør Paven det da ikke mod Andre, til Ære for Helligheden? Holder dem mod hinanden, Christus og Paven. Christus toede sine Disciples Fødder, og tørrede dem; Disciplene toede aldrig hans. Paven vil være høiere end Christus, og gjør det Modsatte; lader det være en stor Naade, at man maae kysse hans Fødder; han, som dog, om Nogen forlangte det af ham, skulde af al Magt sætte sig derimod. Saa vilde Paulus og Barnabas ikke af Indvaanerne i Lystra lade sig ære som Gud, men sagde: „Vi ere Mennesker, ligesom I". Apost. G. XIV. 14. Men Smigrere have hævet ham saa høit, og gjort ham til saadan en Afgud, at Ingen frygter Gud saa meget, eller tilbeder ham med saa ydmyge Gebærder, som en Pave. At Guds Ære herved lider, er dem ligegyldigt, naar kun Pavens Høihed ikke lider Afbræk." — — „Af samme Art er denne forargelige Hovmod, at Paven ikke kan nøies med at ride eller kjøre, men, skjøndt sund og stærk, lader sig som et Afgudsbilled bære af Mennesker med uhørt Pragt. Hvor rimer sig denne Luciferske Hovmod med Christus og hans Apostle, der gik tilfods? Hvilken verdslig Fyrste er kommen frem med saa verdslig og pragtfuld Høihed som Denne, der vil være Hoved for alle dem, der skal ringeagte og skye verdslig Pragt, for de Christne?" — — „Hvilket christen Hjerte skulde vel lystes ved det Syn, at Paven, naar han communicerer, sidder som en naadig Herre, og lader sig række Sakramentet med et Guldrør af en knælende, nedbøiet Kardinal? som om det hellige Sakrament ikke var værdigt til, at en Pave, en jammerlig Synder, stod op for det og gav Gud Æren, da dog alle andre Christne, Mennesker, langt helligere end den allerhelligste Fader *), modtage det med Ærbødighed." Luthers sämmtl. Schriften. Th. X. S. 344. Walchs Udgave.

XVIII. S. 87. ***). Udgiveren henviser her til sin Commentære over Juvenal og Persius om Menneskenes Ønsker. Kbhvn. 1790. S. 77. f.

---

*) *Som Luther her spotter med Pavens Hellighede-Titel, saa veed man, at Reformatorerne stedse satte sig imod denne Benævnelse, og at endog et Gesantskab, som fra Rigsdagen i Speier 1526 skulde afgaae til Keiser Carl V i Spanien, standsedes fordi Protestanterne og især Spalatin vilde have Keiserens og Pavens Titulatur: Christenhedens Hoved og Pavelig Hellighed forandret i Instructionerne. See Efterretningen af et udtrykt Haandskrift i Teutsche Merkur 1783. April. S. 72.*

XIX. S. 98. *). Den bekjendte Læge og Alchymist Aureolus Theophrastus Paracelsus, som levede i vor Forfatters Tid, istemmer samme Tone *). „Den, som vil gjelde for retskaffen Læge, maae have Kundskab; han maae ikke jage efter Yndest og føre Pragt, ikke foreskrive, hvad der er Tvivlsomt eller Modsigende, ikke stole formeget paa Apothekeren, men selv kjende Sygdommen og den Syge. Han vil ellers være ulykkelig i alle sine Cuure, og den Syge vil bedrages ved en Mands Indbildskhed og Uvidenhed, som han anseer for Læge. Det er stor Synd, og burde ikke blive ustraffet. Thi hvad er det Andet end overlagt Mord, naar man for sin Uvidenhed endnu forlanger Penge og Belønning, og vil ansees for Herre? Er det ikke skændigt? Mange agte ikke Penge, naar man kun sørger for deres Sundhed. Men naar man nu ikke kan naae dette, og maae tilsætte Helbred og Formue, saa skal Lægen endnu berømmes fordi han forlanger Penge. Det troe den, som vil; jeg for min Deel vilde aflægge en saadan Doctor med en ganske anden Belønning. Det er jo dog en bekjendt Sag, at blandt ti Læger, som indbilde sig meest af deres Lærdom, er der neppe een, som kjender Simplicia, meget mindre er sikker i, hvad han foreskriver, og hvorledes Medicinen laves af Apothekeren. Ofte ordinerer en saadan Læge et Medikament, han ikke selv kjender, og Apothekeren kjender det endnu meget mindre, ja har det ikke engang: Og dog kaldes dette et godt Lægemiddel, indgives den Syge som ypperlig Medicin, og betales dyrt nok. Men hvad Nytte det gjør, merker den Syge bedst: ham hjelper det ikke til Helbreden, men det hjelper paa Doctorens og Apothekerens Pung. De vilde selv, i lignende Sygdom, ikke indtage et saadant Lægemiddel. Man bedømme heraf, hvor ilde og elendigt det gaaer, og hvor høiligen det er nødvendigt, at rette Feilene og begynde en anden Fremgangsmaade. Men jeg frygter, at disse Hvalpe ere blevne for gamle til, at de nu kan tæmmes." Men Paracelsus var ikke den Mand, der skulde afhjelpe Tidsalderens medicinske Mangler. Man havde i de to foregaaende Aarhundrede sat Galenus over alle Læger. De, som i dette Tidsrum bekymrede sig om Videnskab, søgte snart at udvide hans Skrifter ved deres Forklaringer, snart at forkorte dem til smaae Udtog. Man lod sig nøie med at beundre hans store Aand, og sønderlemmede hans Skrifter i tusende Deele, i Stedet for at betragte

---

*) Opera. Bas. 1575. T. I. p. 552. *Forfatterens gruelige Latin gjorde her Oversættelse nødvendig.*

og sønderlemme Naturen.*) Paracelsus vilde have Ord for at studere Naturen, og ikke Bøger, og brændte offentlig fra sin Lærestol i Basel Galenus' og den paa ham byggede Avicennas Skrifter. Han siger i sin første Bog om Pesten, at man ikke finder Noget ret Gavnligt hos de Gamle, fordi de ikke forstode Kabbala og Magien, og følgelig heller ikke Sygdommenes Oprindelse. Han roste sig af at kunne helbrede de ellers ulægelige Sygdomme med visse Ord eller Charakterer, hvis Kraft han ophøiede over alle Naturens Kræfter; ja han paastod, ved Hjelp af Chemien at kunne frembringe et virkelig levende Barn, ligt alle andre Børn, paa Størrelsen nær. Med en Arroganz uden Lige erklærer han sig i Fortalen til Skriftet Paragranum for den Enevældige i Medicinens Rige, hvem Alle bør følge**). Det Eneherskab i Medicinen, han søgte, opnaaede han virkelig ved sine Efterfølgeres Daarskab og Menneskenes blinde Troe paa det Underfulde. Han opnaaede det for saa lang Tid, at endnu i vort Aarhundred merkedes Spor af hans Lære i Almanakkerne og i Almuens Begreber. See J. G. Zimmermann von der Erfahrung in der Arzeneykunst. Zürich. 1763. Th. 1. S. 118 f. — „Lægen", siger Palingenius i det Foregaaende, „maae betragte Urinen, og deraf slutte sig til Alt." Denne Fordom hos Lægerne, som i vor Forfatters Tid ogsaa skyldte hin Overtroens Patriark Paracelsus sin større Udbredelse, bebreides endnu de nyere Praktici i den nys anførte philosophiske Læges Skrift S. 375. „Det er en Glæde, siger han, at see, hvorledes disse indbilde Almuen, ikke allene at

---

*) *Galenus forbandt med overordentlig Lærdom, og især udbredt Kundskab i den peripatetiske Philosophie, en fyrig og opfindsom Aand. I sine talrige Skrifter opførte han et stedse beundret System af Alt, hvad man til hans Tid (andet Aarhundred) vidste af Lægekunst. Han foretrak Hippokrates for alle andre Læger, og fulgte ham, hvad det Praktiske angaaer, men druknede derhos dennes reene Lære i et Hav af Spidsfindigheder, som siden end forøgedes ved de arabiske Bearbeideres fiine Distinctioner og Phantasiespil. Forskjellen imellem Hippokrates' og Galens Skrifter er, efter de Kunstforstandiges Dom, at hine indeholde Forfatterens egne og Andres Erfaringer, hvorover kun lidet raisonneres, men disse udgjøre en Samling af Fornuftslutninger og Tvistigheder.*

**) Vos me seqvemini, et non ego vos. Me seqvimini, Avicenna, Galene, Rasis, Mesve, Montagnana &c. Vos me seqvemini, et non ego vos. Vos Parisienses, vos Montepessulani, vos Svevi, vos Misnii, vos Colonienses, vos Viennenses, imo qvicqvid Danubio et Rheno continetur: Vos in insulis maris: tu Italia, tu Dalmatia, tu Sarmatia, tu Atheniensis, tu Græce, tu Arabs, tu Israelita, omnes me seqvemini, et non ego vos. Nullus vestrum vel in abditissimo angulo, ubi canes mingunt, manebit. Ego Monarcha ero, mea erit Monarchia &c. Opera. T. II. p. 458.

Digitized by Google

de kjende alle Sygdomme af Urinen, men ogsaa at de kan fordrive næsten alle Sygdomme ved Urinen, og hvorledes de derfor hver Dag med en fornem Embedsmine betragte den Syges Urin, for af det ringeste Bundfald at kunne bevise, at Midlerne ere afførende." Dog tilstaaer han S. 376. at det kun er de indskrænkede Hoveder, hos hvilke en Læge nu omstunder, ved Mangel af Opmerksomhed paa Urinen, kan tabe sin Reputation. Hans Bemerkninger, angaaende de Gamles og Nyeres Domme om denne Cuurmethode, og det deraf uddragne Resultat S. 377 — 399 fortjene at læses.

XX. S. 105. *). See ovenanførte Commentar over Iuvenal og Persius. S. 65. f.

XXI. S. 105. **). Forfatteren synes at have havt Ordene hos Justinus. Histor. Philip. XII. 13. om Alexander den Stores Endeligt i Tanker: „I det han drak af Bægeret (ved Gjestebuddet hos Mederen Thessalus) udgav han et pludseligt Skrig, „som om han var stukken med et Spyd", og man bar ham halvdød ud af Salen. Supplementskriveren til Qvintus Curtius X. 4. (thi hos denne Skribent mangler en Deel af Historien om Alexanders Død) har det Samme, og føier til, at det var Skaalen for Herkules, han drak. Begge ere eenige i, at han i dette Bæger drak Forgift. Men Plutark Αλεξανδρος. c. 75. negter, saavel hvad der fortælles om Giftbægeret, som om Kongens pludselige Sygdom ved Maaltidet: Πιων ολην την επιουσαν ημεραν, ηρξατο πυρεττειν, ουτε σκυφον Ηρακλεους εκπιων, ουτ᾽ αφνω διαλγης γενομενος το μεταφρενον, ωσπερ λογχη πεπληγως. Skribenterne have fortalt dette, tilføier han, i den Mening, at det store Skuespil, Alexander har givet Verden, endelig maatte have en tragisk Ende. At dette Steds urigtige Forklaring af Guarinus har forledt de Nyere, anmerker Reiske. Plutarchi Vitæ parall. Vol. IV. p. 163. Man havde advaret Alexander for Babylon, men han vidste, at Gesandtskaber ventede ham der fra Spanien, Sicilien, Gallien, Sardinien, Italien, saavelsom fra Karthago og de øvrige Stater i Afrika. Hans Navn hørtes allevegne; alle Nationer gik ham imøde med Hylding. Han ilede til Babylon, for at holde ligesom en almeen Verdens-Rigsdag. Justinus anf. Sted, hvor Ordene Medicus Thessalus maae rettes efter Plutark til Medius Thessalus.

XXII. S. 107. **) Digteren har her Stedet hos Virgil. Æn. VI. 136 f. for Oie, hvor Æneas, efter at være landet med sin Flode ved Cumæ, gaaer til Prophetinden Sibyllas Grotte, og faaer af hende Underretning om sin Skjebne og det Raad, at han, for at komme ned

Digitized by Google

til sin Fader i Underverdenen, maae anskaffe sig en gylden Green, som skal bringes Proserpina. „Paa et skyggefuldt Træe, hedder det, er skjult en Green, forgyldt paa Bladene og seie Qvist. Den siges at være helliget underjordiske Juno. Den dækkes af heele Lunden, og indsluttes af Skyggerne i de mørke Dale. Ingen tør stige ned i Jordens Afgrunde, førend han har plukket denne Træets guldlokkede Frugt. Proserpina har bestemt sig den til Gave. Er en gylden Green afbrudt, vil en anden ikke mangle, og en nye Qvist fremspirer af lige Metal. See derfor opad, og finder du den, saa bræk den ordentlig af med Haanden; thi af sig selv let og villig skal den følge, dersom Skiebnen fører dig; hvis ikke, skal du med al din Kraft ikke tvinge, eller med det haardeste Staal afhugge den." Tillige lader hun ham vide, at hans Ven Misenus er dræbt, og ligger ubegravet ved Strandbredden. Han gaaer ned til Havet, og finder hans Liig, og derpaa i Skoven med sit Følge, for at hugge Træer, hvormed det skal brændes. Her ønsker han at finde den anviste Green. Strax kommer et Par Duer flyvende. Han gjenkjender disse hans Moder Venus helligede Fugle. Paa hans Bøn, at de maae være hans Veivisere, hoppe de foran ham hen til et Træe, og flyve op i det. Han seer nu den gyldne Green, afbryder den, og bringer den til Sibylles Grotte. Den aabner ham Adgangen til Tartarus. Som Palingenius har forstaaet dette Sted af Virgil, finder jeg det ogsaa forklaret af en gammel Commentator fra hans Aarhundred: Nic. Erythræus i hans Udgave af Virgil. Francof. 1585. Per ramum aureum, siger han, intelligitur prudentia, qva nihil non qvantumvis arduum et difficile potes asseqvi. Heyne har misforstaaet det Skiønne i denne Allegorie, naar han i sin Virgil ved dette aldeles mystiske Sted forkaster gamle og nyere mystiske Forklaringer derover, og vil giøre den gyldne Green til Symbol paa Underkastelse &c.

XXIII. S. 109. **) See anførte Commentar over Juv. og Persius om Menneskenes Ønsker. S. 72 f.

XXIV. S. 125. **) Homer lader Circe byde Ulysses en Kierligheds-drik. *Odys.* X. 316. Dens Tilberedelsesmaade, og hvorledes hans Medfølgere derved forvandles, see sammest. v. 230. Virg. Æn, VII. 20. Horat. Epist 1. 2. 23. Den brugdes især af de Thessalske Fruentimmer, som forstode at tilberede den af Urter. Plin. Nat. Hist. XXVII. 8. I Juvenals Tid brugde de romerske Koner den til deres Mænd, for at kunne beherske dem desbedre. Sat. VI. 610. Men ogsaa de nyere Italienerinder brugde den jevnlig. Det, som indtraf med den berømte Lottich, Melanchtons Ven, kan have været vor

Digitized by Google

Forfatter bekjendt, da det skede i hans Tid. Paa sin Reise i Italien fik han ved en Feiltagelse en Kjerlighedsdrik, som af Vertinden var tiltænkt en ung Domherre, i hvem hun havde forelsket sig. Han faldt i Raserie, og hans Liv forkortedes derved. „Ius, nescio qvod male temperatum ac conciliatum Circæum: Itali Menestram illud, hoc Philtron Græci vocant," siger Hagius. Vita Lottichii. Bayle vil dog, at Italienernes Menestra ikke skal forstaaes om en Kjerlighedsdrik, men om enhver slet Suppe. Diction. Art. Lottichius. — Naar man tænker paa de Forfølgelser, den Mening, at Djævlebesættelse kun var Sygdom, ved Slutningen af det 17 Aarhundred paadrog Balthasar Bekker, da han udgav „de betoverte Vereld" (Amsterd. 1691.) og de Forkjettrelser, I. S Semler, dens Forlegter og i en lang Række af Aar *) Overtroens kjække Modstander, i det 18 Aarhundred maatte udholde, saa vil hin Yttring af Palingenius, en Skribent fra det 16 Sekels Begyndelse, synes dobbelt merkværdig. Dog kan denne Mening ikke derfor tillægges vor Digter som nye, da selv Kirkefædre, som Cassianus, have forsvaret den.

XXV. S. 131. *). Ved at sammenligne foranførte Anmerkninger og endeel af Luthers Yttringer Exk. 1. vil man finde, at Palingenius ikke har gjort de romerske Geistlige Uret. Men det er Umagen værd, at betragte Disses Levnet og Sæder nøiere, og ved denne Betragtning at gaae tilbage i Aarhundredet, hvori Digteren levede, for at faae tydeligt Begreb om, hvor nødvendig Luthers Reformation var. Om Calixtus III, som var Pave fra 1455 til 1458, have vi vor Christian den Førstes Vidnesbyrd i denne Konges Brev til ham om den norske Kirkes Rettigheder: „O en vederstyggelig Ærgierrigheds Last! Christus døer for at gienløse sine Faar, men hans Faarestie forstyrres af de Geistliges umættelige Hovmod og Begjerlighed efter verdslig Ære og Høihed!" Holberg. Danm. Riges Hist. T. 1. S. 659. Ved det Korstog mod Tyrkerne, han lod prædike i heele Europa, misbrugde han Religionen i den Grad, at han lod Syndsforladelse uddeele for Penge, uddeele i større og mindre Portioner i Forhold til Summen,

---

*) *Semlers Skrifter i denne Materie:* Disp. de Dæmoniacis; qvorum in Evangeliis fit mentio. 1760. *Abfertigung der neuen Geister u. alten Irrthümer in der Lohmannischen Begeisterung.* 1760. *Anhang.* 1760. *Untersuchung der dæmonischen Leute oder sogenannten Besessenen.* 1762. *Versuch über die vielen Wundercuren.* 1767. *Versuch einer biblischen Dæmonologie.* 1776. *tabe sig let imellem Mængden af hans lærde Verker; de fortjene at læses især i vor til Underkurer og det Excentriske saa tilbøielige Tidealder.*

Digitized by Google

man betalte. Enhver, som i det, Klokken slog 12 om Middagen, bad 3 Pater Noster og 3 Ave Maria for de christelige Vaabens Fremgang, lovede han Syndsforladelse paa 3 Aar. Heraf den Skik i alle romersk-katholske Lande, at ringe Tolv, hvorved Folket, paa nogle Steder staaende, paa andre knælende midt paa Gaden, 3 Gange gientager Engelens Hilsen. Platina. Vita. Calixti III. Bower. Historie der röm. Päpste. Th. 9. S. 294. Han drev Nepotismen videre end Nogen af hans Formænd, og opvakte Krig i Christenheden for at ophøie sin Familie. Mod de Beskyldninger for Gjerrighed, som almindelig gjordes ham i Tydskland, søgte han forgæves at forsvare sig i et Skrift til Keiser Frederik III. Fleischer. Histor. Skrifter. T. 3. S. 833. — Pius II. 1458 — 1464. Hans Gesandt, Marinus de Fregeno kom 1461 til Danmark for at prædike Aflad, og samlede en stor Hob Penge under Foregivende, at de skulde anvendes til Krigen mod Tyrkerne. Hvorledes Denne her mistede 8000 Gylden af den indsamlede Sum, og det Övrige i Tydskland, kan sees hos Holberg. anf. Skr. S. 677. og Biskop Münter. Danske Reformationshistorie. D. 1. S. 242. Hans Bulle af 26 Apr. 1463. hvori han fordømmer Alt, hvad han som Æneas Sylvius og Secretær ved Conciliet i Basel har skrevet mod Pavens Supremat, er et merkværdigt Beviis, til hvilke Inconseqventser Ærgjerrighed kan forlede. Den findes hos Bower. anf. Skrift. S. 306. Hvor hengiven han var til Utugt, vise hans Breve, Æneæ Sylvii Epistolæ, især det 15, 50 og 123de. I det 15de roser han sig af, at han har en Søn udenfor Ægteskab, og takker Gud, qvod partum fæminæ figuravit in marem. „Sed ais fortasse, vedbliver han, dolendum meum crimen, qvod in peccato genuerim filium. Nescio qvam de me finxeris tibi opinionem. Certe nec lapideum nec ferreum genuisti filium &c. Kan man tænke sig større Uforskammenhed, end at skrive saadanne Ting til sin — Fader? I det 50de Brev henviser han Kydskhed til Philosopherne. Hvad han skrev førend han blev Pave: Comment. de gestis Concilii Basileensis Libri II. &c. og efter at han var bleven det: Bulla retractationum omnium ab eo olim contra Eugenium Papam in Conc. Bas. gestorum, Bulla contra appellationes a sede Apostolica ad Concilium, er hinanden ganske modsat. I Hint ivres imod, og i Dette forsvares Pavemagtens Misbrug. Men saavel Hint som Dette, og hans heele Levnet som Pave viser den romerske Kirkes dybe Fordærvelse og Reformationens höie Nødvendighed. — Paulus II. 1464 — 1471. Trangen til Kirkeforbedring var nu endog bleven Kardinalerne følelig. De fastsatte, som en Forpligtelse, den nye Pave maatte beedige, at han strax skulde afskaffe visse ved det pavelige Hof indsnegne Misbrug, og forbedre Hoffolkets Usædelighed, ligesom og

Digitized by Google

inden 3 Aar holde et almindeligt Concilium til Uordenernes Ophævelse i Kirken. Paul gjorde denne Eed, men brød den, som om ingen Forpligtelse kunde paalægges en Pave. At dette var hans Mening, vise hans Ord til hans Levnetsbeskriver Platina, som, afsat fra Abbreviator-Embedet, forlangte de Penge tilbage, han havde betalt for det: „Jeg er Pave, og har Magt til, efter Godtbefindende at antage eller forkaste alle øvrige Menneskers Handlinger." Den for det pavelige Skatkammer saa fordeelagtige Jubelhøitid, der forhen holdtes hvert 50de Aar, blev efter hans Anordning holdt hvert 25de; og i Tydskland lod ogsaa han prædike Aflad. Hvorvidt han var agtet for Sædelighed, viser et Epigram fra de Dage: Sanctum non possum, Patrem te dicere possum, Cum video natam, Paule Secunde, tuam; og hint Rygte om hans Dødsmaade hos Peucer: Paulus II. ob spurcissimam libidinem masculam et artes dæmoniacas publice infamis atqve execrabilis, utpote qvem tandem in concubitu a Dæmone strangulatum, obtorti colli terribile specie mortis genus ostendisse fama est. Et Træk af den Tids Geistliges Sæder er ogsaa det, Platina fortæller, at medens han, efter Pavens Befaling var lagt paa Torturen, og under skrækkelige Pinsler var nærved at opgive Aanden, holdt en Præst, hvem Opsynet hermed var overdraget, Samtale med et ungt Menneske om sine Kjerlighedsbedrifter. — Sixtus IV. 1471 — 1484. „Hans Nepotismus," siger Fleischer i sit naive Sprog, „var vel det, som foraarsagede hans store Pengegjerrighed, da En af dem, han maatte fylde med Penge, satte i 2 Aar ikke mindre end 200,000 Gylden overstyr, og efterlod sig endda en Gjeld af 60,000; herudover maatte Undersaatterne idelig pines og plages, ja herudover blev saa megen Røven, Plyndren, Mord og Manddrab begaaet, som omsider satte heele Italien i den bedrøveligste Krig, saa at Marullus har største Aarsag til det Vers, han har gjort over ham: Exhausit Sixtus bellis et cædibus orbem." Bayle oplyser, at den ommeldte Føröder var Kardinalen Petr. Riere af Savona, og at han, svækket af Vellyst, døde i sit 28de Aar. Det manglede i hans Tid ikke paa Indulgentser, især i Jubelaaret 1475, hvilket hans Formand til de Troendes, egentlig til den romerske Stols, Bedste havde paabuddet, men ikke var saa lykkelig at opleve. Hvorledes han ellers misbrugte Religionen, for derved til sin Fordeel at befordre Overtroe, viser Bullen, han med en indviet Fane af Skarlagen sendte Sveitserne. „Vi have", siger han deri, „selv velsignet dette Klæde, paa det at naar I stride derunder, I da kunne erholde den almægtige Guds Velsignelse. Modtager derfor denne Gave med Glæde, og bruger den med Kjekhed mod den hellige Stols Fjender. Ligesom Ildstøtten fordum gik foran Israels Børn i Ørken, og lykkelig an-

førte deres Hær, saa skal denne Fane bringe Enhver, der strider under den for den romerske Kirkes Ære, Seier og Jesu Christi Velsignelse med Syndsforladelse, hvilken vi herved tilsige Eder. Forbandet være hver den, der strider imod Eder, som forsvare den romerske Kirkes Hæder!" Naar de romerske Skribenter fortælle, at Danmarks Konge Christian I ved sin Nærværelse i Rom 1474 (Bower lader ham urigtig være der i Jubelaaret) ikke vilde bedække sit Hoved eller sætte sig førend alle Kardinalerne havde sat sig, og tilføie, „at Kongen derved gav et stort Exempel paa den Ære, man bør bevise Geistligheden," saa give de derved et stort Exempel paa, hvad den romerske Geistlighed fordrede. Sixtus var den Første, som lod indrette offentlige Fristeder for Løsagtigheden, tilstædende Alle frie Adgang til dem, naar han kun deraf fik sin aarlige Afgift; og han tog ikke i Betænkning, selv at besøge dem. siger Fleischer. Da han kun nævner Titelen af det Skrift, som indeholder Hjemmelen for denne Efterretning: Corn. Agrippa de vanitate scientiarum. c. 64. saa fortjener dette heele Sted saa meget meere at anføres, som det er den bedste Commentære over Palingenius' Ord: urbs qvæqve lupanar, og Agrippa, vor Digters Samtidige, maatte for dette sit Skrift sidde i Fængsel: Recentioribus temporibus Sixtus Pontifex Maximus Romæ nobile admodum lupanar exstruxit. Multi alii Magistratus in civitatibus suis lupanaria construunt foventqve, nonnihil ex meretricio qvæstu etiam ærario suo accumulantes emolumenti: qvodqvidem in Italia non rarum est, ubi etiam Romana scorta in singulas hebdomadas Julium pendent pontifici, qvi census annuus nonnunqvam viginti millia ducatos excedit, adeoqve Ecclesiæ procerum id munus est, ut una cum Ecclesiarum proventibus etiam lenociniorum numerent mercedem. Sic enim ego illos supputantes aliqvando audivi: Habet, inqvientes, ille duo beneficia, unum curatum aureorum viginti, alterum prioratum ducatorum qvadraginta, et tres putanas in burdello, qvæ reddunt singulis hebdomadibus Julios viginti." At de Ord i Baptista Mantuanus' Digt Alphonsus, som tilraabes en Geistlig fra Underverdenen: Tua furta putabas Hic qvoqve prætextu mitræ impunita relinqvi? Sic meruit tua foeda Venus, ikke, som man har meent, kan sigte til Kardinal Savona, har Bayle gjort sig meere Umag med at bevise end Sagen var værd. Rimeligviis meenes Sixtus IV, hvem denne Digter overlevede. Men man har Epigrammer om ham fra samme Tid, som ere tydeligere, for Ex. af Digteren Sapidus: Sixte, jaces tandem; deflent tua busta cynædi, Scortaqve lenones, alea, vina, Venus; og hint hos Balæus: Pædico insignis, prædo, fucosus, adulter, Exitiumqve urbis, perniciesqve Dei; Gaude, prisce Nero! vincit te crimine Sixtus; Hic scelus omne simul clauditur et vitium. — Innocentius

Digitized by Google

VIII. 1484 — 1492. Paa samme Tid, som han ved Gesandter søgte at tilveiebringe Enighed mellem samtlige Christenhedens Fyrster, begyndte han Strid med Kongen af Neapel, og oprørte heele Italien ved sine Banbreve. Ogsaa den danske Enkedronning Dorothea (den Sidste af kronede Hoveder, som fra Danmark reiste til Rom) hentede her 1488 et Banbrev mod Steen Sture, som havde berøvet hende sit Livgeding Ørebro Slot, og fik tillige Syndsforladelse og Dispensation i Henseende til det Løfte, hun havde gjort, at reise til den hellige Grav. Men Banbullerne havde nu tabt Meget af deres Kraft. Om hans Sæder siger Volaterran, hans Samtidige, at han var den første Pave, der indførte at prale af sine uægte Børn. Vi have dog ovenfor seet det Samme hos Pius II. Digteren Marullus fra samme Tid har i sin Samling af Epigrammer sat ham følgende Gravskrift: Spurcities, gula, avaritia atqve ignavia deses, Hoc, Octave, jacent, qvo tegeris, tumulo. — Alexander VI. 1492 — 1503. Han solgte Præste-Embeder, Bispestole og alle geistlige Værdigheder, ja optog ikke engang Nogen i Kardinals-Collegiet uden for Penge. Efter et Epigram herom havde han selv tilkjøbt sig sine Værdigheder: Vendit Alexander claves, altaria, Christum; Emerat ille prius; vendere jure potest. Han samlede Rigdomme for at kunne vedligeholde sine uægte Børns, især den næstældste Søns, Cæsar Borgias Udsvævelser. Det var Faderens og Sønnens Vane, sige de italienske Skribenter, at lade Enhver uden Forskjel dræbe, som var deres Æresyge i Veien, eller hvis Formue fristede deres Gjerrighed. Ingen ved deres Hof, ingen nok saa brugbar Minister blev skaanet. Mange Kardinaler, siger Muratori, som ved denne Paves Valg havde solgt deres Stemme og Samvittighed, fandt i ham deres Bøddel. Geschichte von Italien efter Th. Jöchers Overs. Man finder, forsikkrer Bower, i denne ulykkelige Tids Historie, især hos Thomasi og Burchard, utallige Exempler paa Personer, som saaledes ryddedes af Veien, og efter deres Død beskyldtes for mangehaande Forbrydelser, der maatte tjene til Forevending, naar deres Formue confiskeredes. De myrdedes paa denne Maade to Gange. Den skrækkelige Forbindelse, hvori han og hans to Sønner levede med et og samme Fruentimmer, den berygtede Lucretia, der var hans Datter, og fire, tildeels af hende dræbte Mænds fraskilte Hustru, kan ikke omtvivles, naar Beretningerne sammenlignes. Den er af Pontanus skildret med fyndig Korthed i denne hendes Gravskrift: Hoc jacet in tumulo Lucretia nomine, sed re: Thais; Alexandri filia, sponsa, nurus. Johannes Burchardus, som var Ceremoniemester hos Alexander, og hvis Diarium ansees for det vigtigste Skrift i denne Paves Historie, siger, at det apostoliske Palads i hans Tid var et værre Bordel, end noget

offentligt Huus kan være.' Hvad han fortæller om de Skændigheder, der foregik ved et Gjæstebud hos Cæsar Borgia i Faderens og Lucretias Nærværelse, bør ikke her, endog i hans slette Latin, besmitte Papiret. Det Burchardske Diarium er udgivet af Leibnitz i Udtog under Titel: Specimen historiæ arcanæ sive Anecdota de vita Alexandri VI Papæ. Hanov. 1696. og siden heelt aftrykt i Eccards Corpus Hist. medii ævi. Det ommeldte Sted om Gjæstebudet findes desuden blandt Afhandlingerne bag i Bayles Dictionaire, Gottschedens Overs. Th. 4. S. 598. Denne Paves Dødsmaade var iøvrigt hans Liv værdig. Han fik ved Feiltagelse Gift ved Bordet hos Sønnen Cæsar Borgia, hvormed denne, og som man meener, efter Aftale med Faderen, vilde have forgivet nogle Kardinaler, hvis Formue fristede dem. Ved hans Grav sang Sannazar, Digteren, hvis Vers Raadet i Venedig fordum betalte med 100 Dukater for Linien: Sextus Tarqvinius, Sextus Nero, Sextus et iste; Semper sub Sextis perdita Roma fuit. — Pius III. 1503. levede kun 26 Dage efter sit Valg, og man havde Mistanke om, at han blev forgivet, fordi han alvorlig yttrede, at ville forbedre Kirkens Tilstand. At dette var hans Hensigt, vise Ordene: „dum de restituenda in pristinam majestatem christiana re publica ac urbe agit, decessit" i den Gravskrift, hans Brødre satte ham, og som findes heel i Fabricii Bibliotheca lat. med. ætatis. Art. Pius III. — Julius II. 1503 — 1513. Forpligtelsen til at holde et almindeligt Concilium, for at forbedre Kirkens Mangler, blev under Forberedelserne til dette Pavevalg fornyet. Kardinalerne forbandt sig indbyrdes dertil ved Eed; ja tilsvore endog hinanden, at den iblandt dem, som valgtes, ikke skulde kunne afløse sig fra denne Eed, eller give nogen Anden Fuldmagt dertil. Saa aabenbar var Trangen til Kirkeforbedring. Men som Pave ansaae Julius sig ophøiet over alle Forpligtelser. Kun nødt af nogle Kardinaler, som paa egen Haand og understøttede af Tydskland og Frankerige begyndte Kirkemødet i Pisa, tilsagde han Conciliet i Rom, hvorved det Pisanske adspredtes, men Intet udrettedes for Kirken. Af Guicciardini og andre italienske Historieskrivere, hvoraf Bayle har leveret Udtog (Diction. Art. Julius II.) sees, at han ved Pavevalget betjente sig af Bedragerier og Bistikkelser. Disse samme Forfattere tale vel om hans Mod og Vedholdenhed i Krigsbesværligheder, men fortie derhos ikke, „at Christenheden forargedes over, at han, som Geistlig og Fredens Fyrstes Sendebud, og derhos en 70 aarig Olding, lod sig see i Krige, han selv havde begyndt mod christelige Fyrster; at han lod den tredobbelte Krone og Bispestaven være til Spektakel i Leiren, medens han sov i Skilderhuse eller med Hidsighed commanderede, og det paa en Tid, da Folket iilede til Templerne for at anraabe Gud om Freden." Til Beviis paa hans Hengivenhed til

Digitized by Google

Drik, anfører man en besynderlig Expectoration af Keiser Maximilian I: „Gode Gud! hvorledes vilde det uden dit Forsyn gaae denne Verden, under en daarlig Jæger, som jeg, og en fordrukken og slet Pave, som Julius II." Om hans Blasphemier og unaturlige Utugt tale Bayle og Fleischer som om afgjorte Facta. — Leo X. 1513 — 1521. var med al sin Klogskab og Lærdom ærgjerrig indtil Latterlighed. Han taalte, at Hyklere paa det Lateranensiske Concilium, som Antonio Pucci, i dets 9de Session, sagde, at Gud havde givet ham al Magt i Himmelen og paa Jorden, eller som Erkebisp Stephanus, i dets 10de Sess. opfordrede ham til at gribe sin guddommelige Magts Sværd, og at man idelig i disse Samlinger anvendte bibelske Steder paa ham. De findes samlede hos Kortholt. Hist. Eccles. Hamb. 1712. S. 686. Vil man sige, at han derfor ikke bifaldt Sligt, saa er det naturlige Svar, at han vel ellers ikke havde ladet det blive staaende i Acterne, som ere offentlig udgivne med hans Bekræftelse. At han var irreligiøs i høi Grad, synes aabenbart af det, Heidegger i sin Hist. Papatus anfører om ham endog efter katholske Skribenter. Naar Paul Jovius siger om hans Sæder, at Vellyst og Løsagtighed besmittede hans Dyders Glands, saa maae dette ansees saa meget meere paalideligt, som denne hans Levnetsbeskriver ellers ikke sparer paa Virak. Han undskylder ham derhos paa en Maade, der udbreder Lys over de høiere Geistliges Sæder: „Men en Mand, der saa ganske var stemt til Munterhed og blide Følelser, maatte saare let kunne forføres af disse Kardinaler, der for det Meeste vare unge, rige, af høi Byrd og fornem Opdragelse, vante til Hoffernes Overdaad, og kun levede for Jagtpartier, Taffelet og Skuespillet." Et andet Sted, som viser, hvad Slags Morskab han søgte, maae, for ikke at misforstaaes, anføres med Originalens Ord: Mire favit Pogio seni, Pogii Historici filio, itemqve Moro, nobili a gulæ intemperantia, articularibus doloribus distorto, et Blandino eqviti, Marianoqve sannioni cucullato, facetissimis helluonibus et in omni genere popinalium deliciarum eruditissimis; — festivissimis eorum facetiis, salsisqve et perurbanis scommatibus magis qvam ullis palati lenociniis oblectabatur. Hertil hører et andet Sted hos Augustinermunken Onuphrius, Fortsætteren af Platinas Vitæ Paparum, hvilket endnu mindre bør oversættes: Id unum ei datum, qvod voluptatibus, concubitui etiam cum masculis, venationibus, aucupiis effuse deditus, luxui et splendidissimis conviviis magis, qvam tantum pontificem deceret, deditus. Ogsaa Jovius omtaler den værste af disse Beskyldninger: Non caruit etiam infamia, qvod parum honeste nonnullos e cubiculariis (erant enim e tota Italia nobilissimi) adamare, et cum his tenerius atqve libere jocari videretur; men undskyldende tilføier han: qvis, vel optimus atqve sanctissimus prin-

ceps, in hac maledicentissima aula lividorum aculeos vitavit? et qvis ex adverso tam maligne improbus ac invidiæ tabe consumtus, ut vera demum posset objectare, noctium secreta scrutatus est? Man veed, at Luthers Reformation begyndte under ham, og at den nærmest foranledigedes af Pavens Afladshandel. Denne Handel var ikke forsømt af de forrige Paver fra det 12te Aarhundreds Begyndelse eller Urban IIs Tid, som opfandt den til Krigens Befordring mod Tyrkerne. Men under Léo X strakte den sig videre, og blev dreven med større Iver, end nogensinde tilforn. Hans store Overdaad, der, som selv en katholsk Skribent, Maimbourg, udtrykker sig, meere passede sig for den mægtigste jordiske Monark end for Christi Statholder, hvis Rige ikke var af denne Verden, fordrede store Indkomster. Han havde forøget sin Magt og sine Indkomster ved Ophævelsen af den Pragmatiske Sanction, denne Formuur for Frankerige mod den pavelige List, som var opført 1268 af Ludvig den Hellige, og saa længe havde modstaaet Pavernes gjentagne Angreb, ligesom og ved idelige Kardinalpromotioner, hvoraf den femte, da 31 blandt de Rigeste omhyggelig udsøgte Candidater fik den røde Hat, allene indbragte 500,000 Dukater. Men disse Indkomster vare ikke tilstrækkelige for hans Luxus. Han skulde desuden fuldføre Peterskirkens Bygning, hvorpaa hans Formand havde begyndt; og han skyldte sin Søster Magdalene, Frants Cybos, Innocents VIIIs uægte Søns Gemalinde, Erkjendtlighed, fordi han ved hendes Indflydelse var bleven Kardinal i sit 14de Aar, og havde faaet store Summer af hende til Laans. Hertil fordredes en saa vidt som mueligt udbredt Aflad. Den skulde sælges til Enhver, der vilde kjøbe, angaae baade Døde og Levende, udstrækkes endog til de Synder, hvorom man særskilt havde maattet vende sig til Paven. Magdalene Cybo fik i Forveien skjenket Alt, hvad der indkom af Sachsen og de omliggende Lande indtil Beltet. Hun betroede Sagen til den romerske Protonotarius Arcembold, som overdrog Dominikanermunken Tetzel og Fleere af denne Orden Missionen i Sachsen og øvrige Tydskland, medens han selv paatog sig Danmark og Sverrig. Om Arcembolds Virksomhed hos os og hans Forræderie mod Kong Christian II har Biskop Münter givet udførlig Oplysning i sin danske Reformationshistorie. D. 1. S. 240 f. Da et af Arcembolds Afladsbreve der S. 521 er anført efter Pontoppidans Annal. Eccl. Dan. II. S. 754, saa tilføier jeg efter samme Annaler S. 756. Absolutions-Formularen: „Vor Herre Jesus Christus forbarme sig over dig! Han afløse dig fra din Synd ved sin Lidelses Fortjeneste! Ved den Sammes, saavelsom ved de salige Apostlers Petri og Pauli og vor hellige Herres, Pavens Myndighed, som mig i denne Henseende er meddeelt, afløser jeg dig først fra al Kirkens Straf, paa hvad Maade du end har fortjent den,

Digitized by Google

dernæst fra alle dine Synder, Forseelser og Udsvævelser, som du hidtil har begaaet, i hvor grove de end ere, ja endog dem, som ellers ere forbeholdne det apostoliske Sæde, og gjør dig for Fremtiden deelagtig i alt det aandelige Gode, som i denne stridende Kirke nydes af dens Lemmer, af hvad Navn nævnes kan, meddelende dig herved en fuldkommen Aflad og al den Syndsforladelse i det Heele og Enkelte, som paa nogen Plads i Byen uddeeles*). Jeg eftergiver dig al den Straf i Skjærsild, du med dine Synder har fortjent, og lader dig igjen faae Deel i Kirkens hellige Sakramenter, og de Troendes Enighed, og den Reenhed og Uskyldighed, du besad da du blev døbt, saa at hvis du nu døer, skal Straffens Porte være lukte, og derimod Dørene til Paradisets Glæde være aabne for dig, men døer du ikke nu, skal dog samme Naade være dig forbeholdt til din Døds Stund og for bestandig. I Navn Faders, Søns og Helligaands, Amen." Med god Grund siger Pontoppidan, at der ikke behøves Meere, end et saadant Dokument, til at bevise Pavedømmets Afskyelighed. — Hadrian VI. 1522 — 1523. Han levede for kort til at udføre den Kirkereform, hvis Nødvendighed han erkjendte. Men den Instrux, han gav sin Nuncius Cheregat, som mødte paa Rigsdagen i Nürnberg, er merkværdig, som offentlig Erklæring af en Pave om Klerisiets Fordærvelse. „Siig kun," saa befaler han ham, „at vi aabenhjertig tilstaae, at denne Forfølgelse, Kirken maae udstaae af Lutheranerne, er af Gud tilladt for Menneskenes, især Præsternes og de øvrige Geistliges Synders Skyld. Den hellige Skrift forkynder, at Folkets Synd har sin Oprindelse fra Præsternes. Da derfor Frelseren vilde helbrede den syge Stad Jerusalem, gik han, som Chrysostomus siger, først ind i Templet, for at revse Præsternes Laster, lig den duelige Læge, der vil helbrede Sygdommen fra Grunden. Vi vide, at i dette hellige Sæde har allerede i endeel Aar hersket mange Afskyeligheder, mange Misbrug, Udsvævelser og Forstyrrelser: intet Under, om Sygdommen gaaer fra Hovedet over til Lemmerne, fra Paverne selv til de ringere Foresatte.

*) Conferendo tibi omnes et singulas indulgentias et peccatorum remissiones stationum urbis. *Arcembolds Afladsboder vare nemlig opslagne paa forskjellige Steder ved alle Sognekirkerne i Kjøbenhavn. See Münters d. Reform. Hist. I. S. 244. Fleischer, Histor. Skrifter. I. S. 113. har udeladt dette og fleere Steder i sin Oversættelse af denne Formular, og derimod underskrevet Tetzels Navn, som ikke findes hos Pontoppidan. Ogsaa ere de Ord: for saa vidt som den hellige Moders. Kirkens Nøgler strække sig ikke at finde i Originalen, og efter Pavedømmets Aand ikke at vente der.*

Vi alle, Øverster og Geistlige tilhobe, ere afvigede, hver paa sine Veie, og længe har der Ingen været iblandt os, som gjorde Godt, ikke end een*)." Bayle anmerker, at det Vidnesbyrd, han herved gav det romerske Hof paa Rigsdagen, og den Omstændighed, at han havde dømt et Menneske til Baalet for Sodomiterie, skal have bevæget Kardinalerne til at forkorte hans Liv. Hertil hører et merkeligt Sted hos hans Levnetsbeskriver Paulus Jovius: „Han begyndte tilsidst at anstille Undersøgelser, angaaende Ungdommens Forførelse og Mishandling; thi man havde Grund til at formode, at Byen var smittet af denne Last, og at Lovene saae igjennem Fingre dermed. Dette var noget Uventet; og da man hørte ham tale om en streng Lov, der skulde udkomme, bleve nogle af de Smittede ved Hoffet og i Byen bange, som om det offentlige Vel var i Fare. Ja nogle unge Mennesker gik saa vidt i Frekhed, at de om Natten hængte Krandse over Porten hos den pavelige Læge Antracini, og skreve derunder med store Bogstaver: Liberatori Patriæ, S. P. Q. R. — Clemens VII. 1523 — 1534. Denne Pave, som ikke fulgde Hadrians Fodspor, men meget meere søgte at hindre et almindeligt Concilium og Kirkereformen, ville vi faae Leilighed til at lære at kjende nærmere ved Slutningen af 10de Sang, hvor han nævnes.

XXVI. S. 132. *). Til det Anførte om Calanus maae endnu, for Sagens Besynderligheds Skyld, her tilføies: Valerius Maximus I. 8. Ext. 10. siger, at i det, han besteg Baalet, spurgte Alexander ham, om han havde Noget at erindre eller bede om, hvorpaa han svarede: „jeg seer dig om kort Tid;" og at Alexander døde kort derefter. Det Samme fortæller Cicero, de divin. I. 23. som derhos lader ham i Døden sige: „Hvilken herlig Udgang af Livet, naar Sjælen, ligesom Herkules' fordum, under det dødelige Legems Brand, kan gaae over til Lyset!" Et andet Sted (Tusc. Qvæst. II. 22.) fremstiller han ham som et Mønster paa Standhaftighed i at taale Smerter, men kalder ham ulærd, hvorimod Diod. Siculus. XVII. 107. og Qvintus Curtius X. kalde ham en stor og berømt Philosoph. Disse to Skribenter anføre, som Aarsag til hans frivillige Død: han følede ved den ham paakomne Sygdom, at Naturen og Lykken nu havde bragt ham til Maalet; han

---

*) *Schillers Dom om dette Skridt af Paven, at han vel ikke vilde have gjort det, om han tilfulde havde indseet dets Følger, (Philosophiske Afhandlinger 1ste Saml. Khvn. 1798. S. 185) kan neppe forsvares. Man sammenligne Hadrians Levnet i Schrøckhs Allgemeine Biographie. Th. 5.*

Digitized by Google

vilde ikke, at den uafbrudte Sundhed, han hidtil havde nydt, skulde forstyrres af en langvarig Sygdom, og han frygtede, at Lægerne skulde plage ham med mange Medikamenter. I det, han gik til Baalet, siger Curtius, bad han til sine fædrene Guder, rakte Macedonerne, som fulgte ham, Haanden, og ønskede dem megen Fornøielse i Drikkelaget med Kongen, hvem han om kort Tid vilde see i Babylon. Han besteg Baalet mod en munter Mine, og beholdt den indtil han døde. Imidlertid blæstes i Trompeter, og et Krigsraab, som naar Slaget begynder, hørtes fra heele Armeen; selv Elefanterne lode deres rædsomme Stemmer høre. Nogle af de Tilstædeværende, tilføier Diodor, ansaae denne Handling for Daarskab, Andre kaldte den forfængelig Pralen med sit Mod, men der vare ogsaa de, der beundrede den, som Beviis paa en høi Sjæl og en ædel Foragt for Døden. — Man seer, at Dommene om Calanus vare de samme og ligesaa forskjellige som de, der fældtes over Peregrinus - Proteus hos Lucian. Denne cyniske Philosoph, som frivillig og høitidelig døde paa et Baal, han, omringet af utallige Tilskuere, i Egnen af Olympia, havde antændt med egen Haand, gik ud af Verden, i Nogles Øine som en Halvgud, i Andres, som en Bedrager eller Sværmer. Men Peregrin, hvis heele Liv havde været den af Sandselighed og en udsvævende Indbildningskraft beherskede Phantasts og Markskrigers Levnet, og hvis Død svarede til et saadant Liv *), bør ikke sammenlignes med Calanus, om hvem man ikke veed andet Ondt, end hans excentriske Dødsmaade **).

XXVII. S. 135. *). Om Vanskeligheden ved dette Beviis, hvilket i övrigt ofte nok er ført fra det 2det til 18de Aarhundred ɔ: fra Tertullian contra Marc. c. 3. og Novatian de trinitate indtil vor H. F. Janson. Comp. theol. natur. p. 49. kan sees I. C. Døderleins Instit. theol. christ. P. 1. §, 74. Og Held os, at Beviser af dette Slags. der saa

*) *Wieland har i Lucians sämmtliche Werke. Th. 3. S. 93. f. og i Teutscher Merkur. 1788. Jul. Aug. 1789. Febr. &c. anført gyldige Grunde for denne Dom.*

**) *Hvorledes man ved en saadan Dødsmaade, og overalt ved Selvmord, saa let vandt Celebritet hos de Gamle, har Garve viist i Philosophische Anmerkungen u. Abhandlungen zu Ciceros I Buche von den Pflichten S. 209 f. 2den Udg. See ogsaa Reinhard's System der christl. Moral. B. 1. S. 587. f. 4 Opl. Endnu maae anmerkes, som Rettelse, at det Ovenanførte om Calanus, der tillægges Curtius, egentlig er af Supplementskriveren i Loccenii Udgave, og at dermed maae sammenlignes Curt. VIII. 9.*

Digitized by Google

vanskelig gjöres fattelige, ikke behøves! De allerældste Skrifter vise, at Læren om Guds Eenhed engang var udbredt blandt Menneskene, førend de opfandt de med deres Raahed passende Guddomsbilleder og Symboler, beviste disse guddommelig Ære, og efterhaanden forøgede Gudernes Antal og Navne. Ægypterne have ved deres Phtha og Kneph, Braminerne ved Brimh og Nordboerne ved Odin, ikke mindre end Ebræerne ved Iehova, tænkt sig et eeneste, i Alder og Kraft over alle andre ophøiet Væsen. Men naar man dermed vil bevise, at Begrebet om een Gud er let at finde, og Mennesket naturligt, saa tænker man ikke paa den langt videre udbredte Polytheisme. Hvor var det mueligt, maae man vel spørge med Døderlein anf. St. at hin Kundskab saa hastig og næsten blandt alle Nationer kunde forvanskes? at Begrebet om een Gud kunde forsvinde blandt Menneskene, og, da det oplivedes af de Viise, paadrage en Sokrates Døden og Apostlerne Forfølgelse? Hvor kunde Vildfarelsen blive saa herskende, naar den modsatte Sandhed var saa simpel, at sund Menneskeforstand af sig selv maatte falde derpaa? Nei, Læren om Guds Eenhed, og dens Fornuftsbeviis var kun Eiendom for nogle Faa. Velgjørende kom Christendommen Menneskenes Svaghed til Hjelp. Den gav Verden ligesom Gud tilbage, da den gjorde Troen paa een Gud almindelig.

XXVIII. S. 137. *) Forfatterens Samtidige, Paracelsus, har den samme Idee, at Jorden er Ureenligheden og Affaldet af de himmelske Kloder. Totus globus terræ, siger han, nihil aliud est qvam abjectum qvid, concretum, mixtum, corruptum, tritum et iterum coagulatum, et partim in massam unam lapideam opus liqvefactum, qvod in meditullio sphæræ firmamenti sedem et qvietem habet. Opera. Basil. 1575. Tom. 1. p. 542.

XXIX. S. 142. **). See ovenfor Exk. XIII. men fremfor Alt Gallæi Diss. de Sibyllis c. 1. Amst. 1688. og B. Thorlacius' Libri Sibyllistarum vet. ecclesiæ. Havn. 1815.

XXX. S. 143. *). Plato antog Sjælens Udødelighed, og roses ofte af Kirkefædrene for sine rigtige Begreber derom. Han har fremsat denne Lære i sin Phædon, hvor Sokrates forestilles, i sine sidste Timer at foredrage dens Grunde for sine Venner. Denne Platonske Dialog er hos os især bekjendt af Moses Mendelssohns Phædon, der vel i det Heele kun har Platos Indklædning, men dog i første Samtale holder sig nær til Originalen. — Samieren Pythagoras lærte, at Sjælen, ligesom Ætheren, hvorfra den var afreven, er udødelig. Diog. Laert. VIII. 28. Ja Maximus Tyrius Diss. 28. giver ham endog første Rang

Digitized by Google

blandt Udødelighedslærerne *). — Plotinus har skrevet en egen Bog περι ψυχης αθανασιας. Marsilius Ficinus havde i Palingenii Levetid commenteret over denne Platonikers Verker, og ved sin Oversættelse gjort dem bekjendte i Italien. Vor Forfatter giver ham Prædikatet divinus, og en nyere Philosoph **) kalder ham „den Ypperste af Ny-Platonikerne, i hvis Skrifter han troer at have fundet flëere af den høiere Sandheds Guldkorn, end hos alle nyere Metaphysiker siden Leibnitz' Tid." — Ogsaa Digterne nævner Palingenius som sine Hjemmelsmænd: og hvor mange, meëre eller mindre tydelige Steder af de gamle Digtere kunne ikke anføres, som Beviser for en almindelig udbredt Troe paa et Liv efter Døden og Sjælens Vedvarelse: f. Ex. Hesiod. Εργα. 167. f. Hom. Οδυσ. IV. 563. f. XI. 36 f. XXIV. 1 f. Ovid. Metam. XV. 158. Horat. Od. I. 10. 17. Virgil. Æn. VI. 745 f. &c.

XXXI. S. 150. **). Ved sine Forelæsninger i Bologne, og især ved sit Skrift om Sjælens Udødelighed paadrog Pomponatius sig Forfølgelser af Munkene. „Exorto bello Veneto, post Achillini mortem, Bononiæ professus est, ubi cucullatos sacerdotes contra se in caput et nominis famam vehementissime concitavit, edito scilicet volumine, qvo

---

*) *Stedet:* Πυθαγορας ο Σαμιος πρωτος εν τοις Ελλησιν ετολμησεν ειπειν, οτι αυτω το σωμα τεθνηξεται, η δε ψυχη αναπτασα οιχησεται αθανης και αγηρως *er saa meget merkeligere, som det synes at modsige Beretningen hos* L a e r t s *I. 24. hvorefter* T h a l e s, *og hos* C i c e r o Tusc. qvæst. *I. 16. hvorefter* P h e r e c y d e s *først foredrog Udødelighedslæren. Den Sidste var, efter Ciceros Ord, Pythagoras' Lærer. Da Pherecydes var fra Syrien, og Thales nedstammede fra Phønicien, saa skal Ordene* εν τοις Ελλησιν *maaskee betegne det Land, hvorfra de nedstammede, og ikke det, hvori de lærte.*

**) *F. Bouterwek i Neues Museum der Philosophie u. Literatur. B. 1. H. 1. Leipz. 1803. S. 83 f. Han vedbliver: „Plotin var en Sværmer og har dannet Sværmere, men hans Sjæls Adel har Philosophiens Historie forlængst taget i sin Beskyttelse, og den sande Platonismes Aand fornegte hans Tanker ikke, selv naar han sværmer. Hans speculative og praktiske Philosophie var Eet. Hans religiøse Idealismus bliver stedse sig selv lig. Det Sande, det Gode og Guddommelige i Mennesket udledte han, ligesom* P l a t o, *af den menneskelige Aands umiddelbare Forbindelse med den første af alle Aander, som han kaldte Gud. Vare* E n n e a d e r n e, *i hvilke Plotins Lærdomme ere komne til os, Meere end et Chaos af Fragmenter, saa vilde rimeligviis, om ikke den Ny-Platonske Philosophie i Almindelighed, dog i det Mindste den* P l o t i n s k e *vise sig for os i et fordeelagtigere Lys."* *Afhandlingen indeholder iøvrigt interessante Brudstykker af* P l o t i n.

Digitized by Google

animas post corporis mortem interituras; ex sententia Aristotelis probare nitebatur. P. Jovii Elog. 71. Striden havde forhen været ført fra Kathedrene, hvor han ved sin Disputerekunst og sarkastiske Vittighed ofte fik Tilhørerne til at lee paa sin Modstanders, den lærde Achillini's Bekostning *). „In coronis consessuqve doctorum, qvum exercitatione perutili ad prætoriam porticum disputaretur, ita mirus evadebat, ut sæpe ancipiti et cornuto Achillini enthymemate superventus, superfuso facetiarum sale, adversarii impetum ex illis gyris et mæandris explicatus eluderet." Jovius anf. St. Men da Bogen var udkommen i Venedig, lode Munkene det ikke beroe ved Kathederangreb. De prædikede offentlig imod den, og kaldte Forfatteren en ugudelig Kjetter; især tordnede en Frater Ambrosio imod ham heele Fasten igjennem i Kathedralkirken i Mantua. Man bragde Raadet i Venedig til at confiskere Skriftet, og Patriarken til at forbyde dets Læsning. Denne Sidste kunde dog ikke udvirke at Bogen formelig fordømtes af Paven, da den kyndigere Petrus Bembus, Secretær hos Leo X, til hvem han vendte sig, og de øvrige Vedkommende ikke fandt, at den fortjente det. Imidlertid synes dette Skridt at have foranlediget, saavel Traktaten af den lærde Augustinus Niphus de immortalitate animæ contra Pomponatium, der er dediceret til Leo og skreven efter hans Opfordring, som især denne Paves Bulle mod Philosopherne, hvori forbydes dem at lære, at Sjælen er dødelig, og at Mennesket kun har een Sjæl **). Da denne Bulle er vigtig, til nærværende philosophiske Strids og Tidsalderens øvrige Tænkemaades Oplysning, meddeles den her af Magnum Bullarium Romanum, Luxemburgi 1742. T. I. Fol. ***) „Leo Episcopus, Servus Servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. Apostolici regiminis solicitudo nos assidue pulsat, ut medendis animarum languoribus, qvarum nos ex alto Omnipo-

*) *Alexander Achillini, Professor i Medicin og Philosophie i Bologna, var i sin Tid meget berømt. Man kaldte ham den anden Aristoteles. Men Pomponatius havde dog ved sit Talent draget endeel af hans Tilhørere til sig.* Ipso Pomponatio acri æmulo insidiosa ambitione scholam ejus depopulante *siger Jovius Elog.* 57.

**) *Aristoteles syntes nemlig at antage to Sjæle, da han, efter den af Plato antagne Inddeeling, gjør Forskjel paa νοῦς og ψυχή, Sjælens tænkende og følende Kraft, og hvad han havde lært, maatte gjelde som Regl.*

***) *Bayle. Dict. Art. Pomponatius henviser til Art. Spinoza, hvor han havde indført denne Bulles Ord, men man søger dem der forgæves. Den indføres her ved Universitets-Bibliothekets velvillige Understøttelse.*

tens Auctor curam habere voluit, iis potissimum, qvi instantius fideles nunc urgere cernuntur, salutifero olei et vini medicamine ad instar Samaritani in Evangelio, solicitam operam impendamus, ne nobis illud Hieremiæ objiciatur: Numquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi? §. 1. Cum itaqve diebus nostris, qvod dolenter ferimus, zizaniæ seminator, antiqvus humani generis hostis, nonnullos perniciosissimos errores, a fidelibus semper explosos, in agro Domini semper seminare et augere sit ausus, de natura præsertim animæ rationalis, qvod videlicet mortalis sit, aut unica in cunctis hominibus, et nonnulli temere philosophantes, secundum saltem philosophiam, verum id esse asseverent, contra hujusmodi pestem opportuna remedia adhibere cupientes. — §. 2. Hoc sacro approbante Concilio damnamus et reprobamus omnes asserentes, animam intellectivam mortalem esse, aut unicam in cunctis hominibus, et hæc in dubium vertentes, cum illa non solum vere per se et essentialiter humani corporis forma existat, sicut in canone fel. rec. Clementis Papæ V. prædecessoris nostri in generali Viennen. Concilio edito continetur, verum et immortalis, et pro corporum qvibus infunditur multitudine multiplicabilis, et multiplicata et multiplicanda sit. Qvod manifeste constat ex Evangelio, cum Dominus ait: Animam autem occidere non possunt, et alibi: Qvi odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Et cum æterna præmia et æterna supplicia pro merito vitæ judicandis repromittit, alias incarnatio, et alia Christi mysteria nobis minime profuissent, nec resurrectio expectanda foret, ac sancti et justi miserabiliores essent juxta Apostolum cunctis hominibus. Cumqve verum vero minime contradicat, omnem assertionem veritati illuminatæ fidei contrariam omnino falsam esse definimus, et aliter dogmatizare non liceat, districtius inhibemus: omnesqve hujusmodi erroris assertionibus inhærentes, veluti damnatissimas hæreses seminantes, per omnia ut detestabiles et abominabiles hæreticos et infideles, Catholicam fidem labefactantes, vitandos et puniendos fore decernimus. — §. 3. Insuper omnibus et singulis philosophis in universitatibus Studiorum generalium, et alibi publice legentibus, districte præcipiendo mandamus, ut cum Philosophorum principia aut conclusiones, in qvibus a recta fide deviare noscuntur, auditoribus suis legerint seu explanaverint, qvale hoc est de animæ mortalitate aut unitate et mundi æternitate ac alia hujusmodi, teneantur eisdem veritatem religionis Christianæ omni conatu manifestam facere, et persuadendo pro posse docere; ac omni studio hujusmodi philosophorum argumenta, cum omnia solubilia existant, pro viribus excludere atqve resolvere. — §. 4. Et cum non sufficiat aliqvando tribulorum radices præscindere, nisi et ne iterum pullulent, funditus evellere, ac eorum semina originalesqve

Digitized by Google

causas, unde facile oriuntur, removere, cum præcipue humanæ philosophiæ studia diuturniora, qvamqvam Deus secundum verbum Apostoli evacuavit et stultam fecit, absqve divinæ sapientiæ condimento, et qvæ sine revelatæ veritatis lumine in errorem qvandoqve magis inducunt, qvam in veritatis elucidationem, ad tollendam omnem in præmissis errandi occasionem, hac salutari constitutione ordinamus et statuimus, ne qvisqvam de cætero in sacris ordinibus constitutus, sæcularis vel regularis, aut alias ad illos a jure arctatus in Studiis generalibus, vel alibi publice audiendo philosophiæ aut poësis studiis ultra quinquennium post grammaticam et dialecticam, sine aliqvo studio Theologiæ aut juris Pontificii incumbat. Verum dicto exacto quinquennio, si illis studiis insudare voluerit, liberum sit ei, dum tamen simul aut seorsum aut Theologiæ aut sacris canonibus operam navaverit, ut in his sanctis et utilibus professionibus sacerdotes Domini inveniant, unde infectas philosophiæ et poësis radices purgare et sanare valeant. — §. 5. Et hos can nes per Ordinarios locorum, ubi Studia generalia vigent, et rectores universitatis eorumdem Studiorum singulis annis in principio studii, in virtute sanctæ obedientiæ publicari mandamus. Nulli ergo &c. — Datum Romæ in publica sessione, in Lateranen. sacrosancta Basilica solemniter celebrata, Anno Incarnationis Dominicæ millesimo qvingentesimo tertiodecimo, 14 Calen. Januarii, Pontificatus nostri anno primo." — Pomponatius havde, allerede førend Niphus skrev imod ham, udgivet sin Apologia. Derpaa lod han følge sit Defensorium, hvori han, som sædvanligt i Stridigheder, endnu gik videre end i sit første Skrift og paastod, at Sjælens Udødelighed hverken kunde bevises med Aristoteliske, eller overhoved med Fornuftgrunde. „Er, siger han, Jesus Christus opstaaet fra de Døde, saa skal vi ogsaa opstaae, og skal vi opstaae, saa ere vore Sjæle udødelige; men det er vist, at Jesus Christus er opstaaet; altsaa er det og vist, at vore Sjæle ere udødelige. Dette er den eeneste grundige Fornuftslutning, hvormed man kan bevise Sjælens Udødelighed." Skulde det end synes, at han ved en saadan Yttring havde reddet sin Orthodoxie: hans Tidsalder kunde dog ikke tilgive ham, at han havde nedsat Aristoteles*), og den følgende endnu mindre, at han forkastede de metaphysiske

---

*) *Den, som i de Tider vilde forsvare en Sætning, hvorimod et Sted af Aristoteles anførtes, maatte give sig tabt, med mindre han kunde bevise, at Stedet enten var urigtig anført, eller kunde forklares til Fordeel for hans Paastand. Man see især Fremgangsmaaden i de philosophiske Systemer, som ere trykte i det 16de Aarhundred. Autoritetsbeviserne ere lutter Steder af Aristoteles', og er derimellem noget, som modsiger, gjør man sig al mulig Flid for, at faae det til at passe med det, der skal bevises. Bayle. Dict. Art. Aristoteles.*

Digitized by Google

Beviser for Sjælens Udødelighed. I vor Tid vilde selv dette Sidste ikke blive udlagt ham til Brøde, om han ej, tillige med de metaphysiske Beviser, havde forkastet de moralske. *) See iøvrigt Bayle Dict. Art. Pomponatius. J. F. Buddei Theses theol. de Atheismo et Superstitione. Jen. 1717. S. 116 f. J. F. Reimmanns Historia univ. Atheismi. Hildes. 1725. S. 361. Leibnitii Diss. de conformitate fidei cum ratione. Theodiceens lat. Udgave, Frankf. 1739. S. 466.

XXXII. S. 151. *). *Bruciphagusqve*
Iudæus credit, præputia nostra perosus,
Qvæ Deus haud faceret, si non facienda putaret.

Et af de Udfald mod Jødernes nationale Egenheder, hvorpaa det i ingen Tidsalder har manglet, men som man dog mindst skulde have ventet af vor Forfatter paa saa alvorligt et Sted. Bruciphagus, βρου-κοφαγος, Græshoppeæder. Græshopper, stegte ved Ilden, er en sædvanlig Ret hos Orientalerne. Hasselqvists Reise nach Palæstina. S. 226. Niebuhrs Reisebeschreibung. Th. 1. S. 400, og Beschreib. von Arabien. S. 168. Vorber. XLIV. Døberen Johannes levede deraf. Matth. III. 4. Marc. I. 6. Athioperne ligesaa, og de kaldtes derfor ακρι-

*) *Det Høieste, man kan vente af et methaphysisk Beviis for Sjælens Udødelighed, om et saadant ellers lader sig føre, er, at vor uendelige Vedvarelse, forbunden med Personlighed og Erindringsevne, godtgjøres ved Demonstration. Men denne Demonstration er ikke Nok til at fyldestgjøre vor Fornufts Trang til Udødelighed: en Trang, der ei gaaer ud paa Mindre, end paa beroligende Oplysning om vor heele Bestemmelse. Denne opnaaes kun ved tilstrækkelige Grunde for vor Troe paa en uendelig Tilvext i moralsk Fuldkommenhed og en dertil svarende uendelig Lyksalighed. Men disse Grunde kan allene udledes af den moralske Fornufts Natur, forsaavidt den oprindelig indeholder Planen til og Fordringen paa en saadan Bestemmelse, og af Begrebet om en Gud, ved hvis Antagelse den moralske Fornuft først forstaaer sin saaledes bestemte Natur og bliver eenig med sig selv; de ere altsaa moraltheologiske, og medføre, ikke demonstrativ Vished, men moralsk Nødvendighed. Til disse Grunde maae den metaphysiske Demonstrator, selv ved den skarpeste Argumentation af reene Fornuftbegreber, stedse tage sin Tilflugt, naar han skal tilfredsstille Mennesket i Henseende til Udødelighed; disse Grunde ere i alle Tilfælde ogsaa hos ham Hovedsagen, og de metaphysiske Beviser blive derved overflødige. Naar vi nemlig ved moraltheologiske Grunde føle os nødte til at troe en uendelig Stigen i Fuldkommenhed og Lyksalighed, saa ere metaphysiske Grunde for vor evige Vedvarelse ingenlunde Trang for os, ligesom de og i modsat Fald aldeles ikke kunne interessere os, naar de moraltheologiske mangle. „See K. H. Heidenreichs Betracktungen über die Philosophie. Leipz. 179[illegible]. B. II. S. 141 f.*

Digitized by Google

ἐσθιουσι. Diod. Sic. III. 29. Det var en sød og velsmagende Ret. Ludolf. Hist. Æthiop. 1. 30. Imidlertid kan det Fremmede i denne Smag have virket med til den Spot, hvormed Jødemaaltiderne ofte omtales, og til den Iver, hvormed man søgte at holde de Christne derfra. Allerede i det 5te Aarhundred blev dem forbudt at spise med Jøderne: Concil. Venet. Can. 12. Forbuddet gjentoges i næste Seculum paa Conc. Agathense. Can. 40. og i Poenitentiale Rom. VII. 24. hedder det: Si comedisti de cibo Iudæorum, qvem ipsi sisi præparaverunt, decem dies poeniteas.

XXXIII. S. 151. **). Ogsaa Cicero beraaber sig paa denne Eenighed hos Nationerne i Henseende til Udødelighedslæren: Er nu Alles Overeensstemmelse en Stemme fra Naturen selv, og komme Alle, som leve paa Jorden, overeens deri, at der er Noget, som ogsaa angaaer de Afdøde, saa maae og vi antage denne Mening". — „Vi antage Sjælenes Vedvarelse, efter alle Nationers eensstemmige Mening." Tusc. Qvæst. I. 15. 16. Beviser for denne Overeensstemmelse: i Henseende til Ægypter: Herodot. Ευτ. 123, Diod. Sic. 1. 92. Chaldæer og Inder: Pausanias. Μεσσην. XXXII. 4. C. Bastholms hist. philos. Undersøg. S. 289. Perser: Plutark περι Ισιδ. κ. Οσιρ. T. VII. p. 459. Ed. Reisk. Diog. Laert. προοιμ. Bastholms anf. Skrift S. 264. Tartarer: Kircheri China illustrata. III. 2. Chineser: T. Spizelii de re lit. Sinensium comment. Lugd. Bat. 1660 p. 264. Bastholm anf. Skr. S. 471. Celter og Galler: Jul. Cæsar de bello gallico. VI. 19. Valerius Max. II. 6. 11. Pomponius Mela. de situ orbis. III. 2. Bastholm anf. Skr. S. 526. Skandinaver: Bartholini Antiqv. Dan. II. 1. Bastholm. anf. Skr.. S. 593. Græker og Romere i Almindelighed: Beskrivelserne over Underverdenen og de Afdødes Tilstand: Homer Οδυσ. IV. 563. f. XI. 217. f. XXIV. 35. Virgil. Æn. VI. 337. 548 f. 673 f. 713 f. &c. og i Særdeleshed: hvad Thales (Diog. Laert. 1. 24.) Plato i sin Phædon, Plotinus i sit Skrift περι ψυχης αθανασιας, Cicero i Tusculanæ Qvæstiones, de natura Deorum og Cato Major, og Seneca. Epist. 102. lærte derom.

XXXIV. S. 152. **). Mod dette Beviis ville Physiologerne have Meget at indvende. Som Hukommelse og Indbildningskraft udmerke Ungdommens, men Forstand og Dømmekraft Manddommens Alder, saa er det en bekjendt Sag, at Hukommelsen med Aarenes Tiltagelse først svækkes, derpaa Indbildningskraften, og at i den høiere Alder, naar Sandserne aftage og Legemskræfterne formindskes, ogsaa Sjælens Evner svækkes, og at Mennesket tilsidst bliver ligesaa barnagtigt, som det var ved Livets Begyndelse. Alle organiske Væsener bære Spiren til deres egen Forstyrrelse hos sig. De samme Aarsager, som i Li-

Digitized by Google

vets første Aar befordre Vexten, maae ved deres fortsatte Virkning efter de samme Naturlove befordre Opløsningen. Sandseligheden tjener de høiere Aandskræfter til Støtte; med hin maae da ogsaa disse tabe sig. Men saa Meget kan man sige til vor Forfatters Forsvar, at da Sandseligheden i andre Henseender er vore Aandskræfters frie Øvelse til Hinder, saa kan hins umerkelige Aftagelse være forbunden med nogen Fordeel for disse. Sjælen synes hos den muntre Olding at have vundet ved Alderen. Han føler mindre Sandsernes Overmagt og kan friere bruge sine høiere Evner. Det kan gaae ham som Seneca: „Jeg sagde Dig nylig," skriver han til sin Lucilius, „at jeg havde Alderdommen for Øine; jeg frygter dog nu, at jeg snarere har ladt den bag mig. Man maae have et andet meere passende Ord til at betegne disse Aar, i det mindste hvad mit Legeme angaaer. Alderdom kan betegne den trætte, men ikke den svækkede Alder. Regn mig kun blandt de Udlevede og dem, der gaae paa Gravens Bredde. Dog megen Tak! Jeg merker ingen Aldersaftagelse paa Sjælen, saaledes som jeg føler den paa Legemet. Kun mine Feil og deres Hjelperedskaber ere aftagne ved Alderen. Sjælen selv er ved fuld Kraft, og glad ved, at den nu har mindre med Legemet at gjøre. Den har aflagt en stor Deel af sin Byrde, det føler den med Glæde. Den begynder at tvistes med mig om Alderdommen, og kalder denne sin feireste Alder." Epist. 26. Oldingen, som anstiller saadanne Betragtninger over sig selv, maae vel sige med Kant (Anthropologie S. 120.) „Skade, at man da skal døe, naar man nu først har lært, hvorledes man skal leve vel!" og dobbelt føle sin Trang til Udødeligheds Haab. I Henseende til Forfatterens Sætning, at Legemsstyrke sjelden er foreenet med Skarpsindighed, maae det erindres, at Valerius Maximus IX. 12. Ext. 10. er af samme Mening, og at nyere Naturkyndige iligemaade have yttret dette, og til Beviis anført de ved Dumhed som ved Størrelse udmerkede Fugle, Strudsen, Kasuaren og Dronten, ihvorvel Legemets Beskaffenhed altid er en usikker Maalestok for Sjælens Fortrin.

XXXV. S. 153. *). Forfatteren har altsaa antaget Hovedet, rimeligviis Hjernen, for Sjælens Sæde; og Mange have før og efter ham gjort det Samme. Blandt de Philosopher, som have anviist Sjælen et vist Sted, vare Plato, Demokritus, Strato, Erasistratus, Herophilus og for en Deel Pythagoras af denne Mening: Plutark περι των αρεσκ. τ. φιλοσ. IV. 5. og blandt de Nyere: Boerhave, Haller, Platner og Ith. See Dennes Anthrop. Th. 1. S. 166 „Sensibiliteten", siger han, „denne Kraft, der svæver paa Grændsen imellem Sjæl og Legeme, og er begge i deres Forbindelse til Tjeneste, har sit Sæde i Nervesystemet; men dens egentlige Or-

Digitized by Google

gan er Hjernen. Her skulde den organiske Materie faae sin heele fiine Uddannelse; derfor indsvøbte og bevarede Naturen vor Hjerne med moderlig Omhu, beskyttede den med en fast og kunstig Beenbjelm, og omgav den med tredobbelt Bedækning. Da Hjernen er Sensibilitetens Middelpunkt, men Forestilling er uadskillelig fra Sensibilitet, saa maae den ogsaa være Sædet for hin, og følgelig for Sjælen. Da vi maae ansee det Sted i Legemet for Sjælens Sæde, hvor dennes Virkninger paa hint begynde, og hvor den giensidige Afhængighed af begge paa umiddelbareste Maade har Sted, saa leder dette Spor ufeilbarlig op til Hjernen. Men hvor nu i denne er det bestemte Sted, det Allerhelligste, hvor den Usynlige, Udødelige residerer? hvorledes den boer der: maaskee i et Punkt, hvor alle Nervekræfter sammenstraale, omtrent som Edderkoppen i Middelpunktet af alle sin Vævs Traade? eller om den med sin kraftfulde Sphære ligesom opfylder et beskrevet Rum? eller om dens Gebeet maaskee er afdeelt i forskiellige Provindser, hvorhen den forføier sig naar det behøves? — det er Spørgsmaale, som lykkeligviis i Henseende til sand Oplysning og Moralitet kunne være ligegyldige." Men — indvender Philosophien mod Ith og Palingenius — Sjælen er ingen Gienstand for den udvortes Sands; man kan altsaa ikke tillægge den noget Sted. Sjælen er allevegne hvor den virker og frembringer Forandringer. I denne Mening er Legemet, med hvilket den staaer i umiddelbar Forbindelse, dens Opholdsted, fordi den virker i og ved Legemet. Organerne, som afficeres, føle vi. Naar min Fod saares, saa smerter det i den, og ikke i Hjernen. Vel maae Fodens Nerver, naar den skal smerte, staae i Forbindelse med Hjernens Nerver, men ikke af den Grund, at Sjælen opholder sig i Hjernen, men fordi det er Betingelsen for et Legems Forbindelse med en Sjæl, at Organisations-Systemet ikke forstyrres. Saa lidet som man kan sige, at Hjernen voxer naar Armen voxer, saa lidet kan man og sige, at Hjernen føler, eller at man føler i Hjernen, naar man føler i Armen. Men ligesom et Træe ikke taber sin organiske Kraft, naar nogle Greene afskæres, eller bringes ud af Forbindelse med Roden, saa vedbliver ogsaa Legemet at være et brugbart Organ, endskiøndt Deele afløses derfra, som ikke ere Hovedreqvisiter for Organisationen. Man kan derfor kun i en høist uegentlig Mening anvise Sjælen et Sæde. „Disse Deele ere Sjælens Opholdsted" vil kun sige: de Deele i det menneskelige Legeme, ved hvis Beskadigelse det heele Organisations-System forstyrres, ere Betingelserne, under hvilke Sjælen kan være foreenet med Legemets øvrige Deele, eller virke paa dem, og modtage Virkninger af dem. See L. H. Iakobs Grundriss der Erfahrungs-Seelenlehre. Halle 1791. S. 30. Ith anf. St. meener vel, at da Sjælens Virkninger gaae over i den synlige

Verden, kan man betragte den som Phænomenon, og tillægge den et Sted, hvor dens Virkninger begynde. Men Sted er dog et Forhold i Rummet, og dette kan kun tillægges en materiel Substants. Sjælen virker allevegne i det heele Legeme, hvor den finder Organer, passende for sin Virksomhed. Hvor Mennesket er, der er ogsaa Sjælen. Videre kan man i denne Materie ikke komme.

XXXVI. S. 155. ***). Hvo denne Mand er, der efter Forfatterens Forsikkring ikke skulde udeblive med grundige Beviser for Sjælens Udødelighed, kunne vi nu, i dette Mørke, der omsvæver hans Levnetsomstændigheder og Omgivelser, ikke vide *); men han er ikke udebleven. Det er for os enhver Philosoph, som, uden at fordybe sig i metaphysiske Spekulationer, holder sig til de eene overtydende moralske Beviser i denne Materie **). Det er — for at blive ved vor Alders Literatur — en Jerusalem: „Om min Natur," siger Denne ***), „er sammensat eller ikke, om den er af samme Art som mit Legem, „eller forskiellig derfra, paa denne metaphysiske Punkt er mit Haab „ikke grundet. Det er sikkrere; det grunder sig umiddelbar paa Guds „Natur. Det grunder sig derpaa, at Verden ikke kunde vare ved uden „vedvarende fornuftige Skabninger; at en viis Gud ikke kan lade saadanne Væsener, hvilke han selv dannede saaledes, at de evig kunne „gaae fremad i hans Forherligelse og evig ønske at elske ham, blive „til Intet, førend de have naaet den Fuldkommenhed, hvortil, hvor„paa de i deres Natur have faaet Anlæg og Løfte. Ja Løfte; thi det, „hvoraf min Naturs Skaber har givet mig Følelse, hvortil han har med„skabt mig Duelighed, hvorefter han har indpræget mig Længsel, hvis „Nødvendighed han lader mig føle, det er et Löfte, et helligt Løfte „af ham. Han vil ikke skuffe mig med den Natur, han gav mig. I „den er heele Anlæget til denne fuldkomnere Bestemmelse: jeg har

---

*) *Mueligt, at* Palingenius *her har tænkt paa* Luther. *Det var da et Beviis paa hans Høiagtelse for denne store Mand, hvis Navn han nævner ved Slutningen af 10de Bog. Men* Luther *har i sine Skrifter stedse forudsat Læren om Sjælens Udødelighed som bevüst, eller oplyst den af Bibelen, og taget Anledning deraf til Formaning og Opmuntring. See* Sämmtliche Schriften. *Walchs Udg. B. I. S. 149. 610 f. V. 318. IX. 590. 620 f. 639. XII. 169. 776. XXII. 1962. f. &c. Han antager meget meere, at Fornuften slet intet kan vide om denne Lære. I. 224. II. 24. V. 2138 f.*

**) *See Exkurs XXX. Anm. **).*

***) *Betrachtungen über die vorn. Wahrheiten der Religion. Th. 1. S. 247 f. 4te. Aufl.*

„Følelse deraf; jeg erkiender dens Mulighed; jeg har en uovervindelig „Længsel derefter; den er den eeneste Tanke, der beroliger mig; „med den har jeg Alt, uden den tilfredsstiller mig Intet; alle mine Ev„ner understøtte den; jo reenere mine Begjerligheder blive, jo meere levende „bliver dette Ønske, og kun som min Kjerlighed til Gud og Dyden svækkes, „bliver det svagere; jeg kan ikke opgive det, førend Samvittighedsangest „nøder mig dertil, førend denne Angest vækker det skrækkelige Ønske hos „mig: gid ingen Gud var til!" Det'er en Spalding. „Anlæget," siger han *), „Begyndelsen til en moralsk Regjering er her unegtelig. Alt i Naturen „leder mig til at erkjende, at Retskaffenhed og Lyksalighed høre sam„men, og virkelig stedse ere samlede, saa ofte udvortes Hindringer „ikke opløse dette ellers saa væsentlige Baand. Denne almindelige Stræ„ben til Orden skal engang bryde igjennem, og kun en saadan Udgang „kan ophæve Forvirringen og Modsigelsen, der ellers vilde blive en „uopløselig Gaade." Det er en Mendelssohn: „Vor Sjæl," siger han **), „hører, som et fornuftigt og efter Fuldkommenhed stræbende Væsen, „til det Slags Aander, som udgjøre Skabningens Øiemeed, og aldrig „ophøre at lægge Merke til og beundre Guddommens Gjerninger. Deres „Tilværelses Begyndelse er Stræben til Fuldkommenhed og Fremgang deri „fra den eene Grad til den anden. Deres Væsen er skikket til en uop„hørlig Tilvext; deres Stræben har det øiensynligste Anlæg til Uendelighed, „og Naturen tilbyder deres aldrig stillede Tørst en uudtømmelig Kilde. „Derhos have de, som moralske Væsener, et System af Pligter og Ret„tigheder, som vilde være fuldt af Urimeligheder og Modsigelser, om „de skulde standses og stødes tilbage paa Fuldkommenheds Vei." Det er fremfor Alle en **Kant**, der ikke blot, som ovennævnte og andre hans Forgængere, viiste Resultatet af den moralske Fornufts Handling, men gav en fuldstændig Deduction deraf, i det han gik ud fra en bestemt Theorie af de reene Moralprinciper, udledte deraf Lærdommene om Guds Viisdom, Retfærdighed, Godhed, Bestyrelse og Forsyn, og gav derved Beviserne for Udødelighed deres fulde Styrke: en Styrke, som ingen Argumenter, byggede paa de blot pneumatologiske guddommelige Egenskaber eller nogen anden metaphysisk Grund, nogensinde kan erholde, da de, som uskikkede baade for objectiv og subjectiv Sandhed, blive døde og kraftesløse for vor Overbeviisning. See Heidenreichs ovenanførte Skrift l. c.

---

*) *Die Bestimmung des Menschen.* *Leipz.* 1768. *S.* 54.

**) *Phædon.* 4te *Aufl. S.* 183.

XXXVII. S. 156. Den Grund, Forfatteren siger at Mange havde til at negte Sjælens Udødelighed, var i det mindste gjeldende for hin Pave, om hvem der fortaltes ved Luthers Bord, at han havde decideret en Tvist om Sjælens Udødelighed saaledes: „Den, som siger, at Sjælen er udødelig, kan have gode Grunde for sig, men jeg holder dog med den, som paastaaer det Modsatte, thi denne Meening forstyrrer ikke Glæden." Luthers naive Svar paa denne Anekdote fortjener at anføres af hans Tischreden*): „Ja, saadanne Epikuræer skal den christelige Kirke have til Regentere! Saaledes besluttede man paa Conciliet i Basel, at Præsterne skulde have lange Kjoler, høie Skoe, brede Plader; at de ikke maatte bære røde eller grønne Klæder, og at man ikke maatte disputere om, enten Sjælen var dødelig eller udødelig."

XXXVIII. S. 160. ***). Hos Grækerne og Romerne, dog kun ved deres tiltagende Cultur, var **Fortuna** en Gudinde. Hun afbildedes, snart med en Himmelkugle paa Hovedet og et Overflødighedshorn i Haanden, Pausan. Μεσσην. XXX. 4., snart staaende paa et Hjul, eller paa en Kugle, stans in orbe Dea. Ovid. ex Ponto II. 3, 56. Paa den skjønne Gemme, jeg har for mig (Roths mythol Daktyliothek. N. 83) har hun i den høire Haand et Roer, Magtens Symbol, og ordner med den venstre sit Haar. Gevandets Folder omsvæve Lænderne med en Lethed, som røber den græske Kunstner. En romersk Fortuna fra den aftagende Kunsts Tid sees hos Wiedewelt: Samling af ægyptiske og romerske Oldsager. 1 D. Khvn. 1786. N. XVIII. Paa de romerske Afbildninger findes hun ikke, som paa de græske, med Vinger. Aarsagen, Plutark angiver, er ligesaa sindrig som arrogant. „Ligesom Spartanerne fortælle, at Venus efter Farten over Eurotas lagde Speil og Pynt og Brudebelte fra sig, og til Ære for Lykurg prydede sig med Spyd og Skjold, saa forlod Fortuna Perserne og Assyrerne, gjennemfløi hurtig Macedonien, kastede Alexander af Hesten**), jagde Veien igjennem Ægypten og Syrien, lod Karthaginenserne prøve jevnlige Afvexlinger***); og nu da hun var gaaet over Tiberen og nærmede sig til Palatium, nedlagde hun sine Vinger paa Arm og Fod, steg ned af den troløse og ustadige Kugle, og gik saaledes ind i Rom for at blive der." περι της Ρωμαιων τυχης. Vol. VII. p. 269. Ed. Reiskii.

---

*) *Luthers Sämmtl. Schriften. Th. XXII.* 2392.

**) *Egentlig: rystede ham*, ανεσεισατο.

***) *Svingede dem op og ned*, εσαλευσε.

Digitized by Google

XXXIX. S. 160. ***) Fortunas Templer hos Grækerne beskriver Pausanias. Μεσσην. XXX. 2. f. og Ηλιακ. β. XXV. 4. Paa første Sted vises denne Dyrkelses successive Udvikling fra Homers Tidsalder. Ordene: Αμαλθειας κερας — της θεα τα εργα, sammenlignede med Ovid. Fast. V, 115. kunde vække Formodning om, at man først ved Fortuna har tænkt sig Amalthea, Jupiters Amme, og lede til Betydningen af Fortuna Mammosa hos Adler. Beschreib. d. Stadt Rom. S. 335. I Rom selv havde denne Gudinde ikke mindre end 26 Templer, og heller ikke faa i det øvrige Italien. Horatii skjønne Ode I. 35. O Diva, gratum qvæ regis Antium viser, hvor høit hun agtedes i denne Bye. Hun dyrkedes der dobbelt, som Gudinde for Lykke og Vanheld. Mod denne dobbelte Dyrkelse ivrer Cicero, som Noget, der var Guddommen uværdigt: De nat. Deor. III. 25. Og selv den gode Lykkes Dyrkelse ansaaes af de Viise blandt Romerne for Daarlighed. Saaledes hos Plinius. Nat. Hist. II. 7. hvor, blandt saa mange rigtige Ideer om Guddommen og Gudsdyrkelsen, den Misbrug vises, man drev med Lykkens Dyrkelse; og hos Juvenal:

Os i det mindste Dyden eene kan
Til Rolighed i Livet bane Vei.
Din Magt, Fortuna, Intet er, naar vi
Kun ere Viise; daarlig vi dig kalde
Gudinde, og tilstaae dig Plads i Himlen.
Sat. X. 363.

XL. S. 161. *). Om dem, som have antaget Fatum, og deres Forklaringer derover, see Cicero de fato, Samme de finibus bon. et mal. I. 6. Plutark. περι τ. αρετ. τ. φιλοσ. I. 25. Samme περι Στωικων εναντ. Seneca de providentia. 5. Sammes Natur. Qvæst. II. 35. 36. Gellius Noct. Att. VI. 1. 2. M. Antonin των εις εαυτον. IV. 7. V. 6. VI. 28. VII. 7. Philo περι αποικιας. p. 415. Ed. Lutet. 1640. Sextus Empiricus προς Μαθημ. I. Grotius: Philosophorum Sententiæ de Fato et de eo qvod in nostra est potestate. Cudworths Systema Intellectuale. c. 1. 2. &c. At de iblandt dem, som have antaget den grove Fatalismus, denne mechaniske Determinismus, som vor Forfatter nævner, derved maatte ledes til Slutninger, som ophævede al Frihed og vare stridende mod Menneskets fornuftige Natur, falder af sig selv i Øinene.

XLI. S. 161. ***). Hvo tænker ikke herved paa Kjæden hos Homer. Ιλ. VIII. 19. I Følelsen af sin Overmagt opfordrer Jupiter Guder og Gudinder til at lade en gylden Kjæde gaae nedad, og dem

Digitized by Google

alle at hænge sig derved og forsøge, ved den at drage ham ned fra Himmelen til Jorden. Al deres Stræben vilde være frugtesløs, siger han. Naar han derimod greb deri, vilde han drage dem alle, og med dem Havet og Jorden i Veiret, slynge Kjæden om Olympens Top, og see paa, hvor Guder og Hav og Jord svævede i Luften. Skulde vor Digter end ikke have havt dette Sted i Tanker, vil dog det Sublime deri, forbundet med hans Forestilling om alle Aarsagers og Virkningers Nedstigen fra en eeneste Aarsag, der ikke er Virkning, vinde meget Meere, end ved hin Forklaring derover hos Plato i Theætet: Την σειραν ηδη αλλο η τον ἡλιον Ομηρος λεγει και δηλοι.

XLII. S. 164. *). Aristoteles lod, siger man, Himmellegemerne allene modtage umiddelbar Indvirkning af Gud, som den første Bevæger, der styrede Jorden ved underordnede Intelligentser. Som Beviis anfører man Beretningerne om ham hos Diogenes Laertius. V. 32. at han strakte kun Guds Forsyn til Himmelen*), og hos Plutark, περι τ. αρεσκ. τ. φιλοσοφοις, II. 3. at han lod det Jordiske kun have sin Orden ved Hændelse, uden nogen foregaaende Aarsag**). Vor Forfatter, som ikke antager Hændelse, har vel herved fundet sig bevæget til at afvige fra Aristoteles, hvem han ellers i det Foregaaende kjendelig har fulgt***). Ogsaa Luther erklærer sig i denne Henseende mod Philosophen: „Aristoteles er, siger han, nær ved at antage, at Gud intet veed af os og vore Foretagender, intet seer og kjender uden sig selv. Hvad angaaer os en saadan Gud og Herre? Hvad Nytte have vi deraf? ****). Hans Udfald mod denne store Philosoph ere af den Art, at kun hans Charakters Heftighed kan forklare, og hans Iver for Christendommen undskylde dem*****). At Ari-

---

*) Διατεινειν Θεια την προνοιαν μεχρι των ουρανων.

**) Τα περιγεια της ευταξιας κατα συμβεβηκος, ου προηγουμενως μετεχειν.

***) *Dette vil især vise sig ved Sammenligning med det 6te Kapitel af Aristoteles' Skrift περι κοσμου προς Αλεξανδρον.*

****) *Seckendorfii Historia Lutheranismi. L. III. §. 81.*

*****) *See Luthers Sämmtl. Schriften. Th. XI. S. 68. XII. 2163. XVIII. 10. 1838. Junii Seckend. Reformationsgeschichte. I. 42. 55. 71. 77. Dog tilstaaer han ham sin Værd i Moralphilosophien. Sämmtl. Schriften. XXII. 2206.*

Digitized by Google

stoteles har troet et Forsyn, kunne hans egne Skrifter bedst bevise. Meiners har deraf uddraget de vigtigste Beviissteder i sin Hist. doctrinæ de uno vero Deo. S. 430 f.

XLIII. S. 165. **). For saa vidt Forfatteren her kan have villet berigtige Aristoteles' Begreber om, hvad der er Guddommens Indsigt og Forsorg værdigt, er det værd at lægge Merke til denne Philosophs Raisonnement herom i det ovenanførte Skrift περι κοσμου. VI.

XLIV. S. 169. *) Pythagoras lærte, siger Diogenes Laertius, VIII. 32. at heele Luften var opfyldt med Aander, at disse ansaaes for Dæmoner og Heroer; ved dem tilskikkedes Menneskene Drømme, og Varsler for Sygdom og Sundhed; dem angik Renselser, Forsoninger, Spaadomskunst. Af det S. 168. anførte Bibelsted Eph. II. 2. see vi, at Paulus ogsaa gjør Luften til Opholdsted for en Dæmon. Muligt, at han blot har udtrykt sig saa, for at rette sig efter Pythagoræer, til hvilke han skrev (Wetstein ved dette Sted). Men ogsaa andre jødiske Skribenter have yttret det Samme. Saaledes lader Philo et helligt Chor af ulegemlige Væsener, ligt hine himmelske Forsamlinger, svæve i Luften. περι συγχυσ. διαλεκτων. S. 345. og Luften være Bopæl for Aander. π. τα θειαιρατ. ε. τ. ονειρων. S. 585. Ed. Lutet. 1640. — Som denne Aandelære havde sin Oprindelse af ægyptiske, chaldæiske og persiske Philosophemer, udvidedes den efterhaanden ved græske, især Platonske Forestillinger om de forskjellige Aander og Dæmoner, om Sjælens Renselse o. s. v.; den fik Tilvext ved den jødiske Kabbala, der antog 4 Verdener, 10 Sephirot, 32 Veie til Viisdom, 50 Porte til Klogskab, og lærte ved Hjelp af Ord og Sprog af Bibelen at besværge Aander, opdage Hemmeligheder, helbrede Sygdomme, slukke Ildebrand, og gjøre sig selv ildfast, ligesom den udsmykkedes ved den mystiske Theologie, der talte om umiddelbar Oplysning og om Sjælens Sigen gjennem Aandernes forskjellige Ordener til Foreening med Gud. Den bragdes saaledes i System, og ophøiedes til en Kunst, ars angelormit Deorumqve conciliatrix, som Augustinus: de civitate Dei X. 9. udtrykker sig. At vor Forfatter ikke har kundet undgaae at smittes af dette System, maae især tilskrives hans Tidsalders Aand. Den Tid, hvor han levede, Slutningen af det 15 indtil henimod Midten af det 16de Aarhundred, var besynderlig udmerket ved berømte Theosopher: 1) Den lærde Marsilius Ficinus, om hvem er talt ovenfor, havde udgivet den første Oversættelse af Dæmonelærens genialske Uddanner, Plato *),

---

*) *Florents, omtrent 1490.*

med Commentære og Anmerkninger til denne sin Yndlingsskribent*). I en Samling af de platonske Philosophers mindre Verker, som udkom i Venedig 1497, havde han især yttret *sine* theosophiske Meninger, og i Commentæren til Proklus søgt at vise, hvorledes man bringer det til, at *see* Dæmonerne. Hans Hengivenhed til Stjernetyderiet, og hvad der berettes om hans Aftale med Platonikeren Mercati, at han vilde lade sig see for ham efter Døden, charakteriserer ham iligemaade som Sværmer. 2) Gerardus Sablòneta fra Cremona skrev i sidste Halvdeel af 15de Aarhundred Geomantiæ astronomicæ libellus, hvori foredroges den høiere Kunst, der viser, om et Menneske skal leve kort eller længe, opnaae Rigdom, Lykke, om den Syge skal døe o. s. v. Den var i sin Tid en yndet Haandbog, og findes bag i Corn. Agrippæ Opera, Lyoner-Udgaven. 3) Joh. Reuchlin. 1455 — 1521. Ved sit ebraiske Lexikon og sin Grammatik aabnede han Bibelen, som forhen endog for de Lærde havde været en tillukt Bog**). Luther skrev derfor 1518 til ham: „Fuisti tu sane organon consilii divini, sicut tibi ipsi incognitum, ita omnibus puræ theologiæ studiosis exspectatissimum"***). Ogsaa for græsk Sprogkundskab og øvrige Lærdom var han agtet over heele Europa. Men des lettere Indgang fandt da og de kabbalistisk-theosophiske Meninger, som indeholdes i nogle af hans Skrifter, især i hans Ars cabbalistica, som vel maae tilskrives Ficinus, hans Lærer i Philosophien, og Jøderne, af hvilke han lærte det Ebraiske.

---

*) *Horvidt han drev sin Agtelse for denne Philosoph, viser det, hans Levnetsbeskrivere fortælle, at han vilde have den Platonske Philosophie foredraget i Kirkerne, og selv i en Prædiken opmuntrede sine Tilhørere til at studere den, og at han kaldte alle dem, som heri havde Smag tilfælles med ham, sine Brødre i Plato. Nicerons Nachrichten — — herausgeg. von S. J. Baumgarten. Th. 5. S. 314.*

**) *Ja en saa aldeles tillukt Bog havde det gamle Testamente i Grundsproget hidtil været, at Reüchlin i Fortalen til sine Rudimenta hebraicá fandt det nødvendigt at underrette sin Læser om, at det Ebraiske maae læses fra Høire til Venstre.* „Hoc unum admonuisse te velim, qvod hic liber contrario Latinis more legendus est. Transversandus igitur liber est, et secundum singula ejus folia, a dextera legendus ad sinistram. Eodem modo qvæcunqve sunt hebraice scripta suum a dextra ad sinistram sumunt tramitem." *Ved Verkets Slutning hedder det igjen:* „Non est liber legendus hic ceu ceteri;" *og endnu paa sidste Blad er sat til Advarsel:* Principium libri, *ligesom paa første:* Finis libri.

***) *Hvor høit Erasmus agtede ham, see Junii Seckendorfiske Reformationsgeschichte, I. 169.*

Digitized by Google

4) Johan Trithemius fra Triör, 1462 — 1516, berømt som Theolog, Mathematiker, Historiker og Digter, og ellers i ingen Deel af Literaturen ukyndig. Blandt hans mange Skrifter vakte især Steganographia Opmerksomhed, og gjorde ham mistænkt for Magie. Men denne Bog havde berømte Forsvarere, og deriblandt Hertug August af Brunsvig, som under Navn af Gustavus Selenus udgav en Forklaring derover. Dog nogle andre af hans Skrifter, det om Geomantien, Afhandligen om de Viises Steen, og især Chronologia mystica de septem spiritibus — orbes post Deum moventibus, ere bekjendte nok af de besynderlige deri yttrede Meninger om Aandernes forskjellige Klasser, Navne, Forretninger og Besværgelser. Blandt hans Skrifter finder jeg Spørgsmaale, forelagte ham af Keiseren (rimeligviis Maximilian I) til Besvarelse, angaaende Menneskenes Forbindelse med de onde Aander, f. Ex.: Hvorledes vantroe og lastefulde Mennesker, som man anseer disse Qvinder for, der kaldes Hexer, ere istand til at befale over Aanderne, da dog troende og dydige Christne ikke kan befale over de gode, og ikke altid over de onde Aander? Hvorfra overalt Hexerne faae denne store Magt, at de i een Time kan udføre saa mange og forunderlige Ting, som et andet skikkeligt Menneske ikke kan udrette i sit heele Liv? Hvorledes Gud efter sin Retfærdighed kan tillade slige Hexerier, hvorved ikke allene de onde, men ogsaa mange uskyldige Mennesker plages og omkomme? I Anledning af disse Spørgsmaale, som alle besvares bekræftende, siger han ved det første: De lastefulde Mennesker nærme sig i Tænkemaade til Lighed med de onde Ander; Lighed frembringer Venskab, Fortrolighed og indbyrdes Tillid; derved faaer den eene Part meere eller mindre Herredømme over den anden, og Mennesket undertiden over Aanden, naar det overgaaer den i Forstand; thi alle onde Aander ere ikke lige snilde; de, som opholde sig i Jordens Huuler, ere endog saa indskrænkede, at de lade sig true, og blive bange for Riis eller Sværd o. s. v. 5) Henr. Cornelius Agrippa, 1486 — 1535, besad store Aandsgaver og udbredt Sprogkundskab. Hans Bog de incertitudine et vanitate scientiarum atqve artium, Antverp. 1535, agtes endnu stedse for det mangehaande Gode, den indeholder. Men hans andet Skrift: de occulta philosophia libri III, er aabenbar mystisk og theosophisk*). 6) Theophrastus Paracelsus, 1493 — 1541. Han

---

*) *Man see kun de af* Bayle, *Dict. Art.* Agrippa, *uddragne Steder. I et Exemplar af* Agrippas *Opera, uden Aarstal, men som er forsynet med et lovprisende Anbefalingsbrev af forommeldte* Joh. Trithemius, *dat.* 8 *Apr.* 1510, *finder jeg en Tabel, hvorefter Navnene paa de gode og onde Aander,*

siger i sine Skrifter, at Galenus havde skrevet til ham fra Helvede, og at han i dets Forgaard havde disputeret med Avicenna. Hans Indbildningkraft var saa forvirret, at han troede alle Hexehistorier, alle Astrologiens, Punkterekunstens, Chiromantiens og Kabbalas Daarskaber; ja han forsikkrede sine Tilhørere, at han pleiede, naar Gud ikke vilde hjelpe, at spørge Djævelen selv om Raad *). 7) Georg Pictorius, levede i Begyndelsen af 16 Aarhundred, og skrev De speciebus Magiæ Ceremonialis, der vel skal bestride Overtroen, men hvori han dog tilstaaer, (Corn. Agrippæ Opera, foranførte Udgave S. 488) at han med Fordeel havde brugt det Kunstgreb, ved Hjelp af Ordene: Dies, Mies, Jeschel &c. at faae en Dæmon jaget ind i et frithængende Sold, hvor den viste igjen. Man har ogsaa et Responsum af ham paa det Spørgsmaal, om det er Ret, at straffe Hexer med Baalet? (sammesteds S. 496) hvilket han bekræfter, iblandt Andet paa den Grund, at Hexernes Antal ellers

---

som stride under de 7 Planeters Anførsel, kan beregnes; en anden, hvorefter 72 Engles Navne udledes af 2 Mos. XIV. 19 — 21. ved Bogstavernes Omsætning &c. Af Bogens mange mærkværdige Steder kun eet til Prøve: Nemo ignorat, bonis operibus, pura mente, mysticis orationibus, devotis suppliciis et similibus supercælestes angelos nobis conciliari. Nemo igitur dubitet, simili modo certis qvibusdam mundi materiis mundana numina qvoqve allici posse, vel saltem dæmones horum numinum ministros sive pedisseqvos, ut inqvit Mercurius, dæmones äereos, non supercælestes, nedum sublimiores. Sic legimus, veteres sacerdotes fecisse statuas et imagines futura prænunciantes, spiritusqve stellarum ipsis infudisse, non tam materiis certis cohibitos, qvam eisdem gaudentes: qvatenus videlicet ejusmodi materias sibi ipsi congruas dignoscentes, semper libenterqve habitant in eisdem, perqve illas loqvuntur, efficiunt mirabilia, non secus atqve soleant dæmones humana corpora occupantes. De occulta philosophia. L. I. c. 39.

*) *Kun eet Sted af hans Skrifter, til Beviis paa, hvilke Urimeligheder han antog:* Basiliscus est monstrum, et qvidem monstrum super omnia monstra, qvo nullum est magis metuendum, proterea qvod qvemvis hominem solo aspectu et visu occidere possit: qvia habet venenum super omnia venena, cui in toto mundo nihil comparari potest: et hoc venenum occulto modo gerit in suis oculis, et est imaginatum venenum, non valde absimile mulieri menstruosæ, qvæ etiam occultum venenum gerit in oculis, ita ut tantum aspectu ipsius speculum maculas acqvirat et inficiatur; ita etiam si vulnus vel ulcus inspiciat, inficit illud simili modo et curam ejus prohibet. — Basiliscus istud venenum habet ab impuris mulieribus; nascitur enim ex maxima impuritate muliebri, nempe ex menstruo et sangvine spermatis, si illud in cucurbita vitrea ponatur, et in ventre eqvino putrefiat. Qvis autem est tam alacer et audax, qvi velit basiliscum facere, vel eximere, vel rursum interficere, qvi non prius se speculis vestiat et muniat? Nemini svaserim, imo omnes hic monitos velim ut sibi caveant. Opera. Basil. 1575. T. I. p. 574. *Endnu kan man i Almuens Fortællinger finde Spor af denne Basiliskfabrication: et Beviis paa den af Paracelsus udbredte Overtroes langvarige Herredømme. See iøvrigt om ham ovenfor XXIX.*

blev saa stort, at Ingen meere kunde være sikker for dem. 8) Joh. Deè, en i det 16de Aarhundred berømt Mathematiker, har i sine af Is. Casaubonus udgivne Skrifter, især i „Monas hieroglyphica, mathematice, magice, cabbalistice et anagogice explicata", og „de commercio cum spiritibus" foredraget alle Kabbalisternes Drømme med den Overskrift: „Qvi non intelligit, aut discat, aut taceat." Han holdt paa sine Reiser offentlige Forelæsninger, og blev, hvor han kom, adspurgt som et Orakel. Efter hans Biographs T. Smiths Beretning i „Vitæ qvorund. eruditiss. et illustr. virorum" skal der paa Bibliotheket i Oxford findes haandskrevne Efterretninger af ham om Samtaler, han har holdt med Aanderne. De bleve synlige for ham ved Hjelp af et Kristalglas, viste sig under forskjellige Skikkelser som Lysets Engle, og lode Stemmer høre, der forkyndte ham tilkommende Ting, eller anviste ham hvad han skulde foretage sig. Man kan ikke læse hans Tildragelser, især i hans Livs sidste Aar, uden at beklage en ædel og stor Aands skrækkelige Forvildelser.*). 9) Tasso, den store italienske Digter, maae slutte denne Fortegnelse,**) ikke fordi han hørte til vor Forfatters Levetid, saa nær han end var den***), men fordi hans Omgang med Aan-

---

*) *Hvad her er sagt, grunder sig ikke allene paa den anførte Smiths Efterretninger, men ogsaa paa Levnetsbeskrivelsen, man har af Casaubonus. Naar Gabr. Naudæus i* Apologia viror. magn. suspect. *beraaber sig paa hans Fortale til Euklides, hvori han søger at fralægge sig Beskyldningen for Magie, saa maae erindres, at hine Efterretninger især angaae Dees sidste Leveaar. Ogsaa Bayle har hist og her i sin Dictionaire forsvaret Nogle af disse anførte Lærde. Men ved at bevise, at de ei vare Hexemestere, eller stode i Forbund med Djævelen, hvilket deres Samtidige beskyldte dem for, har man ikke afbeviist, at de vare Theosopher.*

**) *Listen kunde endnu forøges ved Hjelp af J. S. Semlers Unpartheiische Sammlungen zur Historie der Rosenkreuzer. Stuck 1 — 4. Leipz. 1786 — 1788. Man vil deri St. 1. S. 85 finde Bekræftelse paa det, som er sagt om Marsil. Ficinus, og, hvad især kunde behøve Bestyrkelse, om Joh. Reuchlin. Man vil finde, at der fra Midten af 15de Aarhundred var et stort Broderskab, som drev Magie og den hemmelige Chymie, og at der gaves* Discipuli astrales, *Mennesker, som ved Stjernernes Indflydelse vare ligesom fødte hertil; at deriblandt vare Mænd, som Georg Riplay, der gjennemreiste Italien, Frankerige og Tydskland, for at undersøge Naturen, Henr. Harphius, som skrev i Theologien, Basil. Valentinus, bekjendt af sin Currus triumphalis antimonii, Vilh. Postellus, berømt af sin Sprogkyndskab, Petrus Galatinus, som skrev imod Jøderne, Joh. de Indagine, Krønikeskriveren &c.*

***) 1544 — 1595.

derne giver Anledning til en i denne Materie vigtig Oplysning. Tasso paastod at staae i Forbindelse med en Aand. Han havde en Ven, som ikke vilde troe dette; Digteren ønskede derfor at give ham øiensynligt Beviis. De satte sig begge ved Kaminen. Tasso sad en Tid lang med Øinene stadig vendte mod Vinduet, og raabde endelig: der kommer min Aand! Hans Ven saae Intet, hvormeget han endog stirrede. Derpaa begyndte Tasso Samtalen med Aanden, men saaledes, at han allene spurgte og svarede. Maaden, hvorpaa han talte, var usædvanlig: Vennen maatte beundre det sublime Sprog, om han end ikke forstod Alt. Længe varede det inden Tasso endelig kom til sig selv igjen, og spurgte da sin Ven, om han nu var overbeviist? Om Samtalens Indhold har denne Ven ingen Efterretning givet: et Beviis, siger Muratori *), at han intet har forstaaet deraf. Denne Skribent troer ikke, at nogen virkelig Aand her har været tilstæde; og man behøver kun at vide den ene Omstændighed, at Tasso selv spurgde og svarede, for at indsee, at Alt her var Phantasiebedrag. Prof. Tiedemann, som har anstillet Undersøgelser over Visioner **), beklager, at det mangler paa tilstrækkelige Iagttagelser over den Maade, hvorpaa Visionærerne komme til deres Aabenbaringer, hvorledes de forberede sig til dem, og først begynde at see Aanderne; at selv Swedenborgs ellers meer end sædvanlig forstaaelige og paa meere end et Sted i hans Skrifter meddeelte Efterretninger om hans Syner ***) Intet indeholde herom; og han anseer det Ovenanførte om Tasso for det meest Oplysende, man har. Han forklarer dette Phænomen paa følgende Maade: Tasso saae en Tidlang ubevægelig hen mod Vinduet; derved afdrog han sin Sjæl fra alle udvortes Fornemmelser, og satte den i en Art af Henrykkelse. Ved saaledes at henvende Øinene til een Punkt, blive Sensationerne dunkle. Naar Sensationerne ere fordunklede, maae i det første Öieblik af Henrykkelsen fremkomme alle Slags Phantasmer, hvis nemlig Exstasen ikke har nogen bestemt Gienstand. Man forsøge kun, i dyb Eftertanke at hefte Öinene ubevægelig til Jorden, og anstrenge derved sin Indbildningskraft, saa vil man faae mangehaande ubestemte Bevægelser af Lys og

---

*) Muratori della Forza della Fantasia. c. 9.

**) *Untersuchungen über den Menschen. Th. 3. S. 295 f.*

***) *Swedenborgs store Verk bestaaer af 13 Bind. Man har Udtog deraf af hans Tilhænger Oetinger: Swedenborgs u. Anderer irdische u. himlische Philosophie, zur Prüfung des Besten, 2 Deele.*

Skygge at see. En endnu højere Grad af Anstrengelse, forbunden med den faste Troe, at Aanden nu vilde vise sig, frembragde endelig et Phantom, der syntes Digteren at komme ind igjennem Vinduet, og altsaa at være hans Aand. Glæden over, at faae dette Phantom at see, maatte nødvendig foraarsage en endnu stærkere Bevægelse i Phantasien, og nu begyndte da Samtalen. Men da al udvortes Sands ophørte, og Indbildningskraften allene var sysselsat med sin egen Skabning, saa blev han ikke vaer, at det var ham selv allene som talte, medens han troede at tale med Aanden. Saa merke vi ikke i Drømme, at vi selv allene spørge og svare. Phantasiens heftige Bevægelse, forbunden med den Forestilling, at en Aand ikke taler i det sædvanlige Menneskesprog, frembragde den sublime Tone i Samtalen. Om iøvrigt deslige Syner have deres Grund i en ved Organernes Forvanskning fordærvet Imagination, eller i Organernes Fordærvelse ved vilkaarlig Overspændelse *), anseer denne Philosoph umuligt at afgjøre, af Mangel paa de ommeldte Iagttagelser. Deraf, at de, som see Aander, falde i uvilkaarlige Henrykkelser, meener han, man snart kunde gjøre den Slutning, at et blot Spil af de indere Organer foraarsager alt dette; men deraf, at de ogsaa med Forsæt kunne have Syner, maatte man slutte, at dette Organspil ogsaa staaer under Sjælens Befaling. — Palingenius antager Muligheden af en Forbindelse imellem Mennesker og Aander, men dog kun for de udmerket gode Mennesker og med gode Aander. En saadan Forbindelse ansaaes i hans Tid for tilladelig og ønskelig, endog af dem, som ellers fordømte Magien. Saaledes udgav i den Tid Jesuiten Pererius et Skrift under Titel: „Adversus fallaces et superstitiosas artes h. e. de Magia et observatione somnior. et de divinatione astrologica," men den ommeldte Forbindelse kalder han deri: „Ars bona et laudabilis, qva certis qvibusdam hostiis et sacrificiis, mundit ia qvadam animæ, corporis aliisqve sacris ceremoniis bonos et beneficos dæmones invocant, qvorum afflatu et auxilio et occulta manifestant, et futura prænunciant, et mira edunt opera." — Hvad Paling. i det Følgende yttrer om Nogles Mening, angaaende Menneskers Forbund med on-

*) *Han har nemlig i det Foregaaende forklaret Phantasiebedrag, enten af en Feil i Organerne, at Sandser, der for Resten ere sunde og rigtige, have den Mangel, at de undertiden fremstille os Gjenstande, som ikke ere virkelige, eller af Imaginationens vilkaarlige Overspændelse, hvilket er Tilfældet med Hexemestere og Spaamænd hos de nu værende vilde Nationer, og med Fortidens Pythier og Propheter hos Grækerne, kort sagt, med alle dem, som vilkaarlig sætte sig i en saadan Tilstand, at de troe at modtage Indgivelser af Aander udenfor sig.*

Digitized by Google

de Aander og de deraf flydende skændige Foretagender, kunde han finde rig Anledning til i de paa den Tid bekjendte Hexchistorier i „Illustrium miraculorum et historiarum memorabilium libri" af Cæsarius Heisterbacensis, „Speculum historiale" af Vincentius Bellovacensis og „Formicarium" af Niderus. Hvor hyppige Hexeprocesserne i øvrigt maae have været i hans Tid, og hvor lettroende Dommerne vare, sees af et Sted hos hans Samtidige, Melanchton, der saa meget meere fortjener heelt at hidsættes, da det viser, hvor rigtig denne store Mand dømte om deslige Forbindelser med Aanderne: „Vellem, ut majori cum pondere et diligentius a judicibus fierent anacrises sagarum, nec judices tam faciles essent ad credenda tanqvam vera, qvæ qvotidie de illusionibus et præstigiis dæmonum referuntur, adeo ut confessioni delirantis anus et male sanæ de suis epulis, choreis nocturnis, consessoribus et concubinis non statim adhibeant fidem, qvasi hæc corporaliter et revera, non imaginarie et sensuum qvadam fascinatione et in spiritu fiant." Dog alle Reformatorerne tænkte ikke saa rigtig i denne Punkt, som Melanchton *). Læren om Djævelens Indflydelse paa Menneskene og Forbund med dem, som saa længe i Middelalderen havde været en Støtte for Hierarkiet, tabte ikke med dette sin Anseelse. Endnu i det 17 Aarhundred vedblev man at forfølge Mennesker for Hexerie, og Dommerne behøvede hertil intet videre, end de paa gamle Fordomme byggede Sætninger i Criminalretten, Klager fra Personer, der vare den Paagjeldendes Fjender, og hvis Indbildningskraft ofte var ligesaa udsværvende, som deres Forstand var indskrænket, latterlige Formodningsgrunde, eventyrlige Fortællinger og en høi Grad af Lettroenhed. Deres Forfølgelsesaand og Lyst til at finde de Anklagede skyldige anspore-

---

*) *Man see f. Ex. Luthers Yttringer om onde og gode Aanders Aabenbarelser, Sämmtl. Schriften Th. XI. S. 942 Th. XIII. S. 1169 o. fl. St. Men merkelig er hans Advarsel mod den Overtroe, at de Afdødes Sjæle vise sig for de Levende: „Skal man, spørger du, da ikke troe, at der er Gjengangere, som ere vildfarende, og søge Hjelp? Jeg svarer: Lad gaae igjen, hvad der vil. Du hører, hvad din Gud byder dig. Dersom du har alle slige Aander mistænkte, synder du ingenlunde. Men troer du først, at det har sin Rigtighed med en eeneste af dem, staaer du Fare for at feile. Og hvorfor? Gud vil ikke, at du skal lære og undervises i Sandheden af de Døde. Han vil selv være din levende og overvættes fyldestgjørende Lærer. Til hans Ord skal du holde dig. Han veed, hvad han vil sige dig om de Levende og de Døde; han veed Alt. Men hvad han ikke siger eller vil sige dig, det skal du ikke forlange at vide, men i Ærbødighed troe, at han anseer ikke nødvendigt, ikke gødt og nyttigt for dig at vide. Theil XI. S. 436.*

Digitized by Google

des ved den Tanke, at de gjorde Gud en Tjeneste dermed, at det var Religionens Sag de førte. Man forfærdes ved at læse om de Daarskaber, som i de Dage udlokkedes, udpintes af de Forhørte, indførtes i Acter, og antoges som Regler for Retfærdighedens Udøvelse. Fruentimmer af Almuen maatte i den Tid skælve for at blive gamle. Rødt Haar, en uheldig Physiognomie og nogen Kunstfærdighed, forbunden med Kjærlingesnak, var Nok til at bringe dem i Hexeforhør og derfra paa Baalet. Meget havde vel Jesuiten Spee's „Cautio criminalis," og endnu meere Baltazar Bekkers „de betoverde Wereld," hin i Midten og denne i Slutningen af Aarhundredet, virket mod dette Onde; men den, som bidrog meest til at standse det, var Philosophen Christian Thomasius, ved sine i Tidsrummet 1701 — 1726 udgivne lærde og populære Skrifter i denne Materie. Saamegen Modstand han end i sin Tid fandt, erkjender dog nu det protestantiske Europa, at det især har ham at takke for, at Hexeprocesserne ophørte, der havde kostet saa mange tusende Mennesker Frihed, Ære og Liv. *)

XLV. S. 171. *). Forfatteren følger Sagnet, at Homer er død af Ærgrelse over, at han ikke kunde opløse en Gaade, nogle Fiskerdrenge forelagde ham. Men dette har ingen anden Hjemmel, end hvad Valerius Maximus IX. 12. Ext. 3. siger derom efter Rygtet. Svidas, Art. Ομηρος har følgende derom: "Paa Reisen til Öen Io blev Homer syg. Da han havde forladt Skibet, blev han nogle Dage liggende paa Strandbredden. Did kom nogle Fiskerdrenge seilende. Da de gik ud af Baaden, talte de til dem, som stode der, og sagde, at de vilde fremsætte et Spørgsmaal, om de kunde besvare det. En af de Nærværende bad dem at fremsætte det. De sagde da: "Hvad vi fangede, lode vi blive, men hvad vi ikke fangede, bringe vi med os" (Ασσ' ελόμεν, λιπόμεθα, α δε εχ ελόμεν, φερόμεθα.) Da de Tilstædeværende ikke forstode denne mørke Tale, forklarede Drengene den saaledes for dem, at da de ingen Fisk kunde fange, havde de jaget efter Utøi hos sig, (εφθειρίζοντο); saa mange af de sexføddede Dyr, de nu fangede, havde de dræbt, men dem, de ikke fangede, havde de bragt med sig. Homer, som hørte derpaa, fremsagde da et Vers, som gik ud paa, (hvad han som blind**) sluttede sig til) at disse Drenges Forældre hverken befattede sig

---

*) *Schröckhs Allgemeine Biographie. 5 Th. hvori findes Thomasius' Levnet og Portræt*

**) *See Pausan.* Μεσσην. *IV. 33. Cic. Tusc. V. 39.*

med Agerdyrkning eller Fiskerie. Homer døde paa Io, ikke, som Nogle meene, fordi han ei kunde opløse Drengenes Gaade, men af Sygdom.” At Homer er død af Hunger, er den almindeligere Mening, grundet paa Sotades’ Ord hos Stobæus: τον θειον Ομηρον λιμος κατεδαπανησε. Skulde de forskjellige Leilighedsvers, Svidas under denne Artikel anfører, og hvoraf nogle synes lidet homeriske, virkelig være af ham, vise de i det mindste, at han sang for Penge.

XLVI. S. 171. ****). Som Luther i saa mange Henseender hævede sig over sin Tidsalder, saa dømte han ogsaa rigtigere, end de fleeste Lærde i dette Aarhundred, om Astrologien. I Begyndelsen af sin Bibelforklaring udtrykker han sig varsomt. Det var en farlig Punkt i den Tids Videnskaber at berøre. Den havde mange og anseete Stemmer for sig. Han siger derfor kun ved 1 Mos. I. 6, at Astrologien vel indeholder megen Overtroe, men at den dog gaaer ud paa Guds Gjerningers Betragtning, som er Mennesket saa værdig, og at derfor mange store Mænd have øvet sig i den. Ausleg. des 1 Buch Moses. Halle 1739. Walchs Udg. S. 50. Men i Forklaringen over Evangeliet paa Helligtrekongersdag erklærer han sig tydeligere og paa sin sædvanlige djerve Maade imod den: „Man vil vide Himmelens og Stjernernes Natur, hvorom dog Ingen nogensinde har havt Erfaring. Derved har man ret faaet Frihed til at digte, lyve, bedrage, at sige om den uskyldige Himmel hvad man vil. Det gaaer som man siger: de, som komme fra fjerne Lande, lyve allerværst, thi dem kan Ingen gjendrive med Erfaringen. Der lærer man: den, som er født i hint Himmeltegn, maae blive en Spiller; den, som er født under denne Stjerne, maae blive viis og riig, eller bliver slaaet ihjel *); den, som bygger, eller frier, eller gaaer ud paa den eller den Dag, gaaer det saa og saa. Man siger, at Stjernerne paa Himmelen ere af en saadan Natur, og virke det paa Menneskene, der møder dem. Gud forbarme sig, hvor Alt dog er underkastet denne Kunst! Fornuften hengiver sig dertil i største Andagt, og grove Løgne, unyttige Fabler smage den bedre end Sandheden.” Sämmtl. Schriften, XI. S. 417. I hans Tischreden hedder det: „Magister Philippus sagde,

*) *Man kan dog efter Astrologiens Regler forandre denne Bestemmelse ved at forandre Himmeltegn:* Natus sim ut suspendar, et sit talis spiritus firmamenti in me influens; si jam volo ut hoc infringatur, sub alium planetam migro et priorem relinqvo; tunc est impeditus, et qvamvis remaneat in me iguis, effectus tamen non seqvitur. Ita sæpe probus vir fur fit sub maligna influentia. Paracelsi Opera: Bas. 1575. T. 1. p. 492.

at Personer, som ere fødte under Vægtens Stigen mod Norden, blive ulykkelige*); da svarede Luther: Astrologerne ere ulykkelige Mennesker; i deres Drømmerie troe de ikke, at deres Kors og Lidelser komme fra Gud, men fra Stjernerne, derfor kan de ikke være taalmodige." "Jeg er," sagde Luther, "kommen saa vidt i Astrologien, at jeg troer, den er Intet. Phil. Melanchton har ogsaa imod sin Villie maattet tilstaae mig, at Kunsten vel er til, men der er ingen Mestere, som forstaae den." "Da En vilde stille Luthers Nativitet, sagde han: Det er artigt nok, og behager Fornuften ikke ilde, da man derved gaaer saa ordentlig frem fra een Linie til en anden. Denne Maade, at udregne Nativiteter, ligner Pavedommet. Fornuften synes ret vel om de udvortes Ceremonier, denne Pragt og Orden, Vievandet, Lysene, Orgelspillet, Cymblerne, Sangen, Klokkeklangen; men det er alt ingen rigtig Videnskab, ingen sikker Kundskab; og de tage meget feil, som ville gjøre Astrologien til en videnskabelig Kunst; den gaaer ikke frem af Astronomien, som er en Kunst; den er kun Menneskepaafund. Th. XXII. S. 2262. f.

XLVII. S. 183. *) Paa Spørgsmaalet, om Gud er Aarsag i Synden, er det sædvanlige Svar, at Gud ikke umiddelbar har villet det Onde, at dette ikke er noget Væsentligt, men en uundgaaelig Følge af endelige Væseners naturlige Indskrænkning, og at Gud ikke har kundet hindre deres Friheds mulige Misbrug. Men dette Svar er, som Jerusalem rigtigen anmerker, ikke uden tydeligere Udvikling tilstrækkeligt til Beroligelse. Thi med Friheden er dennes Misbrug ikke saa nødvendig forbunden, at Gud jo ogsaa kunde have frembragt frie Skabninger, der vilde have gjort en værdigere og sikkrere Brug af deres Frihed. Spørgsmaalet, hvorledes Gud, under et umiddelbart Forsyn, har kundet tillade Skabninger, der vilde misbruge deres Frihed til hans Hensigters Forstyrrelse, blev derved endnu uafgjort. Ogsaa det i sig selv rigtige Beviis, at denne Verden, uagtet alt det Onde, den indeholder, maae være den bedste, fordi et uendeligt viist, mægtigt og godt Væsen umuelig kunde vælge nogen anden Verden, end den bedste, synes, saa almindelig fremsat, meere at overhugge end at opløse Knuden.

---

*) *I Melanchtons Skrifter findes dog ikke Spor til nogen astrologisk Vildførelse. Men han var ikke frie for sin Tids Fordom om de onde Aanders Indflydelse paa Luften og Menneskene. Han siger f. Ex.:* Diabolus molitur exitium privatæ vitæ, affligit valetudinem, excitat malas tempestates, adfert morbos, pestilentiam, corrumpit res nascentes, impellit ad flagitia, pertrahit in prava sodalitia. Opera. Witeb. 1563. T. III. S. 245.

Digitized by Google

Leibnitz har i sin Theodicee først dette Beviis for at gjendrive Bayle, som i sin Dictionære, Art. Manichæer, Marcioniter, Origenes, Pauliciauer o. s. v. med den ham egne Skarpsindighed forsvarede det gamle, næsten af heele Orienten antagne System, om to, det Godes og Ondes, af hinanden uafhængige Principer. Men man har ikke uden Grund indvendt mod Leibnitz, saavelsom mod hans Forsvarer Wolff, at deres Deductioner lede til at antage det Ondes Nødvendighed og Gud som dets Aarsag, og altsaa bestyrke Bayles Grundsætninger.*) Det aandrigeste Skrift, Læseren i denne vigtige, men vanskelige Materie kan henvises til, er Jerusalems allerede nævnte Betrachtungen über die vornehmsten Wahrheiten der Religion. V. 2. Men denne Forfatter er dog Determinist. Han betragter Mennesket kun som et Phænomen i den synlige Verden, der er underkastet dennes nødvendige Love, og ikke som Intelligents, (νουμενον), hørende til en høiere Tingenes Orden, og som Saadant uafhængigt af Phænomenernes Naturlov; og fra begge Sider bør vi betragte os selv, naar vi skulle, om ei begribe, dog ikke misforstaae denne ubegribelige Evne hos os, vi kalde Frihed, hvorpaa al vor Moralitet beroer. See Kants Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Abschn. 3. Reinhards System der christl. Moral. Th. 1. Abschn. 1. Kap. 6. C. C. E. Schmids Versuch einer Moralphilosophie. §. 220. og A. S. Ørsted over Sammenhængen imellem Dydelærens og Retslærens Princip. Khvn. 1798. D. 1. S. 129.

XLVIII. S. 184. ***) Saavel Fegter- som Dyrekampene hørte til de Circensiske Skuespil. Cicero, Tusc. II. 17. vil undskylde disse Skuespils Grusomhed med den Øvelse, man derved fik i at taale Smerte og Døden, og han anfører merkelige Beviser paa, hvorvidt Romerne havde bragt det i at ringeagte begge Deele. Men man høre ogsaa Seneca, Epist. 7. om den vilde Raahed og Umenneskelighed, man lærte i denne Skole: "Hændelseviis kom jeg igaar Middags til at see et Skuespil. Jeg ventede der noget Lystigt og Vittigt, Noget, hvorved et menneskeligt Øie kunde finde Hvile efter de blodige Optrin, det ellers har. Men tvertimod: Hvad Krigersk, jeg hidtil saae, var sand Barmhjertighed i Sammenligning med dette. Her er ikke forestillet, men virkeligt Manddrab. Ingen har Noget til Bedækkelse; den heele Krop er udsat for Stødene; ingen Haaandbevægelse har Sted uden Virkning.

*) *Hvorfor det hidtil mislykkedes Alle, at skrive Theodicee, har Kant viist i Afhandlingen: Ueber das Mislingen aller philos. Versuche in der Theodicee. Kleine Schriften. Neuw. 1793. S. 200.*

Dette foretrække de Fleeste for den Uleilighed, at sætte Ligemænd sammen, og gjøre sin Udfordring. Her bruges ingen Hjelm eller Skjold til at holde Angrebet tilbage, ingen Værn, ingen Manøvreren med Sværdet; thi alt dette vilde kun forsinke Døden. Om Morgenen kastes Mennesker for Løver og Bjørne; om Middagen kastes de for dem, som før saae derpaa. De, som myrdede, maae nu lade sig myrde, og Seierrvinderen holdes kun ved Live til et andet Mord. Slutningen er de Kæmpendes Død. Alt gaaer her ud paa Ild og Sværd; og dog ere Fegterne endnu ikke komne paa Kamppladsen. Det er Røvere og Mordere, vil man sige; de have fortjent deres Død: men hvad har da den Ulykkelige begaaet, som skal see paa alt dette? „Dræb ham!" hører man Tilskuerne raabe: „brænd ham! slaae ham! hvorfor er „han saa bange for at rende sig Kaarden i Livet? hvorfor falder han „med saa lidet Mod? hvorfor døer han saa uvillig?" Man prygler dem til at lade sig saare, og de modtage Stødene med nøgent og fremholdt Bryst. Under en Pause i Skuespillet qvæler man Mennesker, for dog at gjøre Noget." Maaskee var det Christne, hvis grusomme Behandling Seneca her beskriver. Man veed, at de i hans Levetid, i Forfølgelserne under Nero, bleve kastede for vilde Dyr, som ved Hunger vare gjorte rasende, indsvøbte i vilde Dyrs Huder, og sønderrevne af Jagthunde, klædte i Beegskjorter og levende brændte, og at disse græsselige Skuespil opførtes i de Vatikanske Haver paa hin Side Tiberstrømmen, for at adsprede den paa Keiseren forbittrede romerske Almue. Men Forsynet vilde, at den Religion, disse Martyrer bekjendte, snart skulde virke til at afskaffe alle deslige blodige Skuespil. De kunde ikke bestaae med de Kjerligheds Bud, den Agtelse for Menneskerettighederne, Christendommen udbredte, og hvorved saa store og velgjørende Forandringer ere frembragte i alle offentlige saavelsom private Forhold.

XLIX. S. 189. **) Det er Krigene, Forfatteren her meener, som især i Tidsrummet 1515—1529 førtes næsten uafbrudt om Herredømmet over det Maylandske og Neapolitanske. Hovedpersonerne deri vare de Romerske Keisere: Maximilian I og Carl V, og de Franske Konger: Ludvig XII og Frants I; men Tydske, Spanske, Sveitserske, Franske og selv Engelske, eller dog af Engelland underholdte Keiserlige Tropper oversvømmede i disse Krige Italien. Ludvig havde ved Aarhundredets Indtrædelse erobret Mayland, men snart tabt det igjen, atter vundet, men inden sin Død igjen tabt det. Frants fulgte ham i Regjeringen 1515, kun 21 Aar gammel, men fuld af Ild og Mod. Man havde seet ham græde som Prinds ved Fortællingen om Hertugen af Nemours, Gaston de Foix' Heltedaad. Hans første Tanke som Regent var, at tage det Mayland tilbage, som kun ved denne store Hærførers Død

Digitized by Google

var bleven fremmed Eiendom.*) Med en Hær af 50000 Mand gik han, veiledt af Hertugen af Savoien, ad en nye, af Krigshære hidtil ubetraadt Vei over Alperne, medens Sveitserne bevogtede de sædvanlige Passer, og troede at hindre hans Overgang. Hæren maatte fylde Dale og Afgrunde, lægge Broer, sprenge eller udhule Klipper. Om den Hurtighed, hvormed de Franske foretoge dette Arbeide, og deres iilsomme Marsch gjennem Dalen Barcellonetta og Rocca Sparviera, og gjennem Passerne ved Demont og Coni, giver den Tids Historie udførlig Efterretning. De trængte uhindrede ind i Mayland, og hverken Keiseren, eller Paven, eller Hertug Sforza gjorde noget Skridt for at holde dem tilbage. Kun Sveitserne forlode hurtig deres Stilling ved Susa, men kunde ikke hastig nok forenes, for at dække det Maylandske. De vovede siden første Angreb mod den franske, dobbelt saa stærke Hovedarmee, og bleve slagne ved Marignano. Kongens Glæde over at have slaaet Sveitsere, som med deres lange Spyd og brede Slagsværd ansaaes uovervindelige, var uden Grændser. Han lod sig paa Valpladsen høitidelig slaae til Ridder af Bayard, Ridderen uden Frygt og Dadel. Med Pave Leo X sluttede han et Forbund, hvorved han vandt Parma og Piacenza, og det Maylandske betryggedes ham. Men Leo vandt det bekjendte Concordat, som under disse Forhandlinger kom paa Bane, og i det følgende Aar (18 Aug. 1516) virkelig sluttedes**). Sikker om, at have forvisset sig Pavens Indflydelse paa Italien, satte

*) *Gaston de Foix døde seirende i Slaget ved Ravenna 1512. Han naaede kun en Alder af 22 Aar, men havde givet Prøver paa en gammel Feltherres Tapperhed og Krigskunst. I 3 Maaneder havde han vundet 4 Slag. Havde han levet, vilde Frankrige ikke saasnart have tabt sine Erobringer i Italien. Inden Aarets Ende var allerede Hertugdømmet Mayland af Keiseren overdraget Maximilian Sforza som Lehn, med Undtagelse af nogle Stykker deraf, som forhen vare komne i Pavens, Venedigs og Sveitsernes Besiddelse.*

**) *Carl den Syvendes pragmatiske Sanction af 1438, der stedse havde været Paverne saa forhadt, blev ved dette Concordat afskaffet. Paven vandt ved Concordatet, at han ikke var forpligtet til, inden en vis Tid at holde en almindelig Kirkeforsamliug, og at en saadan Kirkeforsamling ikke længere var over ham. Ogsaa vandt han Annaterne ɔ: det første Aars Indkomster af ethvert Præsteembed, hvorimod Kongen, skjøndt under visse Indskrænkninger, skulde besætte alle geistlige Embeder i sit Rige, saa at Paven var forbunden til at udfærdige Buller for dem, Kongen havde udnævnt. Den franske Geistlighed negtede dette Concordat sit Samtykke, da det blev den forelagt, og fordrede en almindelig Kirkeforsamling. Universitetet i Paris modsatte sig det, og Parlementet indregiserede det tvunget. At dette Con-*

Digitized by Google

Kongen nu Hertugen af Bourbon, ved hvis Tapperhed Slaget ved Marignano især var vundet, til Statholder i Mayland, og lod ham beholde et Corps af 12000 Mand, medens han selv gik tilbage til Frankrige. Imidlertid kom Keiseren med en Hær af 30000 Mand til Italien, satte Toget ad Verona og Peschiera, tiltvang sig Overgangen over Mincio, underkastede sig Strækningen imellem Po, Oglio og Adda indtil Crema og Cremona, tog Lodi, og begyndte at beleire Mayland. Statholderen overraskedes og vilde overgive Staden, da i det samme 13000 Sveitsere, som stode i fransk Sold, ankom og gave ham nyt Mod. De vilde dog ikke fegte mod et Corps Sveitsere, som Fienden havde medbragt; og da Disse heller ikke vilde lade sig bruge mod Hine, gav Mistillid til Sveitserne Keiseren Anledning til at gaae tilbage. Verona var nu Dennes eeneste italienske Besiddelse: den afstodes i det følgende Aar til Venetianerne. Med Frants sluttede Sveitserne endnu i dette Aar den saakaldte evige Freds Forbund, som indtil vor Tid har staaet urokket. Keiseren og Frants sluttede i følgende Aar Foreeningen i Cambray, hvorved de forpligtede sig til at forsvare hinandens Eiendomme. Den Sidste indgik samme Forbund med Venedig, som nu og sluttede Fred med Keiseren, hvorved en Krig fik Ende, der havde kostet Venetianerne en stor Deel af deres Land, 40000 Mand og 5 Millioner Dukater. Maximilian I døde, og Carl V, den 19 Aar gamle, men ved Spaniens, Nederlandenes, de tydske Arvelandes og Amerikas Besiddelse mægtige Fyrste, blev romersk Keiser. Med ham havde Frants nogle Aar i Forveien indgaaet Venskabsforbundet til Noyon, hvorved han vilde betrygge sine italienske Eiendomme*). Men Ophøielsen til Keiserværdigheden kunde Kongen nu ikke tilgive ham. Det kom dog ei strax til Krig. Paven maatte først vindes for den Ene eller den Anden af dem. Leos

---

cordat, hvorved det lykkedes Leo den Tiendes List at omstyrte den franske Kirkes, af hans Formand idelig, men hidtil forgæves, bestormede Formuur mod den pavelige Indflydelse, nu, efterat det ved Revolutionen og siden ved Concordatet af 15 Juli 1801 var ophævet i Frankrige, atter under Ludvig XVIII og Pius VII er bekræftet ved et Concordat i Rom af 11 Junii 1817, dette Aar, hvori saa mange Lande i Europa høitideligholde Adskillelsen fra Pavedømmet, hører til vor Tids merkværdige Tegn.

*) *Denne Traktat (af 13 Aug. 1516) angik den ovenfor i Indledningen ommeldte franske Prindsesse Renata. Foreeningen, som var sluttet med Ludvig XII, angaaende hendes Giftermaal, blev derved forandret saaledes, at Frants' eenaarige Datter Lovise, men om hun døde, en af hans tilkommende Døttre, bestemtes Carl til Gemalinde; i Mangel af Disse skulde han ægte Renata; Medgiften skulde være Frankerigs Fordringer paa Neapel.*

Digitized by Google

Herskesyge kom Frants' Hensigter paa den Neapolitanske Krone til Hjelp. En Forening afhandledes imellem dem, hvorefter Paven skulde afslaae Carl Investituren paa Neapel, og give Frants den, imod at Gaeta og en stor Strækning ved Grændsen af Kirkestaten skulde afstrædes til den romerske Stol, det Övrige af Kongeriget Neapel tilfalde en af Frants' Sønner, og i Dennes Mindreaarighed bestyres af en Cardinal-Legat, og at Frants skulde hjelpe Paven mod hans oprørske Lehnsmænd. Men førend dette Forbund bekræftedes, erfarede Kongen, at Leo stod i hemmelige Underhandlinger med hans Fiende Keiseren. Efter Afhandlingerne imellem dem skulde de med forenede Kræfter fratage Frankerige Mayland og Genua; Mayland skulde tilfalde Huset Sforza, Genua faae sin forrige Forfatning under Keiserlig Beskyttelse, og med Parma og Piacenza skulde Paven forlehnes; ogsaa vilde Keiseren hjelpe ham at erobre Ferrara, ligesom og til hans Fordeel forhøie Lehnsrenten af Neapel. Et Møde af franske og engelske Ministre i Calais syntes at skulle hindre Krigens Udbrud; men Paven ønskede ikke mindelig Afgjørelse. Han opfordrede Frants til at holde sit Løfte, at uddrive de Keiserlige af Italien, og bestemte ham 22 Dage, inden hvilke Svaret skulde ankomme. Da intet Svar kom, gav han Keiseren Investitur paa Neapel, og Frants Sforza det Maylandske Hertugdom. Ved Slutningen af Aaret 1521 var Mayland, Lodi, Pavia, Parma, Piacenza, Como og fleere Stæder gaaet over til den mod Frankrige forbundne Magt. De Franske havde kun Cremona, Genua, Alessandria og Slottet i Mayland, foruden nogle ubetydelige Skandser, tilbage. Vaabenlykken kostede Leo X Livet. Han døde af sin Glædes Umaadelighed samme Dag, Efterretningen bragdes ham om Parmas Erobring. Hans Efterfølger, Hadrian VI, Keiserens forrige Lærer, fulgte hans System; men endnu var Meget at gjøre, førend de Franske kunde fordrives fra Italien. Den franske Statholder i Mayland, Lautrec, maatte vove et Slag ved Bicoca, hvor Sveitserne, hans Hjelpetropper, tabte 3000 Mand og 22 af deres Høvedsmænd. De Foix, Lautrecs Eftermand, maatte rømme alle Pladser i Lombardiet, paa Novara og Cremona nær. Genua blev taget af de Keiserlige, og Frants Sforza indsat som Hertug i Mayland. Endog Venetianerne, de Franskes sidste Forbundne, maatte gjøre Fred med Keiseren. — I Aaret 1523, da den franske Konge foretog et nyt Tog mod Italien, var han meere end nogensinde omringet af Fiender. Han havde Keiseren, Paven, Kongen af Engelland, Hertugerne af Østerrig og Mayland, Republikerne Venedig, Florents og Genua imod sig. Men disse Farer vare ham gavnlige. De reve ham ud af Hoffets Vellyst, og gave hans Sjæl igjen den tabte Energie. Selv forblev han iudtil vidre i Lyon; men hans General Bonnivet satte med 30000 Mand lykkelig over Tessino, og kunde have overvældet Mayland, om

Digitized by Google

han ikke ved et uforsvarligt Ophold havde givet den fiendtlige General Colonna Tid til at forstærke sig. Vel indsluttede han Mayland, og søgte at udhungre det, medens Ridder Bayard tog Lodi, men Colonnas og Leyvas gjentagne Udfald nødte ham til at drage sig tilbage. Vinteren over kæmpede de Franske med Hunger, de Keiserlige med Pengemangel, og Begge med smitsomme Sygdomme. — I dette Aar døde Hadrian, og den statskloge og rige Cardinal Julius af Medices blev Pave under Navn af Clemens VII. Han søgte at megle Fred imellem de stridende Partier, men hans Bestræbelser vare frugtesløse. Keiseren vilde fortsætte Krigen, og hans italienske Forbundne vare saa ivrige i at stille Tropper, at en mægtig Hær i Foraaret 1524 kunde samles ved Mayland. Den commanderedes af Lannoy, Vicekongen af Neapel, som havde den tappre Bourbon *) og den dristige Pescara ved Siden. Mayland, Florents, og selv Paven hjalp med Penge. Bonnivet maatte forlade den eene Plads efter den anden. Da han ved Romagnano vilde sætte over Sesia, for at støde til de sveitserske Hjelpetropper, blev han angrebet af Pescara, og maatte saaret overlade Hæren til Bayard. Denne standsede den indtrængende Fiende med overordentlig Tapperhed, men faldt i Slaget, beklaget af Venner og Fiender **). Resten af den slagne

---

*) *Hertug Carl af Bourbon var, som ovenfor er anmerket, fransk Statholder i Mayland i Frants' første Regieringsaar. Herfra var han fortrængt af Marskal Lautrec ved Hertuginden af Angoulemes Indflydelse. Hendes Kjerlighed til ham, sige Historieskriverne, havde fundet Modstand, og derpaa forvandlet sig til Had, som ved den Magt, hun havde over Kongen, sin Søn, yttrede sig ved enhver Leilighed til hans Skade. Da hans Gemalinde døde 1521, vaagnede Hertugindens Kjerlighed igjen, men fandt atter Modstand. Hun var 44 og han 32 Aar gammel. Kjerligheden blev nu uforsonligt Had. Den fornærmede Stolthed vilde intet mindre end hans Undergang. De store Godser, der vare tilfaldne ham ved hans Gemalindes, Susanne af Bourbons Død, og hvorved han var den rigeste Privatmand i Frankrige, franeves ham ved Processens Chikane, som understøttedes af Hertugindens og Kantsler du Prats Rænker. Offentlig fornærmet, fattede han den ulykkelige Plan, at hevne sig offentlig. Han indlod sig i Forbindelse med Keiseren, og paatog sig, saasnart Kongen var gaaet over Alperne, at yppe Opstand og inddrage fremmede Fiender i Landet. Kongen, som havde hjulpet til hans Ødelæggelse, erfarede denne Plan, og havde en frugtesløs Samtale derom med ham. Hertugen forlod ham hemmelig paa Reisen til Lyon, og blev i Italien modtaget af Keiseren med aabne Arme.*

**) *Ogsaa Hertugen af Bourbon kom, og bevidnede den døende Ridder sin Deeltagelse. „Beklag mig ikke;" svarede Bayard, „jeg døer som retskaffen Mand; men Dem beklager jeg, da jeg seer, at De fører Vaaben mod Deres Konge, Deres Fædreneland og Deres Eed."*

Digitized by Google

Hær blev af Bonnivet ført tilbage til Frankrige. Med Lodi og Alessandria, som uden Modværge overgave sig til de Keiserlige, havde Frants tabt Alt, hvad han eiede i Italien. — Keiseren forsøgte nu at angribe Frankrige selv, men det mislykkedes. Kongen havde en anseelig Armee ved Avignon og en saadan Stilling, at han kunde udelukke de Keiserlige fra Italien. Bourbon og Pescara maatte ophæve Marseilles begyndte Beleiring, og iile at besætte det Maylandske, om Frants ikke skulde komme dem i Forveien. Sildig i Aaret 1524 gik han med 50000 Mand ad Bjerget Cenis over Alperne. Hans Moder, til hvem Rigets Bestyrelse overdroges, havde idelig fraraadet dette Tog; ogsaa hans Statsraad havde sat sig derimod; men man troer, at han gjorde det i Forstaaelse med Paven og Venedig. Det foretoges saa hurtig, at Kongen kom til Vercelli samme Dag, som Pescara ankom til Alba. De Keiserlige vare svækkede ved indtrufne Besværligheder paa Tilbagetoget fra Frankrige, og kunde hverken besætte det heele Maylandske eller forsvare sig i Marken. Efter at have forsynet Pavia med den fornødne Styrke, trak de sig til Mayland. Men denne Hovedstad var hjemsøgt med Pest; Pescara besatte derfor kun Slottet, og drog ud af den eene Port i samme Time, de Franske rykkede ind ad den anden. Frants kunde have adspredt den svage keiserlige Hær, om han strax havde forfulgt den, men han overlod sig til Fornøielser i Mayland, og gav Fienden Leilighed til at samle Kræfter. Den erfarne spanske General Leyva forsvarede Pavia med 6000 Mand; Pescara gik med en Deel af Hæren til Lodi ved Adda, og Lannoy til Soncino ved Oglio. Derved dækkede de Cremona, og havde Samfærsel med Tydskland. For at tilveiebringe Krigsfornødenheder og Sold til de misfornøiede Tropper, maatte Lannoy pantsætte Indkomsterne af Neapel, og Bourbon sine Juveler og sit Sølvtøi. Den Sidste gik til Tydskland for at hente nye Tropper; derfra bragde ogsaa den bekjendte Georg Frundsberg*) et betydeligt Corps til Hovedarmeen. Frants havde imidlertid forladt Mayland og begyndt at beleire Pavia, de Keiserliges Hovedplads. Nøden steg i denne

*) *Georg Frundsberg er bekjendt af sin overordentlige Styrke, sin Hengivenhed til Keiseren og sit Had til Paven. Til denne bar han i de følgende Feltog stedse en Strikke hos sig, hvormed han truede at hænge ham. Ved at pantsætte sine Godser og sin Hustrues Klenodier samlede han 12000 Mand tydske Tropper til Hjelp i de italienske Krige, hvilke han selv underholdt; og Alt, hvad han bragde tilbage, som Belønning for sine Opoffrelser, var Frants den Førstes Sværd. Om hans Styrke fortæller Krøniken, at han kunde standse en Hest i Løbet, og med Mellemfingeren bevæge den stærkeste Mand fra Stedet.*

Digitized by Google

Stad herved stedse høiere. Det manglede paa Levnetsmidler og Krigsfornødenheder. Besætningen havde længe ikke faaet Sold. Leyva maatte lade Sølvet fra Kirkerne, og hvad han kunde faae af Private, bringe i Mynten, og dog kunde Tropperne ikke tilfredsstilles. Frants havde, førend han rykkede for Pavia, ved Forening med Paven, Florents og Venetianerne, forsikkret sig Disses Neutralitet. I Tillid hertil lod han Hertugen af Albanien med 600 Ryttere og 10000 Fodfolk bryde op mod Neapel. Han haabede, at Lannoy herved skulde bevæges til at forlade det Maylandske, og iile det forsvarsløse Neapel til Hjelp. Ogsaa skulde der fra de Keiserliges Side være bleven andraget paa Stilstand efter Pavens Raad, om ikke den talentfulde Pescara var trængt igjennem med sin Forestilling, at indskrænke Krigen til Lombardiet. De Keiserlige vare ikke meere saa svage, efterat Bourbons og Frundsbergs Hjelpetropper vare ankomne, og den franske Hær ved Toget til Neapel var deelt og ved Deelingen svækket. Da de nærmede sig for at undsætte Pavia, lod Frants sig af Bonnivet forlede til, tvertimod de ældre Generalers Raad, at oppebie Fienden i sin forskandsede Leir*). Det kom til et Slag d. 24 Febr. 1525. Hertugen af Alencon, som commanderede den franske Armees Bagtrop i Dyrehaven Mirabel ved Pavia, udholdt det første Angreb. Frants nærmede sig for at understøtte ham, og hans Artillerie drev de spanske Fodfolk tilbage. Men den Hidsighed, hvormed Kongen trængde ind med Gendarmeriet, var hans eget Skyts til Hinder, og gav Fienden Tid til at stille sig og fornye Angrebet. Den franske Hær var allerede bragt i Uorden, da General Leyva ved et Udfald fra Staden afgjorde dens Nederlag. Generalerne: Trimouille, Chabannes, Bonnivet faldt; Kongen af Navarra og fleere af de Franskes første Mænd bleve fangne. Men hvad der især udmerkede de Keiserliges Seier var, at Frants selv blev Fange. I den Hidsighed, hvormed han angreb, kom han i en Huulvei, imellem sine og de fiendtlige Batterier, og blev omringet. Med overordentlig Tapperhed nedlagde han Fem af de Angribende med egen Haand; da Hesten faldt under ham, fegtede han endnu tilfods, og overgav sig omsider til Lannoy **). Han blev ført til Fæstningen Pizzighetone og derfra til

*) *Kongen havde skrevet til Frankerige, at han vilde erobre Pavia, eller og lade sig begrave under dens Volde. Hans Hoved var fuldt af Ridder-Ideer, og den meere forfængelige end erfarne Bonnivet bestyrkede ham heri.*

**) *Da Ingen kjendte ham i Tummelen, og han fegtede som en gemeen Soldat, vilde han dog tilsidst være faldet, om ikke Pomprant, en fransk Adelsmand i Hertugen af Bourbons Tjeneste, havde kjendt og reddet ham.*

Digitized by Google

Madrid, og især paa sidste Sted uværdig behandlet. Levningerne af den franske Armee, fornemmelig Corpset under Hertugen af Albanien, som, uden engang at komme til Neapel, var indsmeltet til faa Tusende, førtes af Andreas Doria til Søes fra Civita Vecchia til Frankrige; Kongen kom efter et Aars Forløb paa frie Fod ved et Forlig i Madrid, hvis haarde Betingelser han dog ikke opfyldte. Han sluttede nu den saakaldte hellige Ligue med Pave Clemens og de italienske Fyrster, der gik ud paa at formindske Keiserens Magt i Italien, og for hvis Beskytter den engelske Konge Henrik VIII erklærede sig. Det Neapolitanske, hvor Lannoy endnu var Keiserens Vicekonge, blev 1527 først Krigens Skueplads. Den pavelige General Renzo da Ceri overfaldt Aqvila og tilgrændsende Stæder, medens franske og venetianske Galeier plyndrede de neapolitanske Kyster. Prindsen af Vaudemont antog Titel som Konge af Neapel, blev Pavens Generallieutenant og tog Stæderne Castello a Maro, Torre del Greco, Sorrento og Salverno. Imidlertid førte Hertugen af Bourbon, som commanderede de Keiserlige i Lombardiet, sin Armee mod Rom. Clemens blev herved sat i des større Frygt, da Understøttelse fra Frankerige udeblev. Han fik af Lannoy udvirket en Stilstand paa 8 Maaneder, imod at betale en Pengesum til Keiseren, og lade rømme alle de Stæder, han havde indtaget. Han havde allerede givet sine Erobringer tilbage, da Bourbon forkastede Forliget, som uautoriseret. Dennes Tropper, som i lang Tid ikke havde faaet Sold, vare misfornøiede, og vilde have forladt ham, om han ikke havde ladet Krigens Ophavsmand betale dem. Med sin rovgjerrige Hær, omtrent 20,000 Tydskere, Spanier og Italienere, fortsatte han Toget, ledsaget af Georg Frundsberg *). Paven var uden Armee og uden Penge. I en Hast samlede han en Deel af sine afskedigede Tropper, væbnede sine Betjente, Staldkarle, Opvartere, satte Hertugen og hans heele Hær i Band, og lovede Alle rigelig Aflad, som vilde kæmpe mod disse lutherske Kjettere og Maraner **). Kort

---

Denne bad ham at overgive sig til Hertugen af Bourbon. „Jeg kjender ingen Hertug af Bourbon" svarede han hastig, og overgav sig derpaa til Vicekongen Lannoy. Fra Pizzighetone skrev han kun disse Ord til Regentinden sin Moder: „Madame, Alt er tabt, men vor Ære ikke."

*) *Denne kom dog ikke til at bruge den før omtalte Strikke, thi han rørtes af Slag paa denne Marsch, maatte forlade Hæren, og døde følgende Aar i Mindelheim.*

**) *Blandt de foran ommeldte tydske Soldater, som af Frundsberg bragdes til Keiserens Armee, vare endeel Lutheraner. Schröckh har af den sam-*

Digitized by Google

derefter (den 5 Mai 1527) ankom denne Hær med dens Anfører. Denne lod Staden opfordre, og da han fik trodsigt Afslag, blev besluttet at løbe Storm næste Dag. Dette skede ved Hjelp af en stærk Taage, og Hertugen af Bourbon var en af de Første, som anlagde Stormstigerne; men han havde neppe besteget dem, førend han dræbtes af en Kugle. Dog fortsattes Stormen, og Staden erobredes samme Dag efter en haard Modstand. Rom var nu udsat for hevngjerrige, røvbegjerlige Soldaters meest udsvævende Raserie. Kirker, Paladser, Klostere og Privathuuse, selv de Dødes Grave, bleve plyndrede. Ingen Art af Grusomhed sparedes, for at bevæge de Rige til at udlevere deres Skatte. Endog uden Hensyn til Fordeel dræbtes nogle Tusende iflæng ved første Anfald. Uden Forskjel paa Stand, Kjøn og Alder udøvedes al den Udaad, som vild Raahed og Hevn, umættelig Gjerrighed, og fræk Vellyst kan afstedkomme. Og disse Gyseligheder fortsattes i nogle Maaneder. De fornemste Familier søgte ikke at redde sig, fordi de troede at være betryggede ved deres offentlige Agtelse, men de bleve mishandlede ligesom Andre. Paven selv var med 13 Kardinaler flygtet til Engelsborg, og maatte der udstaae Meget af de tydske Lantsknegte. Nogle Maaneder derefter sluttede han Forlig med Beleirerne, om at betale dem 400000 Dukater, men fik dog ikke sin Frihed, fordi han ei kunde tilveiebringe denne Sum. Imidlertid herskede Pesten i Rom, og selv indenfor Engelsborgs Muure. Florents bortjog den pavelige Statholder, sønderbrød det Mediceiske Vaaben, og erklærede sig for en Fristat; Venetianerne bemægtigede sig Ravenna og Cervia, og Hertugen af Ferrara tog Modena uden Modstand. Keiseren var den, som havde mindst Fordeel af det Forefaldne. Medens Pavens Fangetagelse vakte en Opmerksomhed, som kun hos Reformationens Venner i Tydskland var forbunden med Glæde, men hos Folket i Engelland og Frankrige yttrede sig i lydelige Forbandelser mod Keiseren, og i Spanien i Gudstjenestens Ophør og Sørgeklæders Anlæggelse, formaaede han ikke at indtage nogen Plads i Kirkestaten. Hans tøilesløse Tropper vægrede sig ved at forlade Rom, førend de fik deres tilbagestaaende Sold. Smitsomme Sygdomme havde desuden bortrevet Mange af dem, og Udsvævelsernes lange Vane gjort de Øvrige ubrugbare. Frants I havde i dette Tidsrum forbundet sig med Engelland og Venedig mod Keiseren. I Følge af dette Forbund sendte han Marskal Lautrec med en Armee over Alperne. Understøttet

---

tidige G u i c c i a r d i n i's *Beskrivelse over Roms Plyndring anført det Vidnesbyrd om* L u t h e r a n e r n e, *at de opførte sig langt menneskeligere, end Spanierne og selv Italienerne.* M a r a n e r, *de som nedstamme fra Morerne, der fordum bleve fordrevne fra Spanien.*

Digitized by Google

af Admiralen Andreas Doria bemægtigede Denne sig Genua, fik derefter Alessandria, tog Pavia med Storm, og vendte sig derpaa mod Neapel, for ved dets Erobring at virke til Pavens Befrielse. Hensigten opnaaedes. Fra keiserlig Side sluttedes Forhandlinger med Paven, hvorved han forbandt sig til at udskrive en almindelig Kirkeforsamling og betale henimod 400000 Kroner i visse Terminer til Troppernes Sold. En Deel af Summen blev udbetalt, og Dagen til hans Befrielse, efter 7 Maaneders Fængsel, blev fastsat. Men Frygt for, at nye Hindringer skulde lægges i Veien, bevægede ham til, Natten i Forveien at undvige fra Rom til Orvieto. Dette satte de keiserlige Tropper i nye Bevægelse; de forbleve endnu i Rom over to Maaneder, og tilføiede de ulykkelige Indvaanere meere Skade paa deres Huuse, end der var skeet i første Plyndring. Lautrec var imidlertid gaaet frem i det Neapolitanske. Han havde taget Melphi med Storm, og bemægtiget sig Ascoli, Barletta, Venosa, Capua, Nola, Acerra og Aversa. Venetianerne havde taget andre Pladse, og den franske Flode foruroligede Kysterne. Moncada, som nu, efter Lannoys Død, var keiserlig Vicekonge i Neapel, lagde en stærk Besætning i Gaeta, og trak alle sine Tropper sammen for at forsvare Hovedstaden. Lautrec begyndte virkelig (1528. 30 April.) at beleire og udhungre Neapel, og Andreas Doria understøttede ham ved at sperre Havnen med en Galeiflode under sin Fetter Philip Doria. Moncada angreb Denne med en stærkere Flode, men blev slaaet, og faldt selv i Slaget. Neapolitanerne vare i yderste Bestyrtelse. Øvrigheden maatte forbyde de Geistliges Processioner, at ikke Indvaanernes Mismod derved skulde forøges; den hellige Januarii Blod vilde desuden ikke flyde. Men i de Franskes Leir rasede en ødelæggende Pest, en Virkning af den stærke Heede og af Vandet, som forraadnede paa Marken, efterat de havde overskaaret Vandledningerne. Den bortrykkede Lautrec og en stor Mængde af hans Underhavende. De overblevne Tropper, neppe 8000 Mand, maatte i August ophæve Beleiringen og trække sig til Aversa. Her nødtes de af de Keiserlige til en vanærende Capitulation. Saluzzo, Lautrecs Efterfølger, og øvrige Commanderende maatte give sig til Fanger, og de Gemeene gaae hjem uden Vaaben og Faner. En nye fransk Hær, som anført af Greve St. Pol i det følgende Aar sendtes over Alperne, blev endnu i kortere Tid ødelagt end den forrige. Den franske Armees Undergang i Italien maatte, saavelsom de udstandne Besværligheder, gjøre Clemens føjeligere mod Keiseren. En Fredstractat kom i Stand imellem dem i Barcellona (29 Junii 1529) hvorved Paven fik Løfte om de i Krigen tabte Stæder, Keiseren om Forleningen af Neapel, og den Mediceiske Familie om Hertugdommet Mayland.

Digitized by Google

Dette Udtog af Krigstildragelserne i Italien for 15 Aar — en i sig selv saare lærerig Tidspunkt af Historien — behøvedes, for at orientere Læseren i de Tvistigheder, Palingenius i Slutningen af 8de Sang beskriver som saa ødelæggende for hans Fædreneland. Det syntes tillige nødvendigt, for at vise, hvad Grund han kan have havt til de haarde Domme, han baade paa dette og endeel andre Steder i Skriftet fælder om Menneskene, og om Fyrsterne. Den opmerksomme Læser vil ogsaa deraf allerede have sluttet sig til Tiden, da det ommeldte Sted er skrevet, og altsaa være kommet det hidtil uafgjorte Spørgsmaals Besvarelse: paa hvad Tid Forfatteren levede? saa meget nærmere. Det synes at være skrevet ved den Tid, hvor vi ophørte med Historien, kort efter Roms og Pavias Ødelæggelse og Neapels Beleiring. — Foruden det, som ovenfor er anført om de af Digteren nævnte Stæders Lidelser under Krigen, maae endnu anmerkes: Ødelæggelsen rasede især i Pavia, da denne Stad 1527 toges med Storm af Marskal Lautrec. De Franske vilde hevne Tabet og Skammen fra 1525, da deres Konge der blev Fange. Siden den Tid har Staden, sige Geographerne, ikke naaet sin forrige Pragt. Melfi er anført blandt de Stæder, som toges med Storm af samme General. Om herved skal forstaaes Byen af dette Navn i Principato Oltra, eller et andet Melfi, som ogsaa kaldes Amalfi, i Principato Citra, er ikke afgjort, dog synes det Første, med Hensyn til Beliggenheden mod de andre indtagne Stæder, rimeligst. Narni i Kirkestaten kom ved Roms Indtagelse i de keiserlige Troppers Magt. De brændte og sløifede offentlige og private Huse, og dræbte Indvaanerne uden Skaansel. Leander, Forfatteren af Descriptio Italiæ, som 1530 reiste derigjennem, fandt Indvaanerne og selv de Personer, som under Navn af Priores bestyrede Byen, endnu huusvilde. Allg. Weltgeschichte von Guthrie u. Gray. B. VIII. X. 2. Bayle. Diction. Art. Franciscus I, Carl V, Leo X &c. Fleischers hist. Skrifter. III. S. 872 f. Allg. Hist. Lexikon. C. G. Heinrichs Geschichte von Frankreich. Th. II. Martinieres Atlas.

L. S. 221. Anm.**). Af det Anførte sees, at det Pythagoriske Emblem maae have havt en anden Dannelse, end det sædvanlige Y. For at komme Figurens Bestemmelse nærmere, og om mueligt til Vished, om den har været et Bogstav, hidsættes hvad derom, saa vidt det herværende Bogforraad strækker, kan findes hos de Gamle. Servii Ord anf. St. ere følgende: „Novimus, Pythagoram Samium vitam humanam divisisse in modum Y literæ; scilicet qvod prima ætas incerta sit, qvippe qvæ adhuc se nec vitiis nec virtutibus dedit; bivium autem Y literæ a juventute incipere, qvo tempore homines aut vitia,

Digitized by Google

id est partem *sinistram*, aut virtutem, id est partem dextram, seqvuntur." Det nævnte Sted hos Persius lyder saaledes:

— — Tibi qvæ Samios diduxit littera ramos
Surgentem dextro monstravit limite callem.

Af de ældste Commentatorer til Persius har den gamle Scholiast Cornutus *) følgende Forklaring: „Haud tibi inexpertum est, qvæ Pythagoras, Samo insula ortus, præcepit, qvi literam Y **) invenit ad modum humanæ vitæ, qvæ in infantia vel in initio monitionum pædagog et paterno metu secta non est. Nam postqvam in adolescentiam qvis venerit, dividit. Et in sinistra parte rami, velut vitia sunt, qvæ devexioribus facilem ad se præstat ascensum. Et altera dextera, in qva virtutis opera celebrantur, arduum ac difficilem limitem pandit, qva qvi evaserit, qvieta sede excipitur: qvas parteis qvisqve ab anno sexto decimo obtinebit. In iis fueris staturus: de qva similitudine dicebat, pueritiam ad perniciem cito tendere ac pervenire: ad felicitatem per virtutem tarde veniri. Aliter ***). Litera Y, qvam Samius Pythagoras invenit instar humanæ vitæ, qvæ in dexteram partem angustiorem ascensum præbeat, habens in summitate planitiem, in sinistra vero facilem ascensum, sed nullum cacuminis retentaculum, qva per vitia eundum esset, et ideo eos præcipitari necesse est, qvi illuc ascendunt et perveniunt. Altera, in qva virtutis opera celebrantur, arduum et difficilem habet limitem, qvam qvi evasissent, experirentur qvietissimas sedes. (qvem utrumqve limitem qvisqvis ab

*) *Denne er, efter min Formening, ikke den* Cornutus, *hvem* Persius V. 21 — 51. *tiltaler som sin Ven og Lærer med saa megen Agtelse, og det gamle* Vita Persii *nævner som Philosoph og Digter, men Grammatikeren* Annæus Cornutus, *som efter* Gellius, Noct. Att. *II* 6. *og* Macrobius, Saturn. *V* 19. *har commenteret over* Virgil. *Udgaven af hans Scholier til Persius er:* L. Annæi Cornuti, Grammatici antiqvissimi, Comment. in Auli Persii Flacci Satyras e. veteri codice MS collatum ex Bibliotheca J. Rousati c. præf. et annot. Eliæ Veneti, Santonis et P. Pithoei var. lect. Lutet. 1601.

**) *Ordene i Randen af Exemplaret:* MS figuravit *synes at tilkiendegive, at i Manuskriptet har staaet en anden Figur, end det sædvanlige* Y, *som her findes.*

***) *I Fortalen og Efterskriften siger* Elias Vinetus, *at han til sin* 1557 *udarbeidede Udgave har brugt* 3 *fra hinanden afvigende Codices.*

i 4

Digitized by Google

anno sextodecimo obtinebit, in hoc staturus erit.) Qva similitudine docebat, ut dictum est, per vitia ad perniciem cito tendi, per virtutem ad felicitatem tarde veniri." Johannes Britannicus, hvis Commentære over Persius findes i anførte Udgave under een Titel med Cornutus', oplyser Stedet saaledes: „Pythagoras per Y literam, qvæ in duas partes dividitur, significavit, nobis duas esse propositas vias, qvarum dextra ardüa et angusta nos ad virtutem invitaret, sinistra vero lata et ampla vitiis pateret. Nam bivium Y literæ ab angusto incipiens juventutis speciem præfert, qvo tempore homines incerti sunt, vitiane in parte sinistra, an virtutem in dextra seqvantur. De qva litera Virgilius sic:

Litera Pythagoræ, discrimine secta bicorni,
Humanæ vitæ speciem præferre videtur;
Nam via virtutis dextrum petit ardua callem,
Difficilemqve aditum primum spectantibus offert &c. *).

Endnu findes hos Ausonius, Edyll. XII. de literis monosyllabis græcis et lat:

„Pythagoræ bivium ramis pateo ambiguis Y."

Ligeledes hos Hieronymus, Epist. VII. til Læta om hendes Datters Opdragelse: Sapit ut parvulus, donec ad annos sapientiæ veniat,

---

*) *Meere anfører* Britannicus *ikke. Man søger disse Vers forgæves blandt de* Virgil *sædvanlig tillagte Digte, og selv blandt de Stykker, som i* Heynes *større Udgave af denne Digter, Tom. IV, regnes til* Catalecta Virgilii, *finder man dem ikke. Men af en gammel Duodezudgave, der mangler Titelblad og Fortale, har en Ven meddeelt mig den anførte Begyndelse, og følgende Fortsættelse:*

Sed reqviem præbet fessis in vertice summo.
Molle ostendit iter via lata: sed ultima meta
Præcipitat captos, volvitqve per ardua saxa.
Qvisqvis enim duros casus virtutis amore
Vicerit, ille sibi laudemqve decusqve parabit.
At qvi desidiam luxumqve seqvetur inertem,
Dum fugit oppositos incauta mente labores,
Turpis inopsqve simul miserabile transiget ævum.

Stykket findes under Titel: De littera Y *blandt* P. Virgilii Maronis Epigrammata. *p.* 500.

Digitized by Google

et Pythagoræ litera eum perducat ad bivium. „Fremdeles hos Isidorus Hispalensis, Orig. I. 3. „Y literam Pythagoras Samius ad exemplum vitæ humanæ primus formavit, cujus virgula subterior significat primam ætatem, incertam qvippe et qvæ adhuc se nec vitiis nec virtutibus dedit. Bivium autem, qvod superest, ab adolescentia incipit, cujus dextera pars ardua est, sed ad vitam beatam tendens, sinistra facilior, sed ad labem interitumqve deducens,"" Derpaa anføres det nævnte Sted af Persius, og tilføies, at Y, som betegnende det menneskelige Liv, er det første af det græske Sprogs fem mystiske Bogstaver. Endelig har Lactantius, Divin. Instit. VI. 3: „Dicunt (Philosophi,) humanæ vitæ cursum Y literæ esse similem, qvod unusqvisqve hominum, cum primum adolescentiæ limen attigerit, et in eum locum venerit, ubi se via findit in ambas, hæreat nutabundus"&c. Og længere hen: „Forma viarum ipsarum non ita est, ut illi putaverunt. Qvid enim opus est Y in rebus contrariis atqve diversis?" Denne Indvending af Lactants, at Y med de to eensdannede Greene ikke kan være passende Sindbilled paa to saa forskjellige Veie, som Dydens og Lastens, maae vel Enhver gjøre til sin, uden derfor med ham at ville forkaste en Forestilling, der i sig selv er sindrig, og har saa mange Autoriteter for sig. Den Figur, hvormed Pythagoras betegnede de to Veie, var et Bogstav, og Bogstavet Y, det vise disse Autoriteter. Dette Bogstav har uden Tvivl været passende til at betegne hvad det skulde: det er Pythagoras' Navn og de øvrige Vidnesbyrd os Borgen for. Det er let, at danne sig en Figur, der har nogen Lighed med Y, og dog den Forskjellighed i Greenene, som her fordres; men den bliver derfor ikke det gamle Y. Efterseer man Edvardi Bernardi Tabula alphabetica literarum latinarum *) in antiqvissimis codicibus, nummis et marmoribus occurrentium, finder man Y fra det 4de Aarhundred og indtil Aar 714 før Christi Fødsel meget lidet forskjelligt fra det nu brugelige, og i alle Alphabeter Greenene eensdannede **). Af Lactantii anførte Ord kan sluttes, at han ikke har kjendt andet Y Bogstav, end

---

*) *Det latinske og græske store Y maae vel antages, stedse at have været, ligesom endnu, eensdannet, da Romerne laante dette Bogstav af det græske Alphabet, og kun brugte det til at udtrykke Y Lyden i de optagne græske Ord.*

**) *Villoison siger vel, at i meget gamle græske Inscriptioner findes* O *brugt i Stedet for Y, og at de alleræld ste Græker aldeles ikke brugde Y,* Anecdota græca. Venet. 1781. *T. II. S.* 169 *f.; menda Pythagoras levede kun omtrent 500 Aar før Christi Fødsel, kan dette ingen Vanskelighed foraarsage.*

det, vi nu have. Merkeligt er det ogsaa, at ingen af Grammaticæ latinæ autores antiqvi hos Putschius (Hanov. 1605.) som paa mange Steder handle om de græske og latinske Bogstaver, tale om Y som Pythagoras' Opfindelse, eller om dets gamle Form. Spørgsmaalet, hvorledes det Pythagoriske Sindbilled, som Bogstav, har været dannet, maae da henstilles til de Lærdes nærmere Undersøgelse.

LI. S. 225 *). Det er formodentlig Yttringer, som disse, der have bevæget nogle Literatorer til at sige om Palingenius, at han undertiden taler uærbødigen om det høieste Væsen *). Ordene synes vel at røbe Fortrydelse over den beskrevne Uorden i Verden, men tillige en med Resignation forbunden og paa ædel Selvbevidsthed grundet oprigtig Frimodighed. Saadan var Jobs Yttring XIII. 7 f. saa formastelig den end synes i Sammenligning med hans Venners lange Forsvarstaler for Guds Styrelse. Udfaldet viste og, at denne hans Redelighed, i at tilstaae sine Tvivl, behagede den Høieste meere, end hine Lovtalere, der hyklede Overbeviisning og, som saa mange Optimister, paastode Meere, end de vare i Stand til at begribe. See Kants kleine Schriften. Neuw. 1793. S. 224.

LII. S. 227 ****). Florentinerne havde 1527 fordrevet Fyrsterne Hippolyt og Alexander Medices, ophævet Clemens VIIs og hans Formands Anordninger, og indført deres gamle Regjering under en Gonfaloniere. Clemens, som ogsaa var en Medices, hørte dette med Bekymring i Engelsborg, hvor han da sad fængslet. Keiser Carl V, hvis Armee holdt ham fangen, fandt det dog efter hans Løsladelse tjenligt for sine Planer, at forbinde sig med ham. Han behøvede Paven for at hævde Katharina af Arragonien, sin Paarørendes Ægteskab med Kong Henrik VIII af Engelland. Paven behøvede ham, for at kunne nytte Öjeblikket, da den franske Armee var uheldig i Italien, til at udvide sin Magt. Foreeningspunktet blev Florents. Dens Gjenerobring for det Mediceiske Huus fuldførtes ved den keiserlige General, Prindsen af Oranien 1530. I dette Aar, d. 24 Febr. som var Carls Fødselsdag, blev han kronet af Clemens i Petroniikirken i Bologne **). I dette Aar kan altsaa Tiden sættes, da Palingenius sluttede sin 9de Sang.

---

*) *See Stolle's Anleitung z. Historie der Gelahrtheit. Jena 1724. S. 235.*

**) *Ved denne Høitidelighed indstyrtede Broen i Bologne i den uendelige Menneskeetrængsel: „en Forbetydning, siger Martiniere (Art. Bologna) at dette skulde være den sidste Keiserkroning i Italien“. „Siden den Tid“ siger*

Digitized by Google

LIII. S. 229 *). Forestillingen, at de Afdødes Sjæle frygte for Sværdet, er sædvanlig hos de Gamle. Circe hos Homer lærer Ulysses, ved Offeret i Underverdenen at sidde med et draget Sværd, for at kyse Skyggerne bort fra Blodet Odyss. X. 535. og Sværdet gjør sin Virkning. XI. 49. 82. 88. 94 — 97. 230. See ogsaa Virgils Æn. VI. 290. Silius Italicus. XIII. 442.

LIV. S. 230 *). Forfatteren sigter uden Tvivl til det gamle Sagn, hvorom Luther taler, at ved Antichristens Komme, kort før den yderste Dag, skulde den høieste Grad af Ryggesløshed udbrede sig i Verden. Ingen skulde da meere bekymre sig om Gud, men Enhver følge sine Lyster uden Skye. Sämmtliche Schriften XIV. 194. Og han har, som det Følgende viser, ved Antichristen tænkt sig Paven, ligesom Luther anf. Sted, ja maaskee selv denne Licents i Tænkemaade og Sæder, som efter Tingenes naturlige Gang umiddelbar fulgte paa Kirkeforbedringen, og hvorover Reformatoren klager sammesteds: „Efterat Pavedommets, denne syndige Antichrists, gruelige Løgne og Bedragerier nu ved Guds underfulde Naade ere bragte for Dagen, begynde Menneskene at bortkaste al Troe. Da de føle sig frigjorte fra Pavedommets Baand, ville de ogsaa være frie for Evangeliet og Guds Bud, og Alt skal nu være godt og ret, hvad deres Lyster tilsige." Ogsaa I. 1231. IX. 1014. XI. 538 &c. finder Luther, ligesom saa mange Protestanter efter ham have fundet, at Paven var Antichristens udtrykte Billed. Man see i øvrigt Bibelstederne: 1 Joh. II. 18. 22. IV. 3. 2 Joh. 7. og sammenligne 2 Thess. II. 3. 4. Daniels XI. 36. Joh. Aab. XIII. 1 f. XIX. 19 f.

LV. S. 230 **). For ikke at oprøre Læserens Følelse, har jeg her udeladt Ordene, Forfatteren lader Tartarus' Regent sige: „Alle Jøder, alle Tyrker, vel ikke alle Christne, men dog den største Deel af dem komme herned;" men her bør dog anmerkes, at disse Ord staae der, og at dette, efter Tidsalderen, hvori Forfatteren skrev, ikke er at undre over. Det hørte til den Tids orthodoxe Lære, selv blandt Protestanter, uden Undtagelse at frakjende Jøder og Hedninger Salighed. Man høre Melanchton: „Illam vocem, qvam vellem, omnium templorum parietibus inscriptam esse: Qvos elegit, hos et

---

Schrøkh (Allg. Weltgesch. VIII. 654) „have Paverne ikke kundet overtale nogen Keiser til at lade foretage denne unyttige Ceremonie med sig." Saa forskjellige ere Dommene! Vi have dog oplevet en Keiserkroning, forrettet af en Pave, hvorved Ceremonien syntes at være begge Deeltagende lige vigtig.

Digitized by Google

vocavit; nulli sunt electi extra hunc cætum vocatorum; sunt autem vocati, qvi sunt socii hujus cætus, audientis Evangelium et Sacramentis inserti huic cætui." Loci communes theol. p. 674. „Certum hoc est, extra ecclesiam, h. e., apud eos, super qvos non est invocatum nomen Dei per baptismum, et qvi sunt sine Evangelio, non esse remissionem peccatorum et societatem vitæ æternæ, ut apud hostes Christi et blasphemos Judæos, Mahometistas et similes". p. 379. „Neqvaqvam affirmari potest, pertinere salutem ad infantes extra ecclesiam," p. 381 *). Man see ogsaa Luthers Svar til en Adelsmand, som havde spurgt ham, om ikke Salighed kunde haabes for Ikke-Christne, paa Grund af Bibelstederne, Psalm. LXX, 8 f. LXXXV. 6: og, 1 Tim. II. 4. Sämmtl. Schriften. X. 2314. Dog hvad tale vi om hin Tids Theologer? Vi have jo i sidste Halvdeel af 18 Aarhundred oplevet, at Marmontel fordømtes af Sorbonnen, fordi han lod sin Belisar glæde sig ved at finde en Titus, Trajan og Antonin i Himmelen, og ikke kunde overtale sig til at troe en evig Skilsmisse imellem hans og Aristiders, Catoners og Marc Aurelers Sjæle; (Censure de la Faculte de Theologie de Paris contre le livre qvi a pour titre Belisaire, a Paris 1768) at denne Censur fandt Medhold hos Protestanter i Holland og Tydskland; ja at der over Eberhards neue Apologie des Sokrates oder Untersuchung der Lehre von der Seligkeit der Heiden, der udkom i denne Anledning, læstes en Bedømmelse i Ernesti neueste theologiske Bibliothek II. 7. saa nedværdigende, som om den kunde være skreven af en af vore nyere Zeloter **).

---

*) *Exemplaret, hvoraf dette er citeret,* Lips. 1546. 8. *har en besynderlig Værd derved, at* *M e l a n c h t o n* *selv har skreven deri, og altsaa formodentlig selv eiet det. Stiftsbibliotheket har Hr. Pastor* *V i b e r g* *i Odense at takke for dette nitide og vel bevarede Exemplar.*

**) *Selv vor afdøde* *B a l l e* *blev forkjettret, fordi han i sine* Theses theologicæ, Haun. 1776, *havde aabnet Jøder og Hedninger Adgang til Salighed. Det var i Tydskland. I Danmark kunde dette ikke skee. Der var allerede forlængst banet Vei for den humanere Lære af Mænd, som Dr.* *H a u b e r* *i hans* *B e t r a c h t u n g ü b e r d i e u n v e r g e b l i c h e S ü n d e.* 1746 *og Dr.* *C r a m e r, S a m m l. e i n i g e r P r e d i g t e n. Th.* 1. 1755. *„Jeg forskrækkes," siger Denne S.* 107. *„hver Gang jeg hører Mennesker, som med Frygt og Bævelse burde arbeide paa deres egen Salighed, afsige en ubarmhjertig Dom over heele Nationer. Nei, dømmer ikke, saa skulle I ikke dømmes. Jeg haaber at finde alle dem i de Saliges Boliger, om hvilke Gud har forudseet, at de ikke vilde modsætte sig den os meddeelte Aabenbarings Virkninger, hvad enten han har givet dem den eller ikke. Vi ere bundne til Naadens ordentlige Midler, men Gud er ikke bunden dertil, og han kan gjøre overvættes Meere, end vi vide og forstaae".*

Digitized by Google

LVI. S. 253 *) At Forfatteren her tænker paa Alchymisternes philosophiske Steen, er aabenbart. Men man seer, saavel af Ordene: veteres sophi, hvilke han kalder denne Steens Opfindere, som af Brugen, han siger, de gjorde af den, at han ikke har havt saa høie Tanker om den, som Paracelsus, eller som Læge hørt til hans Partie. Denne var netop 1530, det Aar, hvori vi have seet at forrige Sang sluttedes *), paa sin Hæders høieste Spidse **). Hvilke Egenskaber den philosophiske Steen har, ville vi lade ham selv beskrive ***): „Lapis philosophorum cor purgat, omniaqve membra capitalia, nec non intestina, medullas et qvicqvid ipso corpore continetur. Non permittit aliqvem in corpore pullulare morbum, at ab eo fugiunt podagra, hydropisis, icteritia, colica passio, nec non a qvatuor humoribus ægritudines omnes provenientes ejicit, corpora qvoqve repurgat, ut similia reddantur ac si tum prius nata forent. Refugit omne qvod naturam destruere conatur, non alias qvam uti vermes ignem, infirmitates qvæcunqve renovationem hanc fugiunt. Hujusmodi vires lapis hic philosophicus habet, qvibus tot ac tam admirandos morbos expellit, non ex sua complexione vel ex forma specifica, neqve sua proprietate, vel accidentali qvapiam qvalitate, sed ex subtilis practicæ viribus, qvæ suis in præparationibus in usum venit, ut reverberationibus, sublimationibus, digestionibus, destillationibus, et postmodum variis reductionibus et resolutionibus, qvæ qvidem operationes omnes ejusmodi lapidem in tantas virium subtilitates et acuitates adducunt, ut mirum sit. Non qvod ab initio habuerit eas, at ei tum demum attribuantur." Palingenius har ved den philosophiske Steen kun tænkt sig, hvad man fra ældre Dage forstod derved: de uædle Metallers Forvandling til Guld ved Hjelp af denne med formeentlig dyb Indsigt i Naturens Hemmeligheder opfundne Steen, der skulde indeholde Sæden til Guldet ****). De Philosopher, han nævner, ere Adepterne, der studerede denne

*) *Exkurs LII.*

**) *Semlers Unparteiische Sammlungen zur Historie der Rosenkreuzer. St. I. S. 34.*

***) *Aur. Theophr. Paracelsi Opera.* Tom. I. p. 118. Ed. cit.

****) *Man tillagde nemlig Metallerne deres Urstof eller Sæd. Guldets Sæd søgte man i Luften, Duggen, Reenen, Urinen, Salpeter, Salmiak, men fornemmelig i Vitriol, efter denne alchymistiske Formel:* Visitabis Interiora Terræ, Rectificando. Invenies Optimum Lapidem. See Onomat. cur. artif. *Nürnb.* 1764. S. 796. *Krügers Naturlehre. Halle* 1763. *S.* 527.

Digitized by Google

saakaldte højere Chemie, og vilde fremfor alle Andre kaldes Philosopher. De udledte deres Kunst fra Hermes Trismegistus, en ægyptisk Virtuos, og ansaae hans Skrifter: Pæmander, Asclepius, men især Tabula Smaragdina for deres Hovedbøger, uden at kunne bevise, at han nogensinde har været til, eller at hans Skrifter ere ægte *). Men det manglede ikke i de 4 Aarhundreder før Palingenius paa Alchymister, hvis Rygte kunde imponere ham, om han endog, som dog ikke synes af det Følgende, havde været uindviet i Kunstens Mysterier. Araberen Morienes Samtale med Kong Kalid om den hermetiske Videnskab læstes 1182 paa Latin. I det 13de Aarhundred var Gillebertus, Abbas aureus et magnus Alchymistens bekjendt **); ogsaa nævnes Albertus Magnus, som den, der laborerede paa de Viises Steen, og skrev de concordantia philosophorum in lapide philosophico; endskjøndt han dog skal have advaret Munkene for alchymistiske Operationer ***). I samme Tidsløb arbeidede Raymund Lullius med et Selskab i den hemmelige Chymie, ****) og skrev de Alchymia et metallo-

---

*) *Vor berømte Ole Borch, som udenlands havde lagt sig efter den Hermetiske Kunst, og ved den erhvervede sig den svenske Dronning Christines Fortrolighed ved sin Nærværelse i Rom, paatog sig at forsvare dens Ælde i sit Skrift* de ortu et progressu Chemiæ. Hafn. 1666, *men fik en haard Modstander i den store Polyhistor Conring. „Borch," siger Denne i sin Afhandling* de hermetica Ægyptiorum medicina: *„træder al Logik under Fødder, og kan ikke føle Vægten af det Beviis, som hentes fra de gamle Skribenters Tavshed. Det er almindelig afgjort, at naar Noget, som er merkværdigt og efter sin Natur ikke kan skjules, forbigaaes med Tavshed af Skribenter, som ellers ere nøiagtige, kan Saadant ikke antages som sikkert. Men Guldmageriet pleier at opvække Menneskenes Opmerksomhed, og maae nødvendig rygtes, især naar det drives en Tid lang. Da nu ikke en eeneste af de overblevne gamle Skribenter, selv ikke de nøiagtigste, tale et Ord om Guldmageriet, og især Ægypternes Guldmagerkunst, før det fjerde christelige Aarhundred, saa er det i det mindste høist rimeligt, at den chemiske Kunst først efter deres Tid har taget sin Begyndelse. Blot det, at Plinius tier, er tilstrækkeligt Beviis. Borch maae enten godtgjøre, at der i det Alexandrinske Bibliotheks forkomne Skrifter er talt om Chemien, eller han maae for Fremtiden holde sine Daarskaber hos sig selv." Borch vedblev sin Paastand i Skriftet;* Hermetis Ægyptiorum ac Chemicorum Sapientia ab Herm. Conringii animadversionibus vindicata. Hafn. 1674. *men bidrog intet derved til Sagens videre Oplysning.*

**) *Semlers Unpart, Nachr. St. 2. S. 3.*

***) *Samme. St. 1. S. 29.*

****) *Samme. St. 2. S. 11.*

Digitized by Google

rum metamorphosi, Magia naturalis, Clavicula et Apertorium &c. I det 14de Aarhundred bereiste den som Alchymist og Astrolog bekjendte Arnold de Villanova en Deel af Europa, skrev Rosarium Philosophorum, Flos florum og skal i Rom, i Overværelse af mange Kardinaler, have forvandlet ringe Metal til Guld; Magister Ortholans Practica alchymica og Forklaring over Tabula Smaragdina udkom, befordret af den Trierske Erkebiskop, som derfor kaldtes Pater Philosophorum *); Johannes de Rupescissa skrev de consideratione qvintæ essentiæ rerum omnium, de confectione veri lapidis Philosophorum; en Rex Physicorum omtales som Værdighed i den højere Chymie i Italien **). Aar 1400 findes medici mundani adskilte fra de Læger, der lagde sig efter den høiere Chymie ***). Basilius Valentinus skrev: Letztes Testament vom grossen Steine der uralten Weisen: Alchymien var i dette Aarhundred i saadan Anseelse i Engelland, at offentlige Frihedsbreve til Personer, som vilde øve den, udstædtes af Kongerne Henrik VI og Edvard IV. Man finder hos Semler ****) 8 saadanne Bevillinger paa „ars philosophiæ vel transmutandi metalla," hvis Indhold tildeels viser, at disse Philosopher havde Medarbeidere og Medforbundne. Ogsaa for Frankerige har man fra 1447 et alchymistisk Skrift, forfattet til Ære for Kongen, Dronningen og Dauphin af en Unævnt, som kalder sig Medlem af det hermetiske Parlament *****). — Da den saa kaldte radikale Opløsning af Guldet, hvilken Alchymisterne regne blandt deres Hemmeligheder, ligesaa lidet som andre Metallers Forvandling til Guld kan bevises af Chemiens antagne Grundsætninger, og man veed om de hidtil bekjendte Forsøg, som lykkedes, at Guldet enten allerede var forhaanden i de brugte Materialier, eller uformerkt blandedes dermed, saa maae man vel ansee alle, der befatte sig med Guldmageriet, for Bedragne eller Bedragere. Hvilke uhyre Bedragerier ved Hjelp af denne Kunst ere begaaede, og hvilke Summer den især har kostet de skuffede Fyrster, erviist af Wiegleb ******), Schlø-

---

*) *Semler, Unpart. Nachr. St. I. S. 27.*

**) *Samme. St. I. S. 25.*

***) *Samme. St. I. S. 26.*

****) *Samme. St. 3. S. 2 — 15.*

*****) *Samme. St. 2. S. 36.*

******) *Historisch-kritische Untersuchung der Alchemie. S. 237 f*

k 4

Digitized by Google

zer *) o. A. Naar den Sidste fortæller, hvorledes Hertug Vilhelm Ernst af Sachsen-Weimar og Kong August af Polen i første Halvdeel af 18de Aarhundred bleve bedragne af Guldmagere, saa burde han tillige have erindret sine Læsere om, at Mænd, som Boerhaave, paa samme Tid have skrevet til Forsvar for Alchymisterne **). Ja kan det forundre os, at disse saakaldte Philosopher vendte sig til hine Fyrster, naar vi betænke, at de endog mod Aarhundredets Slutning vovede at nærme sig til Preusens Frederik den Store paa en Maade, som om ogsaa han laborerede paa de Viises Steen. Man see Dedicationen i Dr. Schrøders neue Sammlung der Bibliothek für die höhere Naturwissenschaft u. Chemie. Marb. 1775 ***).

LVII. S. 237 *). Under saadan overhaandtagende Ryggesløshed, som her skildres, kan det vistnok være den Viise tilladt, at sørge for sin Sikkerhed ved at unddrage sig fra Mængden; men er han virkelig viis, vil han kun gjøre dette i yderste Nødsfald, og ikke glemme, at jo lastefuldere Menneskene ere, jo meere behøve de hans Dyds Exempel; at Formaninger, anbragte med Klogskab og kjerlig Sagtmodighed, sjelden blive uden Virkning, og at den Viise ingensteds bedre kan øve denne sin Klogskab og Sagtmodighed, Standhaftighed og Selvbeherskelse, kort: sin Viisdoms og Dyds heele Virksomhed, altsaa ingensteds bedre arbeide paa sin egen Fuldkommenhed, end i Selskab med de Onde. — Vil man sige til Forfatterens Forsvar, at Oldingen ogsaa har sine Rettigheder, og at han efter et langt og virksomt Liv kan fortjene Hvile, saa indrømme vi dette gjerne, men ikke, at han behøver denne Hvile for at tilbringe sine sidste Dage i lutter Andagtsøvelser, og paa denne Maade berede sig til en salig Ende. Det kan kun paastaaes af dem, som antage, at Andagtsøvelser ere Pligter, man maae vise Gud for

---

*) *Briefwechsel, meist hist. u. polit. Innhalts. Th. IX. S. 88 f.*

**) *Elementa Chemiae. T. II.*

***) *Forf. siger, at Kongen, som i alle øvrige store Egenskaber er den Eeneste, ogsaa er det deri, at han erkjender denne gamle Videnskabs Værd, som nu miskjendes af heele Verden, og fordum var Kongernes Ejendom; at denne undertrykte Videnskab, sikker om Beskyttelse, tør nærme sig hans Trone; at hans skarpe Blik gjennemtrænger dens skjulte Dybheder, og udbreder Lys hvor sædvanlige Øine kun finde Mørke; men at det ogsaa kun er Ørnens Øie, som fra sin Solhøide bliver de Gjenstande vaer, der ligge saa dybt nedenfor det &c.*

Digitized by Google

hans egen Skyld, og at man derved kan erhverve sig Salighed, enten man ellers har gjort sig værdig og skikket dertil eller ikke — en Fordom, hvorpaa Læren om Kloster- og Eremitlevnets Nødvendighed grunder sig. Man see iøvrigt Kap. 9 og følg. i 3die Deel af Zimmermanns fortreffelige Verk „Ueber die Einsamkeit" om Eensomheds Værd for dem, som ere skikkede dertil og forstaae at nytte den, især under visse Livets Omstændigheder, om dens Vigtighed for vor Aand og vort Hjerte, om det Tomme i den sædvanlige Menneskeomgang, ligesom i de foregaaende Deele om Eensomheds Farlighed og Misbrug.

LVIII. S. 238. **). Denne Forestilling, hvortil vor Forfatter ofte kommer tilbage, at Himmelen allene er Maalet for den Viises Stræben, er overeensstemmende med de Begreber, den simple Menneskeforstand til alle Tider har gjort sig om det tilkommende Liv. Paa Jorden er Alt dødeligt, ubestandigt, og synes saa ringe. I Himmelegnen er den reenere Luft, de varigere, herligere Kloder: der maatte de Salige have deres Boliger, og selv det saligste af alle Væsener have sit Opholdsted. Alt, hvad der er Stort og Høit, Uforgængeligt og Saligt, maatte sættes udenfor denne Verdens Omkreds. Den Tænkende vil ikke miskjende, hvad der er Rigtigt og Brugbart i deslige Forestillinger. I det han tænker sig det tilkommende Livs Glæde som Fortsættelse og Forøgelse af den Salighed, den Viise allerede her nød, vil han ved disse Skildringer hæve sin Aand over alt, hvad paa Jorden er virkelig ringe og værd at foragtes, men ikke derved lade sig forlede til at ringeagte alt, hvad der er Jordiskt, eller at sætte Menneskets Fuldkommenhed i denne Ringeagtelse: en Afvei, hvorpaa Cynikerne og Stoikerne fordum gik, og mange christelige Lærere have forvildet sig.

LIX. S. 240. **). Efter Sagnet skal Pave Sylvester have skjult sig paa Sorakte under de Christnes Forfølgelser. Paa Bjergets Top ligger en Landsbye, og tæt derved et Kloster, hvilket siges at være bygget den hellige Sylvester til Ære af Pipins Broder Carlmann, førend denne gik i Klosteret paa Monte Casino *). Men Historien veed intet om, at Sylvester, som var romersk Biskop 314 — 336, har været underkastet Forfølgelser, ligesom den overalt intet Paalideligt har om ham. Sagnet er saa meget meere usandsynligt, som de Christnes Forfatning

---

*) *Martinieres Atlas, Art. Soracte.*

Digitized by Google

under Keiser Constantin var saa lykkelig. Skulde ved St. Sylvester ikke hellere hér forstaaes Sylvester Gozzolin, som 1247 stiftede Sylvestriner-Ordenen? Denne Ordens Hovedsæde var vel Monte Fano imellem Osmo og Macerata i Kirkestaten, men den havde fleere, engang 56 Munke- og mange Nonneklostere, hvoraf et kan have ligget paa Sorakte. Ordensdragten var, som Palingenius siger, violbruun *). Ved Udtrykkene:

ubi Sylvestri est venerabilis ara beati,
Et tanti monumenta viri celebrata renident,

maatte man ellers spørge, hvad Stort der vides om Pave Sylvester? Gavebrevet af 324, hvorved han, til Belønning for Constantins Daab, skal af Denne have erhvervet sig Rom og heele Italien til Lehn, kunde vor Forfatter, om han havde været saa lettroende, at ansee det for ægte, ikke efter sin Tænkemaade regne for nogen stor Fortjeneste. Derimod var der vistnok noget Stort i hiin Ordensstifters sønlige Resignation, hvormed han i heele ti Aar taalte sin Faders Ubillighed, og i den Standhaftighed, hvormed han, som Canonicus i St. Osmo, udholdt sin lastefulde Biskops Forfølgelser **).

LX. S. 241. *). Bayle, Art. Palingenius, yttrer, at den Mand, af hvem vor Forfatter i 7de Sang. (S. 155) lover sig grundigere Beviser for Sjælens Udødelighed, end de der indførte, synes at være Aonius Palearius, men anfører ingen Grunde for denne Mening. Den har Meget for sig. Den Unævnte hos Paling. maae, efter Maaden, hvorpaa han omtales, have været en i den Tid agtet Videnskabsmand. Det var Aonius Palearius fra Veroli, ellers bekjendt af sin Yndest for Reformationen og sin Død paa Kjetterbaalet 1566. Han var udmerket blandt Restauratores literarum i Italien ved den Tid, Palingenius skrev. Denne kan have vidst, at han arbeidede paa sit Digt, hvori Sjælens Udødelighed forsvares mod Lucretius ***). Kunde det bevises af de

---

*) *Helyots ausf. Geschichte aller geistl. u. weltl. Kloster- u. Ritterorden. B. VI. S. 199 f.*

**) *Helyot. B. VI. S. 200.*

***) *Palearii Digt udkom 1536 under Titel:* De immortalitate animorum Libri tres, *Lugd. i Sedez, ved den lærde og Protestantismen ikke ugunstige Kardinals Jac. Sadolets Foranstaltning, og skal have meere Værd fra den philosophiske, end fra den poetiske Side.*

Digitized by Google

Breve, man har af ham, at han har staaet i Forbindelse med Palingenius, ligesom man deraf seer hans venskabelige Forhold til andre af den Tids udmerkede Mænd *), vilde dette være en vigtig Grund til Bestyrkelse for Bayles Mening. Men den Tvivl, Palingenius har vakt, vil dog rettest være at have ved Hjelp af hans eget Digt, hvis dette lader sig gjøre. I sin 10de Sang (anførte S. 241) lader han en Eremit fremføre yderligere Beviser for Sjælens Udødelighed, som synes at være de, han i 7de Sang har lovet. Havde Palearius været Eneboer, kunde der ingen Tvivl være om, at jo vor Forf. sigtede til ham. Men han levede stedse virksom i Verden, en Tidlang paa Reiser, og derefter ved sine philologiske Lærestole i Siena, Lucca og Mayland, paa hvilket sidste Sted Pave Pius V, som vilde høitideligholde sin Regjerings Tiltrædelse ved et Kjetterbaal, lod ham fængsle, hvorpaa han blev henrettet i Rom **). See Bayle, Art. Palearius, Nicerons Nachrichten, herausg. von Baumgarten. Th. XII. S. 48 f. Thuani Hist. s. t. P. II. p. 367. P. III. p. 15.

*) *For Ex. Kordinalerne: Bembus, Sfondratus, Philonardus og den ommeldte Sadoletus, ligeledes: Lampridius, Flaminius, Alciatus.*

**) *De frie Yttringer, som kostede Palearius Livet, skal have været disse, at de tydske Lærere, som fulgte Luther, ikke havde Uret i Alt, og at Inqvisitionen var Videnskabeligheds Grav.*

Digitized by Google

RETTELSER.

Side XX. *Anm.* 8. *læs Kenntniss*
— 15. *Anm. L.* 1 *læs Cicero*
— 54. *L.* 18. *efter* 1811 *sættes*)
— 60. — 2. *l. mørkvant*
— 92. — 1. *l. Kjerlighedsintriger*
— 125 — 10. *l. Besværgelser:*
— 154. — 7. *udslettes ikke*
— 164. *Anm.* *). *udgaaer: S.* 146. *Anm.*
— 175. *L.* 6. *ord, Jog l. Jord, og*
— 204. — 19. *l.* illorum
— 205. — 11. *l. den, Xerxes*
— 222. — 24. *Korsveien l. Skjelveien*
— 230. — 4. *l. almindelig*
— 241. *sidste L. Forerindringen l. Exkurs LX*
— 242. *L.* — 2. *l. bedrages*
— — — 11. *Komma ved Enden udgaaer*
— 249. *sidste L. l. Luftsyn*
Tillæg e. sidste S. L. 8. *l.* sibi
— *f.* — — — 29. *l. Stigen*
— — — — — 31. *l.* angelorum
— — — — — 34. *l. hvori*
— — 14. — — — 8. *l.* pædagogi

Digitized by Google

Digitized by Google

PLUM, Frederik
Marcellus Palingenius
Stellatus

941.35
P734ma
1817

Digitized by Google

Digitized by Google